

אהוד שפרינצק

שאלת הערבים בישראל
מפתרון הבעיה לניהולה

אהוד שפרינצק

שאלת הערבים בישראל

מפתרון הבעיה לניהולה

מפעלות
המרכז הבינתחומי הרצליה

Ehud Sprinzak

The Israeli Arabs
From Conflict Resolution to Conflict Management

עורך אקדמי של הסדרה: פרופ' דוד נחמיאס

הפקה: חביבה אשכנזי

עריכה לשונית: הרצליה אפרתי

סדר מחשב: רחל שמיר

מסת"ב 965-7257-02-6 ISBN

©

כל הזכויות שמורות (2003)

להוצאת מפעלות המרכז הבינתחומי הרצליה בע"מ

ת"ד 167, רחוב כנפי נשרים, הרצליה, 46150

טלפון: 09-9527318, פקס: 09-9568616

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגרי מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, ממוחשב, מכני או אחר כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב ומראש מאת ההוצאה לאור.

הודפס בישראל

נובמבר 2003

פתח דבר

פרופ' אהוד שפרינצק ז"ל נפטר באמצע מהלך הבניה של בית ספר לאודר לממשל במרכז הבינתחומי. ההידרדרות במצבו הייתה מהירה מאוד. למרות ששוחחנו על מחקרו בנושא הערבים בישראל לא שב הנושא ועלה בפגישותנו מעת שאובחנה מחלתו. קיימת דילמה האם לפרסם עבודה מדעית לאחר מות המחבר. כולנו יודעים היטב שעד לאישור האחרון לדפוס שבים ומתקנים את הכתוב. לעולם לא נדע אפוא, האם אהוד היה משנה דבר מה בפרסום זה. לא היה גם סיפק בידי להעביר את החומר להערות חברים לאקדמיה, תהליך שלעיתים קרובות מוליד שינויים וניסוחים חדשים. למרות זאת החלטנו, לאחר התייעצות עם ריקי, אלמנתו של אהוד, לפרסם את "שאלת הערבים בישראל". מבירורים שערכנו הסתבר שפרופ' שפרינצק עבר על גוף הדברים, העיר הערות והכניס בהם תיקונים. לאחר שקראתי את הדברים התחוור לי שהכתוב עולה בקנה אחד עם הדעות שהוא השמיע באזני והכיוון הכללי שבו תיאר את עיצוב הפרסום. למרות שאין זה מן הנמנע שאהוד היה עורך שינויים בכתובים עובר לפרסום, הרגשנו שאין אנו רשאים להעלים את חיבורו האחרון. חוברת זו יוצאת אפוא לאור, למרות הספיקות והמחלוקת העלולה להתעורר, כקיום חוב של כבוד לחבר שנפטר. החיבור מופיע כאן כפי שהוא, ללא עדכונים נדרשים בשל חלוף השנה מעת כתיבתו (למשל, התייחסות למסקנות ועדת אור אשר פורסמו לאחר פטירתו של אהוד). בעוד שלגבי גוף הטקסט אין לנו ספיקות שהוא אושר בזמנו על-ידי פרופ' שפרינצק אין אנו יכולים לתת את אותה עדות לגבי הנספחים. עוזרי המחקר התבקשו על-ידי פרופ' שפרינצק להכין את הנספחים בהתאם להנחיותיו. לפחות לגבי נספח אחד יש לנו ספיקות האם אהוד הספיק לעבור עליו. למרות כל זאת, ותוך ציון הסתייגות זו, החלטנו לפרסם את העבודה כמקשה אחת, כפי שתוכננה במקור. למותר לציין שאין בהחלטת הפרסום כדי להביע עמדה כלשהי לגבי ניתוח המצב ולגבי הפתרונות שהוצעו על-ידי פרופ' שפרינצק.

פרופ' אהוד שפרינצק היה כן וישיר בשיחו וכן גם בכתיבתו. אין לי ספק ש"שאלת הערבים בישראל" ימריץ דיונים וויכוחים, שאהוד היה נהנה להשתתף בהם לו היה בינינו כיום. זכרו חי עם עמיתיו ותלמידיו.

פרופ' אוריאל רייכמן

נשיא

המרכז הבינתחומי, הרצליה

קוראת יקר/ה,

פרופ' אהוד שפרינצק ז"ל השלים את טיוטת חיבורו זה והועידה לפרסום. עקב פטירתו בטרם עת, מלאכת העריכה הלשונית והשלמת פרטים טכניים שונים, המתבצעת דרך קבע בשיתוף עם המחבר, נותרה במקרה זה לשיקול דעתו של העורך האקדמי, העורך הלשוני והמעצב הגראפי. אי-לכך ובהתאם לנסיבות, תוך שאנו מסתמכים נאמנה על יושרו ויושרתו של המחבר ז"ל, בחרנו להותיר פרטים, שלא הושלמו, כמות שהם. למיטב הערכתנו המדעית, אין באלה כדי לגרוע מאמינותם של הדברים המובאים בחיבור, מתוקפם הפנימי ו/או החיצוני.

ברצוני להודות לעוזרי המחקר של פרופ' שפרינצק, אשר עמלו ללא לאות לאיסוף הנתונים ולהשלמת הטיוטה לקראת צאתה לאור – מר **ליאב אורגד** ומר **מנחם רצון**.

בהוקרת זכרו ופועלו,

פרופ' דוד נחמיאס
עורך אקדמי

תוכן העניינים

11 מבוא: הצורך המיידי בדיון ציבורי על סוגיית הערבים בישראל
13 המרכיב הביטחוני – מתקפה רב-ממדית
14 יעדים אידיאולוגיים ואופרטיביים
17 השגת היעדים – היבט טקטי
17 שינוי ב"שיח השוויון"
19 בינאום
20 שיח של הסתה ודה-לגיטימציה כלפי מדינת ישראל
22 שלושה מעגלי הסתה
23 הסתה אקטיבית והסכמה שבשתיקה
 "מדיבורים למעשים" אלימות כדרך מאבק; פח"ע, הפרעות הסדר הציבורי
23 ופשיעה פלילית (לאומנית)
23 אלימות כדרך מאבק
24 עלייה בפעילות החבלנית, באירועי סדר ציבורי ובפשיעה לאומנית
26 עלייה במוקדי החיכוך ובתקריות האלימות בין ערביי ישראל לבין כוחות הביטחון
27 פלסטיניזציה
30 אפיזודה חולפת?
33 מצעד האיווולת
33 "בשם ביטחון המדינה"
35 "בשם הצביון היהודי של המדינה"
38 "בשם השלום היהודי-ערבי"
39 סיכומו של דבר
41 מפתרון הבעיה לניהולה
41 הגדרת הבעיה
41 ההצעה
43 היעד – הקטנת תחושת הקיפוח
45 מתווה למדיניות מיעוטים של מדינת ישראל
45 המרכיב הנורמטיבי – התמודדות במסגרת הנרטיב הדמוקרטי ללא ויתור על מדינה יהודית ..
45 "פתרון נוסח ישראל"
45 מודל "הדמוקרטיה האתנית"
47 "תוכנית מרשל" לצמצום פערים
49 הקמת מנהלת
50 הצורך בפונקציה מתאמת
51 דגש על ביצוע ויישום
52 "מלמטה-למעלה" (Bottom Up)
52 ייצוג הולם ושילוב אזרחים ערבים בשוק העבודה

53 המלצות
55 הבדואים בנגב
57 הסרת חסמים פסיכולוגיים
57 המימד הביטחוני – התמודדות
57 המלצות
59 ההיבט הדמוגרפי – התמודדות
61 המלצות
63 סיכום
65 נספח א: השיח הפוליטי של הנהגת הערבים בישראל
 א. הסתה, עידוד הפרת חוק, איומים באלימות ובאנת-יפאדה, תפיסת המאבק, השימוש במסגד "אל-אקצה"
66 ב. ההערצת "מות הקדושים" ('השהיד')
95 ג. הזדהות עם אויבי ישראל, עידוד טרור ואלימות כדרך פעולה
98 ד. שנאה לידידי ישראל
105 ה. אנטישמיות ודה-לגיטימציה כלפי ישראל
107 ו. שינוי בשיח השוויון, היחס לציונות, לאזרחות ובינאום
115 ז. תפיסת ההיסטוריה של הארץ והסכסוך היהודי-פלסטיני
123 ח. צפיה לעתיד – שאיפות, מטרות ומאויים לאומיים
125 ט. המאבק על האדמה ושאיפות לרצף טריטוריאלי
127 י. התנגדות מוחלטת לכל הסדר ופשרה עם מדינת ישראל
130
 נספח ב: ערביי ישראל – אירועי פח"ע (פעילות חבלנית עויינת) בולטים בשנים 1990–2002
137
 נספח ג: בינאום השסע היהודי-ערבי
151
 נספח ד: הצעות חוק
153

מבוא: הצורך המידי בדיון ציבורי על סוגיית הערבים בישראל

במשך השנים לא השתיתו ממשלות ישראל את מדיניותן כלפי המיעוט הערבי על תכניות רציונליות ארוכות טווח או על אסטרטגיה מוקדמת, אלא בעיקר על שיקולים ביטחוניים, מפלגתיים, אמוציונליים ואופורטוניסטיים, שגובשו לעתים אד-הוק, ללא ראייה מערכתית. למעשה, האווירה החשדנית ששררה לאחר קום המדינה, בעקבות מלחמת השחרור, והחשש הביטחוני מפני "סיבוב נוסף" שבו ייטלו חלק גם ערביי ישראל, הם שעיצבו במידה רבה את יסודות הסטטוס-קוו הקיים עד היום ביחסי היהודים והערבים.

גם גישת הממסד כלפי ערביי ישראל אופיינה בהעדר מדיניות עקבית וברורה. ההתייחסות לשע היהודי-ערבי הייתה שטחית ומאולתרת, והטיפול בו היה כבתופעה חברתית משנית, אשר למעט שינויים אינקרמנטליים ו"כיבויי שריפות" נקודתיות אינה מצריכה מחשבה מיוחדת. החלטות מדיניות, כאשר התקבלו, היו "החלטות תגובתיות" ולא נבעו ממדיניות מוגדרת מראש.¹

התגובה למשברים שפרצו במהלך השנים ביחסי יהודים-ערבים הייתה אדישות; לא ניתנו להם מענים הולמים. השסע היהודי-ערבי לא נתפס בתודעה הלאומית כבעיה שיש להתמודד עמה – לא כשלעצמה ולא בהשוואה לשסעים חברתיים אחרים, דוגמת השסע העדתי, הדתי והמעמדי – ולא עמד לדיון על סדר היום הציבורי. ממשלות ישראל, השרויות באופן קבוע במצב של סדר-יום עמוס (Over Burdened Agenda), התקשו לתת מענה ארוך-טווח לשאלת הערבים במדינת ישראל.

באוקטובר 2000, בעקבות אירועים אלימים בין יהודים לערבים, הנחקרים בעת כתיבת שורות אלה בוועדת חקירה ממלכתית (להלן: ועדת אור), עלה נושא ערביי ישראל על סדר היום הציבורי, הפוליטי והתקשורתי המידי. מהומות אוקטובר 2000, וההחרפה ביחסי היהודים והערבים אשר באה בעקבותיהן, אינן אפיזודה חולפת אלא סימפטום של בעיה חברתית עמוקה ושל קונפליקט לאומי המצוי בשלבי התהוות מתקדמים.² אלה נסיבות חדשות, המערערות את הנחות היסוד בסטטוס-קוו ששרר עד כה, ומגלגלות שאלות כבדות משקל לפתחם של מקבלי החלטות במגוון רחב של תחומים. לפיכך נדרשת הערכת מצב כוללת, והתוויית כיווני מדיניות חדשים באחת הסוגיות הבווערות בסדר היום הציבורי והפוליטי.³ זוהי מטרתו העיקרית של דו"ח זה.

1 בנימין, עוזי ומנצור, עטאללה (1992), **דיירי משנה: ערביי ישראל, מעמדם והמדיניות כלפיהם**, ירושלים: כתר; לנדאו יעקוב (1993), **המיעוט הערבי בישראל, 1967–1991, היבטים פוליטיים**, תל אביב: עם עובד, "מכון אשכול", האוניברסיטה העברית.

2 השו: גינאם, אסעד ואוסצקי-לזר, שרה (2001), **שנה לאירועי אוקטובר – מה השתנה?**, גבעת חביבה: המכון לחקר השלום, סקירות על הערבים בישראל, 28.

3 Peters B. G., (1996), *American Public Policy: Promise and Performance*, Chatman, New-Jersey: Chatman House, Fourth Edition.

המרכיב הביטחוני – מתקפה רב־ממדית

מדינת ישראל, כמדינה יהודית ודמוקרטית, ניצבת בשנים האחרונות בפני איום קיומי חדש, איום מבית, המתפתח בלב לבה. מקור האיום נעוץ במצב משברי מתמשך, שהפך זה כבר לעימות בין המיעוט הפלסטיני החי בישראל לבין מדינתו. אין מדובר בעימות ספורדי אלא בתהליך עקיב ועמוק, שבבסיסו התעוררות אתנית אשר מטרתה האסטרטגית העיקרית היא לשנות מן היסוד את צביונה של המדינה, את זהותה ואת גבולותיה.⁴ למטרה זו יש ביטויים שונים, המותאמים לזרמים השונים במגזר הערבי בישראל וליעדיהם. בחלוקה גסה אפשר לזהות כמה יעדים אסטרטגיים:

- מדינה יהודית-דמוקרטית שתכלול מסגרות אוטונומיות ערביות-פלסטיניות.
- דמוקרטיה דו־לאומית (משותפת ליהודים ולערבים בישראל).
- דמוקרטיה אזרחית ("מדינת כל אזרחיה").
- מדינה אסלאמית.

היעדים האידיאולוגיים הללו, כמו גם היעדים האופרטיביים הנגזרים מהם והדרכים הטקטיות להשגתם, אינם משותפים לכלל הערבים בישראל.⁵ תמונת המצב האמיתי מורכבת יותר מהתיאור הסכמטי שיוצג להלן. כך, לדוגמה, יש המדברים על מדינה דו־לאומית בשטחה הריבוני של מדינת ישראל, בה בעת שאחרים שואפים לכינונה בכל ארץ ישראל המנדטורית ממערב לירדן; יש המשלבים כמה יעדים, למשל שאיפה להקמתה של "מדינת כל אזרחיה", שבה יינתנו לערבי ישראל זכויות לאומיות; יש המכירים במדינה היהודית ושואפים לשוויון זכויות מלא ולשילוב בה; ובשוליים הקיצוניים יש המדברים על מדינה פלסטינית אחת בכל השטח שממערב לירדן ועל חיסולה המוחלט של מדינת ישראל כמדינה.⁶ במסגרת זו

4 על ההקצנה במגזר הערבי באופן כללי, והתייחסות כוללת ומערכתית למגמות שאליהן נתייחס להלן, ראו בהרחבה: משטרת ישראל (2000), "המגזר הערבי בישראל", בתוך: הערכת מודיעין שנתית של מחלקת המחקר / אגף המודיעין (מ/2510 בוועדת אור); משטרת ישראל (1998), "האוכלוסייה הערבית בישראל: מוקדי חיכוך – סד"צ ופח"ע", מחלקת מחקר/מדור סדר וביטחון/חוליית מחקר סד"צ (מ/2116 בוועדת אור); משטרת ישראל (16.5.2000), "הקצנה בקרב המגזר הערבי בישראל" (מ/1607); משטרת ישראל (6.5.1998), "הערבים במדינת ישראל – תהליכים ומגמות" (מ/1615).

5 המגזר הערבי בישראל אינו עשוי מקשה אחת. כך, לדוגמה, מקובלת החלוקה לזרם ערבי־ישראלי, זרם קומוניסטי, זרם לאומי וזרם אסלאמי, וגם בארבעת זרמים אלה יש תתי־זרמים ומגוון עמדות אידיאולוגיות במגוון רחב של נושאים (ראו: גינאם, אסעד [2001], "מפלגות זרמים אידיאולוגיים בקרב המיעוט הערבי־פלסטיני בישראל", מדינה וחברה, 1). נוסף על כך קיימים הבדלים עדתיים, שבטיים וגיאוגרפיים – בין ערביי הנגב, המשולש, צפון הארץ והערים המערבות (חיפה, ירושלים, יפו, לוד, מעלות-תְרִשִׁיחָא, נצרת עילית, עכו, רמלה). לכן ברור כי הצגת הדברים להלן – המתוארים ומאופיינים בכלליות מטעמי פשטות הצגתם, נוחות הדיון ומגבלות המקום – אינה ממצה ואינה ניתוח אנליטי המותאם לקבוצות ולזרמים השונים. למטרותינו די בהצגה כללית של המתרחש במגזר הערבי ובאפיון כללי של המגמות. חלוקה דיפרנציאלית יותר אפשר למצוא בפירוט בנספח א.

6 קיים שוני גם בשלב ההתפתחות האידיאולוגי של יעדים אלה (חלקם מצויים בשלב עיצוב הרעיון, חלקם בפעולה

נסתפק בהצגה כללית של אפיונים, מגמות ותהליכים,⁷ וסדר הצגת הדברים אינו מבטא או מרמז על היררכיה כלשהי של חשיבותם.

יעדים אידיאולוגיים ואופרטיביים

באוקטובר 2001 פרסם המכון לחקר השלום בגבעת חביבה ממצאים של סקר דעת קהל שנערך במגזר הערבי.⁸ בסקר נשאלו ערביי ישראל, בין השאר, על העדפותיהם את צביונה ואופייה של מדינת ישראל בעתיד.⁹ אפשר לחלק את תשובות הנשאלים לשלוש קבוצות עיקריות, כדלהלן:

- **הכרה במדינה יהודית-ציונית ובה מסגרות אוטונומיות ערביות-פלסטיניות:** מיעוט ערבי (16.9%) מוכן כי "ישראל תמשיך להיות מדינה יהודית-ציונית", בתנאי ש"הערבים בישראל ייהנו מזכויות דמוקרטיות, יקבלו את חלקם היחסי בתקציבים וינהלו את מוסדות הדת, החינוך והתרבות שלהם".
- **אי-הכרה במדינת ישראל כיהודית-ציונית:** חלק ניכר מהנשאלים (47%) שואף ש"ישראל תחדל להיות מדינה יהודית-ציונית", וכי תחתיה תוקם מדינה דו-לאומית (40.8%)¹¹ או "מדינת כל-אזרחיה" (6.2%).¹² אין מדובר רק בשאיפות לאומיות, בעייתיות כשלעצמן; מחצית מערביי ישראל (46.1%) קובעים כי "לישראל אין זכות קיום כמדינה יהודית-ציונית".
- **אי-הכרה במדינת ישראל:** 26.1% מהנשאלים שואף "לחסל" את ישראל כמדינה. מקצתם היו רוצים ש"במקום מדינת ישראל תקום מדינה אסלאמית בכל חלקי פלסטין שתנוהל על ידי

למימוש), בהיקף הביטוי המעשי ובעוצמתו, בנקודת הפתיחה (הן מבחינה כרונולוגית והן מבחינה אידיאולוגית – מבחינת הגורמים והסיבות להתפתחותה) ובהשלכות השונות על הרוב היהודי ברמה האסטרטגית והטקטית גם יחד.

7 המגמות זוהו על בסיס ניתוח המאפיינים, התהליכים, האירועים, ההתבטאויות, הלכי הרוח והשיח המתנהל במגזר הערבי בשנים האחרונות, החל מראשית-אמצע שנות התשעים. חלק מהניתוח מבוסס על חומרים גלויים, חלק אחר על חומרים שהוצגו בוועדת אור, וחלק נוסף – על התרשמות המחבר, שהיא תוצאה של קריאה ביבליוגרפית ענפה, ראיונות עומק וכיוצא בזה.

8 גינאם, אסעד (2001), "הפלסטינים בישראל: האוריינטציה הפוליטית בין הפרט לקבוצה – ניתוח השוואתי של ממצאי סקר 2001", בתוך: **שנה לאירועי אוקטובר – מה השתנה?**, גבעת חביבה: המכון לחקר השלום, סקירות על הערבים בישראל, 28.

9 הנתונים מתייחסים לממצאי הסקר העוסקים בביטוי **השאיפות והעדפות** לגבי צביונה של מדינת ישראל בקרב ערביי ישראל. נציין כי שאלות שנשאלו לגבי הכרה / אי-הכרה במדינה מעלים ממצאים אחרים. כך, למשל, 50.7% מהערבים בישראל מכירים במדינת ישראל ללא הסתייגות כלשהי, ו-33.7% מוכנים להכיר במדינת ישראל "בהסתייגות" (לא ברור מהסקר מהי אותה "הסתייגות"). כמו כן, לא מצאנו בסקר הסבר משכנע לפער שבין ההכרה הרחבה במדינת ישראל, כפי שעולה מן הסקר, לבין השאיפות לבטל את הצביון היהודי-ציוני של המדינה או לחסלה כליל.

10 ממצאי הסקר מוגבלים. הסקר בדק את "האופציה המועדפת לעתידה של מדינת ישראל", כלומר דירג את השאיפות והרצונות של הערבים בישראל בהקשר לצביונה ולאופיה הלאומי של המדינה. אולם **הוא אינו מספק מידע קרדינלי על אודות העוצמות והאינטנסיביות של העדפות אלה או תשובה לשאלה אילו פעולות יהיו מוכנים הנשאלים לנקוט על מנת לממשן**. כך, למשל, לא ידוע מהם האמצעים שהערבים בישראל יהיו מוכנים לנקוט על מנת לממש את שאיפותיהם לשינוי הצביון היהודי-ציוני של המדינה או לחיסולה. בדומה לכך לא ברורה המשמעות של הכרה במדינת ישראל כמדינה – האם המשמעות היא שהערבים בישראל יהיו מוכנים לגלות נאמנות למדינה או לשרת בצבאה?

11 בלשון הסקר: "ישראל תחדל להיות מדינה יהודית-ציונית, היהודים והערבים יוכרו כקבוצות לאומיות שוות, יקבלו ייצוג על-פי משקלם באוכלוסייה ויהיו שותפים שווים בניהול המדינה".

12 בלשון הסקר: "ישראל תחדל להיות מדינה יהודית-ציונית, תבטל את הכרתה ביהודים ובערבים כקבוצות נפרדות, תאפשר להם להתחרות ביניהם באופן חופשי, ותיתן לאלה מביניהם שירצו בכך לגור יחד ולהתחתן זה בזה".

השריעה" (12.4%); ומקצתם ש"במקום מדינת ישראל תקום מדינה חילונית (לא דתית) דמוקרטית בכל חלקי פלסטין" (13.7%).

השאיפה לבטל את האופי היהודי-ציוני של המדינה משותפת, אם כן, לרוב אזרחי ישראל הערבים.¹³ הם קוראים תיגר – בגלוי – על זכות הקיום של מדינת ישראל כמדינה יהודית-ציונית, הן בתנאים של שלום מלא והקמת מדינה פלסטינית לצדה, והן בתנאים של שוויון מוחלט ואוטונומיה חלקית לערבים בישראל. הקונספציה "שתי מדינות לשני עמים" אינה מקובלת עוד על מרביתם, ותחת זאת הם דורשים, בין השאר, מדינה פלסטינית לעם הפלסטיני ומדינה דמוקרטית דו-לאומית משותפת ליהודים ולערבים. לשון אחר: "מדינה וחצי" לעם הפלסטיני ו"חצי מדינה" לעם היהודי.

אפשר לראות כי אל המאבק הליברלי לשוויון בזכויות ובחלוקת משאבי המדינה, מתלווה כעת גם מאבק לאומי, שראשיתו בדרישה לאוטונומיה תרבותית-דתית-חינוכית,¹⁴ המשכו בדרישה ל"מדינת כל אזרחיה"¹⁵ או למדינה דו-לאומית יהודית-ערבית בגבולות 1967,¹⁶ ואחריתו בשאיפה לאוטונומיה טריטוריאלית¹⁷ ולהיפרדות.

השאיפה להקים מדינה דו-לאומית תחת המדינה היהודית-דמוקרטית אינה נחלתם של אינטלקטואלים ערבים או של יהודים פוסט-ציוניים בלבד, אלא שיח ההולך ומתהווה במגזר הערבי, גם בקרב "הרוב הדומם". בשלב זה מדובר בפרי בוסר, אולם בטווח הארוך תיתכן התנגשות אידיאולוגית, שהיא בעיה ללא פתרון; מדובר בשיח היורד לשורש הקונפליקט שבין העם היהודי לבין העם הפלסטיני, ונוגע בלב לבה של הבעיה היהודית-ערבית ובאיה-הנכונות הערבית להכיר בזכות ההגדרה העצמית של העם היהודי בארצו.¹⁸

שאיפה ערבית שיש לה ביטוי כיום היא הקמת חברה אזרחית במסגרת-על של דמוקרטיה שיתופית. גישה עיונית זו משלבת את דגם המדינה הדו-לאומית עם דגם הדמוקרטיה האזרחית.¹⁹ הרעיון הוא

13 בשיח הפוליטי של ההנהגה אפשר להבחין בשימוש במונחים המבטאים איה-הכרה בלגיטימיות של הקמת המדינה היהודית: יישובי הגליל מכונים "התנחלויות", "העיר טבריה בצפון פלסטין", "באר שבע הכבושה", "נצרת, פלסטין 1948". המונח "ערביי ישראל" נמחק לחלוטין מהלקסיקון ובמקומו יש מונחים שונים המבטאים את הפלשתינאיות של ערבי המדינה (ערביי הקו הירוק, "ערביי 1948", ערביי "הפנים" וכדומה).

14 סמוחה, סמי (1999), **אוטונומיה לערבים בישראל?** המרכז לחקר החברה הערבית בישראל.

15 זידאני סעיד (1998), "הערבים במדינה היהודית: מעמדם בהווה ובעתיד", בתוך: רכס, אלי (עורך), **הערבים בפוליטיקה הישראלית: זילמות של זהות**, תל אביב: מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל אביב, ע' 111–116; חמאיסי, ראסם (2001), **אנתפאדת אל-אקצא בקרב הערבים הפלסטינים בישראל: תהליכים, מניעים וגורמים** (מ/ 1406 בוועדת אור); פלד, יואב (1993), "זרים באוטופיה: מעמדם האזרחי של הפלשתינים בישראל", **תיאוריה וביקורת**, 3, ע' 21–35.

16 Ghanem, A. (2001), *The Palestinian Arab Minority: A Political Study*, New-York: Suny University Press

17 זידאני, לעיל הערה 15.

18 לא בכדי נכתב בסיכום ממצאי הסקר במגזר הערבי ב-2001 כי "תביעותיהם הקבוצתיות של הפלסטינים אזרחי ישראל מתנגשות עם אופיה הנוכחי של המדינה ועם עמדותיהם של רוב היהודים, שרוצים לשמר את האופי היהודי-ציוני של המדינה... מצב זה יוצר קונפליקט יסודי בין שתי הקבוצות ומקור לאי יציבות כרונית" (גינאם, לעיל הערה 8, ע' 45).

19 מודל "מדינת כל אזרחיה" שונה מהותית ממודל המדינה הדו-לאומית. על כן שילוב בין השניים נתפס כמודל חריג במידת מה להסדרת יחסי רוב-מיעוט במדינות דמוקרטיות. דומה כי גם מציעי המודל מודעים לבעייתיות זו, אם כי לגישתם קיימת הצדקה תיאורטית ליישום המודל במדינת ישראל. וכך מסביר זאת אסעד גינאם (לעיל הערה 8, ע' 43): "לפי ניתוח תשובותיהם, רוצים הפלסטינים אזרחי ישראל לפתח בארץ מודל של דמוקרטיה שיתופית עם יסודות ליבראליים ברורים ומובהקים. הסדר כזה נתפס, לכאורה, כבלתי ריאלי, בגלל היותו משלב יסודות משני מודלים שונים להסדרת בעיותיהם של מיעוטים, אבל הספרות התיאורטית המאוחרת מאשרת שדבר כזה אפשרי גם ברמה התיאורטית וגם ברמה המעשית... ובעצם, כל אפשרות לדו-לאומיות כוללת יסודות ליבראליים כהכרחי יעבור".

להקים דמוקרטיה שיתופית יהודית-ערבית בעלת היבט ליברלי-אינדיבידואלי לצד היבט לאומי-קולקטיבי.²⁰

המדינה תהיה דו-לאומית באופן רשמי, ועל כן יבוטלו סממני המדינה היהודית (דגל, המנון, סמל), מוסדותיה היהודיים (הסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית, קק"ל) והעדיפות היהודית בקבלת אזרחות (חוק השבות) ובבעלות על קרקעות המדינה. במסגרת זו תוענקה זכויות קבוצתיות ליהודים ולערבים מעצם השתייכותם לקולקטיב בעל מאפיינים לאומיים-דתיים-תרבותיים משותפים; מימוש המאויים הלאומיים ייעשה במסגרות אוטונומיות חינוכיות-דתיות-תרבותיות נפרדות. לעומת זאת, היחיד היהודי או הערבי יקבל זכויות פוליטיות-כלכליות-חברתיות-תרבותיות מלאות ושוויוניות באופן מוחלט מעצם אזרחותו, ולא מעצם השתייכותו לקולקטיב. כך אפשר יהיה ליהנות מכל העולמות ולאחוז במקל בשני קצותיו.

אחת התנועות האידיאולוגיות המסכנות את מדינת ישראל היא התנועה האסלאמית (בפרט הפלג הצפוני).²¹ יועץ מפכ"ל המשטרה לענייני ערבים, ראובן לוי, התריע כבר במארכ 1994 על האיום הנשקף מהתנועה האסלאמית: "...התנועה האסלאמית בישראל מהווה איום פוטנציאלי אסטרטגי לטווח ארוך על היציבות הפנימית במדינת ישראל. תנועה זו, ביעדיה האסטרטגיים, חותרת להרוס מן היסוד את מערכת היחסים (הרגישה והפגיעה בלאו הכי) בין יהודים לערבים בארץ ישראל, וזאת כנדבך בדרך לחיסול מפנים של מדינת ישראל".²²

בטווח הארוך מסכנים המניעים הפונדמנטליסטיים העומדים בבסיס פעולותיה של התנועה האסלאמית את המשך קיומה של מדינת ישראל. ראשי הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית שואפים לא רק לשנות את הצביון היהודי-ציוני של המדינה אלא גם לכוון מדינה אסלאמית בכל השטח שממערב לירדן. השיח' כמאל ח'טיב, האידיאולוג של הפלג הצפוני של התנועה, הכריז: "תור האיסלאם הגיע, ועוד מעט, לא [עוד] הרבה שנים, תקום מדינה אסלאמית. לא רק בכפר כנה, לא רק בישראל, אלא בכל העולם... בינתיים יהיה שחור, שחור, שחור".²³

20 כך מתאר חבר הכנסת עזמי בשארה את שני היסודות הנזכרים לעיל: "כבר הצבענו על שני המכשירים הבסיסיים שיכולים למנוע את המבוכה הזאת: (1) פיתוח מודעות אזרחית ופיתוח מושג האזרחות כך שיהפוך לסכסוך עם ההגדרה העצמית של המדינה כציונית; (2) פיתוח מושג האזרחות כך שיכלול את הזכויות הלאומיות והקבוציות של הערבים בישראל כקבוצה לאומית. שני המכשירים האלה מהווים את שתי הרגליים של פרויקט פוליטי הפותח בתהליך של עיצוב מחדש של התנועה הלאומית. הסתפקות בדרך הראשונה תנחיל לעצמה תבוסה, משום שהשוויון שיושג בעזרתה אינו כולל את השוויון לביטוי עצמי דרך הזהות הלאומית, ובסופו של דבר היא תגרום לכך שזהות הרוב תרד במיעוט בלי לקלוט אותו בתוכה. הדבר סותר את התפיסה המודרנית של השוויון האזרחי. זה צד אחד של המטבע. אשר לצד השני: הזהות הישראלית כזהות לאומית אינה אלא זהותו של הרוב היהודי, ואין בה מקום לכלול את האזרחים הערבים... הסתפקות בדרך השנייה פירושה התנתקות מפרוייקט השוויון, ובשל כך התחפרות בתוך מנהל עצמי תרבותי, שיהיה חלופה תרבותית לשוויון מבחינת המציאות החומרית ויסיר משכמה של המדינה את נטל הדרישה להעניק שוויון לאזרחים הערבים ואת האתגר הטמון בה. זה גם ירחיק את המיעוט הערבי הפלסטיני בישראל אפילו מהפירורים הנושרים מהשולחן במהלך ההתפתחות המשפטית והחוקתית של הדמוקרטיה הישראלית". בשארה, עזמי, (1998), **עיונים בשיח פוליטי שסוע ולימודים אחרים**, רמאללה: מואטן, המכון הפלסטיני לחקר הדמוקרטיה. (פורסם בערבית ותורגם על-ידי ועדת אור).

21 בשנים האחרונות התנועה האסלאמית דומיננטית בחברה הערבית. היא שולטת בשש רשויות מקומיות, בראשן אום אל-פאחס, והשפעתה במגזר הערבי רבה, בעיקר בקרב צעירים מוסלמים, אך גם בקרב המגזר הבדואי בנגב. על התנועה האסלאמית במישור המוניציפאלי ראו: משטרת ישראל (5.5.1999), "המגזר הערבי בישראל – מיקומה של התנועה האסלאמית בשלטון המקומי כתוצאה ממערכת הבחירות המוניציפאליות" (מ/2125 בוועדת אור).

22 משטרת ישראל (9.3.1994), "התנועה האסלאמית בישראל – פעילות בנושא נכסי וואקף וקרקעות" (מ/2071 בוועדת אור); משטרת ישראל (18.1.1994), "מגמה להחייאת אתרים מוסלמיים נכסי הוואקף בעבר" (מ/2071 בוועדת אור).

23 רפורט מירון ועבאס פאיז, **ידיעות אחרונות**, 9.11.2001, ראה ציטור מלא בנספח א.

להלכה ולמעשה, הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית אינו מכיר כלל במדינת ישראל כמדינה יהודית; לגישתו מהות הקונפליקט היא דתית, כלומר הוא נטוש בין האסלאם לבין שאר הדתות, ולא אזרחית מאבק על זכויות ושוויון. סיסמת התנועה היא "האסלאם הוא הפתרון", ומאבקה מופנה כנגד ערכי המערב דמוקרטיזציה, חילוניות, מודרניזציה וכדומה. המטרה היא להוביל לניצחון האסלאם ולהשלטתו בעולם כולו, באמצעות שיטות פעולה מבית מדרשם של סיידי קוטוב וחסן אל-בנא (מייסדי תנועת "האחים המוסלמים").²⁴

מהם היעדים האופרטיביים הנגזרים משאיפות אידיאולוגיות אלה? בהכללה גורפת אפשר להציגם באופן הבא:

- **תביעות לאוטונומיה:** במגזר הערבי קיימות תביעות להקמת אוטונומיה דתית, חינוכית ותרבותית. בחלק מן המקרים נשמעות קריאות לאוטונומיה טריטוריאלית, בשמן של זכויות מיעוטים ושל רב־תרבותיות. כמו כן קיימים רעיונות להפיכת ועדת המעקב העליונה למעין פרלמנט לאומי, גוף חוץ־פרלמנטרי שינהל את ענייני ערביי ישראל וייבחר בבחירות דמוקרטיות במגזר הערבי.
- **החזרת הקרקעות ומימוש "זכות השיבה" של עקורי 1948:** התנועה האסלאמית משקיעה עבודה אינטנסיבית רבה באיתור ובמיפוי אתרי דת, מסגדים לא פעילים, בתי קברות נטושים וכפרים ערביים שבהם ישבו ערביי 1948. פעילות זו נעשית באמצעות "עמותת אל־אקצא" ומוסדות התנועה האסלאמית ברחבי המדינה.²⁵ היעד הראשוני הוא שיפוץ אתרי הדת הללו ושיקומם, והבאת חשיבותם וחיוניותם "החייאתם" לידיעתם ולמודעותם של ערביי ישראל. פעילות זו היא חלק מיעד ארוך טווח, המשותף לזרמים נוספים במגזר הערבי – החזרת קרקעות המדינה לבעלות ערבית, ומימוש "זכות השיבה" של עקורי 1948 לכפריהם (אקריית וברעם הם רק דוגמה אחת מני רבות). חברי התנועה מפיצים בביטאוניהם שמועות על חילול אתרי דת אסלאמיים בידי מדינת ישראל, ובכך הם שואפים לעודד את הציבור הערבי לצאת נגד המדינה.²⁶
- **שליטה על הוואקף:** אחד מיעדי התנועה הוא העברת השליטה והניהול של נכסי הוואקף (נכסי ההקדש המוסלמיים) מידי "האפוטרופוס הכללי לנכסי נפקדים" לידי "המועצה האסלאמית העליונה" שתוקם לשם כך.²⁷

השגת היעדים – היבט טקטי

שינוי ב"שיח השוויון"

בשנים האחרונות שינה "שיח השוויון" את פניו במגזר הערבי, והחל לחתור בגלוי תחת אופייה היהודי של המדינה ותחת זכותו של העם היהודי להגדרה עצמית. אחת הדרכים המתוחכמות לעשות זאת היא הצגת המדינה היהודית־דמוקרטית כבעלת סתירה מהותית פנימית בעצם הגדרתה, בניסיון לקעקע את אופייה הדמוקרטי. הטענה היא שמדינה יהודית לעם יהודי היא – על־פי העקרונות המהותיים של משטר דמוקרטי – מדינה גזענית, מפלה²⁸ ואתנוקרטית²⁹. בה בעת, את ההצדקות להקמת מדינה דו־

24 משטרת ישראל (20.8.1998), "שיח' ראיד צלאח" (מ/2117 בוועדת אור).

25 ראו: משטרת ישראל (1999), "ערביי ישראל", בתוך: **הערכת המודיעין השנתית** (מ/2509 בוועדת אור).

26 ראו: משטרת ישראל (14.2.2000), "אתרים אסלאמיים קדושים – הסוגיה והשלכותיה" (מ/2133 בוועדת אור).

27 ראו: משטרת ישראל (30.1.2000), "המועצה האסלאמית – נייר עמדה" (מ/2132 בוועדת אור).

28 זנד שלמה, "למי שייכת המדינה", **הארץ**, 10.10.2000.

29 גינאם, אסעד, **המשטר הישראלי ומצוקתו הפוליטית של המיעוט הערבי-פלסטיני בישראל**, 2001 (מ/1402 בוועדת

לאומית מוצאים מנהיגי הציבור הערבי בתיאוריות ליברליות העוסקות בזכויות קולקטיביות למיעוטים לאומיים בעולם,³⁰ ובצורך הדמוקרטי של המיעוט הפלסטיני בישראל להיות שותף מלא ושוויוני בהגדרת המדינה.³¹

בשיח השוויון הנזכר לעיל, הענקת שוויון אינדיבידואלי לפרט אינה נתפסת כשוויון (Equality) אלא רק כאי-אפליה (Non-Discrimination). תפיסת השוויון, כך הטענה, מחייבת שוויון בין הקולקטיב היהודי לקולקטיב הערבי, כלומר שותפות של הרוב והמיעוט במדינה, ומכך נגזר שינוי בזהותה ובאופייה. אסעד גיאנס מסביר את הגישה:

הערבים בישראל אימצו (ברובם) במהלך השנים, ובמיוחד בעשור האחרון, שאיפות לכללים הנהוגים להסדרת עימותים בחברות שסועות, כלומר תמיכה בהסדרים שמבוססים על הנהגת שוויון בין קבוצות. משמע, ביטול האפליה כלפי קבוצות מיעוט וביטול הדומיננטיות הממוסדת של הרוב... השוויון יכול להתבטא רק אם תאומץ אחת משתי הטכניקות: זו של חלוקה טריטוריאלית או זו של חיים במסגרת מדינית משותפת תוך ביטול טוטאלי של הדומיננטיות של קבוצה אחת... המדינה והרוב היהודי יעמדו בפני מצב קשה אם ימשיכו להתעלם מדרישותיו ושאיופיו של המיעוט בישראל... הבשלת המצוקות תביא אותו לנכונות לחשוב על פתרונות שנראים כיום כבלתי סבירים בכלל, במטרה להגיע לשוויון.³²

"בשם השוויון" נעשים ניסיונות לקעקע את אופייה של מדינת ישראל ואת המאזן הדמוגרפי שבה בדרכים חוקיות – באמצעות הצעות חוק המוגשות בכנסת. הרושם הנוצר הוא שמה שלא השיגה תנועת השחרור הפלסטינית בשדה הקרב מנסים מנהיגי הציבור הפלסטיני להשיג בכנסת באמצעות חקיקה, ובבג"ץ באמצעות מאבק משפטי. אפשר לזהות ניסיונות עקביים "להחזיר את גלגל ההיסטוריה לאחור" – אל המצב שהיה לפני 1948 – באשר לצביון המדינה, גבולותיה, מוסדותיה, הבעלות על הקרקעות ועוד (ראו דוגמה בנספח א).

שיח השוויון פותח בהרחבה בספרו של עזמי בשארה (הערה 20 לעיל), שתורגם לעברית לצורכי ועדת אור. עיון בספרו מלמד על העוצמה של פוטנציאל הקונפליקט היהודי-ערבי הטמון בסוג זה של שיח שוויון. ייתכן כי ביום שאחרי מציאת פתרון למוקדי המתחנות העומדים על סדר היום, כגון בעיית הקרקעות או אי-השוויון האזרחי, עדיין תיוותר מדינת ישראל עם מוקדי המתחנות ההיסטוריים העוסקים בתוצאות מלחמת השחרור, ועם דרישתם של ערביי ישראל להגדרה עצמית במסגרת מדינה דו-לאומית או במסגרת אוטונומיות נפרדות.

ודוק: שיח השוויון הנזכר לעיל אינו כולל הכרה בצדו השני של "מטבע האזרחות"³³ – שוויון בחובות אזרחיות, דוגמת חובת שירות צבאי /קהילתי, ציות לשלטון החוק ונאמנות למדינה (Loyalty).³⁴

Ghanem, A. (1998), "State and minority in Israel: the case of ethnic state and the predicament of its minority", *Ethnic and Racial Studies*, 21 (3), pp.428-448; Yiftachel, O. (1998), "Democracy or Ethnocracy? Territory and Settler Politics in Israel/Palestine", *Middle Eastern Research and Information*
Kymlicka, W. (1989), *Liberalism Community and Culture* Oxford University Press; (1995), *Multicultural*
Citizenship: A Theory of Minority Rights, Oxford University Press; (1995), *The Rights of Minority*
Cultures, Oxford University Press

31 גיבארין, חסן (2000), "לקראת גישות ביקורתיות של המיעוט הפלסטיני: אזרחות, לאומיות ופמיניזם במשפט הישראלי", **פלילים**, ט, ע' 53-93.

32 גיאנס, לעיל הערה 8 ו-5.

33 האזרחות הישראלית של הפלסטינים בישראל נתפסת בעיניהם כעניין טכני (תעודת זהות, דרכון) וכאמצעי לקבלת זכויות סוציאליות, אזרחיות ופוליטיות, ותו לא. יום העצמאות, חגה של המדינה, הוא יום אבל על "הנכבה" של 1948, ותחומי העניין של המגזר הערבי הם סקטוריאליים ולאומיים.

34 כך מסביר זאת עזמי בשארה בספרו: "פרוייקט 'מדינת האזרחים' בהתמודדות עם המציאות במדינת היהודים הוא

בינאום

השינוי בשיח השוויון משתלב בדרך מאבק נוספת – מאבק בזירה הבינלאומית ובאמצעות המשפט הבינלאומי.

המציאות הבינלאומית היא דינאמית, ותמורות מתרחשות במקומות רבים בעולם ובמגוון תחומים, בין היתר במשפט הבינלאומי ובמעמדם של ארגונים בינלאומיים: מחד גיסא מתחזק כוחם של מוסדות וארגונים בינלאומיים, ומאידך גיסא נחלשת ריבונותה של מדינת הלאום ושליטתה הבלעדית בנעשה בתחומה. האו"ם מגלה בשנים האחרונות מעורבות הולכת וגדלה בנעשה במדינות רבות בעולם, מוקמים בתי דין בינלאומיים הדנים בהפרות זכויות אדם, וכן בתי דין במדינות ספציפיות הדנים בפשעים נגד האנושות על־פי החוק הפנימי שלהן (לדוגמה, בלגיה). במערב אירופה מתנהל כיום שיח על זכויות האדם, קהילתיות, רב־תרבותיות וניאו־ליברליזם.³⁵

על רקע שיח זה על זכויות האדם ניכרת תופעה של חידוש האנטישמיות נגד העם היהודי ובפרט מדינת ישראל. פרופ' ארווין קוטלר כינה תופעה זו – העוסקת בבידודה של מדינת ישראל ובהצגתה כמדינת אפרטהייד, בלתי לגיטימית, וכמקור הרוע והבעיות בעולם – "האנטי יהודיות החדשה".³⁶ שנאת ישראל, ובמובן הרחב יותר שנאת יהודים והעם היהודי, נעשית לדבר לגיטימי הנדון בגלוי בפורומים מכובדים באירופה ובזירה הבינלאומית.

המציאות הנורמטיבית המתפתחת במקומות רבים בעולם בנושא זכויות מיעוטים ורב־תרבותיות, ובפרט בצפון־מערב אירופה, רחוקה במידה רבה מהמציאות הסבוכה והמורכבת במדינת ישראל. על רקע זה מוצאים ערביי ישראל יתרונות רבים בבינאום המחלוקות הפנימיות בינם לבין המדינה. לדידם, מדינה בעלת מאפיינים אתניים, כמדינה יהודית־ציונית, נתפסת – במציאות הבינלאומית הזו – כגזענית ואתנוקרטית. אט־אט הם הופכים את מחאתם האזרחית בתוך המדינה לעניין גלובלי, המחייב מעורבות וחסות בינלאומיות חיצוניות. יותר ויותר גופים ערביים – כגון חברי כנסת ערביים, ועדת המעקב או ארגון עדאללה – פונים לארגונים ולמוסדות בינלאומיים, לשגרירים של מדינות זרות, לאיחוד האירופאי, לאו"ם, לוותיקן, לבתי דין בינלאומיים, ואף לוועידות בינלאומיות דוגמת "ועידת דרבן" (ראו דוגמה בנספח ג), במטרה לערב את הקהילה הבינלאומית בטיפול במה שהם מכנים הפרות זכויות אדם, הרג, אפרטהייד, החרמות רכוש, פגיעה במקומות הקדושים לאסלאם, "משפטי שדה" לאזרחים ערבים, מניעת טיפול רפואי וכדומה.

במגזר הערבי נשמעות קריאות מפורשות לבינאום ברמה האזורית או הגלובלית. חבר הכנסת עבד אל־והאב דראושה אף הציע לשלוח אל דיוני הליגה הערבית משלחת של ערביי ישראל אשר "תייצג את האוכלוסייה הערבית בישראל" ו"תשתף בדיוני ועידת הפסגה הערבית... משום שאנחנו שלוחה של

פרוייקט התקפי, שדורש זכויות מלאות ולא חלקיות מבלי להתנצל על כך, ובלי **צורך להפגין נאמנות פוליטית בתמורה לזכויות האלה**. נקודת מוצא של אזרחות שווה היא הבסיס התיאורטי של הפרוייקט, והוא דוחה את הפיקוח הממשלתי על זכויות הערבים בארץ. השלטון על מפלגותיו אינו עושה טובה, ולכן **אין צורך להשיב לו טובה תחת טובה**. הפרוייקט דוחה את הצורך להפגין נאמנות למדינה... [ההדגשות שלי – א' ש']. על תפיסת הנאמנות למדינה במגזר הערבי אפשר ללמוד גם מסקר שערך מכון "דחף" במגזר הערבי באוקטובר 2000. מהסקר עולה כי 66% מערביי ישראל סבורים ש"במקרה של קונפליקט" בין הפלסטינים בשטחים לבין מדינת ישראל "ערביי ישראל צריכים לגלות נאמנות לפלסטינים"; רק 13% סבורים שעליהם ל"גלות נאמנות לישראל". גם במציאות של שוויון זכויות מלא בין יהודים לערבים, 50% סבורים שעל ערביי ישראל לגלות נאמנות לפלסטינים במקרה של עימות בעוד שרק 35% השיבו למדינת ישראל (ראו: פלוצקר, סבר 6.10.2000), "נאמנים לפלשתיין, רוצים לחיות בישראל", **ידיעות אחרונות** [המוסף לשבת]. נדגיש כי הסקר נערך בעיצומם של אירועי אוקטובר 2000, ויש להביא בחשבון את התגובות האמוצינאליות הטבעיות של הנשאלים.

35 Kymlicka, Supra note 34.

36 קוטלר, ארווין (2002), "האנטי־יהודיות החדשה", **המכון לתכנון מדיניות עם יהודי**, מסמך התראה מס' 1.

העולם הערבי ומדגישים את שותפות הגורל...". חלק מנציגי הציבור הערבי קורא ועושה להעמיד לדין בטריבונילים בינלאומיים את ראש ממשלתו וממלאי תפקידים ממלכתיים נוספים (רמטכ"ל, ניצב במשטרה), בגין מה שהוא מכנה "פשעי מלחמה". (ראו נספח א להלן).

פניות אלה לוקות לא אחת בשקרים, במגמתיות בדיווח ובסילוף עובדות לצורכי תעמולה. לעתים זו טקטיקה להשגת יעדים פוליטיים; לעתים כל מטרתה להזיק למדינת ישראל, לפגוע בה במישור הבינלאומי, או לשמש חזית נוספת במאבק הפלסטיני הכללי. ייתכן שאפשר להסיק מהמספר הרב של הפניות לגופים בינלאומיים על ניסיונה של הנהגת ערביי ישראל להפקיע את הטיפול בעניינם מידי המדינה ולהעבירו לגוף בינלאומי "נותן חסות".

הרעיון, בתמצית, הוא לבנאם את השטח הפנימי של יחסי רוב-מיעוט ולהקנות לו אופי של סכסוך אתני בין המיעוט לבין מדינתו, בדומה לקונפליקטים אתניים במדינות בעולם, תוך העלאת דרישות לניהול אוטונומי (תרבותי, דתי, פוליטי) של חיי המיעוט. בקונסטלציה זו, הדרישה לשוויון מלא בזכויות ובמשאבי המדינה אינה מופנית עוד רק אל השלטונות בישראל, אלא הופכת לדרישה רחבה יותר – לשוויון בהגדרת אופייה של המדינה מיהודית ודמוקרטית לדמוקרטיה שיתופית יהודית-ערבית (קונסוציונאלית) – שמפנה המיעוט הלאומי הפלסטיני בישראל אל הקהילה הבינלאומית. כך מנסים ערביי ישראל לבנות בהדרגה תשתית בינלאומית אשר בבוא היום תתמוך בדרישותיהם למדינה דו-לאומית או לאוטונומיות טריטוריאליות בשטח המדינה.³⁷

שיח של הסתה ודה-לגיטימציה כלפי מדינת ישראל

השיח שמוביל חלק מהנהגת המגזר הערבי הוא שיח של הסתה³⁸ כלפי המדינה ודה-לגיטימציה שלה. בנספח א רוכזו כמה מגמות שאפשר לזהותן בשיח של הנהגת ערביי ישראל, כפי שבאו לידי ביטוי בתקשורת הישראלית, בעיתונות הערבית, במחקרים אקדמיים ובדו"חות לקהילה הבינלאומית. עיקר ההסתה מופנה נגד מדינת ישראל ומוסדותיה ונגד העם היהודי. אפשר לזהות הקצנה בכמה תחומים: א. עידוד הפרות חוק והסלמת המאבק במדינה.³⁹

37 ואכן, פניות אלה נוחלות לעתים הצלחה חלקית. כך, למשל, האיחוד האירופאי מממן חלק מפעילותם של ארגונים ערבים ישראליים; מחלקת המדינה האמריקנית מתייחסת בדו"ח השנתי שלה לזכויות אדם, החל מראשית שנות התשעים, גם לסוגיית ערביי ישראל [בליי, אלכס (2001), **אירועי אוקטובר 2000 במגזר הערבי והרקע להם**, (מ/1403 בועדת אור)].

38 יש להטעים כי ייתכן שבחלק מן הביטויים יש ביקורת חוקית של מיעוט לאומי היוצא נגד פעולות שנויות במחלוקת של ממשלתו ומדינתו. מנקודת מבט זאת, אין בכך הסתה כלל אלא ביקורת אופוזיציונית במדינה דמוקרטית וחופשית, שבה חופש הביטוי הוא נשמת אפה. ואולם, דברינו אינם מתייחסים רק להסתה במובנה החוקי (בהמשך נמליץ גם לתקן את החוק הישראלי ולהרחיב את היקף עבירת ההסתה), אלא גם להשפעה הכוללת של השיח הנוכח לעיל על המגזר הערבי. המבחן איננו רק אינדיקטורים של חקיקה ספציפית, אלא גם השפעת הדברים על הנמענים: היינו כיצד הבין "האדם מן היישוב" את הדברים שהושמעו בעיתוים ובהקשרם.

39 להלן שתי דוגמות: בעצרת אסלאמית רבת משתתפים בעזה ב-20 במאוס 1998, הצהיר חבר הכנסת עבד אל-מאלכ דהאמשה: "העם הפלסטיני על כל פלגיו הוא עם אחד ומלוכד... בידו האחת הוא אוזו את עלי הזית... בידו האחרת הוא נושא את הרובה ונכון למלא את החובה... התפרצות של אנתיפאדה חדשה תהיה חזקה פי כמה, עד שהעושים יהיו חייבים לכבד את הזכות הפלסטינית... " **אל-מית'אק**, (27.3.1998). בכנס אחר בכפר מנדא, שכינסה ועדת המעקב העליונה בהשתתפות ראשי הרשויות המקומיות וחברי כנסת ערביים, הצהיר חבר הכנסת עבד אל-מאלכ דהאמשה: "אנו על סף אנתיפאדה ושידעו זאת כולם. אנו עומדים בפני מלחמה חמה... אנו חזקים יותר מכל הנשק של ישראל... נאמר זאת בכנות: לא רק שאנו עומדים לצד עמנו אלא נעמוד גם נגד המשטרה, אנו הראשוניים שנכה. כל שוטר שיתקרב לכל בית ערבי או ינסה להרוס בית... נהיה הראשוניים להכותו ולשבור את ידו" **אל-סינארה**, (15.9.2000).

- ב. הערצת "מות הקדושים".
 ג. תמיכה באלימות כדרך המאבק נגד מדינת ישראל.
 ד. הזדהות עם אויבי ישראל ותמיכה בהם;⁴⁰ בד בבד שנאה והסתה כלפי יידיי ישראל.
 ה. תמיכה ועידוד התנגדות לכל סוג של פשרה עם מדינת ישראל.⁴¹
 ו. שטיפת מוח נגד מדינת ישראל תוך תיאורה כאויב גזען, עושק ופשיסט; כן ישנם גילויי אנטישמיות.⁴²
 ז. הלאמת השסע היהודי-ערבי, בדלנות⁴³ ודה-לגיטימציה של מדינת ישראל.⁴⁴

- 40 הנהגתם של ערביי ישראל מזדהה עם מאבקם של הפלסטינים בשטחים כנגד מדינת ישראל [ראו: שיפטן דן, 2001, "יחסי יהודים-ערבים בישראל: מאשלות 'פתרון' לבקרת נזקים". בתוך: יחסי יהודים – ערבים בישראל, החלום או שברו; **עיונים בביטחון לאומי**, 1, (המרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה והמכללה לביטחון לאומי – צה"ל), בע' 63–127]. האלימות והטרור נתפסים על-ידי מנהיגי הציבור הערבי כ"התנגדות מוצדקת ולגיטימית" ואף חיוניים כנגד "הכיבוש" הציוני ו"האפרטהייד" היהודי. ערביי ישראל מביעים תמיכה גלויה באנטיפאדה הפלסטינית בעוד מדינתם נתפסת בעיניהם כ"פשיסטית", "עושקת" ו"לא דמוקרטית". ראש הממשלה מוצג כ"צמא דם", הרמטכ"ל כ"רוצח ילדים", וניצב במשטרה – כ"מסית ורוצח" המיישם "מדיניות נאצית". חלק ניכר מנציגי הציבור הערבי מסרב לגנות פיגועי תופת כנגד אזרחי המדינה, ובדרך כלל גם מזדהה עם הפלסטינים ותומך במאבקם.
 ראו: גילת, אמיר (17.12.2000), "דחלאן נכנס לטייבה עם מאבטחיו החמושים ונאם לקול תשואות ההמון", **מעריב**; רהט, מנחם, בנדר, אריה וצונה, שלמה (9.2.2000), "שרון: אני משבח את הממשלה – טוב שהחליטה לפעול", **מעריב**; קפרא, מיכל (22.6.2001), "מה הפתעה? מעולם לא הסתרתי את הסימפטיה שלי לאנטיפאדה", **מעריב**; עבאס, פאיז, צימוקי, טובה ושיבי, חיים (5.11.2000), "רובינשטיין בודק: האם חבר הכנסת ברכה שוב קרא לאלימות", **ידיעות אחרונות**; חוגי, גיק ורהט, מנחם (31.8.2001), "חבר הכנסת בשארה: העם הפלסטיני ינצח בסופו של דבר את האויב העושק, נטול הערכים והאכזר", **מעריב**; גילת, אמיר, לוי, רון ואשכנזי, אבי (2.10.2000), "זעם ושביטה במגזר הערבי; המשטרה: המסיתים ייעצרו", **מעריב**.
- 41 השיח בעיתונות הערבית יוצא כנגד פשרות מדיניות עם מדינת ישראל ואף מגנה אותן. אפשר לזהות יחס שלילי כלפי תהליך אוסלו וקריאת תיגר על הסכם "קמפ-דיוויד" בין ישראל לבין מצרים. אנואר סאדאת נתפס כבוגד; ערפאת מגונה (ויש אף רמזים על בגידה) נוכח המשא ומתן על מסגד "אל-אקצא" ומוזהר מוויתור על זכות השיבה. בה בעת מזהים עידוד של גורמים דוגמת חזבאללה, ג'בריל ואיראן, ולעתים ביקורת על אוזלת ידם ואי-הגברת המאבק.
- 42 מדינת ישראל מוצגת בתקשורת הערבית כמעצמה "קולוניאליסטית ומלוכלכת", "רודנית ואימפריאליסטית" ו"ישות בלתי לגיטימית", שבה שולטים אהוד ברק – "השוחט של אל-אקצא"; ואריאל שרון – "השוחט של סברה ושתילה". השיח הוא בדלני, שיח של מדכאים ומדוכאים, ומדינת ישראל נתפסת כמדינת אויב. לא אחת אפשר למצוא גם גילויי אנטישמיות וקריאות נאצה. מעל לכול, יש "שטיפת מוח" אינטנסיבית נגד המדינה של כל הפלגים השונים (דתיים, לאומניים וכדומה). ראו דוגמות בהרחבה בנספח א. כן ראו: המשרד לביטחון פנים (23.11.2000) "התבטאויות ראשי התנועה האסלאמית בעצרת 'אל-אקצא בסכנה' – אום אל-פאחם, 15.9.2000", (מ/1708 בוועדת אור).
- 43 בשארה מרחיב בעמדתו הבדלנות בחוברת בל"ד, המסכמת את הוועידה השלישית שנערכה ב-20.11.1999: **"כל השתלבות במדינה היא אשליה גמורה...** התנועה הלאומית שלנו איננה מציעה את 'מדינת כל אזרחיה' במנותק מזהות לאומית וזכויות קולקטיביות. כמו כן, מדינת כל אזרחיה איננה 'מדינת היהודים' או 'המדינה היהודית', וכאן מתייחדת הברית [בל"ד] בכך שהיא מדגישה כי **האמרה 'מדינה יהודית לכל אזרחיה' היא אמרה סותרת ובלתי מקובלת תיאורטית**. [...] [ישנם] שני מסלולי מאבק: מסלול האזרחות הדמוקרטית והמאבק נגד הציונות ומתן דגש על אישיות ערבית-פלשתינית עצמאית" [ההדגשות וההוספות שלי – א' ש].
- 44 תרבות הדיבור בכנסת ובתוכניות אירוח ואקטואליה בטלוויזיה היא לאומית ורדיקלית, מסיתה ומתריסה. הביטוי לכך הוא בקריאות למאבק לאומי של ערביי ישראל כנגד המדינה, בקריאה לדרוזים ולבדואים לא לשרת בצה"ל, בתמיכה במאבקם של ארגוני הטרור, בקריאה ליצירת חזית כלל-ערבית כנגד "הממשלה הפשיסטית הישראלית" וכדומה [ראו דוגמות בנספח א]. הבוודים מבין ערביי ישראל המחליטים להתנדב לצה"ל ולשרת את המדינה, מוקעים ומוחרמים בציבור הערבי, מכונים "בוגדים" ו"משת-פים", ומשפחותיהם סובלות מהשפלות ומאיומים על חייהם (ראו: לשם, רון [15.9.2001], "החיילים הכי בודדים בצה"ל", **ידיעות אחרונות**).

- ח. שימוש במוטיב של איומים, במובן שאם דרישותיהם לא ייענו בחיוב הם יפתחו במאבק נגד המדינה.⁴⁵
- ט. שימוש בדת ובמוטיבים דתיים (לדוגמה מסגד אל-אקצה) כאמצעי לשלהוב המונים נגד המדינה.⁴⁶

שיח זה נעשה פופולרי, כלי לגיוס מנדטים, עוצמה פוליטית וזוכה לתמיכה בינלאומית של מנהיגי ארצות ערב. חבר הכנסת עיסם מחיול (חד"ש) מצהיר בגלוי: "אני אומר ביושר: אנחנו הסתנו (מוחארב), אנחנו מסיתים ואנחנו נסית. זה תפקידנו כלפי הציבור הערבי".⁴⁷ בה בעת תוקפים מנהיגי הציבור הערבי כל ניסיון של שלטונות אכיפת החוק לבדוק את חוקיות התבטאויותיהם, בטענות של רדיפה, של ציד מכשפות ושל "סתירת פיות".

שלושה מעגלי הסתה

- אפשר לזהות שלושה מעגלי הסתה עיקריים או שלושה נמענים שונים לדברי ההסתה הנזכר לעיל:
- הסתה במעגל הערבי-ישראלי.** הסתת ערביי ישראל נגד המדינה, מוסדותיה, מדיניותה, מעשיה ומחדליה. הסתה זו נעשית בתקשורת הערבית, בעצרות ובכנסים המוניים, במסגדים, באירועי ספורט, תרבות ודת, ובאירועים קבועים הנערכים מדי שנה במגזר הערבי (יום האדמה, ציון אירועי אוקטובר) או באירועים חד-פעמיים שבהם סף הרגישות גבוה (הרוגים פלסטיניים מירי כוחות צה"ל, סיכולים ממוקדים, אירועים במישור הבינלאומי);
 - הסתה במעגל הפלסטיני והערבי.** בראיונות לטלוויזיה הערבית, דוגמת רשתות אל-ג'זירה ואבו דאבי, מתבטאים מנהיגי ערביי ישראל נגד מדינתם, קוראים לתיאום כלל-ערבי ומסיתים את הפלסטיניים בשטחים ואת העולם הערבי נגד המדינה, ובעד הגברת ההתנגדות למדיניות ישראל. כל זה נעשה בתקשורת הערבית, בביקורים במדינות ערב ובאירועים ובכנסים שבהם נוטלים חלק נציגי הציבור הערבי בארץ ומחוצה לה. גם במקרים אלה מנוצלים אירועים עם סף רגישות גבוה לצורכי תעמולה והסתה.
 - הסתת דעת הקהל הבינלאומית.** כחלק מטקטיקת בינאום השסע היהודי-ערבי, ננקטות פעולות שמטרתן להכפיש את מדיניותה של ישראל בשטחים וכלפי ערביי ישראל, ולגייס תמיכה בינלאומית נגד המדינה, שתבטא בלחצים בינלאומיים, בסנקציות ובמעורבות בינלאומית בנעשה באזור. לא אחת כוללות פניות אלה תעמולה שקרית נגד המדינה וניצול ציני של המצב באזור לצורך הסתה נגד המדינה.

45 בין שמדובר באיומים כטקטיקה להשגת יעדים או באיומים כנים ואמיתיים העלולים להתממש – התופעה מדאיגה.

46 התנועה האסלאמית עושה שימוש מניפולטיבי במוטיבים דתיים, בעיקר בסוגיית ירושלים ומסגד אל-אקצה, ככלי לגיוס המוני מוסלמים לשורותיה ולהסתה נגד המדינה. ראשי התנועה מתריעים מפני איום וסכנה הנשקפים כביכול לקודשי האסלאם ("אל-אקצה בסכנה"), מפיצים שקרים על מזימות יהודיות לפגוע במסגד אל-אקצה, ובכך מעודדת (גם אם לא במפורש) לצאת נגד רשויות המדינה. כל אלה נעשים תוך ניצול מרבי של המצוקות הכלכליות, החברתיות והנפשיות של ערבים ישראלים. בולט בהסתה של התנועה תפקידם של מנהיגי הפלג הצפוני הכריזמטיים, ראיד סאלח וכמאל ח'טיב, שדרשותיהם סוחפים המוני מוסלמים.

שיח זה בא לידי ביטוי בפעילות בשטח ובביטאוני התנועה האסלאמית **סאות אל-חאק ואל-חוריה ואל-מית'אק**. חלק מן ההסתה מתרחש במהלך כנסים ועצרות המוניות בנושאי דת, דוגמת כנס "אל-אקצה בסכנה" שנערך כמדי שנה בחודש ספטמבר ומקבץ סביבו עשרות אלפי ערבים ישראלים. חלק אחר מתקיים במוסדות התנועה האסלאמית – מוסדות חינוך, מסגדים והמכללה האסלאמית שהוקמה באום אל-פאחם.

ראו לדוגמה את המסמך שהפיצה "עמותת אל-אקצה" בהקשר זה (מ/1897 בוועדת אור).

47 (15.9.2000), "אנחנו היסטנו, אנחנו מסיתים ואנחנו נסית", **ידיעות אחרונות** (מ/3415 בוועדת אור).

הסתה אקטיבית והסכמה שבשתיקה

יש להבחין בין הסתה אקטיבית לבין הסתה "פסיבית". הראשונה ביטויה הוא בהתבטאויות הקיצוניות שתוארו לעיל, הנאמרות בריש גלי ובקול רם וברור; ואילו האחרונה ביטויה הוא באי־אמירת דברים מסוימים שראוי היה לאומרים בעיתוי ובקונטקסט מסוים באותה נימה ועוצמה. הנמען השומע תופס את אי־אמירתם כהסכמה שבשתיקה למעשים. כוונתנו לכך שהנהגת הציבור הערבי לא יוצאת באופן נחרץ (בראיונות לתקשורת, בכנסים ובעצרות) נגד מעשי טרור כלפי הציבור בישראל; רק לעתים נדירות היא מגנה פיגועי התאבדות ובנימה מגומגמת; לא פועלת להרגעת הרוחות; לא קוראת באופן נחרץ שאינו משתמע לשני פנים כי אין לבצע פיגועי התאבדות, ועוד. דעתנו היא שלא רק מה שנאמר הוא חמור, אלא גם מה שלא נאמר.

"מדיבורים למעשים" אלימות כדרך מאבק; פח"ע(פעילות חבלנית עוינת), סד"צ (הפרעות הסדר הציבורי) ופשיעה פלילית (לאומנית)

אלימות כדרך מאבק

ב־5 ביוני 2000 נערך באולמי "אלאניס" באום אל־פאחם "פסטיבל הניצחון של החזבאללה". מאות ערביים ישראלים משולהבים, רובם משכילים חילוניים תומכי בל"ד, התכנסו כדי להצדיע ל"לוחמי החירות" של חזבאללה אשר הצליחו לדעת החוגגים להביס את מדינת ישראל, להשפילה ולהחזיר את הגאווה הערבית "שנרמסה במלחמת ששת הימים". חבר הכנסת עזמי בשארה הודה בנאומו ללוחמי חזבאללה וציין:

חזבאללה ניצח, ולראשונה מאז 1967 טעמנו את טעמו המתוק של הניצחון. זכותו של החזבאללה להתגאות בהישגו ולהשפיל את ישראל... זה יום ה־5 ביוני הראשון מאז שנת 1967 שהביא לשינוי במפלס המורל שלנו... פעם ראשונה שאנו רואים ניצוץ של תקווה... **לבנון, החלשה במדינות ערב, הציגה מודל קטנטן שאם נביט לעומקו ניתן להסיק את המסקנות הנחוצות להצלחה ולניצחון** – מטרה ברורה, ורצון עז, והכנת האמצעים הנחוצים להשגת מטרה זו [ההדגשה שלי – א' ש']⁴⁸

התבטאות זו של עזמי בשארה אינה חריגה. הוא אמר דברים דומים בכנסת ישראל ובכנס בקרדאחה בסוריה, בראשית יוני 2001, במלאת שנה למות הנשיא הסורי חאפז אל־אסד. בנאומו – אל מול הנשיא, בשאר אל־אסד, מזכ"ל החזבאללה, השייח' חסן נסראללה, סגן נשיא איראן, חסן חביבי, אחמד גיבריל ואחרים – קרא בשארה למנהיגים להתאחד וליצור חזית "התנגדות" (מוקאוומה) ערבית אחת מול ישראל.⁴⁹

דרכי המאבק של ארגון "חזבאללה" היו מושא להערצה בציבור הערבי בישראל, מופת לכל העולם הערבי ולערביי ישראל **איך צריך לנהל את המאבק**. "חזבאללה", לדעת חוגים מסוימים בציבור הפלסטיני בישראל (בעיקר בל"ד, בני הכפר והפלג הצפוני של התנועה האסלאמית), הם "לוחמי חירות" אשר הביסו את ישראל. מן השיח בתקשורת הערבית עולות תשבחות גלויות לפעולות לוחמי חזבאללה, ובצדן הטפה לערביי ישראל ולעם הפלסטיני ללמוד מהחזבאללה איך מנצחים את ישראל – באמצעות הרחבת לוחמת הגרילה וניסיון ליצור התנגדות לכיבוש בדעת הקהל היהודית. יותר ויותר נשמעות הצהרות

48 בדראן, סעיד (7.6.2000), "לתפארת החזבאללה", **מעריב**. והשוו גם **לדברי הכנסת**, ל (29.5.2000), ע' 8176–8178; **דברי הכנסת**, כח (17.5.2000), ע' 7605; **דברי הכנסת** לג (19.6.2000), ע' 8823–8825.

49 הלר, אור, בדראן, סעיד וברנר, דני (19.6.2001), "בשארה חזר מסוריה – ומיד זומן לחקירה", **מעריב**.

של נציגי ציבור ערביים להגברת ההתנגדות נגד ישראל באמצעות מאבק אלים, עיקש, עקיב ומתקשר היטב.

עיון בשיח המתנהל בעיתונות הערבית מגלה כי בעקבות נסיגת ישראל מדרום לבנון רווחה בקרב ערביי ישראל סברה כי מודל המאבק הלבנוני הוא הדרך הנכונה להשגת יעדיהם הלאומיים. בבסיס גישה זו עומדת ההנחה כי רק אלימות יכולה להניב הישגים פוליטיים; כי יעדים יושגו בכוח הזרוע, הואיל וישראל מבינה רק כוח; כי האלימות משתלמת; וכי "חוטא ייצא נשכר". בה בעת, כל ויתור של המדינה, כל אי אכיפה של חוק או נקיטת "יד רכה", בשל הרצון למנוע עימות, נתפסים כחולשה וכהוכחה נוספת להגיונו הפנימי של מודל המאבק הלבנוני. כך מתפתחת תפיסה הרואה באלימות טקטיקה לקידום המאבק ולהשגת המטרות המבוקשות.⁵⁰

בספטמבר 2000 נכתב במסמך פנימי שהוכן במחלקת המחקר / אגף מודיעין במשטרת ישראל: המאבק על הקרקע נתפס בקרב המגזר הערבי כמאבק מהותי ועיקרי על אדמות הלאום הערבי... שלושה אירועים (אום אל-סחאלי, אדמות אל-רוחה ואירועי לוד) שפרצו בעבר על רקע סוגיית הקרקעות וקיבלו ממדים עצומים, הפכו לסמלים ול"מודלים לחיקוי", שבהווה וקרוב לוודאי בעתיד ימשיכו לנהוג על-פיו... התגברות התפיסה כי בכוח אפשר להשיג הרבה יותר, תוך דימוי השלטון כ"כנוע" וחסר יכולת אל מול המגזר הערבי.⁵¹

עלייה בפעילות החבלנית, באירועי סדר ציבורי ובפשיעה לאומנית

כפי שאפשר לראות בנספח ב, קיימת עלייה עקבית והדרגתית בפעילות החבלנית שבה שותפים ערבים ישראלים. ראשיתה בתחילת שנות התשעים,⁵² המשכה עם קריסת "תהליך אוסלו", ועיקרה מאז מהומות

50 ראו, למשל, דבריו של ד"ר אסעד ג'אנם: "האמירה שמי שעוסקים בעימות הם לא יותר מיכנופיות קיצונית", היא ניסיון להמעט בזעם הזה. [...] המציאות בישראל (בייחוד בגליל במשולש ובנגב) היא מציאות דו-לאומית שדרכה האזרחים הפלשתינים יכולים לשתק את מהלך החיים בישראל, אישור לכוח הצפון בהם, שאם ישתמשו בו כראוי יוכלו להיות מכשיר רציני לשינוי המציאות בישראל לקראת בנייתה של חברה דמוקרטית דו-לאומית [...] רוב הפרשנים והמשקיפים נטו לחשוב שהחתימה על אוסלו ומה שאחריה היא תחילתו של סוף הסכסוך הישראלי-ערבי/פלשתיני. אני ואחרים ניסינו להדגיש שאוסלו הוא שלב חדש בסכסוך, כאשר בשלב המעבר יקרה שינוי משמעותי בדרכים לנהל את הסכסוך הזה. האירועים האחרונים באו להדגיש שמה שקורה אחרי אוסלו הוא ניסיון לעשות שינויים בצורת העימות ולא להביאו לידי סיום. [...] אי אפשר שהסכסוך ייפתר אם העם המנצח והנהגותיו לא יביאו בחשבון את כל המרכיבים האלה או שהדבר יכפה עליהם במאבק של העם הפלשתיני ובאמצעות עמדה בינלאומית שתגנה את הכיבוש ואת האפרטהייד שבישראל. [...] אני חושב שאי אפשר לפתור את הסכסוך הפלשתיני-ישראלי המושגת על ניגוד גמור בין התנועה הפלשתינית ושאיופיה ובין התנועה הציונית ושאיופיה. [...] השאיפה לבנות חברה דו לאומית [...] היא אפשרית אפילו בתוך הקו הירוק מאחר שהפלשתינים בישראל הם עם. "כל אל-ערב, 47.

51 משטרת ישראל (20.9.2000), "ערביי ישראל", ירושלים: מחלקת המחקר / מדור סדר וביטחון (מ/2143 בוועדת אור). והשוו למסמך פנימי שנכתב באגף המודיעין / מחלקת המחקר במשטרת ישראל, בספטמבר 1999, שבו צוין כי "התגבשה תפיסה חדשה בציבור הערבי, שבאמצעות מפגן כוח יוכלו להשיג את דרישותיהם. מספר אירועים בעבר שהפכו ל"סמלי מאבק" משמשים כיום דוגמא ומופת לציבור הערבי, מהם ניתן ללמד על דרך המאבק האלים כדרך המוצלחת להשגת יעדים (אירועים כמו אום אל-סחאלי 4/98 ואירועי שטח 107 – 9/98 הוכרו כיסמלי מאבק)" [ההדגשה במקור]. ראו: משטרת ישראל (25.9.2000), "המגזר הערבי בישראל – תמונת מצב מודיעינית עדכנית (2000/25/9)" (מ/2144 בוועדת אור).

52 עד שנת 1967 היו אירועים ספורים של פעילות חבלנית עוינת שאותם יזמו או השתתפו ערבים ישראלים. גם האירועים החבלניים הבודדים שהתרחשו היו פעולות של יחידים ולא אירועים קולקטיביים מאורגנים (ראו: אמארה, מוחמד [1997], האלימות הפוליטית בקרב הערבים בישראל – מניעה ואופיה, גבעת חביבה: המכון לחקר השלום). בשנים שלאחר מכן, בעקבות השלכות מלחמת ששת הימים וכיבוש השטחים, חל שינוי מסוים בדפוסי המחאה הערביים, אך עד לסוף שנות השמונים, למעט אירועים נקודתיים (דוגמת "יום האדמה" במארכ 1976), נשמר השקט

- אוקטובר 2000 ו"אנתיפאדת אל-אקצה"⁵³ ישנם כמה ביטויים עיקריים לפעילות חבלנית זו:
 - סייענות: הלנת והסתרת מחבלים ושב"חים (שוהים בלתי חוקיים), הסעת מחבלים בתוך שטחי "הקו הירוק", איסוף מודיעין, הברחת אמל"ח ומכירתו, סיוע לוגיסטי, ריגול ועוד.
 - סד"צ: חסימת צירי תנועה, ונדליזם, זריקת אבנים ובקבוקי תבערה, פגיעה במתקני תשתיות וכדומה.
 - עלייה במספר הערבים הישראלים אשר עוסקים בפעילות טרור, תכנון ו/או ביצוע.
 - מעבר מפעילות של סייענות לפעילות יזומה ועצמאית.

בשלוש השנים האחרונות היו כ-60 התארגנויות עוינות בקרב ערביי ישראל; למעלה מ-100 ערביים ישראלים נתפסו בפעילות עוינת נגד מדינתם בתוך שנתיים.⁵⁴ לפי נתונים שמסר ראש השב"כ בוועדת חוץ וביטחון, נלכדו בשנת 2001 עשרים וחמש חוליות מחבלים שחבריהן היו ערבים ישראלים; תשע חוליות השתייכו לפת"ח, שמונה לחמאס, שלוש לחזבאללה והשאר היו חוליות עצמאיות של ערבים ישראלים.⁵⁵ באוגוסט 2002 נספרו בתוך חצי שנה בלבד עשרים ושבע התארגנויות טרור של ערבים ישראלים בתוך מדינת ישראל.⁵⁶ המוקדים הפרובלמטיים הם בעיקר אזור המשולש (אום אל-פאחם, אל-מושרייפה), אך גם תמרה, טירה, קלנסואה, אבו סנאן, טייבה ותל-שבע בדרום הארץ. כמעט בכל פיגוע שבוצע בירושלים התגלתה מעורבות של ערבים ממזרח ירושלים.

הפשיעה הפלילית במגזר הערבי מצויה אף היא בעלייה. אחוז הפשיעה במגזר הערבי הוא כפול מהממוצע הארצי; **חלקה היא פשיעה אידאולוגית מטעמים לאומניים**.⁵⁷ חלק מן הפשיעה נעשה בשיתוף פעולה עם הרשות הפלסטינית ומדינות שכנות, בעיקר בתחומי עבירות הרכוש, הסמים והסחר באמל"ח. להלן כמה דוגמות:

- **עבירות רכוש:** ערביי ישראל מהווים כ-31% מכלל החשודים בעבירות רכוש.⁵⁸ בין היתר מדובר בגניבת רכבים ובהעברתם לרשות הפלסטינית, בהתפרצויות ובגניבות בהיקף רחב (חלק מהגניבות נעשה להזמנת הרשות הפלסטינית), בוונדליזם ובהשחתת רכוש ציבורי. כמו כן ניכרת מגמה של פגיעה מכוונת בתשתיות.⁵⁹

היחסי ביחסי היהודים והערבים. לא בכדי בחרה עמותת "סיכוי" לראות ב"שלוש האזרחים" את ההישג הגדול ביותר של יחסי יהודים-ערבים במלאת חמישים שנה לקיומה של מדינת ישראל (ראו: "סיכוי" – העמותה לקידום שוויון הזדמנויות [1998], "מבט לאחורה ומבט לקדימה – האמנם 'אזרחות מלאה ושווה'?). ראשית שנות התשעים עד אמצען ציינו נקודת מפנה. מאז ועד היום חל תהליך הדרגתי של התדרדרות בתפיסת השקט היחסי.

53 למן ראשית שנות התשעים התמקדה הפעילות החבלנית באירועים נקודתיים – דוגמת אירועי הר הבית (1990), רצח שבעה פלסטינים בידי עמי פופר (1990), הטבח שביצע ברוך גולדשטיין במערת המכפלה בחברון (1994), אירועי "מנהרת הכותל" (1996) וכדומה – אך בהדרגה היא החלה להתבטא במציאות החיים השוטפת, כפי שניתן לראות בנספח ב. על אירועים אלימים ספורדיים שאירעו בעבר ביוזמת המגזר הערבי ראו: מ/4177–4183 בוועדת אור.

54 **ידיעות אחרונות** (27.8.2002).

55 פישמן, אלכס, שיבי, חיים וברוידא, חיים (13.2.2002), "מספר הערבים הישראלים שעוסקים בטרור – בעלייה", **ידיעות אחרונות**.

56 **מעריב** (27.8.2002).

57 זיסר, ברוך, "ערביי ישראל", בתוך: **אכיפת החוק במאה ה-21 – תרחישים ותחזיות לדמותה של ישראל בראשית המאה הבאה**, ירושלים: המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, המשרד לביטחון פנים, מוסד שמואל נאמן למחקר מתקדם במדע וטכנולוגיה, 1997.

58 משטרת ישראל (2000), "היערכות משטרת ישראל במגזר הערבי, תכנית רב שנתית 2001–2004" (מ/3251 בוועדת אור).

59 משטרת ישראל (29.3.2000), "פגיעה במתקני תשתית" (מ/2152 בוועדת אור).

- **עבירות סמים:** ערביי ישראל מונים כ-30% מעברייני הסמים לאורך השנים.⁶⁰ מדובר ביבוא סמים (מלבנון, ממצרים ומירדן), במסחר בהם ובהפצה רחבה.
- **עבירות אמל"ח:** במגזר הערבי קיים "שוק שחור" של אמצעי לחימה למטרות מסחר, פח"ע ומצבור נשק. אמצעי הלחימה משמשים ל"ביצוע עבירות פליליות, ירי בחאפלות וגילויי שמחה, הגנה עצמית, סכסוכי כנופיות, סכסוכים בין עבריינים... סחר באמל"ח והעברת אמל"ח לרשות הפלסטינית".⁶¹
- **שונות:** כ-35% ממקרי הרצח במהלך השנים 1996–1999 אירעו במגזר הערבי,⁶² וכ-37% בשנת 2000;⁶³ זיוף מסמכים (דרכונים, תעודות זהות, כסף); פלישה לרכוש (הפלישה לכנסיית הבשורה בנצרת בדצמבר 1997 למשל); בנייה בלתי חוקית (כ-28,000 מבנים בלתי חוקיים נמנו בשנת 1998);⁶⁴ הלנת שוהים בלתי חוקיים, פלסטינים וירדנים;⁶⁵ אי-קיום צווים שיפוטיים ועוד.

עלייה במוקדי החיכוך ובתקריות האלימות בין ערביי ישראל לבין כוחות הביטחון

במסגרת ניסיונותיה להשיג את היעדים האופרטיביים, מנסה הנהגת הציבור הערבי, ובפרט מנהיגי הזרמים הלאומי והאסלאמי, ליצור מוקדי חיכוך עם רשויות המדינה ולשוות לאירועים או לסכסוכים נקודתיים שהם בעלי צביון אזרחי – אופי לאומי. וכך אירועים בעלי אופי אזרחי, כגון אכיפת חוק במקרה של בנייה בלתי חוקית או הפקעות או הפליה תקציבית, שאינם אופייניים רק למגזר הערבי, מקבלים אופי לאומי, וכל נושא אזרחי, אפילו שולי, נעשה לבעיה לאומית של הציבור הערבי, המחייבת התגייסות כוללת. אירועים אלה מנוצלים למטרות פוליטיות וכאמצעי הסתה. בעיקר מתמקדים המאמצים של חלק מההנהגה הערבית (התנועה האסלאמית, בל"ד, תע"ל) להגברת העימות הלאומי בסוגיית הקרקעות. כך אירע, למשל, בעימות בסוגיית כביש "חוצה ישראל"⁶⁶ או בהקשר לעבודות הפיתוח בעין מאהל. לפעולות אלה יש שתי השלכות מרכזיות:

- **עלייה בתקריות האלימות בין ערביי ישראל לכוחות הביטחון** בעיקר על רקע של הפקעת אדמות והריסת מבנים בלתי חוקיים, שכן בקרב הערבים הישראלים יש נכונות גדולה יותר להתעמת עם המשטרה ועם רשויות המדינה. כך היה בתקריות האלימות בכפר הבדואי אום אל-סחאלי בעקבות הריסת שני מבנים בלתי חוקיים (אפריל 1998); באלימות שפרצה באום אל-פאחם בעקבות מחאה כנגד הפקעת קרקעות ("אדמות אל-רוחה") לצורך הפיכתן לשטחי אש (ספטמבר 1998); במהומות

60 משטרת ישראל (2000), "המגזר הערבי בישראל", בתוך: **הערכת מודיעין שנתית של מחלקת המחקר/אגף המודיעין** (מ/2510 בועדת אור).

61 ש.ס., ש.ס.

62 לעיל הערה 57, לעיל הערה 60.

63 משטרת ישראל (25.9.2000), "המגזר הערבי בישראל – תמונת מודיעין עדכנית" (מ/2144 בועדת אור).

64 משטרת ישראל (25.5.2000), "בנייה בלתי חוקית במגזר הערבי בישראל", אגף המודיעין/מחקר (מ/2138 בועדת אור).

65 משטרת ישראל (2000), "המגזר הערבי בישראל", בתוך: **הערכת מודיעין שנתית של מחלקת המחקר/אגף המודיעין** (מ/2510 בועדת אור).

66 ראו: משטרת ישראל (14.4.2000), "המאבק בכביש 'חוצה ישראל' כסימפטום להקצנה במגזר הערבי" (בועדת אור).

67 דוגמות לעימותים שפרצו על רקע הריסת מבנים בלתי חוקיים ואכיפת חוקי התכנון והבנייה ראו: משטרת ישראל (28.5.2000), "בנייה בלתי חוקית במגזר הערבי בישראל", אגף המודיעין/מחלקת המחקר (מ/2138 בועדת אור).

דוגמות לעימותים שפרצו על רקע סוגיית הקרקעות ראו בהרחבה: משטרת ישראל (1998), "מוקדי חיכוך עם האוכלוסייה הערבית בישראל", מחלקת מחקר/מדור סדר וביטחון/חוליית מחקר סד"צ (מ/2114 בועדת אור); משטרת ישראל (1998), "האוכלוסייה הערבית בישראל: מוקדי חיכוך – סד"צ ופח"ע", מחלקת מחקר/מדור סדר וביטחון/חוליית מחקר סד"צ (מ/2116 בועדת אור); משטרת ישראל (14.12.1999), "המגזר הערבי בישראל – מוקדי חיכוך", אגף המודיעין/מחלקת המחקר (מ/2130 בועדת אור).

בעיר לוד בעקבות הריסת מבנה בלתי חוקי (יוני 1999); ב"מרד הסטודנטים" באוניברסיטת חיפה (אפריל 2000); ובאירועי אוקטובר 2000 שפרצו באזורים ערבים ובערים מעורבות.⁶⁸

- **ריבוי מוקדי חיכוך שבהם טמון פוטנציאל להדרדרות לעימות אלים.** יצירת מתיחות לאומית סביב נושאים אזרחיים מעצימה את הקונפליקט בין יהודים לערבים ואת מוקדי החיכוך הקיימים ממילא. מוקדי חיכוך אלה הם בעלי פוטנציאל להתלקח בנסיבות ובתנאים מסוימים.⁶⁹

פלסטיניזציה

במונח "פלסטיניזציה" כוונתנו לכמה מגמות המבטאות קריאת תיגר על מדינת ישראל כמדינה יהודית-דמוקרטית, על מוסדותיה, על אופייה ועל גבולותיה. יש לכך כמה ביטויים: החל מהתנערות מסממנים ישראליים ובה בעת אימוץ סממנים מקבילים פלסטיניים, דרך "גל" של "חזרה לשורשים" והתרפקות על המורשת הפלסטינית של "טרורם 1948", עבור בהעלאת נושאים "רדומים" מתיקי ההיסטוריה של תוצאות מלחמת השחרור, וכלה בחיזוק הקשרים עם הרשות הפלסטינית. להלן דוגמות מספר:

- **תודעה לאומית ומרכיב הזהות**
מאז מלחמת ששת הימים הסתמנה מגמה זוחלת של חיזוק מרכיב הזהות הפלסטיני אצל ערביי ישראל.⁷⁰ בשנים האחרונות ניכרת עלייה הדרגתית במרכיב הזהות הלאומי-פלסטיני ובה בעת, בהתאמה, ירידה הדרגתית במרכיב הזהות האזרחי-ישראלי במישור האינדיבידואלי והקולקטיבי. מהסקר שנעשה באוקטובר 2001 עולה כי רק שישה אחוזים מאזרחי ישראל הערבים רואים את עצמם כישראלים (בלבד), כרבע מהנשאלים (26.4%) **כלל** אינם רואים בישראליות מרכיב בזהותם;⁷¹ רוב ערביי ישראל (64.5%) חש "יותר קרבה לפלסטינים בגדה המערבית וברצות עזה" לעומת מיעוט (35.5%) החש "יותר קרבה ליהודים בישראל".
- **התנערות מסממנים ישראליים**
ניכרת תחושת תיעוב כלפי סמלי המדינה. לדוגמה: בשנת 2000 החרים המגזר הערבי באופן תקדימי את הטקס הממלכתי של יום העצמאות למדינה בשפרעם. ועדת המעקב – הנחשבת לגוף מתון יחסית – אף הכריזה על דקה דומייה ביום העצמאות של מדינת ישראל, תחת

68 משטרת ישראל (14.12.1999), "המגזר הערבי בישראל – מוקדי חיכוך" (מ/2130 בוועדת אור).
להלן דוגמות נוספות: בנובמבר 1996, לאחר פתיחת "מנהרת הכותל", היו תקריות אלימות שכללו יידוי בקבוקי תבערה והפגנות שבהן הושמעו ביטויים וקריאות לאומיות. בנובמבר 1999 היו עימותים עם שוטרים במהלך הפגנה של ועד ראשי הרשויות הערביות, במחאה על אי השוויון כלפי המגזר הערבי והטיפול הכושל בבעיית הקרקעות והבנייה הבלתי חוקית (שלושה שוטרים נפצעו); בדצמבר 1999 היו עימותים עם שוטרים (ארבעה שוטרים נפצעו) במהלך הפגנת ראשי הרשויות הערביות.

69 אחד ממוקדי החיכוך הפוטנציאליים העלול להתפרץ בנסיבות מסוימות הוא המגזר הדרוזי ברמת הגולן. להרחבה ראו: משטרת ישראל (28.1.1000), "הדרוזים ברמת הגולן", אגף המודיעין/מחלקת המחקר (מ/2121 בוועדת אור).

70 רגב, אבנר (1989), **ערביי ישראל: סוגיות פוליטיות**, ירושלים: מכון ירושלים; רכס, אלי (1989), "ערביי ישראל וערביי הגדה המערבית ורצועת עזה: קשרים פוליטיים וזהות לאומית", **המזרח החדש**, 22, ע' 165; שטנדל, אורי (1992), **ערביי ישראל – בין הפטיש לסדן**, ירושלים: אקדמון.

71 26.4% מאזרחי ישראל הערבים לא רואים כלל בישראליות מרכיב בזהותם הלאומית, תוך שהם מסווגים עצמם כערביים (6.4%), כפלסטינים (2.5%) או כערביים-פלסטיניים (17.5%). רק 6% רואים עצמם כישראלים. השאר בוחרים במרכיב זהות ישראלי-פלסטיני באופן משולב: פלסטיני ישראלי (9.7%), ערבי פלסטיני בישראל (36.2%) וערבי ישראלי (21.8%).

הסיסמה "יום עצמאותכם הוא יום אסוננו".⁷² במקום זאת קוימו הפגנות ותהלוכות מחאה שבהן נשרפו דגלי ישראל, הונפו דגלי אש"ף והושמעו קריאות לאומניות שצינו את אסון ה"נכבה" (בעיקר עשו זאת אנשי בלי"ד, "בני הכפר" וחד"ש).

- בדלנות: באמצעות בידוד תרבותי וחברתי יוצרת התנועה האסלאמית מובלעות אסלאמיות בתוך מדינת ישראל. אום אל-פאחם, לדוגמה, מתנהלת בסגנון של מובלעת אוטונומית. קיימת גם התנגדות להקמת תחנות משטרה. משטרה ישראלית נתפסת במגזר הערבי כגורם דיכוי שנועד ל"סתום פיות".
- קיימת התנגדות נחרצת לשיקום פליטי צד"ל בכפרים ערביים. לצד זה יש פעילות אלימה כנגד משת"פים ערביים אשר מפעילה ישראל, כאות סולידריות עם הפלסטינים בעזה ובאיו"ש.
- חברי הכנסת הערבים מסרבים בתוקף להשתתף במשלחות ייצוג של מדינת ישראל או לייצג את מדינתם בעת ביקורים רשמיים בחו"ל. את תפקידם בפרלמנט הם רואים כשדולה פוליטית של הרשות הפלסטינית וכמייצגים אינטרסים כלל ערביים.⁷³ חלק אחר של נציגי הציבור הערבי, דוגמת הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, כלל אינו מכיר בסמכות הפרלמנט הישראלי, ואינו משתתף בבחירות.
- במישור הפוליטי: מעבר של ה"קול הערבי", שחלקו ניתן בעבר למפלגות יהודיות יוניות, אל מפלגות ערביות. בהקשר לכך אפשר לציין גם את החרמת הבחירות לראשות הממשלה בשנת 2001.

● "גל" של "חזרה לשורשים"

- בשיח הציבורי בעיתונות ניכרת ערגה עצומה לימי טרום 1948, ורווחת השקפה שיש לנסות להחזיר לערביי ישראל את "כבודם האבוד" שנלקח מהם עם הקמת המדינה.⁷⁴
- חידוש הקשר אל אדמות, כפרים ערביים, מסגדים ובתי קברות נטושים.⁷⁵

תהליכים אלה מאפיינים בעיקר את הדור הערבי הצעיר. זהו דור שלא חווה את הממשל הצבאי, ואינו חושש מעימות ישיר עם השלטון הישראלי. דור זה רואה עצמו כפלסטיני וחש גאווה בזהותו. לצד הדור הצעיר נדמה כי האליטות הפוליטיות,⁷⁶ האינטלקטואליות⁷⁷ והדתיות⁷⁸ מעודדות בחלקן תהליך מכוון של דה-ישראליות, שמטרתו לערער את הנחות היסוד להקמת המדינה היהודית.⁷⁹

● חיזוק הקשרים עם הרשות הפלסטינית

אחת התופעות המדאיגות היא מעורבות גוברת של הרשות הפלסטינית בחיי המיעוט הערבי

72 רכס, אלי (2001), "הערבים בישראל: לוקליזציה של הזהות הפלסטינית-לאומית" (מ/1404 בוועדת אור).

73 (19.6.2000), דברי הכנסת, לג, ע' 8824–8825.

74 "העיתונות הערבית ממסדת מדורי 'הכר את מולדתך' ובהם פרטים על ישובים, שכונות ורחובות ערביים שהיו ואינם, או שמיושבים בהם כיום יהודים". ניתן גם לזהות מגמה של שימור אתרים פלסטינים מ-1948 וביקורי עקורים בחורבות כפרי 48". ראו: משטרת ישראל (6.5.1998), "הערבים במדינת ישראל – תהליכים ומגמות" (מ/1615 בוועדת אור).

75 ועדת המעקב העליונה הקימה תת-ועדה לענייני חינוך במגזר הערבי, במטרה "להדק את הקשר עם שאר חלקי העם הפלסטיני, ללמד את מורשת האדמה וההיסטוריה הלאומית פלסטינית... ולימוד נושא ירושלים כעיר ערבית מוסלמית פלסטינית". שם, שם.

76 חברי כנסת, ראשי רשויות, ראשי תנועות, אישי ציבור וראשי גופי הייצוג הלא-רשמיים.

77 אנשי אקדמיה וראשי ציבור הסטודנטים הערבים.

78 בעיקר בכירי התנועה האסלאמית.

בישראל. לכאורה מדובר בכנסים ובמפגשים, בקשר בין אישים וארגונים, באירועי חינוך ותרבות וכיוצא בזה, אך בפועל זוהי מסגרת לשיתוף פעולה אידאולוגי, בין השאר לצורך השגת יעדים פלסטיניים כגון זכות השיבה, שחרור "ירושלים הכבושה... בירת פלשתיין" ומאבק ב"כיבוש הישראלי".⁸⁰

בלשכתו של ערפאת הוקם אגף מיוחד: "הקשרים עם תושבי פלשתיין הכבושה"; ברשות הפלסטינית הוקמו ארגונים ונוצרו תוכניות מיוחדות, כגון "ועדת קשרי 48", "ועדת הקשרים עם תושבי פלשתיין הכבושה", "הקשר בין בני העם המאוחד" ו"קשר ללא גבולות".⁸¹ הקשרים הפוליטיים עם אש"ף באים לידי ביטוי גם בשימוש תדיר בסמלי אש"ף בידי ערביי ישראל, כגון ההמנון הלאומי של הרשות הפלשטינית המושמע בבתי ספר ובכנסים והנפת דגלי אש"ף.

חלק מנציגי הציבור הערבי רואים את עצמם כמי שמייצגים את האינטרסים הפלסטיניים בישראל, ועל כן הם פועלים לקדםם ביתר שאת. קיימת מעורבות הדדית: מצד אחד יאסר ערפאת ואישיים פלסטיניים בכירים מעורבים בפתרון סכסוכים פנימיים בתוך המדינה (בנושא כנסיית הבשורה בנצרת או בסכסוך בין נוצרים למוסלמים בכפר טורעאן); מצד שני גם התנועה האסלאמית מגלה מעורבות ביישוב סכסוכים בין החמאס לבין הרשות הפלסטינית.⁸²

במהלך מבצע "חומת מגן" בשטחים (2002) נתפס שלל מודיעיני ובו נמצאו, בין היתר, מסמכים רשמיים של הרשות הפלסטינית אשר עברו ב־30 בספטמבר 2001, לנציגי הציבור הערבי, באמצעות "ועדת הקישור" לערביי ישראל שבלשכת ערפאת. אחד המסמכים הוא גילוי דעת שהפיצה לשכת ערפאת, ובו קריאה לערביי ישראל להצטרף למאבק הפלסטיני, כחזית נוספת כנגד "הכנופיות הציוניות", "הורגי הילדים, הנשים והזקנים" ו"גונבי האדמות והפרנסה". במסמך נקראים ערביי ישראל להצטרף לאנתיפאדה; הם נתפסים כמי ששומרים על המולדת הכבושה עד לשחרורה הכולל. הציפייה היא לשיתוף פעולה מ"ערביי הפנים של 1948" כיוון ש"הם שותפי המטרה הגורל, שותפי החלום הלאומי האחד".⁸³

מסמכים פנימיים שנתפסו באוריינט האוס שבירושלים (מוצגים מ/4101 – מ/4109 בועדת אור), חושפים את הקשרים ההדוקים שנקמו בין הנהגת ערביי ישראל לבין הרשות הפלסטינית. מן המסמכים עולה כי קיים תיאום עמדות ושיתוף פעולה בנושאים שונים: ירושלים, "זכות השיבה" וגבולות המדינה הפלסטינית העתידית. התכתובת וסיכומי הדיונים מגלים כי יש ועדות ותוכניות פעולה משותפות (כלכליות, משפטיות, הסברתיות וכדומה), וכן סיוע הדדי.⁸⁴ הגישה היא של "בני עם אחד", ומטרה אסטרטגית אחת שלשמה יש לשתף פעולה ולמסד קשרים.

הערבים בישראל מחזקים את זהותם הפלסטינית, וחלקם רואה כבר כיום ברשות הפלסטינית מקור

79 משטרת ישראל (25.9.2000), "המגזר הערבי בישראל – תמונת מודיעין עדכנית" (מ/2144).

80 מרכוס, איתמר (1999), **אנתיפאדה ["התנערות"] מהזהות הישראלית בקרב ערביי ישראל**, דיווח מיוחד – מס' 18.

81 הקשרים החלו נטוים עוד לפני אירועי אוקטובר 2000, וקיומם אינו בהכרח תוצאת התדרדרות יחסי היהודים והערבים מאז האירועים. השוו ל"התעבות הקשרים בין האזרחים הערבים במדינת ישראל לבין הרש"פ והאוכלוסייה הפלסטינית באיו"ש ואזח"ע, משטרת ישראל, 20.6.1998 (מ/1613 בועדת אור). לעניין השתלטות הרשות הפלסטינית על מוסדות דת בירושלים ראו: משטרת ישראל (7.6.1998), "הממסד הדתי המוסלמי בירושלים" (מ/2101 בועדת אור).

82 שם, שם. נציין כי התנועה האסלאמית מקיימת קשרים ומשתפת פעולה גם עם גורמים בתנועת החמאס, באיראן ובארגון חזבאללה. ראו: לשם, רון (1.2.2002), "יוביטניים בגבול הצפון", **ידיעות אחרונות**; לימור יואב (22.10.2002), "חשש: חזבאללה מגביר קשריו עם ערביי ישראל", **מעריב**.

83 **גילוי דעת שהופץ על-ידי ערפאת**, אמ"ן – חטיבת המחקר, 12 באפריל 2002, לא פורסם (ראו את גילוי הדעת בנספח א).

84 לדוגמה: יושב ראש עדת המעקב (לשעבר) מוחמד זיידאן מבטיח לסייע בהעברת ידע לראשי האוריינט האוס, ובה בעת מבקש סיוע מפייסל חוסייני לקדם את רעיון המשלחת של ערביי ישראל לדיוני הליגה הערבית.

סמכות חיצונית. ההתרחשויות בשנים האחרונות⁸⁵ מלמדות כי מנהיגי הציבור הערבי ממלאים בחלקם תפקיד טקטי במאבק הפלסטיני נגד המדינה. בעתיד עלולים קשרים אלה להתפתח לכדי דרישות אירידנטיות.

אפיזודה חולפת?

התרחשויות אלה אינן בבחינת "הפתעה גמורה". תרחישים פסימיים ביחסי יהודים-ערבים נחשבו ריאליים גם באמצע שנות התשעים בכמה מסמכים אקדמיים,⁸⁶ וכן בכאלה של גורמי ביטחון במשרדי הממשלה.⁸⁷ המגמות שהוצגו לעיל אינן בבחינת "אירועים חד-פעמיים" ואינן שיח של "קומץ שולי וקיצוני". הן משקפות תהליך אטי אך ברור של התעוררות אתנית בקרב רבים מערביי ישראל. עוצמת העימותים, היותם מאורגנים בהיקף נרחב, השימוש באלימות, המניע האידיאולוגי והיעדים האופרטיביים – כל אלה אינם עוד כ"תמול שלשום". אי אפשר להמשיך ולהתעלם מן המציאות בטענת השווא כי מדובר ב"עשבים שוטים".

מגמות אלה הן ביטוי למציאות חדשה גם בעצם קיומן והיקפן וגם בנושאים שהן מעלות על סדר היום. תוצאתן הכוללת מציבה אתגר משמעותי בפני הרוב היהודי במדינת ישראל: שאלות העוסקות בדמותה של מדינת ישראל, במשמעות של היות אזרח בה, במתח שבין ציונות היהודי לזה הדמוקרטי, במעמדו של המיעוט הערבי, ובדיון ההיסטורי ב"תיקי 1948" (דוגמת זכותו של עם יהודי להגדרה עצמית, שאלת זכויותיהם הלאומיות של ערביי ישראל, סוגיית העקורים, הבעלות על קרקעות המדינה וכדומה). כיום אין מדובר באיום קיומי על ישראל, אך התהליך הכללי (Process) מתפתח בכיוון הנזכר לעיל. **תהליך זה צפוי להקצין אם לא ינקטו צעדי מדיניות למתנו.**

אחד הגורמים העלולים להחריף את המצב כבר בטווח הקרוב הוא פרסום ממצאי ועדת אור. ממצאים שלא יעלו בקנה אחד עם "האמת המוחלטת" הערבית באשר לאירועי אוקטובר 2000, יובילו להגברת הבעלות, התסכול והייאוש, ועלולים אף להגביר את המאבק האלים. מנגד, ממצאים שיהלמו את טענות המגזר הערבי עלולים להוביל להעלאת תביעות מרחיקות לכת מצד הערבים, שמטרתן לכפר על 54 שנות אפליה וקיפוח.

לפיכך, השקט היחסי כיום עלול להיות מטעה. עימות נוסף בין המיעוט הערבי בישראל לבין המדינה ואזרחיה היהודיים עלול להתפרץ מחדש בנסיבות ובתנאים מסוימים.⁸⁸

85 כוונתנו היא לכלל ההתפתחויות, ולא דווקא לאירועי אוקטובר 2000.

בהקשר למהומות אוקטובר 2000 קיימות שתי גישות: האחת היא לאומית, ולפיה הסמיכות של התפרצות מהומות אוקטובר במגזר הערבי בישראל לאנתפאדת אל-אקצא שפרצה בשטחים, יחד עם גורמים נוספים (רצח הילד הפלסטיני מוחמד דורה ששודר בכל רשתות התקשורת בעולם, עליית ראש האופוזיציה [דאז] אריאל שרון להר הבית וכדומה), הם שהובילו לפרוץ המהומות האלימות. לפי גישה זו ערביי ישראל הביעו הזדהות לאומית ודתית עם אחיהם הפלסטינים בשטחי הקו הירוק והצטרפו למאבקם ולמחאתם; השנייה היא גישה אזרחית, ולפיה אין חשיבות יתרה לעיתוי פרוץ המהומות במגזר הערבי בישראל כיוון שהללו ממילא היו מתרחשות, ללא קשר הכרחי למאבקו של העם הפלסטיני, בשל הקיפוח היחסי של אזרחי המדינה. לפי גישה זו מחו הערבים בישראל נגד המשך אפלייתם לרעה, והאירועים הלאומיים רק שימשו קטליזטור למה שממילא היה צפוי להתרחש בשל הקיפוח היחסי. ייתכן שקיימת גישת ביניים, המשלבת בין מימד ההזדהות הלאומית עם העם הפלסטיני לבין הקיפוח היחסי.

86 לעיל הערה 64.

87 משטרת ישראל (1995), "הערכות המשטרה במגזר הערבי – תוכנית חומש" (מ/1555 בוועדת אור).

88 מסקנה זו משותפת לחוקרים אקדמיים נוספים: אסעד ג'אנם למשל, סבור שאירועי אוקטובר 2000 הם "קצה קצהו של המשבר", כלומר זהו ה"בקרוב" בלבד, וכי צפויה החרפה ביחס של ערביי ישראל אל הציבור היהודי ואל המדינה.

בנסיבות הקיימות השאלה היא מה אפשר לעשות על מנת להוריד את רמת העימות למינימום ולמתן את המגמות שתוארו לעיל.

נוכח ההתקפה הרב־ממדית על המדינה אפשר היה לצפות כי תוצע התמודדות במישור הביטחוני ובאמצעים ביטחוניים; ברם ידיה של מדינת ישראל אינן נקיות בסוגיית ערביי ישראל. היסטוריה ארוכה של טעויות ושל מדיניות שגויה כלפי הערבים משפיעה על תפיסת ההתמודדות עם יחסי היהודים והערבים במדינה. מצעד האיולת, המפורט להלן, מחליש את הטיעון המוסרי והיהודי בהתמודדות עם שאלת הערבים בישראל. זאת ועוד, מצעד האיולת יצר במשך השנים בעיות אמיתיות במגזר הערבי, שעלינו להתמודד עמן ולהפסיק להתחמק מהן.

גינאם, לעיל הערה 8. כן ראו: גינאם, אסעד (2001), "מדוע פרצו האירועים ומה הייתה השפעתם?", בתוך: **יחסי יהודים – ערבים בישראל, החלום או שברו? עיונים בביטחון לאומי 1**, חיפה: המרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה והמכללה לביטחון לאומי, 10.

מצעד האיוולת

ממשלות ישראל עשו טעויות רבות ביחסן למיעוט הערבי-ישראלי. המדינה פעלה כלפי ערביי ישראל על בסיס **גישה מוטעית**, שגרמה נזקים יותר מאשר הביאה תועלת. גישה זו אופיינה, בין היתר, בהעדר מדיניות עקבית וקו מנחה, ובגישה שטחית של אלתור ו"כיבוי שריפות". מדינת ישראל נהגה באזרחיה הערבים בזלזול, בהתנשאות ובקלות דעת למצוקותיהם; בגישה של פטרונות יהודית כלפי ה"לבנטיניות" הערבית.

מאפיין העובר כחוט השני לאורך השנים הוא **האוריינטליזם** שהפגינו ממשלות ישראל (מימין ומשמאל). הממסד התייחס לערביי ישראל בדרך כלל מנקודת מבטו של השליט.⁸⁹ כך, למשל, המדיניות שהונהגה במשך השנים כלפי המגזר הערבי – באופן רשמי או לא רשמי – לא נועדה לספק את צרכי האוכלוסייה הערבית, אלא לבלום את "הסכנה הערבית". בשנות השמונים והתשעים, כשפחת הצורך בשליטה קולקטיבית ואפשר היה להמירו בפיקוח ביטחוני על יחידים, לא הייתה כלל מדיניות מגובשת כלפי ערביי ישראל, עם יעדים ברורים, אלא אדישות (להוציא את ממשלת יצחק רבין בשנות התשעים). הערבים נחשבו "רלבנטיים" רק בתקופות של פריימריס או של בחירות לראשות הממשלה, עת היה צורך ב"קול הערבי". נתינת זכויות לאוכלוסייה הערבית נעשתה בדרך כלל לא מטעמים הומניטריים של מדינה הדואגת דאגה כנה לאזרחיה, אלא כאמצעי למיתון הקצנה במגזר הערבי ומטעמים כלכליים ומפלגתיים.⁹⁰ ראשיתו של מצעד האיוולת נעוצה בגישת הממסד למיעוט הערבי עם הקמת המדינה. מיד עם סיום מלחמת השחרור, בעיתוי דאז ובנסיבות שלאחר המלחמה, המדינה שזה עתה קמה יכלה לנקוט פסיפס רחב של צעדי מדיניות כלפי המיעוט הערבי שבתוכה, החל מגירוש וטרנספר וכלה בשילוב מלא ואינטגרציה. בלהט האירועים, בחר דוד בן-גוריון במדיניות שהתבססה על שלושה מרכיבים עיקריים **יסודות**, לפי הסדר הבא: **ביטחון**, **הקמת מדינה יהודית וברית יהודית-ערבית**.⁹¹ מנוסחה זו, כמסגרת-על להתמודדות עם בעיות המדינה החדשה מחוץ ומבית, נגזרו כמה החלטות שעסקו גם בערביי ישראל, אשר השפעתן על מרקם היחסים שבין יהודים לערבים ניכרת עד היום. כפי שנציג להלן, דעתנו היא שהקונספציה הנזכר לעיל הייתה שגויה, בהקשר למסקנות שנגזרו ממנה ביחס לערביי ישראל.

"בשם בטחון המדינה"

המרכיב הביטחוני הוא מרכיב מעצב ביחס הממסד כלפי המגזר הערבי. בן-גוריון וראשי המדינה חששו מערביי ישראל ומהפוטנציאל הטמון בהם להיות "גיס חמישי" במקרה של "סיבוב נוסף". המדיניות

89 לוסטיג, איאן (1985), **ערבים במדינה יהודית**, מיפרש.

90 דיכטר, שלום (שולג) (2001), **היחסים בין יהודים לערבים כגורם באירועי אוקטובר 2000** (מ/1401 בוועדת אור).

91 כדברי בן-גוריון: "עוד לפני היות המדינה, לפני התחלת המלחמה, ועוד לפני החלטת עצרת האו"ם של 29 בנובמבר, קבענו שיש שלושה סעיפים מרכזיים בתוכניתו המדינית, שבהם תלוי כל עתידנו והם: ביטחון, מדינה יהודית, ברית יהודית-ערבית, ושלושתם בסדר החשיבות והדחיפות כפי שמניתי אותם עכשיו", ראו: **דברי הכנסת** (2 באוגוסט 1949).

שנתגבשה התבססה על ההנחה כי ערביי ישראל הם מיעוט ערבי המהווה סכנה ביטחונית למדינה ואורב להשמדתה, ובשל כך, בהעדר הסדר שלום כולל, אין לבטוח בו. לכן הוחלט על מדיניות ביטחונית נוקשה אשר הצדיקה מ"טעמי ביטחון המדינה" צעדים לא-דמוקרטיים כלפי אזרחים בה.

מהפרדיגמה הביטחונית כקונספציה נגזרו כמה קווי מדיניות. החוקר איאן לוסיטיג אפיין אותם: **שליטה ופיקוח** (ברמות שונות ובאמצעים מגוונים); **בידוד וסגרגציה** (בממדים הגיאוגרפי, התרבותי, בפוליטי, בחינוכי, בתעסוקתי ועוד); **חיזוק הבידול והפיצול** של האוכלוסייה הערבית באמצעות עידוד הפילוג והדיפרנציאציה הפנימית (העדתית, השבטית, החמולתית) גישה של "הפרד ומשול", על מנת להבטיח שהמיעוט הערבי לא יתאחד נגד המדינה; **יצירת תלות כלכלית במנגנוני המדינה; וקואופטציה**.⁹²

כך הוקם מנגנון הממשל הצבאי אשר ריכז את השליטה והפיקוח על "הסכנה הביטחונית" הנשקפת ממאות אלפי הערבים בישראל, בשטח צבאי מוגדר בשטחי הגליל, המשולש והנגב, במשך קרוב לעשרים שנה (1948–1966). לצמרת המדינה לא היה כנראה זמן להתפנות ולחשוב על דרכי התמודדות עם מיעוט לאומי גדול בקרבם. הם רצו "לנטרל" את הסכנה הביטחונית ולהתפנות לפיתוח המדינה, לקליטת העלייה ולעיסוק בבעיות חוץ. את המנגנון "הכול-יכול" של הממשל הצבאי ניצלה המדינה להפקעת קרקעות ל"יהוד הארץ", לדיכוי, לשלילת זכויות אדם מהאוכלוסייה הערבית,⁹³ וכמובן כמנגנון מפלגתי לקידום ענייניהם ורווחיהם הפוליטיים של מנהיגי מפא"י.⁹⁴ כרבע מיליון תושבים הוחזקו בבידוד טריטוריאלי לשם פיקוח, שליטה ויצירת תלות כלכלית של הערבים במדינה. ברם, שנות הממשל הצבאי טיפחו מרירות ועוינות, והם "כתם שחור" בתולדות המדינה. יתר על כן, גם ביטול הממשל הצבאי לא נוצל להתוויית מדיניות של שיתוף, ותחת האפשרות לנצל את ההזדמנות שנוצרה ולנתבה לאפיקי דו-קיום, הונהגה מדיניות של נפרדות – "פוליטיקה של הרחקה".⁹⁵

בשם "הטיעון הביטחוני" הוחלט על מדיניות של מניעת רצף טריטוריאלי ערבי. האמצעי העיקרי למימושה היה הפקעת עשרות אחוזים מהקרקעות שהיו בבעלות ערבית, מעשה שאפשר העברת קרקעות לבעלות המדינה.⁹⁶ ההפקעה בוצעה לעתים באופן שרירותי ובתחבולות, בכוחות צבא ובחסות החוק,⁹⁷ והותירה עקורים ואזרחים רבים שנושלו מאדמתם. עד היום הפקעת הקרקעות הערביות היא אחת הסוגיות הרגישות ביותר ביחסי יהודים-ערבים, הואיל והיא "נתפסת" בעיני הערבים בישראל כמאפיין המרכזי של נישולם וחולשתם.⁹⁸ די אם נזכיר את מוקדי החיכוך שנוצרו בשנים האחרונות בסוגיית הקרקעות בהקשר לסלילת כביש חוצה ישראל, באדמות הבדואים בנגב, באיקרית וברעם, באדמות אל-רוחה (שטח אש 107), עין מאהל ועוד.⁹⁹

92 לוסיטיג, לעיל הערה 89. יודגש כי אפיון זה מתייחס בעיקר לעשורים הראשונים לקיומה של המדינה, עד ראשית שנות השבעים. בשנות השבעים, השמונים והתשעים נחלשה מדיניות השליטה והפיקוח, ותחת שליטה קולקטיבית ופיקוח המוני הומרה המדיניות לפיקוח ביטחוני אינדיבידואלי לשליטה סמויה ומתוככמת יותר.

93 גרייס, סברי (1966), **הערבים בישראל**, אל-איתיחאד.

94 גבזון, רות ואבריריא, עסאם (1999), **השסע היהודי-ערבי בישראל: מאפיינים ואתגרים**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה; בנימין ומנצור, לעיל הערה 1.

95 דון-יחיא, אליעזר (1997), **הפוליטיקה של ההסדרה: יישוב סכסוכים בנושאי דת בישראל**, ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.

96 יפתחאל, אורן (1993), **המחקר על המיעוט הערבי בישראל ויחסיו עם הרוב היהודי: סקירה וניתוח**, גבעת חביבה: המכון לחקר השלום (סקירה מס' 12).

97 **חוק נכסי נפקדים**, תשי"י–1950, **תקנות שעת חירום בדבר נכסי נפקדים**, תשי"ט–1949, **תקנות ההגנה (שעת חירום)** 1945, **התקנות לשעת חירום (אזורי ביטחון)**, תשי"ט–1949, **חוק להסדר תפיסת מקרקעין בשעת חירום**, התשי"י–1949 ועוד.

98 גבזון ואבריריא, לעיל הערה 94.

99 משטרת ישראל (1999), "קרקעות ומבנים שנויים במחלוקת במגזר הערבי-ישראלי" (מ/2122 בועדת אור).

54 שנים לאחר הקמת המדינה נדמה שההתבוננות בערביי ישראל דרך הפרדיגמה הביטחונית לא השתנתה באופן משמעותי. כחוט השני עוברת הגישה הרואה בערביי ישראל חשודים האורבים להשמדת המדינה, "גיס חמישי" בפוטנציה וסכנה דמוגרפית. בניזמן ומנצור עומדים על כך שנקודת המוצא של מרבית ראשי הממשלה והיועצים לענייני ערבים הייתה ביטחונית; כך היה בכל הערכות המצב והתוכניות המדיניות.¹⁰⁰

דעתנו היא, שהפרדיגמה הביטחונית כקונספציה בלעדית (או מרכזית) להתמודדות עם קיומו של מיעוט ערבי במדינת ישראל הייתה טעות. במסקנה זו אין בכוננתנו לומר שלא היה יסוד לחששות הביטחונית, אלא שקונספציה זו כקוֹ-על מנחה ובלעדי ביחס הממסד לערביי ישראל הייתה טעות.

קונספציה זו הולידה מנגנון דיקטטורי – הממשל הצבאי, ביססה לגיטימציה לעשרות אירועים בלתי דמוקרטיים בעליל, דוגמת הטבח בכפר קאסם (אוקטובר 1956),¹⁰¹ "למען ביטחון המדינה" כמובן, ועיכבה (ואולי אף מנעה) דו-קיום אמיתי לטווח ארוך. היא יצרה תסכול, משקעים רבים וחוסר אמון, ולעתים נדמה שבחלקה הייתה זו קונספציה ש"הגשימה את עצמה".

"בשם הצביון היהודי של המדינה"

בשל עצם הגדרת המדינה כיהודית-ציונית, והחשש הביטחוני מפני הערבים בישראל, הונהגה במהלך השנים מדיניות אזרחית סלקטיבית כלפי ערביי ישראל. הטיפול בהם הוזנח, ובמקום מדיניות של שיתוף הונהגה מדיניות של הדחקה ואפליה שיטתית. ערביי ישראל נתפסו כלא שייכים למדינה היהודית. על כן יצרה המדינה משק כלכלי אוטונומי. בתחילה היה זה משק אוטארכי ועצמאי שהתבסס על עבודה עברית. לאחר מכן ייסדה המדינה תלות של העובד הערבי במדינה, תוך מניעת כלכלה אוטונומית והון עצמי בקרב ערביי ישראל. כספי הפיתוח הושקעו רק במגזר היהודי, יוזמות כלכליות ערביות דוכאו והערבים לא היו שותפים למשק הקואופרטיבי דוגמת ההסתדרות. המדינה פגעה במשק החקלאי של ערביי ישראל, הלאימה את הוואקף, הפקיעה אדמות, לא השקיעה במערכת החינוך הערבית, והנציחה את הפערים בין היהודים והערבים.

אופיה היהודי של המדינה כמו הצדיק מאליו יחס שונה של כל מוסדות המדינה לערביי ישראל. אמצעי התקשורת התעלמו במשך שנים ממצוקתם של ערביי ישראל ומטענותיהם, והתמקדו בסיקור נושאים המעסיקים את הרוב היהודי. גם כשהמגזר הערבי סוקר באמצעי התקשורת, היה זה סיקור מגמתי, לא מאוזן וסטריאוטיפי, שנעשה מנקודת מבט של עליונות, שאינו ביקורתי כלפי הממסד, ומתייחס לאזרחים ערבים כאל "שונים" ו"מוזרים", סיקור שהתמקד בסימפטומים וסביב אירועים

100 בניזמן ומנצור, לעיל הערה 1, ע' 100.

101 הפרשה אירעה באוקטובר 1956. 49 אזרחים ערבים חפים מפשע נטבחו בידי חיילי צה"ל; בהם היו שבעה ילדים וילדות ותשע נשים (צעירות וקשיחות). היה זה טבח מזועזע ונורא שהדעת אינה סובלת, והוא מהווה עד היום "כתם" מוסרי בתולדות המדינה. מלבד הטבח הנורא שיקפה פרשה זו את הזלזול וקלות הדעת ביחס לחיי הערבים שגילה הממסד היהודי, ואת היחס הסלחני המקומם כלפי הרוצחים. יהודים שהורשעו ברצח אכזרי של עשרות אזרחים פלסטינים נדונו לכמה שנות מאסר, שקוצרו בידי הרמטכ"ל, נשיא המדינה וועדות השחרורים. יחס מזלזל ופטרונני זה נמשך גם לאחר השחרור ממאסר. סגן גבריאל דהאן, אשר הורשע בתוך שעה ברצח 43 בני אדם, מונה מיד לאחר שחרורו בספטמבר 1960 למשרה בעיריית רמלה – "הממונה על ענייני הערבים" בעירייה. אל"מ יששכר שדמי, בעל האחריות הפיקודית, נמצא אשם בפני בית דין צבאי בגין עבירה "טכנית גרידא" ונידון לניזפה ולקנס – אגורה אחת. ראו בהרחבה אצל גרייס, לעיל הערה 93, ע' 87–107.

שליליים בדרך כלל.¹⁰² אפילו מערכת המשפט בראשות בית המשפט העליון התעלמה שנים מבעיותיהם של ערביי ישראל. מגמה שונה החלה מסתמנת רק באמצע שנות התשעים. עד אז, בית המשפט העליון כאילו "יישר קו" עם הממסד ונתן יד לאפליית ערביי ישראל. הוא תפקד כחלק מהממסד ומהמנגנון הפוליטי של רשויות המדינה,¹⁰³ ולא כרשות נייטרלית ("עיוורת לאומים") שמתפקדה להגן גם על זכויות המיעוט. פסקי הדין ניתנו מתוך נקודת המבט של השיח היהודי-ציוני.¹⁰⁴ זאת ועוד, אם בתחומים פוליטיים אפשר היה לצפות שבית המשפט העליון יתנהל ברוח הקונצנזוס היהודי-ציוני, הרי שבתחום המשפט הפלילי, למשל, שבו הפרט מצוי במרכז, ראוי היה כי היחס יהיה שוויוני, שכן אין מדובר בנושא בעל השלכה מדינית או פוליטית. דא עקא, גם בתחום זה הופלו ערביי ישראל. מחקרים מצאו הבדלים משמעותיים ביחס המערכת המשפטית ליהודים בהשוואה לערבים.¹⁰⁵ ערבים ויהודים טופלו באופן לא שוויוני על ידי מערכת המשפט בכל שלבי ההליך המשפטי, החל משלב החקירה ופתיחת / סגירת תיקים במשטרה, דרך שלב הגשת כתבי אישום, וכלה בגזרי דין וענישה.¹⁰⁶

גם האקדמיה נתנה ידה לקיפוח ערביי ישראל, ולו בכך שלא ביקרה את מדיניות הממשלה בעשורים הראשונים לקיומה של המדינה. הטבח בכפר קאסם לא עורר ביקורת אקדמית עזה, וגם באירועים אחרים לא יצאה האקדמיה בראש המתנגדים למדיניות הבלתי דמוקרטית של ממשלות ישראל. המחקרים המעטים שבדקו את הלכי הרוח במגזר הערבי (עד סוף שנות השמונים) עשו זאת מנקודת מבט יהודית וביטחונית. אפילו המנהיגות הדתית לא הפעילה את עצמתה הפוליטית כדי לקדם יחס מוסרי לגר-תושב החי בקרבה, יחס הנדרש גם בהלכה היהודית.¹⁰⁷ המנהיגות הדתית התמקדה בבעיותיה ובקידום פוליטי של סדר יום עצמאי וסקטוריאלי, ולא ראתה עצמה כמנהיגות רוחנית שמתפקדה להגן על "הגר החי בקרבה" ולשמור על "משפט שווה לכול". גם קולו של מבקר המדינה נדם. שורה ארוכה של מעשים שנעשו בשם "בטחון המדינה" או "הצביון היהודי של המדינה" לא נחקרו ולא נבדקו מעולם. נשיא

102 אבוריא, עסאם, אברהם, אלי וולפספלד, גדי (1998), **האוכלוסייה הערבית בעיתונות העברית – תקשורת ודה-לגיטימציה סוציו-פוליטית**, המרכז לחקר החברה הערבית בישראל.

103 ברק, איתן (1999), "בחסות החשיכה: עשר שנות משחק בבני-אדם כב"קלפי מיקוח" ובית המשפט העליון", **פלילים**, ח; קרצמר, דויד (תשנ"ה), "אכיפתה ופירושה של אמנת גינבה IV – דרכו של בית המשפט העליון", **משפטים**, כו, ע' 49; שלף, ליאון (תשנ"ג), "גבול האקטיביזם הוא הקו הירוק: בשולי ובשבילי הפסיקה של בית המשפט הגבוה לצדק בשטחים", **עיוני משפט**, יז (2), ע' 757.

104 גרוס, איל (1999), בתוך: אי דיין, "שישה נגד בני-אדם", **הארץ** (27.6.1999); Barzilai, G. (1998), "Political Institutions; and Conflict Resolution - The Israeli Supreme Court and the Peace Process", In: *The Middle East Peace Process – Interdisciplinary Perspectives*, New-York, (Peled Y. Ed.), p. 87

105 רטנר, אריה ופישמן, גדעון (1998), **צדק לכל? יהודים וערבים במערכת המשפט בישראל**, חיפה: מרכז לחקר פשיעה משפטית ותרבות, אוניברסיטת חיפה, דו"ח מחקר מספר 1.

106 חגי יחיא, מוחמד, רהב, גיורא וטייכמן, מאיר (1994), "בית משפט השלום ותפקודו עם המיעוטים בישראל", **פלילים**, ד, ע' 157; קרמניצר, מרדכי וחסין, יעל (1988), "אחידות בשפיטה של עברייני תעבורה", **משפטים**, 18 (1); רטנר ופישמן, לעיל הערה 115; Cohen S. (1989), *Crime, Justice and Social Control in the Israeli Arab Population*, Tel-Aviv: International Center for Peace in the Middle East; Fishman G. & Soroka J. (1980), "The Impact of Legal and Extralegal Factors on Judicial Decisions", *Society and Welfare*, p. 147; Kretzmer, D. (1990), *The Legal Status of the Arabs in Israel*, Boulder, CO: West-View Press; Rattner, A. (1996), "The Effect of Legal and Extralegal Variables on Sentencing in Israel", *Justice Quarterly*, 13, 1, p. 129

מחקר אחר, שבדק את הקשר שבין ייחוס עבירות פליליות לבין מוצא עדתי ולאומי, מצא כי לערביי ישראל יש דימוי שלילי וסטריאוטיפי של עבריינים. ראו: וימן, גבי, רטנר, אריה ופישמן, גדעון (1998), "מי נראה כמו עברייני?" – הקשר בין מוצא עדתי לבין ייחוס עבירות", **מגמות**, לא (2), ע' 208.

107 הציווי "משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה..." (ויקרא כד, כב) התפרש על-ידי חז"ל כצורך ב"משפט שווה לכולם" (כתובות, לג, א (ב); בבא קמא, פג, ב, (ג)).

המדינה תפקד פעמים רבות כנשיא הציבור היהודי, ולא לקח על עצמו במסגרת תפקידו הממלכתי את קידום הטיפול במצוקות המגזר הערבי.

משטרת ישראל אכפה את החוק בצורה סלקטיבית ושליטת. היא נהגה כ"משטרה של היהודים", ולאורך השנים נתנה עדיפות ברורה לטיפול מניעתי ושירותי במגזר היהודי, גם כשתחנות משטרה מוקמו באזורים שבהם רוב האוכלוסייה ערבית.¹⁰⁸ הנוכחות המשטרתית באזורים ערביים הייתה ועודנה דלה ומצומצמת,¹⁰⁹ ורמת השירות נמוכה. אפשר לומר כי האינטראקציה בין כוחות המשטרה לבין המגזר הערבי הייתה בעיקר באירועים שליליים כגון הפרות סדר, מהומות והפגנות.¹¹⁰ ואכן, סקרי דעת קהל שנערכו במשטרת ישראל¹¹¹ הראו כי הציבור הערבי אינו מאמין במשטרה ואין הוא רואה בה משטרה של כלל אזרחי המדינה. השיא היה, כמובן, התנהלותה התקיפה והאלימה של משטרת ישראל במהלך אירועי אוקטובר 2000, והריגתם של 13 אזרחים ערבים בידי כוחות המשטרה.

אופייה היהודי של מדינת ישראל נוצל כמנגנון המתיר ומצדיק אפליה שיטתית של ערביי ישראל.¹¹³ אופי זה פורש באופן רחב למדי כמצדיק הפקעה המונית של קרקעות,¹¹⁴ ואפליה עקבית בהקצאת משאבים ותקציב המדינה¹¹⁵ כך גם במינויים לשירות הציבורי,¹¹⁶ בחינוך,¹¹⁷ ברווחה

- 108 ראו: משטרת ישראל (27.3.1997), "הערכות המשטרה במגזר הערבי – תקציר מנהלים" (מ/1554 בוועדת אור).
- 109 למעט מקרים שבהם הייתה נוכחות רבה יותר, אך לא מטעמי שירות לציבור אלא מטעמי פיקוח, שליטה ואיסוף מודיעין.
- 110 בצדק ציינה המשטרה, בדו"ח פנימי, כי "לאוכלוסייה במגזר הערבי תחושת קיפוח, תחושה שהמגע עם המשטרה הם שליליים בלבד, ואין בעצם השקעה בתרומה חיובית לקהילה ובטיפול בנגעים אמיתיים (לדעתם, אפילו סמים מטופלים רק בהקשר לנוק לאוכלוסייה היהודית)" (לעיל הערה 85, בע' 36).
- 111 משטרת ישראל (7.7.1993), "הצעה לפריסת המשטרה במגזר הערבי", מטה המחוז הצפוני (מ/1553 בוועדת אור).
- 112 להרחבה ראו: האגודה לזכויות האזרח בישראל (דצמבר 2000), "ימים נוראים – דו"ח על נסיבות פציעתם והריגתם של פלסטינים אזרחי ישראל בידי כוחות המשטרה" (מ/4069 בוועדת אור).
- 113 גביון ואברוריא, לעיל הערה 94, ע' 29, מבחינים בין שלושה מצבים של אפליה: (1) **אפליה גלויה** בין יהודים לערבים בחוקי המדינה (חוק השבות, חוק האזרחות, חוק המוסדות הלאומיים היהודיים וכדומה) תוך הענקת עדיפות ברורה ליהודים. זוהי אפליה רשמית המפורסמת בחוקים או תקנות ברשומות; (2) **אפליה סמויה** המונהגת בפועל כלפי ערבים, לא ברמת החוקים כי אם ברמת קריטריונים מנהליים ובירוקרטיים, לעתים משום שלא ניתן לערבים יחס שווה לשווים ולעתים דווקא משום שלא ניתן להם יחס שונה לשונים. הביטוי עיקרי לדפוס אפליה זה הוא ניצול קריטריון השירות הצבאי כדי למנוע הטבות המגיעות ליוצאי צבא בקרב הערבים בישראל, מקום שבו לא נמנעות הטבות אלו מקבוצה אחרת שלא משרתת בצבא, כגון החרדים. זוהי אפליה תוצאתית, שכיחה יותר, שקשה לפיקוח ולמעקב; (3) **הבדלים באכיפת החוק** – במקרים כאלה אין בעיה עם החוק, שהוא שוויוני וניטרלי ברמה הפורמלית, פרט להבדלים באכיפתו בידי רשויות אכיפת החוק (הבדלי ענישה במערכת המשפט, אכיפת החוק על-ידי רשויות אכיפת החוק, וכדומה).
- 114 יפתחאל, לעיל הערה 96.
- 115 פארס, אמין (2001), **הצעת תקציב המדינה לשנת 2002 והאוכלוסייה הערבית**, מרכז מוסאוא.
- 116 מרקוביץ, הניה (ינואר 2002), **דו"ח מסכם – שילוב ערבים ודרוזים בשירות המדינה בשנת 2001**, מדינת ישראל/ נציבות שירות המדינה/ אגף בכיר (תכנון ובקרה) (לא פורסם); חיידר, עלי (2001), "האזרחים הערבים בשירות המדינה", בתוך: **דוח עמותת סיכוי – שוויון ושילוב האזרחים הערבים בישראל 2000–2001**; עמותת סיכוי (2000), **"דו"ח תוכנית "שילוב" – על שילוב אזרחים ערבים בשירות המדינה, בחברות הממשלתיות ובמוסדות האקדמיה"**; אבו בכר, חוסאם (1999), "שילוב אזרחים ערבים בשירות המדינה", בתוך: **"סיכוי" – שוויון ושילוב האזרחים הערבים בישראל 1998–1999**, ירושלים (ע' 33–34).
- 117 אל-חאגי, מאגיד (1996), **חינוך בקרב הערבים בישראל: שליטה ושינוי חברתי**, ירושלים: מאגנס; זיידאן, אליאס (2001), **בדיקת שטח לתיאור מצבה וזיהוי נושאים שעומדים על סדר יומה של החברה הפלסטינית בישראל** – דו"ח חיצוני, הקרן החדשה לישראל ושת"ל.

ובסעוד, ¹¹⁸ בתעסוקה, ¹¹⁹ בדיור הציבורי, ¹²⁰ בתכנון ובנייה, ¹²¹ בבריאות, בתשתיות, בפיתוח כלכלי ברשויות המקומיות, ¹²² ובאי-שיתוף נציגי הציבור הערבי ב"משחק" הפוליטי. הנושא האחרון – חוסר השפעה פוליטית, בצירוף עם תתייצוג בשירות המדינה, הוא נושא משמעותי מאוד הואיל ובהעדר השפעה פוליטית מונצח מצעד האיזולת שתואר לעיל. ¹²³ וכך נדחקו הערבים בישראל לשולי החברה כלא-שייכים, כאזרחים "סוג ב'", והקיפוח היחסי החליש במשך השנים את הזיקה האזרחית של ערביי ישראל למדינתם.

"בשם השלום היהודי-ערבי"

החתירה המתמדת להסדר שלום יהודי-ערבי השפיעה על המדיניות כלפי ערביי ישראל. עיקר ההשפעה היה בעובדה שמחד גיסא ערביי ישראל לא נתפסו, לא בצד הפלסטיני ולא בצד הישראלי, כגורם מרכזי בסכסוך, היכול להשפיע או לעצב את פתרונו. מאידך גיסא דחו שני הצדדים את העיסוק בפתרון הבעיות של ערביי ישראל למועד מאוחר יותר, לאחר שייפתר הסכסוך היהודי-פלסטיני. כך מצאו ערביי ישראל את עצמם בתווך. מצד אחד אין הם מעורבים באופן פעיל בניסיונות להשיג שלום (ומאוחר יותר בתהליך אוסלו) ואינם גורם השפעה; מצד שני תהליך השלום בין שני הצדדים כלל לא עוסק בבעיותיהם ומתעלם מהן. יוצא אפוא שהפתרון לבעיותיהם נדחה בשני הצדדים לשלב מאוחר יותר, לאחר שיושלם תהליך שהם כלל לא שותפים לו, שבמודע מתעלם מהם.

הביטוי המעשי שנגזר מכך היה התעלמות מבעיות הפלסטינים במדינת ישראל ואדישות כלפיהם, הן של אש"ף (ומאוחר יותר הרשות הפלסטינית), והן של השלטון בישראל, לאחר מלחמת יום הכיפורים ובמידה רבה בתקופה שלאחר "המהפך הפוליטי" בשנת 1977. השלטון בחר להתמקד בבעיות חברתיות פנימיות ובסוגיות של מדיניות חוץ וביטחון, ונושא המיעוט הערבי לא הטרד אותו במיוחד. עיקר העיסוק בו הוטל על כתפי היועץ לענייני ערבים במשרד ראש הממשלה, פונקציה שבמידה רבה הנציחה בעצם קיומה את המצב הקיים. ודוק: התעלמות הממסד ממצוקות המגזר הערבי לא נבעה מחוסר הכרה במשבר במגזר הערבי ובחשיבותו. האדישות נבעה מעיסוק בנושא המדיני ובתהליך השלום, ועל ערביי ישראל נגזר להמתין לתוצאות המשא ומתן המדיני, שרק לאחריו תתפנה ממשלת ישראל לעסוק ברצינות בהתוויית מדיניות כוללת כלפי המיעוטים.

דעתנו היא כי שינוי המדיניות כלפי ערביי ישראל צריך להתבצע **ללא תלות בתהליך השלום**. אין קשר בין שלום יהודי-ערבי לבין החובה לתת את מלוא הזכויות האזרחיות המגיעות לאזרחי המדינה מכוח

118 רזין, ע. (1998), **פערים בחוסן התקציבי של רשויות מקומיות בישראל**, ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.

119 בן-דרור, מ. (1997), "מינוי דירקטורים על-פי חוק החברות הממשלתיות, התש"ה-1975", **המשפט**, 7, ע' 14.

120 רוזנהק, זאב (1996), **מדיניות השיכון והערבים בישראל 1948-1977**, ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות; Kretzmer, D., Supra note 116.

121 חמאיסי, רסאם (1990), **תכנון ושיכון בקרב הערבים בישראל**, תל אביב: המרכז הבינלאומי לשלום במזרח התיכון.

122 אל-חאגי, מאג'ד ורוזנפלד, הנרי (1990), **השלטון המקומי הערבי בישראל**, גבעת חביבה: המכון ללימודים ערביים.

123 הממסד היהודי אינו רואה בערביי ישראל אזרחים לגיטימיים שהם חלק אינטגרלי מהפוליטיקה הקואליציונית. אין מגייסים אותם לצבא; טוענים לחוסר לגיטימיות של החלטות ממשלה המבוססות על "רוב לא יהודי" וכיוצא בזה. ערביי ישראל רחוקים עדיין ממוקדי כוח והשפעה בחברה הישראלית. כך, למשל, המפלגות הערביות לא שותפו בקואליציות ממשלתיות (גם לא בתקופת ממשלת יצחק רבין); שר ערבי ראשון – השר סאלח טריף – מונה רק לאחרונה (ומטעם מפלגת העבודה ולא מהמפלגות הערביות), מה גם שמינוי זה היה פרי בחירת חברי מרכז מפלגת העבודה ולא מינוי של צמרת המפלגה); ומעולם לא היה שופט ערבי קבוע בבית המשפט העליון (השופט זועבי היה מינוי זמני).

אזרחותם. ברי כי פתרון הסכסוך הפלסטיני משליך על מרכיבי השסע היהודי-ערבי, אך הוא אינו תנאי שבלעדיו אין לגבש מדיניות מיעוטים בתוך מדינת ישראל. לפיכך, **אין להחזיק בערביי ישראל כ"בני ערובה" של תהליך שלום.**

סיכום של דבר

- מצעד האיוולת הוא נקודת המוצא למדיניות המוצעת לטיפול בערבים בישראל.** על הרוב היהודי לעשות חשבון נפש ולשאול כיצד הגיע עד הלום.
- ערביי ישראל לא התמקמו מרצונם בשולי החברה הישראלית, אלא הוצבו שם במידה רבה בגלל מדיניות ממשלתית שגויה. מדינת ישראל תרמה, במעשיה ובעיקר באי-מעשיה, להאצת התהליכים שתוארו בפרק הראשון, ואולי אף להיווצרות חלקם. לאורך השנים נעשו טעויות רבות בשלוש הרמות שלהלן:
- התמודדות עם סוגיית ערביי ישראל בעיקר דרך הפרדיגמה הביטחונית, והצדקת שורה של מעשים בלתי דמוקרטיים "בשם ביטחון המדינה".
 - הפירוש הרחב שניתן לאופי היהודי של המדינה, כבסיס לגיטימי למדיניות של אפליה, של נישול ושל קיפוח.
 - דחיית ההתמודדות עם סוגיית ערביי ישראל עד לאחר שיושג הסכם שלום יהודי-ערבי.

מדינת ישראל נמנעה במשך שנים מהתמודדות עניינית עם סוגיית ערביי ישראל, הדחיקה אותה והתעלמה מקיומה. מדיניות גובשה רק באירועים קונקרטיים, ולא כתפיסה רחבה וארוכת טווח. לרוב, גם כשהוצעו לממשלה תוכניות להתמודד עם ערביי ישראל, במודע הושהתה ההחלטה אם לקבלן או ליישמן, והוחלט שלא להחליט ולדחות את הטיפול בערביי ישראל למועד מאוחר יותר. מנקודת מבט זו, **ייתכן כי ההקצנה הערבית אינה תוצאה רק של אירועי אוקטובר 2000, או של גורמי השפעה חיצוניים דוגמת הסכסוך הישראלי-ערבי או התעוררות אתנית בכל העולם, אלא כאמור גם של קיפוח יחסי ומדיניות ממשלתית שגויה.**¹²⁴

ברם, מצעד האיוולת, על אף חומרתו, אינו מצדיק את חיסול המדינה היהודית. הוא מהווה טיעון מוסרי למיעוט הערבי, ואף מחליש את הטיעון של הרוב היהודי בבואו לנקוט באמצעים שונים להתמודד נגד ההקצנה במגזר הערבי. אך אין בכך טיעון המצדיק את הפיכת מדינת ישראל ל"מדינת כל אזרחיה" או למדינה דו-לאומית.

מפתרון הבעיה לניהולה

הגדרת הבעיה

בראשית דברינו הראנו כי השיח הערבי היה בשנים האחרונות לשיח לאומי, הדורש בין היתר "מדינה וחצי" לעם הפלסטיני: מדינה פלסטינית לפלסטינים בשטחים, ולצדה מדינה דו-לאומית ליהודים ולערבים במדינת ישראל. שיח זה אינו מכיר בקיומה של מדינה יהודית-ציונית, ובאופן עקרוני רואה בה מדינה גזענית ולא דמוקרטית.¹²⁵ הוא קורא תיגר על צביונה של המדינה ומערער על מוסריותה.¹²⁶ הנהגת הערבים בישראל אינה מסתפקת עוד בשוויון זכויות אזרחי מלא ובקבלת תקציבי מדינה לפי החלק היחסי של הערבים באוכלוסייה.

שיח זה מחבר בין אינטרסים מנוגדים ובין תפיסות שונות של צדק. הוא כרוך במטען רגשי ואידאולוגי, בזיכרון היסטורי כאוב, בתפיסות עולם שונות, באמונות דתיות שלהן "אמת מוחלטת אחת", בחוסר אמון, ובתחושה מוצקה של "צדקת הדרך" תוך נכונות להקרבה ולמאבק. אם להשתמש בטיעון מפורסם של זאב זיבוטינסקי בהופעתו בפני ועדת פיל, מדובר כאן בהתנגשות של צדק מול צדק.

נוצרת אם כן התנגשות בלתי נמנעת בין השאיפות הלאומיות של המיעוט הערבי-פלסטיני לבין זכותו להגדרה עצמית של העם היהודי במדינתו. התנגשות זו יוצרת מניה וביה **בעיה שאין לה פתרון** בנקודת הזמן הנוכחית ובטווח הנראה לעין. לכך יש להוסיף חיים בצל סכסוך ממושך בין ישראל לפלסטינים ולעולם הערבי והמוסלמי, שהוא סיבוך נוסף של פני הדברים. נוצרת דיאלקטיקה אשר הופכת את המצב **למורכב ולבלתי פתיר מיסודו**;¹²⁷ במצב קשה כזה (Predicament) אין אפשרות ריאלית למצוא מכנה משותף אינטלקטואלי מוסכם לפתרון מהות הבעיה. לכן אין אלא להתפקח מאשליות של "פתרונות פלא" כוללים, ובה בעת לאמץ **גישה של הורדת מתחים בשני הצדדים לרמת עימות מינימלית**, באמצעות התמודדות (Dealing with) וניהול (Managing) אפקטיבי של קונפליקט חברתי בלתי-פתיר, המכיר לפי שעה באילוצי המציאות.

ההצעה

הצעתנו היא לעבור משלב של שגרה (Routines) להתמודדות (Engagement Coping). הורדת מתחים

125 זידאני, לעיל הערה 15; Ghanem, A. (1998), "State and minority in Israel: the case of ethnic state and the predicament of its minority", *Ethnic and Racial Studies*, 21 (3), pp.428-448; Ghanem, A. (2001), *The Palestinian Arab Minority: A Political Study*, New York: Suny University Press; Yiftachel, Supra note 33

126 בשארה, 96; סעדי, 97.

127 Sharkansky, I. (1997), *Policy Making in Israel-Routines for Simple Problems and Coping with the Complex*, Pittsburgh: Pittsburgh University Press, p. 18-38

מחייבת בראש ובראשונה מתן מענה לגורמים היוצרים את המתחים החברתיים ומשפיעים עליהם. לשם כך מוצע לנקוט אסטרטגיית בלימה, הכוללת:

1. "תוכנית מרשל" לסגירת פערים חברתיים-כלכליים בין יהודים לערבים. התוכנית כוללת, בין השאר, התמודדות עם נושא הייצוג ושילובם של ערבים ישראלים בשוק העבודה, ועם סוגיית הבדואים בנגב. לצורך יישום התוכנית מוצע להקים מנהלת מייעוטים במשרד ראש הממשלה.
2. אנו רואים במרכיב הכלכלי-חברתי נדבך מרכזי בצמצום העימות בין יהודים לערבים; נדבך מרכזי אך לא מספיק, בגלל הגורם הלאומי. על כן התוכנית לסגירת פערים אינה עומדת לבדה. לצדה מוצע מתווה לתוכנית בלימה ביטחונית ודמוגרפית, לטיפול בתופעת ההסתה ולהכנת "תוכנית מגירה" למקרה הצורך. המטרה היא למגר את המתקפה על המדינה, ולהתמודד עמה ללא תחושת אשמה במסגרת "משטר דמוקרטי מתגונן", אך בה בעת לחזק את החלק המתון בקרב הציבור הערבי.

ההנחה בבסיס דברינו היא שהתמודדות נקודתית ואיכותית לאורך זמן, במספר רב של תחומים, עשויה להקהות את שורש הבעיה. הניסיון הוא למצוא את מרכיבי הבעיה שבשלב זה הם פתירים ומקובלים על שני הצדדים, ואפשר להתמודד עמם ולחיות אתם לאורך זמן. גישה זו מתעלמת מהתייחסות לשורש הבעיה (זהות המדינה וצביונה) ומניחה כי לטיפול בסימפטומים תהיה השפעה על "השורש" בטווח הארוך. **העימות הפנימי אמנם לא יבוטל לחלוטין, אך הוא ימותן.** ייתכן שבעתיד ישתנו התנאים והנסיבות באופן שיאפשר פתרון מוחלט יותר של הבעיה, או שצד מסוים ישנה את עמדתו ויהיה מוכן לקבל פתרון שקודם סירב לקבלו. בכך תושג "חלוקת מטרות" בין הצדדים: כל אחד מהצדדים ישיג חלק ממטרותיו ולא את כל מה שהוא מבקש.¹²⁸

ההתמודדות עם **שאלת הערבים בישראל**, והמתווה למדיניות המייעוטים שתוצג להלן, נעשים **מנקודת מבט יהודית חד-צדדית**. קיימת אמנם תזה הגורסת שעל הרוב היהודי והמייעוט הערבי לשבת יחד ולגבש תוכנית פעולה והסכמות משותפות. אנו סבורים אחרת. לדעתנו, בשל הניגודים העצומים, אין אפשרות ריאלית ללכת בדרך זו. ניסו זאת כמה פעמים בשנים האחרונות (במסגרת גופים כגון מרכז רבין, המכון הישראלי לדמוקרטיה ועוד), ללא הצלחה ניכרת. לפיכך אנו סבורים כי את הקונפליקט היהודי-ערבי (הפנימי) יש לנהל בשני שלבים:

1. **דיון פנימי יהודי-ציוני**. על הרוב היהודי במדינת ישראל לנהל שיח פנימי בשאלת הערבים בישראל, ולגבש באופן חד-צדדי את קווי המסגרת והאינטרסים של מדינת ישראל בסוגייה זו;
2. **שיח יהודי-ערבי**. על בסיס מסגרת זו, הכוללת גם "קווים אדומים", יש לנהל שיח עם נציגי המיעוט הערבי ולגבש עקרונות משותפים ואמנה חברתית.

הדו"ח הנזכר לעיל עוסק בשלב הראשון ובניסיון לגבש אסטרטגיה לבלימת ההתדרדרות במערכת היחסים בין יהודים לערבים ולהורדת המתחים ועוצמת הקונפליקט. סוגיות נוספות – כגון שירות צבאי/אזרחי, סוגיית העקורים, קרקעות, אוטונומיה תרבותית וזכויות לאומיות – נותרות בשלב זה שאלות פתוחות ובלתי פתירות. יש לדון בהן בהרחבה בשלב השני, באמצעות שיח משותף בין יהודים לערבים.

היעד – הקטנת תחושת הקיפוח

"תיאוריית הקיפוח היחסי" מניחה כי תחושת קיפוח סובייקטיבית של קבוצה חברתית שמתלווה אליה תחושה של תסכול מתמשך ואי שביעות רצון מיחסו של הממסד ומחלוקת המשאבים בחברה, עלולות לגרום בחירה באמצעים אלימים של אותה קבוצה במטרה לשפר את מצבה.¹²⁹ היעד העיקרי של הצעתנו הוא צמצום הקיפוח היחסי במגזר הערבי. הרעיון הבסיסי הוא "הקטנת הקיפוח היחסי – הורדת רמת העימות בין יהודים לערבים". לדעתנו, תוכנית כלכלית אינטגרטיבית לצמצום פערים חברתיים במגוון של תחומים ונושאים משמעותיים, שתהיה לה רציפות והמשכיות (רב-שנתית) ויכולת ביטוי בשטח מבחינת היישום, יש בה, בשילוב מרכיבים נוספים שיוצרו, כדי להפחית את הקיפוח היחסי וכתוצאה מכך את העימות בין יהודים לערבים במדינה. התוכנית לסגירת פערים אמנם לא תפתור את משבר הזהות של הערבים בישראל, אך היא תוכל לתת מענה לתחומים אזרחיים וחברתיים הדורשים פתרון כולל במגזר הערבי, שניתן לפתור אותם בשלב זה. התוכנית באה לענות על צרכים במגזר הערבי ולא על שאיפות לאומיות וערכיות.

Gurr, T. R. (1970), *Why Men Rebel*, Princeton, NJ: Princeton University Press; (1993), *Minorities at Risk: 129 A Global View of Ethno-political Conflict*, Washington: U.S. Institute of Peace Press

מתווה למדיניות מיעוטים של מדינת ישראל

המרכיב הנורמטיבי – התמודדות במסגרת הנרטיב הדמוקרטי ללא ויתור על מדינה יהודית

“פתרון נוסח ישראל”

למדינת ישראל יש מאפיינים ייחודיים לעומת מדינות המערב. המציאות הביטחונית במזרח התיכון, קיומה של אוכלוסיית מיעוט ילידה, פלורליזם ושערים חברתיים, מלחמת תרבות בין מערכות ערכים סותרות, העדר חוקה פורמאלית ומאפיינים נוספים הופכים את מורכבות החברה בישראל למיקרוקוסמוס חברתי ייחודי.

יחסי רוב-מיעוט במדינת ישראל גם הם ייחודיים. המיעוט הערבי – אוכלוסייה ילידה שהתגוררה בארץ עוד בטרם הקמת המדינה, המהווה כיום כחמישית מאוכלוסיית המדינה – משתייך מבחינה לאומית ותרבותית לאויבי המדינה המצויים עמה במאבק, וחלקו מזדהה אף באופן אקטיבי עם העימות המזוין נגד המדינה. אכן, יש ללמוד מניסיוןן של מדינות אחרות, ולעתים אף ליישם מודלים של יחסי רוב-מיעוט שהצליחו במקומות אחרים בעולם; אלא שהמאפיינים המייחדים את ישראל משאר העמים מחייבים לדעתנו בשלב זה ובנסיבות אלה “פתרון נוסח ישראל”, אשר יותאם למציאות, לנסיבות ולאינצידנטים הייחודיים למדינת ישראל.

מודל “הדמוקרטיה האתנית”

בשאלת הערבים בישראל הועלו טענות כי מדינת ישראל אינה דמוקרטית, בין השאר בשל צביונה האתני-יהודי ומכך נגזרת האפליה המתוארת לעיל, במצעד האיוולת. אינטלקטואלים דוגמת ד"ר עזמי בשארה, עושים שימוש מתוחכם בעקרונות המשטר הדמוקרטי על מנת להציג בעולם את ישראל כמדינה אתנוקרטית. אינדיקטורים איכותיים של דמוקרטיה (“דמוקרטיה מהותית”), המתארים רמות איכותיות שונות של משטרים דמוקרטיים, משמשים בידיהם לקריאת תיגר על מידת הדמוקרטיה של המשטר במדינת ישראל.

במשך שנים היה הרוב היהודי בנחיתות לוגית אל מול הרטוריקה הפשטנית שטענה כי מדינה יהודית אינה יכולה להיות גם מדינה דמוקרטית, וכי יש סתירה מובנית בין השניים.

תרומתו המחקרית החשובה של פרופ' סמי סמוחה היא בהארת ענינו לסוגים שונים של דמוקרטיה, לרבות משטרים דמוקרטיים שלהם מערכות של ערכים חוץ-דמוקרטיים, המחייבות לעשות ויתורים בעניין הדמוקרטי; וכי אין לערבב בין אינדיקטורים המעידים על קיומו של משטר דמוקרטי לבין אינדיקטורים המעידים על איכותו. “מודל הדמוקרטיה האתנית” (Ethnic Democracy) שהוא הציע ופיתח,¹³⁰ מספק תשתית עיונית ליחסי רוב-מיעוט במדינות לאום דמוקרטיות, המתאימה גם למציאות הישראלית.

130 סמוחה, סמי (1996), “דמוקרטיה אתנית: ישראל כאב-טיפוס”, בתוך: ציונות: פולמוס בן זמננו – גישות מחקריות

לפי דגם הדמוקרטיה הזו המדינה שייכת בראש ובראשונה לאומה האתנית היהודית באופן חוקי וסימבולי, ועל כן מעצם הגדרתה היא אינה נייטרלית או "עיוורת לאומים".¹³¹ הבעלות על המדינה והשליטה בה היא של הקבוצה היהודית (ולא של כל אזרחיה-תושביה), אשר קדמה להקמת המדינה והקימה אותה במטרה שתהיה ל"בית לאומי", תשרת אותה ותממש את זכותה להגדרה עצמית. המדינה, לכן, אינה מדינת הישראלים אלא מדינת היהודים. היא אינה מדינה משותפת של יהודים וערבים ולכן אינה מדינה דו-לאומית. המדינה היהודית היא **אילוץ מבני קיים שהוא הנחת מוצא** – אקסיומה שאין לערער עליה.¹³²

מהנחת מוצא זו נובע שצביונה הרשמי של המדינה הוא יהודי, על כל המשתמע מכך: שפה, חגים, סמלי המדינה (המנון, דגל, סמל המדינה), קרקעות ותרבות. מכאן גם שרוב יהודי הוא הכרחי על מנת לשמור על הזהות היהודית של המדינה, ולכן יש לנקוט אמצעים על מנת להשיגו ולשמרו לאורך זמן. המדינה היהודית מחויבת לערכים דמוקרטיים. לכן היא מאפשרת למיעוטים המקבלים את המסגרת האתנית ואת "כללי המשחק" הנובעים ממנה לחיות בקרבה כאזרחים שווים וליהנות מזכויות אינדיבידואליות וקולקטיביות של המשטר הדמוקרטי, אם כי לא באופן אבסולוטי.

המיעוט הוא אמנם אזרח המדינה, אך קיימת הפרדה בין אזרחות ישראלית לבין שייכות לעם היהודי. ההבדל העיקרי הוא בכך ש"המפתח" לכניסה למדינה ולקבלת אזרחות ניתן בראש ובראשונה ליהודים, שלהם יש עדיפות לפי חוק השבות. פרט לכך, בתוך המדינה זכאי המיעוט הלא-יהודי **לשוויון אזרחי אינדיבידואלי** הנובע מאזרחותו,¹³³ ואף **לזכויות קולקטיביות**, כגון שמירה על שפתו, על דתו, על תרבותו (חגים, מנהגים) ועל אורחות חייו, ניהול אוטונומי חלקי של מוסדות הדת (לרבות ענייני המעמד האישי) ומערכת החינוך, ובמובן מסוים גם "זכות" קולקטיבית של אי אכיפת חוק שירות ביטחון.¹³⁴ המדינה אינה כופה על המיעוט הטמעה ואינטגרציה.¹³⁵

ואידאולוגיות, גבעת חביבה: המכון לחקר השלום, 21; סמוחה, סמי (1999), **אוטונומיה לערבים בישראל!** המרכז לחקר החברה הערבית בישראל; סמוחה, סמי (2000), "המשטר של מדינת-ישראל: דמוקרטיה אזרחית, אי-דמוקרטיה או דמוקרטיה אתנית?"; **סוציולוגיה ישראלית**, ב (2), ע' 565.

131 גישת "העיוורון הלאומי" פירושה אימוץ מודל הדמוקרטיה האזרחית ("מדינת כל אזרחיה") המבוסס על שוויון ליברלי מלא ועל נייטרליות לאומית מוחלטת. גישה זו מטשטשת את ההבדלים בין קבוצות לאומיות, דתיות ותרבותיות שונות, ומעמידה אותן על בסיס משותף של אזרחות אינדיבידואלית כבסיס לקבלת זכויות ושותפות בחובות. בבסיס גישה זו עומד האזרח עצמו – האינדיבידואל.

132 עצם העובדה שזהותה של מדינה פלוגית אינה מקובלת על קבוצת מיעוט שחיה בתוכה, ואשר לה יש מאויים לאומיים משלה, אינה הופכת את זהותה של המדינה לבעיה שיש לפתרה. אופיה היהודי של ישראל איננו נושא למקח וממכר – זהו האתוס המכונן של המדינה שאין לעסוק בו כלל ועיקר, אם כי אפשר בהחלט לדון **במשמעויותיו ובגבולותיו**.

133 בפסק הדין קעדאן, שעסק בישוב "קציר", ציין נשיא בית המשפט העליון, אהרן ברק, כי "מדינת ישראל היא מדינה יהודית אשר בתוכה חיים מיעוטים, ובהם המיעוט הערבי... **מפתח מיוחד בכניסה לבית ניתן לבני העם היהודי (ראו חוק השבות, התש"י-1950). אך משמצוי אדם בבית כאזרח כדן, הוא נהנה מזכויות שוות כמו כל בני הבית האחרים...**" [ההדגשה שלי – א' ש'] [בג"ץ 6698/95 קעדאן ואח' נ' מינהל מקרקעי ישראל ואח', פ"ד נד (1) 258].

באופן דומה ציין השופט דב לוין: "המדינה – מדינת יהודים היא; המשטר המתקיים בה – הוא משטר דמוקרטי נאור, המעניק זכויות לכלל האזרחים, יהודים כלא יהודים..." (ע"ב 2/88 בן-שלום נ' ועדת הבחירות המרכזית **לכנסת השתיים-עשרה**, פ"ד מג (4) 221, 231). וראו גם דברי השופט חשין: "נוכח ונדע – כיצד נוכל לשכוח – כי לא הייתה לו לעם היהודי – לא הייתה לו ואין לו – מדינה אחרת זולת מדינת ישראל, מדינת היהודים. ואולם בתוככי המדינה כל אזרחי המדינה הם שווים זכויות" (רע"א 2316/96 **איזקסון נ' רשם המפלגות**, פ"ד נ (ד) 529, 549).

134 חוק שירות ביטחון לא נאכף על הערבים בישראל, למעט הדרושים והצירקסים (גברים) המחויבים בגיוס לשירות ביטחון, ובדואים המתנדבים בחלקם לשירות ביטחון. אי אכיפה זו כמוה כזכות קולקטיבית ל"פטור" משירות צבאי.

135 מודל הדמוקרטיה האתנית אינו כופה יחס אחיד מטעם המדינה לפרטים ו/או לקבוצות חברתיות ("עיוורון לאומי") או

הואיל והמדינה שייכת לעם היהודי על פי הגדרתה, והואיל והמיעוט אינו שותף למפעל המדינה היהודית ולכן אינו זכאי לשוויון מוחלט כקבוצת הרוב, הרי שקיימת בעיה של נאמנות המיעוט למדינה ואי-הזדהות מלאה עם יעדיה ואופייה. לפיכך, מטילה המדינה מגבלות ופיקוח על המיעוט על מנת למנוע חתרנות ומאבק בלתי חוקי.

יתרונו של מודל הדמוקרטיה האתנית טמון בכך שהוא מאפשר לקיים מסגרת-על נורמטיבית של מדינה יהודית ודמוקרטית, ובתוכה לקיים "דמוקרטיה אזרחית מופחתת" השואפת כל העת לסגור את פערי השוויון שבין הרוב למיעוט.¹³⁶ ממילא זהו **מודל דינמי שאפשר להגמישו באמצעות פרשנות למשמעויות ולהיקף הצביון היהודי של המדינה, ובאמצעות הסדרים זה-פקטו, בהתאם לתקופה, לנסיבות ולאינצידנטים.**

ודוק: ההצדקה לדמוקרטיה האתנית בישראל אינה נובעת מכך שזהו דגם ראוי של משטר דמוקרטי (הוא לא!), אלא מכך שהאלטרנטיבה המוצעת משמעה הרס המפעל הציוני וביטול ההגשמה העצמית של העם היהודי במדינתו.

"תוכנית מרשל" לצמצום פערים

אנו סבורים כי לצורך צמצום פערים בין יהודים לערבים בישראל, יש להזרים תקציב כולל של כ-15 מיליארד דולר שיועבר בתקופה של כ-15 שנה. לשם כך נדרשים שינוי משמעותי בסדר העדיפות הלאומי, ומנהיגות אמיצה ואחראית שתקבל החלטה אסטרטגית בדבר התגייסות כוללת ומערכתית למשימת צמצום הפערים.

עיקרו של הסכום – 15 מיליארד דולר – יופנה לצמצום פערים חברתיים. חלק אחר מן הסכום יופנה לטיפול בממדים נוספים שיפורטו להלן, כגון הקמת מנהלת מיעוטים ותפעולה או התמודדות עם בעיות הבדואים בנגב.

התוכנית לסגירת פערים אינה עוסקת בערביי מזרח ירושלים ובערים המעורבות, ואף לא במגזר הדרוזי (המטופל במסגרות נפרדות).

צמצום פערים הוא גם אינטרס פנימי של הרוב היהודי במדינה, אם ברצונו לשמור על יציבות במדינה ולהוריד את רמת העימות. הקיפוח היחסי של הערבים יוצר הלכה למעשה **מגזר נתמך ולא יצרני**. המשך הקיפוח היחסי ידחק את ערביי ישראל עוד יותר אל שולי החברה. כחמישית מהאוכלוסייה תקובע במעגל הרווחה, מבלי שתייצר דבר וללא יכולת להתחרות בשוק העבודה בשל כוח עבודה אנושי נחות. כך עלול להיווצר נטל חברתי מכביד על כלכלת המדינה, שיהיה גורם צמיחה שלילי. תוכנית לסגירת פערים עשויה להוביל לצמיחה כלכלית בטווח הארוך, ולמתן מגמות של ערעור היציבות החברתית במדינה.

צמצום פערים נובע גם ממצעד האיוולת שתואר לעיל. הקיפוח היחסי המתמשך יצר מצוקות אמיתיות במגזר הערבי שהאחריות על היווצרותן מוטלת על המדינה, כמו גם החובה לטפל בהן. זאת ועוד, השוואת הזכויות האזרחיות של הערבים בישראל וצמצום פערים אינטנסיבי יחזק את הטענות המוסרי וההסברתי של המדינה במישור הבינלאומי, ויאפשר להתמודד עם הקצנה נוספת במגזר הערבי, אם תתרחש, באמצעים נוספים. הדבר יקל גם על התמודדות עם התביעות הלאומיות של הערבים בישראל במישור הבינלאומי, ועם ניסיונות הבינאום.

נייטרליות מוחלטת, אלא לעתים דווקא **פעולה מתוך שונות ונפרדות**, במטרה שלא ליצור אינטגרציה כפויה בין קבוצות חברתיות המעוניינות לשמור על מאפייניהן הייחודיים.

136 סמוחה (2000), לעיל הערה 130.

מנין יבוא הכסף לתוכנית? להלן נפרט כמה מקורות תקציביים ריאליים לגיוס המשאבים:

- תקציב המדינה:
 - (1) הסטת תקציב פנימי שוטף בכל משרד לנושא ערביי ישראל.¹³⁷
 - (2) תוספת תקציב ממשרד האוצר למשרדי הממשלה.
- הקמת קרן יהודית-ערבית לגיוס הון חיצוני.
- מציאת מרווחים בתקציב הביטחון: אחד המרווחים שאפשר למצוא הוא הכספים המושקעים במעטפת האיום האסטרטגי, בפרט בנושאים העיראקי והאיראני. מרבית צבא עיראק חוסל במלחמת המפרץ, ומאז ועד היום, בשל הסנקציות הבינלאומית וסיבות נוספות, נשחק עוד כוחה הצבאי של עיראק ויכולתה לפגוע בישראל פחתה. בעקבות ההתפתחויות הגיאוגרפיות הצפויות בקרוב במזרח התיכון, ובמרכזן הפחתת האיום העיראקי על ידי ארצות הברית מחד גיסא, ונוכח התגברות האיום הפנימי לאופייה היהודי-דמוקרטי של המדינה וביטחונה מאידך גיסא, אפשר לעשות הערכה מחודשת של חלוקת המשאבים בתקציב הביטחון. יציבות חברתית היא חלק מתפיסת הביטחון; נוכח הקיפוח היחסי של ערביי ישראל וההשלכות העלולות לנבוע מהמשך מצב זה מומלץ להפנות משאבים שיועדו להתמודדות עם האיום האסטרטגי לטובת יעדים חברתיים בתוך המדינה, ובמרכזם בעיית ערביי ישראל.
- שילוב המגזר העסקי: בחלק מן התוכניות לסגירת פערים אפשר לשלב את המגזר העסקי ואף ארגונים חברתיים הפועלים לסגירת פערים בתחום זה או אחר. אפשר גם לשלב בהקשר הקהילתי את מפעל הפיס (הקמת אולמות ספורט ועוד), מרכז השלטון המקומי וגופים נוספים, לפי הצורך.
- ייעול הקצאת המשאבים ברשויות המקומיות הערביות ומנהל תקין: ייעול הניהול ברשויות המקומיות הערביות, והעסקת יועצים חיצוניים בנושא ארגון וניהול, יכולים להוות מקור פוטנציאלי נוסף לתקצוב התוכנית לסגירת פערים. לצורך כך יש לפעול להפחתת הניהול השבטי-חמולתי של הרשויות המקומיות, חלוקת הגיובים למקורבים והשחיתות, ותחת זאת להנהיג רפורמות וכללי מנהל תקין.
- אכיפת חוקי המיסוי: אחד הגורמים לאי הפיתוח ברשויות המקומיות הערביות הוא העדר משאבים פנימיים לצורכי פיתוח, בין השאר בשל שיעור המיסוי הנמוך (ארנונה, מים) שנגבה מן התושבים. אכיפה יעילה יותר של החוק תאפשר לרשויות המקומיות ניתוב משאבים לפיתוח כלכלי ותשתיתי. אנו מציעים לשים את הדגש התקציבי על תחומי המפתח הבאים, שיש בהם לדעתנו לשנות את תמונת המצב העגומה במגזר הערבי ולהקטין באופן משמעותי את הקיפוח היחסי ("תחומים מחוללי שינוי").¹³⁸
- חינוך;¹³⁹
- פיתוח רשויות מקומיות;¹⁴⁰

137 לדוגמה: יש להשוות את תחולת הפרויקטים לפיתוח ולשיקום גם על המגזר הערבי (אזורי עדיפות לאומית, שיקום שכונות, דיור לזוגות צעירים ועוד).

138 לצורך צמצום פערים במגזר הערבי בחרנו כמה יעדים ריאליים, אשר לדעתנו הם הנושאים הבעייתיים והקריטיים ביותר במגזר הערבי. היעדים נבחרו על בסיס קריטריונים שונים, וביניהם: (1) עד כמה מפריע הנושא באופן סובייקטיבי למגזר הערבי, מבחינת חשיבותו ודחיפות הטיפול בו (על בסיס מחקר קיים, אשר זיהה ומיפה נושאים העומדים על סדר היום של ערביי ישראל; ראו זיידאן, לעיל הערה 117; (2) עד כמה הנושא מרכזי, להערכתנו, לצורך השגת המטרה; (3) עד כמה סיכויי הצלחתו ריאליים בטווח הזמן בו אנו עוסקים. ברור שיש תחומים נוספים, אך אנו מבקשים למקד את האמצעים שיינקטו, ולא להרבות ביעדים שקשה יהיה להשיגם בפרק זמן נתון.

139 יצוין כי משרד החינוך הכין בסוף 1999 תוכנית חומש "לקידום מערכת החינוך הערבית והדרוזית" ובה, בין השאר, הצעה להעברה תקציבית של 250 מיליון ₪ למגזר הערבי. ברם יעדי התוכנית מוגבלים ואינם כוללניים, ומכל מקום בפועל לא יושמה התוכנית הנזכרת לעיל, כמו פרויקטים אחרים, במלואה.

140 תוכניות הבראה; תשתיות ותחבורה; פיתוח כלכלי, תעסוקתי, תעשייתי ועוד. נושא זה טופל בהרחבה ב"תוכנית הרב שנתית לפיתוח יישובי המגזר הערבי", משרד ראש הממשלה (2000).

● דיור ובנייה.¹⁴¹

- התוכנית לסגירת פערים אמורה לשנות את סדרי העדיפויות במדינה תוך גיבוש מדיניות מיעוטים ברורה. לכן יש צורך גם ב:
 - חקיקת חוק כולל לשוויון האוכלוסייה הערבית; לחילופין, תיקונים נדרשים במערכת חוקים קיימת;
 - בתחומים מסוימים, יש להכריז על מדיניות של העדפה מתקנת מוצהרת;¹⁴²
 - שמירה על רציפות "תוכנית מרשל". הפסקת התוכנית תגרור אכזבה רבה במגזר הערבי ונזק בלתי הפיך.

כדי להשיג תוצאות אפקטיביות מיישום "תוכנית מרשל" חשוב להבין את האילוצים הקשורים למסגרת הפוליטית ולנקודת הזמן הנוכחית, ולהתמודד עמם:

- ראש וראשון שבהם הוא **האילוץ התקציבי**, שכן בעת שגרה – ודאי במצב חירום – אפשר להקצות משאבים מוגבלים. לכן אנו סבורים שיש לתת עדיפות גבוהה לנושא ערביי ישראל בסדר היום הפוליטי, ולתקצב את התוכנית בהתאם, אחרת עלולים יחסי היהודים והערבים בישראל להגיע לעימות מסוכן שהתקצוב לטיפול בו יעלה כמה מונים יותר מתקצוב "תוכנית מרשל" הנוכחית.
- אילוץ נוסף הוא **אילוץ מבני-ביורוקרטי**. הוא קשור למידת שיתוף הפעולה של משרדי הממשלה עם מנהלת המיעוטים, ולמידת הנכונות והמוטיבציה לפעול ברוח "תוכנית מרשל", שתהיה בעדיפות ראשונה במעלה. אי-שיתוף פעולה של הביורוקרטיה עלול "לקבור" את התוכנית ולעכב את ביצועה. כמו כן הכרחי שיתוף פעולה של המגזר הערבי.¹⁴³ סביבת הביצוע צריכה, לפיכך, להיות תומכת.
- המדיניות המוצעת נותנת עדיפות עליונה לטיפול במגזר הערבי. על כן חשוב שתהיה הסכמה לדרך פעולה זו ומתן לגיטימיות מצד הגורמים השונים, שכן הנטייה הטבעית בהחלטות מורכבות היא לדבוק במדיניות הקיימת בשל אינרציה, שגרה, רצון ללכת בנתיב מוכר ורתיעה מפני סיכון.
- ל"תוכנית מרשל" זו יש **מגבלת זמן** – ההצעה היא ליישמה בפרק זמן שלא יעלה על **10 שנים**. ההנחה היא כי "משיכת" זמן תחריף את המגמות שתוארו בפרק הראשון.
- אילוץ נוסף הוא **אי-הודאות במעגל החיצוני** של ההתפתחויות הכלכליות, הביטחוניות, המדיניות והבינלאומיות. גורמים רבים מתפתחים באופן בלתי צפוי ולא ליניארי, וקשה לחזות מראש ובדייקנות כיצד הם יתפתחו בעתיד הנראה לעין ומה תהא השפעתם על אפשרות יישום התוכנית ועל סיכויי הצלחתה.¹⁴⁴
- **אי הוודאות** היא גם **פנימית** ונוגעת לתוצאות יישום התוכנית לסגירת פערים המוצעת להלן.

הקמת מנהלת

אנו מציעים כי בסגירת פערים במגזר הערבי תטפל מנהלת מיוחדת, שתוקם בחקיקה¹⁴⁵ ותהיה כפופה

141 דיור לערבים צעירים והרחבת פרויקטים קיימים במשרד השיכון (דוגמת "מחיר למשתכן" ו"בנה ביתך" בערים המעורבות); עידוד בנייה לגובה באמצעות סובסידיות ותמריצים; מציאת פתרון לבעיית הבנייה הבלתי חוקית; הרחבת הבנייה של מבנים ציבוריים לצורכי הכלל; הרחבת תחומי השיפוט של רשויות מקומיות ערביות; בחינה מחודשת של תוכניות המתאר; הקמת ישובים ערבים מודרניים חדשים; ועוד.

142 יש לזכור כי בתחומים רבים אין נקודת פתיחה שווה בין יהודים לערבים, ולכן נדרשת העדפה מתקנת לסגירת פערים.

143 שיתוף הפעולה הנדרש מהמגזר הערבי הוא עם הממסד הישראלי, אך גם במגזר הערבי – בינו לבין עצמו.

144 על מציאות כאוטית ותורת הכאוס ראו: Elliot, E. & Kiel, L. (1997), "Nonlinear Dynamics, Complexity and Public Policy – Use, Misuse and Applicability", In: Elliot, E. & Kiel, L., *Chaos, Complexity and Sociology: Myths, Models and Theories*.

למשרד ראש הממשלה. מטרתה תהיה יישום התוכנית לסגירת פערים במגזר הערבי על מנת להשיג תוצאות מיידיות, ולאחר מכן טיפול שוטף וייזום במטרה לשמור על יחסים תקינים בין הרוב היהודי לבין המיעוט הערבי בטווח הארוך. למנהלת יהיו שתי פונקציות עיקריות:

● **גוף מעצב מדיניות**

- **המטרה:** גיבוש מדיניות שנתית שוטפת ומדיניות רב-שנתית בראייה אסטרטגית ארוכת טווח.
- **הרכב:** "מועצת המנהלת" תהיה מעין ועדת היגוי עליונה שתכנס מעת לעת למטרת עיצוב המדיניות. הרכב הוועדה יהיה פלורליסטי וימנה נציגים של הציבור הערבי והיהודי מן הכנסת ומחוץ לה, לפי הצורך (כגון משרדי הממשלה הרלבנטיים, רשויות מקומיות, המועצה לביטחון לאומי, קבוצות אינטרס, אנשי אקדמיה וכיוצא בזה). ייצוג קבוע יינתן לוועדת המעקב העליונה של ערביי ישראל ו/או לוועד ראשי הרשויות הערביות, וייצוג לפי הצורך יהיה לאנשי רוח, תרבות ודת, לאנשי תקשורת ולנציגות אקדמית מהמגזר הערבי.
- **יישום:** מסמך המדיניות השנתי יכלול יעדים שנתיים ורב-שנתיים שילוו בהערכות תקציביות מפורטות ובלוח זמנים לביצוע. המסמך שתגבש "מועצת המנהלת" יאושר בידי רוב חבריה, ולאחר מכן יובא לאישור הממשלה והכנסת (במקרים המצריכים תיקון חקיקתי).

● **גוף תיאום ביצוע**

- **המטרה:** תיאום בין-משרדי של תוכנית המדיניות השנתית והרב-שנתית שאושרה בממשלה, למנוע חפיפות בין משרדי ממשלה ו"כיסוי תקציבי" או אי-ביצוע; מעקב שנתי אחר יישום החלטות המדיניות שהתקבלו; יצירת קשרי עבודה שוטפים ובסיס עבודה משותף עם משרדי הממשלה ועם הגורמים הרלבנטיים במגזר הערבי; סיוע במציאת פתרונות במקרים קשים או בלתי צפויים; סיוע במצבים של אי-ביצוע או במצבים "תקועים", הנובעים מ"בירוקרטיה מעכבת"; תיאום ביקורים של ראש הממשלה ושל שרים במגזר הערבי; תיאום וריכוז עבודתן של ועדות מיוחדות אשר תוקמנה לצורך הטיפול בנושאים נקודתיים הקשורים למגזר הערבי (הבדואים בנגב, הפקעת קרקעות, עקורים, שירות לאומי).
- **הרכב:** הטיפול השוטף ייעשה בידי אנשי מקצוע של המנהלת, שתהיה תחת כפיפות מבנית של משרד ראש הממשלה. בראשה יעמוד אדם בעל מוניטין מקצועי המקובל על הצדדים (לדוגמה: שופט עליון בדימוס), שיהיה אף חבר ב"מועצת המנהלת". בנוסף, מוצע להקים שלוש "זרועות" תיאום-ביצוע: בנגב הצפוני, במשולש ובצפון הארץ, שיתפקדו כמעין לשכות אזוריות של המנהלת המרכזית בירושלים.
- **יישום:** חברי המנהלת יעסקו בתיאום ביצוע מדי יום, אך לא יהיו גוף הביצוע עצמו. היעד הוא תיאום בין-משרדי יומיומי, לפי הצורך, וסיוע במצבים קשים ובלתי צפויים, בנסיבות ובאילוצים חדשים, בקשיי יישום, בסתירות או בחפיפות בין משרדי ממשלה, ועוד. עבודת התיאום תכלול גם בדיקת תלונות מצד גורמים שונים בגין אי-ביצוע, ריכוז פניות הציבור, וכן טיפול בהליכי פישור לפתרון סכסוכים נקודתיים שיווצרו במגזר הערבי בינו לבין עצמו ו/או בינו לבין רשויות השלטון, ומתן מענה אד-הוק.

הצורך בפונקציה מתאמת

הטיפול בתקציב המועבר למגזר הערבי מחולק ומפוצל כיום בין משרדי הממשלה השונים. גם הטיפול השוטף, הן ברמת הביצוע והן באופן הביצוע, נחלק בין משרדי ממשלה רבים, כל משרד בתחומו. עבודת המטה האסטרטגית מתבצעת במועצה לביטחון הלאומי, ובוועדות שרים ומנכ"לים, וקיימת עדיין הפונקציה (במתכונת מצומצמת מבעבר) של יועץ ראש הממשלה לענייני ערבים. התוצאה היא שיש יותר מדי גורמים מטפלים, ופחות מדי ביצוע.

גם מנקודת מבטו של המגזר הערבי אין גורם שהוא "כתובת" מייצגת ומקובלת על הציבור הערבי-ישראלי. הפיצול והפילוג רבים – הן במפלגות הערביות בכנסת, הן בגופים החוץ-פרלמנטריים והן ברשויות המקומיות. לכל גוף יש סדר יום משל עצמו, מאפיינים ומטרות שונות. התוצאה היא שגורמים רבים, בעלי אינטרסים ויעדים שונים, מטפלים בסוגיית ערביי ישראל בלא "יד מכוונת" – גוף מתאם המרכז בידיו את הטיפול המערכתי. הציבור הערבי יוצא נפסד, מפני שבשל המריבות הפנימיות אין גוף הדואג לצרכיו ורואה בטובתו ערך עליון.

ריבוי ה"שחקנים" המטפלים בנושא, כשלכל שחקן סדר יום ומטרות משלו, פוגע ביישום המדיניות וביעילות ביצוע החוק.¹⁴⁶ העובדה שסוגיה כה חשובה אינה מטופלת בראייה מערכתית באמצעות גוף אחד אלא מפוצלת במגוון רחב של משרדי ממשלה ובעלי עניין מסרבלת את הטיפול ומקשב על האפשרות להתוות מדיניות רב-שנתית וליישמה ביעילות. פעמים רבות נוצר קיפאון בטיפול בסוגיות הבערות במגזר הערבי, במקרים רבים נמנעים מלקבל החלטות, ובמקרים אחרים נמנעים מליישם החלטות שכבר התקבלו.¹⁴⁷ בסופו של דבר ענייני המגזר הערבי אינם מקודמים ונדחקים לשולי סדר היום הציבורי והפוליטי.

דגש על ביצוע ויישום

שלב יישום המדיניות הוא שלב קריטי החיוני להצלחת התוכנית לסגירת פערים במגזר הערבי,¹⁴⁸ מפני שהבעיה העיקרית כיום איננה בחוק עצמו אלא באכיפתו וביישום הוראותיו בידי הדרג הביצועי. מעט מאוד חוקים המפלים על רקע אתני נותרו עדיין בחקיקה הישראלית;¹⁴⁹ מרבית החוקים דווקא מבטיחים שוויון לאוכלוסייה הערבית.¹⁵⁰ ברם, מרביתם אינם מיושמים במלואם וזו עיקר הבעיה.¹⁵¹ הנה כי כן, חקיקה שוויונית יש, אך אין שוויון. לכן צריך להתפכח מהאשליה כי הפתרון נעוץ בחקיקה

- Ripley, R. B. & Franklin, G. A. (1986), *Policy Implementation and Bureaucracy*, California: Pacific Grove, pp. 1–59, 218–237; Peters, B. G., *Supra* note 3. 145
- Wildavsky, 1973. 146
- על אי קבלת החלטות במגזר הציבורי באופן כללי, ראו: פרידברג, אשר ושרקנסקי, עירא (2002), "אי החלטות בממשל ובמנהל הציבורי: המציאות הישראלית", **מדינה וחברה**, 1 (2). 147
- Van Meter, D. S. & Van Horn, C. E., 1975, "The Policy Implementation Process – A Conceptual Framework", *Administration and Society* 6 (4), p. 445; Ripley & Franklin, 1986, *Supra* note 157. 148
- חוק הדגל והסמל**, התשי"ט–1949; **חוק השבות**, התשי"ג–1950; **חוק יסוד: הכנסת** (סעיף 7א); **חוק המפלגות**, התשנ"ב–1992 (סעיף 115); **תקנות ההגנה (שעת חירום) – 1945** (תקנה 125); **חוק שירותי הדת היהודיים (נוסח משולב)**, התשל"א–1971; **חוק חינוך ממלכתי**, התשי"ג–1953 ועוד. חלק ניכר מהחוקים הללו ואחרים נובעים מהנחת המוצא של מדינה יהודית ודמוקרטית, ולכן האפליה, אם כלל קיימת, היא צורך חיוני הנובע מאופיה של המדינה. 149
- ראו, לדוגמה, סעיף 42 **לחוק שירות התעסוקה**, תשי"ט–1959; כלל 9 **לכללי המועצה להשכלה גבוהה (הכרה במוסדות)** תשכ"ד–1964; סעיף 4 **לחוק חינוך ממלכתי**, תשי"ג–1953; סעיף 2 **לחוק שוויון ההזדמנויות בעבודה**, תשמ"ח–1988; סעיף 1א18 **לחוק החברות הממשלתיות**, תשל"ה–1975; סעיף 15 **לחוק שירות המדינה (מינויים)**, התשי"ט–1959. 150
- כך, למשל, סעיף 1א18 **לחוק החברות הממשלתיות**, תשל"ה–1975, מעגן משנת 2000 את עקרון ההעדפה המתקנת בייצוג המגזר הערבי בהרכב הדירקטוריונים של חברות ממשלתיות. למרות זאת לא זכה עיקרון זה לביצוע מעשי מיידי, ובפועל מכהנים כיום כדירקטורים בחברות ממשלתיות רק 18 גברים ערבים ושבע נשים ערביות מתוך 584 דירקטורים, כלומר הייצוג הערבי בדירקטוריונים הוא 4.28%. ראו: עמותת סיכוי (2000), "דו"ח תוכנית "שילוב" – על שילוב אזרחים ערבים בשירות המדינה, בחברות הממשלתיות ובמוסדות האקדמיה". 151

שוויונית, שכן זו לא השיגה את התוצאות המצופות. באופן מעשי נוצר נתק בין החקיקה כמעצבת מדיניות לבין האכיפה והביצוע. בדומה לכך קיים נתק בין פסיקות בג"ץ כמכוונות מדיניות לבין יישומן בפועל.¹⁵² לכן יש לשים דגש על היישום ואכיפת החוק – וזה, בין היתר, תפקידה של המנהלת המוצעת. הפונקציה של תיאום שוטף בין הבירוקרטיה (משרדי הממשלה, לרבות המועצה לביטחון לאומי וגורמי הביטחון) לבין שאר ה"שחקנים" הרלבנטיים, איסוף וריכוז כל המידע הרלבנטי והטיפול תחת "קורת גג אחת", קיומה של "יד מכוונת" המצויה בפרטים ועוקבת אחר התפתחויות ומגמות כל אלה ואחרים ידגישו את שלב הביצוע והיישום.

"מלמטה-למעלה" (Bottom-Up)

עד היום, מרבית תוכניות המדיניות לטיפול במגזר הערבי גובשו לא בידי הבירוקרטיה והדרג המבצע; חלקן הוצעו בידי מכוני מחקר, אנשי אקדמיה, בעלי עניין או יועצי ראש הממשלה לענייני ערבים.¹⁵³ אנשי הבירוקרטיה במשרדי הממשלה הרלבנטיים לא שותפו בדרך כלל בעיצוב המדיניות אלא רק ביישומה. כך נוצר נתק, מפני שמעצבי המדיניות לא תמיד היו ערים לקשיים, לאילוצים ולאינטרסים של הדרג הביצועי ושל סביבת הביצוע (Policy Environmental).

אנו ממליצים כי המנהלת תפעל במתכונת של Bottom Up.¹⁵⁴ לפי מודל זה, אין הפרדה דיכוטומית בין התווית המדיניות לבין הביצוע, ויש תהליך מעגלי ולא אנכי. נציגים של משרדים ממשלתיים וגורמים חיוניים להצלחת התוכנית לסגירת פערים יהיו שותפים לשלב עיצוב המדיניות. הדברים אמורים בעיקר במשרדים וב"שחקנים", ששיתוף פעולה מצדם הוא קריטי להצלחת התוכנית,¹⁵⁵ דוגמת משרד האוצר, הפנים ונציבות שירות המדינה.

ייצוג הולם ושילוב אזרחים ערבים בשוק העבודה

האוכלוסייה הערבית נמצאת כיום במצב של תת-ייצוג בשירות המדינה בפרט ובמוקדי כוח אחרים בשוק העבודה בכלל. בשנת 2002, לאחר פעולות ממשלה הנמשכות כעשור לשילוב ערבים בשירות המדינה, בין השאר באמצעות מכרזים ייעודיים לאוכלוסייה הערבית, ולאחר תיקוני חקיקה משנת 2000, הקובעים שיש לנקוט העדפה מתקנת בקליטת ערבים בשירות המדינה, עדיין רק 5.7% מקרב עובדי המדינה הם אזרחים ערבים, רובם ממלא תפקידים הנוגעים למגזר הערבי בלבד, כגון חינוך ושירותי רווחה. חשיבות השילוב של האזרחים הערבים בשוק העבודה אינה מוטלת בספק. מלבד תחושת השייכות, שוק העבודה הוא מנוף כלכלי ואפשר לראות בו כלי ליצירת אינטגרציה חברתית. נהוג לראות בצה"ל את

152 כד, לדוגמה, פסק הדין קעדאן, אשר עסק בעניין קבלתו של עדאל קעדאן ליישוב קציר, היה בשעתו סנסציה בתחום השוויון בהקצאות קרקעות מנהל מקרקעי ישראל. דא עקא, שנתיים חלפו ועדאל קעדאן לא התקבל כחבר ביישוב קציר, חרף פסק הדין. הטעם הרשמי הוא שנמצא כי אשתו אינה מתאימה ליישוב מבחינת השכלתה. מפסק דין קעדאן נותרה אפוא רטוריקה גבוהה, אך "אפס" יישום, לפחות בענייני האישי.

153 בנימין ומנצור, לעיל הערה 1.

154 Sabatier, P. (1986), "Top Down and Bottom Up Approaches to Implementation Research: A Critical Analysis and Suggested Synthesis", *Journal of Public Policy*, 29 (3), p. 255

מודל זה אינו עומד על קוצו של יוד ביישום התוכנית, אך דורש חתירה מתמדת להשגת יעדיה ותכליתה. המדיניות אינה נוקשה והיא ניתנת לשינוי אינקרמנטלי בשלב הביצוע עצמו. ייתכן שתהליך הביצוע יצריך שינוי כלשהו במדיניות בשל שינויים בנסיבות ובאילוצים או בשל אירועים בלתי צפויים.

155 Mazmanian, D. & Sabatier, P. (1989), *Implementation and Public Policy*, Lanham, Md: University Press of America; Van Meter & Van Horn, *Supra* note 160

כור ההיתוך של מדינת ישראל, אך מאחר שהאוכלוסייה הערבית אינה מתגייסת לשירות ביטחון, אין היא שותפה לתהליכים אלה. לפיכך יכול שוק העבודה לשמש, בין היתר, כור היתוך לחברה היהודית והערבית. עבודה משותפת עשויה לפרוץ מחסומים תרבותיים ולהוביל לקשרים חברתיים ובין-אישיים.

המלצות

א.1. הקצאת תקנים נוספים לקליטת ערבים לשירות המדינה, אשר יסייעו ליישום החלטות הממשלה והחקיקה בנושא.

א.2. כל משרד ממשלתי ישריין 20% מהמשרות הפטורות ממכרז לקליטת אזרחים ערבים. אי עמידה של המשרד בהתחייבות זו, תביא להקפאת קליטת עובדים עד לעמידה בהתחייבות.

בשנת 2000 התקבלה חקיקה הנוגעת להעדפה מתקנת לאוכלוסייה הערבית במסגרת שני חוקים: (1) תיקון לחוק החברות הממשלתיות, התש"ל"ה–1975 (סעיף 1א18);¹⁵⁶ (2) תיקון לחוק שירות המדינה (מינויים), התשי"ט–1959 (סעיף 15א).¹⁵⁷ במקביל לחקיקת החוק התקבלה בממשלה החלטה על תוכנית רב-שנתית לפיה ייקלטו 300 בשירות המדינה עובדים בני המגזר הערבי בתוך ארבע שנים.¹⁵⁸ לאחר שיישום התוכנית לא הצליח,¹⁵⁹ היא שונתה ונקבע כי ייקלטו 150 עובדים בני מיעוטים למשרות ייעודיות בתקופה של ארבע שנים (37.5 עובדים לשנה). המשרות הייעודיות הן מקצועיות (מהנדסים, משפטנים, כלכלנים, עובדים סוציאליים ועוד) וייקבעו על ידי הנציבות, לפי העקרונות המנחים כדלהלן:

- המשרות שיוקצו לא יהיו בתפקידים אשר נועדו לשרת את המגזר הערבי.
- המשרות יוקצו במשרדים שבהם קיים מיעוט עובדים ערביים.
- תוכניות הדרכה ייערכו לעובדים חדשים, במטרה לסייע להם להתקדם לתפקידים בכירים בעתיד.

אפשר לומר כי המגמה כיום בנציבות שירות המדינה היא לדאוג לייצוג עובדים ערבים במשרדים ולשלבם בכל הדרגים, ובכלל זה בדרג הבכיר. הפעילות נעשית בשיתוף פעולה עם נציגי המגזר הערבי. ואולם, נוסף על המשך יישום התוכנית לקליטת עובדים ערבים בשירות המדינה שפורטה לעיל, מומלץ:

- להרחיב את התקנים לקליטת עובדים ערבים, ולקבוע 50 משרות ייעודיות לשנה.
- לקבוע כי כל משרד ממשלתי יהיה חייב להקצות בכל שנה 20% מהמשרות המאושרות ללא מכרז לעובדים מקרב המגזר הערבי. כמו כן מומלץ שתהיה סנקציה על אי-יישום, וכך במשרד ממשלתי אשר לא יעמוד בדרישות – הנציבות תוכל להקפיא את ההליכים לקליטת עובדים חדשים, עד אשר יושג ייצוג הולם לאזרחים הערבים.
- להקפיד על שילוב ערבים ישראלים וייצוגם במוקדי קבלת החלטות שלהם השפעות על המגזר

156 התיקון החקיקתי נוגע לכהונת דירקטורים בחברות הממשלתיות, וקובע כי יש לתת ייצוג הולם לאוכלוסייה הערבית, וכי עד שיושג ייצוג זה ימנו השרים במידת האפשר, לפי נסיבות העניין, דירקטורים מקרב האוכלוסייה הערבית. בעקבות תיקון זה עלה הייצוג בתוך כשנתיים, מיוני 2000 ועד ספטמבר 2002, מ-1% ל-5%.

157 תיקון חקיקתי זה קובע הוראות למתן ייצוג הולם לאוכלוסייה הערבית בשירות המדינה. החוק מטיל חובה על הממשלה ונציבות שירות המדינה לייצוג הולם בשירות המדינה ולפעול ליישום; הוא מחייב את הממשלה לקבוע יעדים ומאפשר לייעד משרות למועמדים מקבוצות הזכאיות לייצוג הולם, ככל האפשר. כן קובע החוק כי על כל משרד ויחידת סמך להגיש דו"ח על ביצוע הוראות החוק לנציב שירות המדינה.

158 על מנת שלא להגדיל באופן מלאכותי את כוח האדם בשירות המדינה, נקבע כי מבין 300 המשרות – יוקצו 150 משרות חדשות על-ידי משרד האוצר, ו-150 משרות נוספות יקצו משרדי הממשלה מתקנים קיימים.

159 היו שתי סיבות עיקריות לכישלון התוכנית: (1) דובר על הקצאת תקן חדש תמורת תקן ישן שייתן למשרד, ובכך לא עמדו המשרדים, לאור הקיצוצים הנערכים כיום בשירות המדינה והקפאת תקנים; (2) המשרדים שילבו את העובדים היכן שהם רצו, ולא היכן שיש חשיבות לשלב עובדים מקרב האזרחים הערבים.

הערבי, דוגמת ועדות התכנון הארציות והמחוזיות במשרד הפנים, במינהל מקרקעי ישראל, במשרד הדתות ועוד.

ב. הרחבה של תחולת הסדרי הייצוג ההולם לאוכלוסייה הערבית על גופים נוספים במגזר הציבורי
 א. חובת הייצוג ההולם נקבעה בחוק שירות המדינה (מינויים) כחלה "בקרב העובדים בשירות המדינה". כיום פועלים ליישום החוק רק עובדי שירות המדינה ה"גרעיניים" – משרדי הממשלה ויחידות הסמך. לגישתנו, יש לפרש את תחולת הסדרי הייצוג ההולם כחלה על שירות המדינה במובנו הרחב, ובכלל זה הכנסת, מבקר המדינה, נשיא המדינה, וכן גופים סטטוטוריים, שחוק המינויים הוחל על עובדיהם על פי החוק שהקים אותם (לדוגמה: המוסד לביטוח לאומי, רשות השידור, מועצות ייצור חקלאיות ועוד).

ב. נוסף על כך יש להרחיב באמצעות חקיקה את תחולת הסדרי הייצוג ההולם על גופים ציבוריים נוספים, כגון הרשויות המקומיות, המועצות הדתיות, קופות החולים וכל גוף המתקצב על ידי המדינה לפחות ב-50% מתקציבו (אוניברסיטאות, תיאטרות עמותות וכדומה). מומלץ כי כל גוף כזה ימנה אדם אשר יהא אחראי – בשיתוף המנהלת – לקבוע תוכנית להחלת הסדרי הייצוג ההולם באותו גוף, וליישום ההסדרים הללו.

ג. אנו רואים חשיבות בהחלת עקרונות הייצוג ההולם גם על גופי התקשורת בישראל (מועצת הרשות השנייה, מועצת הכבלים והלוויין), לאור המקום המרכזי שתופסת התקשורת בישראל והשפעתה, והרגשת המיעוט הערבי כי אין היא מייצגת את נקודת מבטם.

ד. על מנת להקל על איתור מועמדים מהמגזר הערבי אנו מציעים כי יוקם במנהלת מאגר שמות אשר יוזן באופן שוטף בידי המנהלת, אשר תעבוד בשיתוף עם גופים חיצוניים המטפלים במגזר הערבי.

ג. בהליכים של הפרטת חברות או שירות ציבורי, תחויב החברה לפעול לייצוג הולם של האוכלוסייה הערבית בחברה המופרטת

אחת המגמות הנגזרת מן הגלובליזציה והקפיטליזם היא צמצום השירות הציבורי. על כן אין די בהסדרי הייצוג ההולם בשירות הציבורי בלבד, ויש לדאוג כי בכל הליך של הפרטת חברות יכללו מסמכי ההפרטה התחייבות ליישום עקרונות הייצוג ההולם כפי שנקבעו בשירות המדינה, גם בחברות המופרטות. המנהלת תהיה אחראית ליישום הוראות הייצוג ההולם בגופים המופרטים. באופן זה לא יפגע הייצוג ההולם של המגזר הערבי כתוצאה מהמגמות לצמצום השירות הציבורי, והזכות לייצוג הולם בגופים מרכזיים במדינה תובטח.

ד. בהתקשרויות חוזיות עם המדינה תינתן עדיפות לחברות המיישמות תוכניות של העדפה מתקנת ו/או מעסיקות עובדים ערבים

הצעתנו היא לתת עדיפות בהתקשרויות חוזיות עם המדינה לחברות המיישמות תוכניות ייצוג הולם. זה ייצור מצב של עידוד חברות פרטיות להעסיק עובדים מהמגזר הערבי, גם בתפקידי מפתח בחברה. לצורך העדפת חברות אלו יש צורך בשינוי חקיקתי – אם באמצעות חוק חובת המכרזים או בחוק אחר.¹⁶⁰

160 הממשל הפדרלי בארצות הברית קבע עוד בשנת 1965 כי המתקשרים בחוזים פדרליים חייבים להראות תוכניות של העדפה מתקנת לקבוצות מקופחות על בסיס גזע ומין.

הבדואים בנגב

לפי נתוני מנהל האוכלוסין (מעודכן ל-1.1.2002) מונה האוכלוסייה הבדואית בישראל 201,918 תושבים הפזורים בשלושה מחוזות עיקריים: מחוז צפון (67,968), חיפה (784) ודרום (133,166). במחוז דרום, שבו מתגורר הרוב המכריע של הבדואים (כ-66%), קיימים שבעה יישובים מוכרים, ובהם מתגוררים 78,699 תושבים (בעיקר בדואים-פלאחים), ועוד כמה עשרות יישובים בלתי מוכרים שבהם מתגוררים 54,467 תושבים בדואים.¹⁶¹

האוכלוסייה הבדואית בישראל מונה כ-15.5% מערביי ישראל.¹⁶² בשל קצב הריבוי הגבוה במגזר הבדואי (שיעור הריבוי הטבעי בנגב הוא כ-5.2%, מהגבוהים בעולם, וכ-60% מהאוכלוסייה הם צעירים עד גיל 18),¹⁶³ צפוי כי בשנים הבאות, בהדרגה, יהוו הבדואים בישראל מיעוט משמעותי, במספרים מוחלטים ובאופן יחסי. לפי ההערכות הדמוגרפיות, אם יימשך קצב הריבוי הגבוה צפוי כי בשנת 2020 תמנה אוכלוסיית הבדואים בנגב לבדה כ-360,000 נפש, כמעט פי שלושה יותר מאוכלוסיית הבדואים בנגב כיום. הבדואים בנגב הם האוכלוסייה הענייה ביותר במדינת ישראל והם סובלים ממצוקות וקשיים רבים. בשבעת היישובים המוכרים קיימת צפיפות דיור רבה ומחסור בקרקעות לצורכי מרעה וחקלאות. נוסף על כך יש מצוקה כלכלית, עוני רב, שיעור אבטלה גבוה, מערכת חינוך ירודה ותשתיות לקויות. ביישובים הבלתי מוכרים (הפזורה) המצב חמור יותר, שכן בהיותם לא מוכרים על-ידי המדינה אין מחברים אותם לתשתיות בסיסיות (מים, חשמל, ביוב, טלפון) ואין מעניקים לתושביהם שירותים חיוניים בסיסיים (בריאות, רווחה, חינוך) אלא באופן חלקי ומוגבל, באמצעות מנהלת הבדואים בנגב.

לא נפריז אם נאמר כי מצבם החברתי של הבדואים בנגב הוא הגרוע ביותר במדינת ישראל. על רקע זה של קיפוח יחסי, גדל דור בדואי צעיר, עני וחסר השכלה, מתנכר למדינה ואינו חש תקווה לשינוי. בדואים רבים מאבדים כל זיקה למדינה ורואים במדיניות הממשלה כלפיהם נישול ודיכוי. חלק מתושבי המגזר הבדואי הפסיק להאמין להבטחות רשויות המדינה עד כדי היווצרות משבר אמון. בד בבד קיימת נכונות בקרב הדור הצעיר למאבק כנגד אכיפת החוק, ותחושת כוח מתעצמת נוכח אוזלת ידן של הרשויות באכיפת החוק הפלילי (שלעתיים נעשית במטרה למנוע עימותים ומוקדי חיכוך).

הקיפוח היחסי המתמשך של הבדואים בנגב, ואי מציאת פתרון למוקדי המחלוקת בינם לבין המדינה¹⁶⁴ – בעיית הקרקעות, הבנייה הבלתי חוקית, היישובים הבלתי מוכרים והקיפוח היחסי, תורמים להגברת המעורבות של בני המגזר הבדואי באירועי פח"ע, סד"צ ופשיעה פלילית (סחר בסמים, עבירות רכוש, סחר בנשים, אלימות, פגיעה במתקני תשתית, שב"ח).¹⁶⁵ את המצוקות הקשות של הבדואים מנסים לנצל גורמים בתנועה האסלאמית להחזרתם לאיסלאם. גם גורמים בשטחים – שערים יש

161 יועץ ראש הממשלה לענייני ערבים (2002), **נתוני אוכלוסיית המיעוטים במדינת ישראל**, ירושלים: משרד ראש הממשלה.

162 שם, שם. מדובר ב-201,918 תושבים מהמגזר הבדואי מסך של כ-1,291,781 תושבים במגזר הערבי בישראל (1.1.2002).

163 נתנון, רובי, אלהזייל, עאמר, אעלימי, לואי, אסן, דן וצמת, הגר (1999), **תוכנית כוללת לטיפול בבעיות הבדואים בנגב**, המרכז למחקר כלכלי ומשפטי במזרח התיכון.

164 על מוקדי המתחנות בין הבדואים לבין המדינה ראו: מאיר, אבינועם (1999), **המתח בין בדווי הנגב למדינה: מדיניות ומציאות**, ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.

165 משטרת ישראל (20.8.2000), "המגזר הבדואי – תמונת מצב", מחלקת מחקר/מדור סדר וביטחון (מ/2141 בוועדת אור); משטרת ישראל (2.4.2000), "המגזר הבדואי – דיון סטטוסי", (מ/2135 בוועדת אור); משטרת ישראל (24.3.1998), "הערכת מצב – הבדואים בדרום" (מ/2080 בוועדת אור); משטרת ישראל, "פורום לביטחון פנים, חלק ב' – בדואים" (מ/2131 בוועדת אור). לפירוט מעורבות המגזר הבדואי בנגב באירועי אוקטובר 2000 ראו: משטרת ישראל, "ריכוז אירועי סד"צ כאות הזדהות ערביי ישראל (מרחב נגב) עם ערביי השטחים" (מ/4054 בוועדת אור); משטרת ישראל (2.10.2000), "המשך הערכות הזדהות ערביי ישראל עם תושבי השטחים – 1/10/00–2/10/00" (מ/4046–4050 בוועדת אור).

לבדואים קשרי נישואין, מסחר וקרבה גיאוגרפית – מנסים "להלאים" את המצוקות החברתיות של הבדואים בנגב ולצרפם למאבק במדינה.¹⁶⁶ דומה כי פוטנציאל הנפיצות של בעיית הבדואים בנגב הוא מהגבוהים ביותר במגזר הערבי. אם לא יימצא פתרון מידי למצוקות הקשות עלולה בעיית הבדואים בנגב להפוך לבעיה לאומית.¹⁶⁷ הבעיות המאפיינות את המגזר הבדואי בנגב הן ייחודיות לו, וכך גם אורחות החיים והתרבות שלו. לכן, במסגרת התוכנית לצמצום פערים, ובמקביל ליישומה במגזר הערבי בכללו, **נדרש טיפול ספציפי בבעיות המגזר הבדואי** ועל המנהלת להקצות לכך משאבים מיוחדים במסגרת "תוכנית מרשל". התקצוב צריך להיות נושאי, ולא במסגרת תקציבי משרדי הממשלה השונים.¹⁶⁸ בראש הנושאים – בעיית הקרקעות¹⁶⁹ והיישובים הבלתי מוכרים,¹⁷⁰ אך גם הקיפוח היחסי ואיכות החיים ביישובים המוכרים והבלתי מוכרים. שלושה דגשים חשובים הם: (א) מיידיות במציאת פתרון לגורמי המתח העיקריים בין המדינה לבדואים בנגב; (ב) נקודת מבט מערכתית במטרה לגבש מדיניות כוללת וארוכת טווח, ולא טיפול סימפטומטי נקודתי. בתחום זה נעשתה עבודה מחקרית ענפה,¹⁷¹ ויש תוכניות והצעות לפתרון למכביר, נדמה שכולם יודעים מה צריך לעשות; (ג) הידברות ושיתוף עם נציגי המגזר הבדואי על מנת להגיע להכרעות היסטוריות. לצורך זה על שני הצדדים להתפקח מאשליית "הכול או לא כלום". המשך ההתעלמות מן הבעיות וההתחמקות מפתרון מידי עלולים לגרום נזקים ארוכי טווח, וממילא הם יצריכו יותר הקצאת משאבים בעתיד, מפני שהבעיות מחריפות מיום ליום. לכן יש להתחיל בפעולות חיוביות **כבר עתה**, במקביל לפעולתם של ועדת בדיקה ו/או של גורם מעכב אחר.¹⁷²

166 שם, שם.

167 וכך נאמר בסיכום מסמך שהוכן במשטרת ישראל בסוגיה זו בשנת 1997: **"סוגיית הבדואים בנגב היא בבחינת פצצה מתקתקת**. התהליכים הפנימיים, תחושות הקיפוח, סוגיית הקרקעות הבלתי פתורה עדיין, האילוץ להתיישבות קבע על-ידי תכתיבי המדינה והשפעתם של גורמים חיצוניים, הינם **חומרי בעירה העלולים להצית את הנגב לכשיזדמנו מאיצים לכך. האינטרסים של מדינת ישראל בסוגיה זו הם: לעקר, או לפחות למתן, את הגורמים והסיבות לעוינות מצד המדינה כלפי המדינה...** קיים צורך דחוף בהירתמות כל הגורמים הממלכתיים, תוך קביעת גורם מוביל ובעל יכולת הכרעה, למימוש משימות אלו מתוך הבנת פוטנציאל ההתדרדרות והנוק הצפוי מהמשך המצב הקיים" [ההדגשה שלי – א' ש']. ראו: משטרת ישראל (24.7.1997), "הבדואים בנגב – תמורות ומגמות, משמעויות והמלצות" (מ/2087 בוועדת אור). ראו גם משטרת ישראל (2.4.2000), "המגזר הבדואי – דיון סטטוס" (מ/2135 בוועדת אור).

168 כיום מועבר חלק מתקציב המדינה לבדואים באמצעות מנהלת הבדואים (מדובר בסכום של כ-200 מיליון ₪ בשנה).
169 כוונתנו לתביעות הבעלות הצולבות – של המדינה ושל הבדואים בנגב – על הקרקעות. מדובר בכ-900 אלף דונם אדמה שיש עליהם תביעות בעלות מצד הבדואים, מתוכם כ-300 אלף דונם מוחזקים בפועל בידי הבדואים.

170 לצד שיפור משמעותי בתנאי המחיה ובתשתיות ביישובים המוכרים הקיימים יש לבנות יישובים חדשים לבדואים בנגב, שיוצרו לתושבי הפזורה עם דגש על גיוון תכנוני – לא רק עירוני אלא גם יישובים כפריים ובהם שטחי מרעה וחקלאות, אזורי תעשייה ועוד.

171 נושא הבדואים נדון במסגרות רבות: ועדת משנה לענייני הבדואים בנגב (במסגרת ועדת השרים לענייני ערבים), ועדות בכנסת, דו"ח מבקר המדינה, המנהלת לקידום הבדואים בנגב, מכוני מחקר ואנשי אקדמיה. מונו ועדות, הותוו הצעות לפתרון, התקבלו החלטות ממשלה, הוכנו תוכניות חומש, אך בדרך כלל הנושא "נתקע" ביישום ובאי מימוש המדיניות. על ניירות מדיניות בנושא זה ראו: בן-דוד, יוסף וגונן, עמירם (2001), "בדואים ובדואים פלאחים בתהליך העיור בנגב", ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות; בן-דוד, יוסף וגונן, עמירם (1999), "הצעה לגיבוש מדיניות יישובית וקרקעית בקרב הבדואים בנגב", ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות; נתנון, רובי, אלהווייל, עאמר, אעלימי, לואי, אסן, דן וצמת, הגר, לעיל הערה 163.

172 אחת הבעיות היא ריבוי גורמי הטיפול במגזר הבדואי בנגב. לבד ממנהלת הבדואים ישנה מעורבות ממשלתית רחבה של משרד הפנים, החקלאות, התשתיות, החינוך, המשרד לביטחון פנים וכדומה. יש ריבוי גורמי טיפול וחוסר תיאום משווע.

הסרת חסמים פסיכולוגיים

הצלחתה של "תוכנית מרשל" מותנית לא רק בהיבט הכלכלי. השקעת כספים במגזר הערבי לבדו לא תמתן את הקונפליקט בין יהודים לערבים במדינת ישראל, ללא מתן מענה להיבט הפסיכולוגי ולמשקעים ההיסטוריים.

המרכיב הכלכלי של צמצום פערים הוא לכן מרכיב הכרחי וחיוני – אך אינו מספיק. הוא אינו תחליף לשינוי יסודי בגישה ובתפיסת העולם; או בהכרה חברתית (להבדיל ממשפטית) כי ערביי ישראל הם אזרחים לגיטימיים ושווים הן ברמת רשויות השלטון (התייחסות ראש הממשלה / נשיא המדינה לערבים בנאומיו, ביקורי שרים וראש ממשלה בכפרים ערביים לא רק פעם בארבע שנים בתקופת בחירות, וכדומה) והן ברמת הפרט (בהקשר לתיוגים, גזענות, דחייה וסטיגמות).

עקרון השוויון וכיבוד המיעוט אינם רק מספרים וסטטיסטיקות בחינת יציאה ידי חובה. זוהי תפיסת עולם, קונספציה שממנה נגזרים מהות, הלכי רוח והסדרים בלתי פורמליים. יחסים בין-אישיים בין יהודים לערבים, למשל, הם גורם לא פחות חשוב משוויון פורמלי בתקציב המדינה; ויחס הוגן וסובלני מצד רשויות אכיפת החוק – יחס שאינו מלווה בגילויי גזענות וסטריאוטיפים כלפי ערבים ישראלים בשדות התעופה, בקניונים ובמקומות בילוי – אינו פחות חשוב מסגן שר ערבי או מבניית כבישים ברשויות המקומיות הערביות.

לכן יש לנהל מאבק חינוכי ורעיוני לטיפול במשקעי העבר ובחסמים הפסיכולוגיים. ללא רצון טוב, כן ואמיתי, הן ברמת היחסים הפרטיים והן ביחסי האזרח עם מדינתו יהיה קושי להחליש את העימות הפנימי.

המימד הביטחוני – התמודדות

בפרק הראשון לדו"ח הוצגו מגמות המאפיינות תהליך מתהווה של מתקפה רב-ממדית על המדינה. הוצגו היקפן, משמעויותיהן, והסכנה הנובעת מהן להמשך קיומה של ישראל כמדינה יהודית-ציונית. התמונה הכוללת שעלתה מן המקובץ היא הקצנה משמעותית ביחסי ערבים עם מוסדות המדינה ועם אזרחיה היהודיים. הערכנו כי מגמה זו על ביטוייה המגוונים תמשיך ותקצין, בהעדר טיפול מידי והתמודדות הן במישור הביטחוני והן במישורים אחרים. השילוב של קיפוח יחסי מתמשך, בצירוף עם הקצנה לאומית ועם התחזקות התנועה האסלאמית, מהווים קרקע נוחה לערבים ישראלים, בעיקר בדור הצעיר, לצאת כנגד המדינה.

הקצנה נוספת בסימפטומים אלה ואחרים, אם אכן תתרחש, עלולה להיות בעלת השלכות מרחיקות לכת וארוכות טווח על יחסי המדינה ואזרחיה היהודיים עם האזרחים הערבים. נדרשת לכן התמודדות עם מגמות ההקצנה הנוכח לעיל, בעיקר עם השוליים הקיצוניים ומנהיגי הדעה המובילים את המגמות הללו.

המלצות

א. צעדי מניעה מוקדמת

- יש לשים דגש על מניעה מוקדמת. במסגרת זו יש לנקוט, לפי הצורך, את הצעדים הבאים:
- במישור הפרלמנטרי – שימוש בסמכותו של יושב-ראש הכנסת על מנת למנוע העלאת הצעות חוק השוללות את אופיה היהודי של המדינה או המסיתות לגזענות ומעודדות אלימות (ולו בעקיפין) (דוגמאות להצעות חוק, ראו בנספח ד). כמו כן, במקרים חריגים, שלילת הזכות להיבחר לכנסת,¹⁷³

- לפי אחת העילות המנויות בסעיף 7א לחוק יסוד: הכנסת.¹⁷⁴ נוסף על כך יש לתקן חקיקה כך שתאפשר כלים נוספים למיגור גורמים קיצוניים, הן במישור האינדיבידואלי (לדוגמה, החמרה בענישה הפלילית בעבירות על רקע לאומני, קביעת עונשי מינימום בסוג מסוים של עבירות וכדומה) והן במישור הקולקטיבי (החמרת החקיקה הפלילית נגד התאגדויות והתקהלויות אסורות, החמרת החקיקה הפלילית בעבירות של התאגדויות שמטרתן המרדה, הסתה לטרור ולגזענות, וכדומה);
- במישור הפוליטי – הוצאת תנועות וארגונים קיצוניים אל מחוץ לחוק, כמו גם סגירת ביטאונים ועיתונים המשמשים במה להסתה ופרסומי גזענות;
 - במישור הביטחוני יש להגביר את הפיקוח והמעקב של השב"כ ומשטרת ישראל באזורים מסוימים, שבהם היקף פעילות פח"ע וסד"צ רחב ושיטתי, ולשפר את התשתית המודיעינית הקיימת. לשם כך יש להקים יחידות מיוחדות, ולהקצות תוספת תקציבית כנדרש לצורך המשימות החדשות.

ב. הרתעה וענישה מאוחרת

- במישור הפח"ע יש לנקוט במקרים חריגים סנקציות, כגון שלילת הטבות כלכליות הנובעות מהאזרחות הישראלית. ייתכן שיש צורך לשנות חקיקה, כך שתאפשר זאת על פי חוקי מדינת ישראל. כאמור, יש להחמיר בענישה הפלילית ובהגדרות החוק הפלילי, בהקשר לעבירות פח"ע וסד"צ (בעיקר באירועים מאורגנים);
- במישור הפוליטי יש להמשיך בסנקציות על ההנהגה המסיתה בציבור הערבי: הסרת חסינות (כמו במקרה של עזמי בשארה), העמדה לדין (בשארה וראיד סלאח) או הגבלת חופש התנועה (אחמד טיבי). במקרים מסוימים של בינאום, המצדיקים זאת, ראוי לשקול העמדה לדין פלילי.

ג. השיטור במגזר הערבי

- ברמת הפריסה המשטרתית, השיטור במגזר הערבי הוא דל, חלקי ולא יעיל כיום.¹⁷⁵ בחלק מן המקומות אין כלל שיטור פנימי ואין אכיפת חוק. יש למנוע ככל האפשר קיומן של אוטונומיות ערביות

את זכותה של רשימת בל"ד בראשות עזמי בשארה להיבחר לכנסת. ואולם, שופטי בית המשפט מתחו ביקורת נוקבת על התבטאויותיו וציינו כי הוא התקרב לגבול שאין לחצות אותו. וכך כתב השופט טירקל: "סבורני כי בדבריו שצוטטו, ואף בדברים נוספים שאמר, התקרב חבר הכנסת בשארה קירבה מסוכנת לגבול שאין לחצות אותו... אין בידנו לפסול את הרשימה הזאת, בעיקר לאור הספקות שמעוררים ההסברים שנתן חבר הכנסת בשארה בדיון לפני המשיבה, שמהם עולה – אומנם בדוחק – כי אינו שולל את קיומה של מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי". והוסיף על כך השופט קדמי: "התמזל לו מזלו של חבר הכנסת בשארה, שהוא חי ופועל במדינה חזקה, שערך הדמוקרטיה כה חשוב לה עד שהיא מוכנה, על מנת לשמור עליו, להתיר התבטאויות כה בוטות בדבר זכות קיומה; וייתבו לעשות הנוגעים בדבר, אם יראו בהתבטאויות אלו את קו הגבול של ההגנה על זכותם הדמוקרטית לחופש הדעה ולהבעתה".

דומה כי מאז פסק הדין ועד היום החריף השיח נגד המדינה שמובילה, בין השאר, בל"ד בראשות ד"ר עזמי בשארה (ראו דוגמה בנספח א), ולכן יש לדעתנו לבחון מחדש את זכותה להיבחר לכנסת לאור סעיף 7 (א) לחוק יסוד: הכנסת.

174 סעיף 7א לחוק יסוד: הכנסת שונה בשנת תשס"ב. כיום יש ארבע עילות המרוכזות בשלושה סעיפים. להלן נוסח החוק המעודכן: "7 א (א) רשימת מועמדים לא תשתתף בבחירות לכנסת ולא יהיה אדם בבחירות מועמד בבחירות לכנסת, אם יש במטרותיה או במעשיה של הרשימה או במעשיו של האדם, לפי העניין, במפורש או במשתמע, אחד מאלה: (1) שלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית; (2) הסתה לגזענות; (3) תמיכה במאבק מזוין, של מדינת אויב או של ארגון טרור, נגד מדינת ישראל".

התיקון לחוק הנזכר לעיל הכניס שני שינויים מרכזיים: ראשית, אפשר לשלול את זכותו של אדם להיבחר לכנסת מתוך רשימה, להבדיל מסעיף 7א הקודם לחוק יסוד: הכנסת, אשר עסק בשלילת זכותה להיבחר לכנסת של רשימה; שנית, נוספה עילת פסילה חדשה – בסעיף 7 א (א) (3).

בתוככי המדינה, שבהן אין פריסה משטרית פנימית (דוגמת אום אל-פאחם ואזור הנגב הצפוני, שבהן אין תחנות משטרה). כמו כן, יש להמשיך ולתגבר את הנוכחות המשטרית במגזר הערבי, בעיקר השיטור הקהילתי, ולהקצות לכך תקציבים, תקנים וכוח אדם.

- ברמת אופי השיטור יש לבצע כמה שינויים, וביניהם שיפור שירות השיטור ואיכותו, זמן התגובה, ומעבר משיטור "תגובתי" לשיטור יזום. כמו כן, יש להכשיר כוח אדם מיוחד לטיפול במגזר הערבי (לימוד שפה ערבית, השתלמויות בנושא תרבות ערבית וכדומה), ולשלב ערבים ביחידות שיטור קהילתיות ובמשמר האזרחי. אפשר ליצור שיח בין המשטרה לקהילה, על ידי מפגשים משותפים של נציגי ציבור הערבי עם מפקדי המשטרה באזורים שבהם יש רוב ערבי בולט. בעבר הוצע גם למסד פונקציה של יועץ לענייני ערבים בתחנות משטרה ביישובים ערביים, ובמחוזות ומרחבים רלבנטיים.¹⁷⁶

ד. יש לתת משקל ניכר לסוגיית ערביי ישראל על השלכותיה, בהחלטות מדיניות חוץ ופנים העשויות להשפיע על היחסים בין הערבים למדינה ולרוב היהודי

לתהליכים המדיניים יש השפעה על יחסי היהודים והערבים. כך היה בעת תהליך אוסלו,¹⁷⁷ היציאה מדרום לבנון, והעלאת נושא ירושלים ו"זכות השיבה" על שולחן המשא ומתן בקמפ-דיוויד על ידי אהוד ברק.¹⁷⁸ גם נושאים פנימיים אחרים, כגון העלייה היהודית מברית המועצות בשנות התשעים או כניסת עובדים זרים לישראל, השפיעו על הערבים בישראל. לעתים השפעה זו לא הייתה צפויה מראש ואף פעלה באופן פרדוקסלי ובניגוד לצפוי. במקרים מסוימים הייתה השפעה שלילית מנקודת מבט יהודית, ובתרומה למגמת ההקצנה של הסימפטומים הביטחוניים, שתוארו לעיל בפרק הראשון של הדו"ח. לכן ראוי כי בקבלת החלטות ובקביעת מדיניות יינתן משקל רב ככל האפשר להשפעות האפשריות של ההחלטה על ערביי ישראל, באמצעות הצגת תרחישי התפתחות שונים וניתוחם.

ההיבט הדמוגרפי – התמודדות

ההקצנה במגזר הערבי והמתקפה נגד המדינה נעשים על רקע של צמיחה דמוגרפית משמעותית. בסוף שנת 2001 עמד מספר האזרחים הערביים בישראל על כ-1.2 מיליון נפש, היינו כ-19% מכלל האוכלוסייה בישראל. התחזית הדמוגרפית היא שבשנת 2020 יהיה שיעור היהודים 68% מכלל האוכלוסייה (בכל שטחי

175 ראו: משטרת ישראל (2000), "הערכות משטרת ישראל במגזר הערבי בשנות האלפיים" (מ/3249 בוועדת אור); משטרת ישראל (2000), "היערכות משטרת ישראל במגזר הערבי, תכנית רב שנתית 2001–2004" (מ/3251 בוועדת אור). יצוין כי לאחרונה חל שיפור בפריסה המשטרית במגזר הערבי וניכר כי יש התקדמות חיובית בנושא זה.

176 משטרת ישראל (1995), "הערכות המשטרה במגזר הערבי – תוכנית חומש" (מ/1555 בוועדת אור).
177 תהליך אוסלו אמנם נועד לפתור את הבעיה הפלסטינית בשטחים, אך בה בעת חידש את בעיית הפלסטינים בתוך המדינה – בעיית "ערביי הפנים". ייתכן שסיום תהליך השלום, עת יתרחש, יפתור את הבעיה הפלסטינית שנוצרה עם מלחמת 1967, אך לא בהכרח ישמש פתרון לשאלה הפלסטינית במובנה הרחב (הקשורה גם ל-1948 – עקורים, קרקעות, שיבה, כפרים נטושים, זהות).

178 העלאת סוגיית ירושלים ושאלת הפליטים על שולחן המשא ומתן בין ישראל לפלסטינים בקמפ-דיוויד, בתקופת הממשלה בראשותו של אהוד ברק, חיזקה בקרב ערביי ישראל את הנוסטלגיה לימי טרום מלחמת העצמאות והעלתה מחדש את דרישותיהם לפתוח מחדש את "תיקי 1948". אכן, "מאז עליית סוגיית ירושלים על שולחן הדיונים בין ישראל לפלסטינים מאותרת מגמה של הידוק הקשר בין הציבור הערבי הישראלי לירושלים בכלל ומסגד אל-אקצה בפרט" (ראו: משטרת ישראל, "סקירה מודיעינית – אירועי "גאות ושפל" במחוז הצפון" (מ/1550 בוועדת אור).

ארץ ישראל שממערב לירדן מונים היהודים כיום רק כ-51% מכלל האוכלוסייה; ההערכה היא כי בשנת 2020 יהיה שיעורם רק כ-42% מכלל האוכלוסייה).¹⁸⁰ הגורמים העיקריים לתהליכים אלה הם:

- **התרבות טבעית:** שיעורי ילודה גבוהים של האוכלוסייה הערבית לעומת האוכלוסייה היהודית. קצב הריבוי הטבעי של ערביי ישראל עומד על 3.4% לשנה, שיעור ריבוי מן הגבוהים בעולם. 97% מהריבוי הוא טבעי ו-3% נובע מהגירה ואיחוד משפחות (לשם השוואה: שיעור הריבוי הטבעי באוכלוסייה היהודית הוא 2%: 1% ריבוי טבעי ו-1% עלייה). על פי התחזיות הדמוגרפיות ימנו ערביי ישראל בשנת 2020 כשני מיליון נפש.¹⁸¹

- **הסתננות:** פערים כלכליים בין האוכלוסיות במדינות השכנות לאוכלוסיית ישראל הם גורם הסתננות אל תוך גבולות מדינת ישראל.

- **נישואין:** נישואין של אזרחים ערביים עם ערביי ישי"ע.

- **איחוד משפחות:** הגירת עשרות אלפים פלסטינים במסגרת איחוד משפחות.

הבעיה כשלעצמה אינה דמוגרפית אלא **פוליטית**, וטמונה בהקצנה הביטחונית שהוצגה בפרק הראשון. הנתונים הדמוגרפיים מגובים בקריאת תיגר נגד המדינה, בהסתה, באליומות ובפעילות בלתי חוקית, בשאיפות לאומיות, או אז – על רקע זה – מקבלים הנתונים משמעות מאימת. ולכן, בנקודת הזמן הנוכחית, אין לזלזל במימד הדמוגרפי ויש להתמודד עמו; התמודדות זו צריכה להיעשות במסגרת הטיעונים הדמוקרטיים.

בהקשר הביטחוני והפוליטי הזה מקבלת הצמיחה הדמוגרפית הערבית כמה משמעויות, נוסף לחשש מאובדן הרוב היהודי במדינה. להלן כמה דוגמאות:

- **מיעוט המתנגד לזהות המדינה וליעדיה:** המיעוט הפלסטיני בישראל הוא במהותו מיעוט לאומי, הרואה עצמו כבעלים האמיתיים על הארץ בשל היותו אוכלוסייה ילידה שקדמה להקמת המדינה. הרוב היהודי נתפס בעיניו כתוצר התיישבות קולוניאלית זרה ובלתי לגיטימית; המדינה היהודית נתפסת כנטע זר, מדינה שקמה על חורבן המיעוט ("יום עצמאותכם הוא יום אסוננו") ומנהיגה מדיניות של אפליה ונישול. היחס הבסיסי מצד המיעוט למדינה יהודית הוא לכן יחס של עוינות.

- **תחושת העוצמה:** העלייה במספר המוחלט והיחסי של ערביי ישראל מעודדת את תחושת העוצמה של המיעוט, ואת שכרון הכוח והסברה שלפיה אפשר להגיע באמצעות גידול דמוגרפי להישגים פוליטיים (ראו בהרחבה בנספח א).¹⁸² כמו כן, בשל הסממנים הבדלניים של חלק מערביי ישראל, ייתכן שבטווח הארוך תיחלש יכולתן של רשויות השלטון לממש את ריבונותן ולאכוף את החוק ביישובים ערביים (יישובים רבים נוקטים כיום קו של בדלנות; אום אל-פאחם לדוגמה, מתנהלת כמובלעת אוטונומית).

- **מימד טריטוריאלי:** העובדה שהמיעוט הערבי בישראל מתאפיין ברצף טריטוריאלי של יישובים הומוגניים, עלול לסכן את הבעלות היהודית על שטחי המדינה. ערביי ישראל מהווים כיום רוב בגליל התחתון והמרכזי (67% לא יהודיים, מעודכן ל-1999), במשולש הקטן (בוואדי ערה 97% ערבים) ובנגב הצפוני.¹⁸³ מעבר לחשש מתביעות אירידנטיות עת תקום מדינה פלסטינית, ולקולות הנשמעים כיום בחוגים מסוימים בהקשר למתן אוטונומיות טריטוריאליות במתכונת של קנטונים, יש לזכור כי

179 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2002), **האוכלוסייה הערבית בישראל**, ירושלים.

180 סופר, ארנון (2001), **ישראל, דמוגרפיה 2000–2020, סיכונים ואפשרויות**, חיפה: הקתדרה לגיאואסטרטגיה, המרכז לחקר הביטחון הלאומי, אוניברסיטת חיפה.

181 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לעיל הערה 179.

182 למשל, ראו דברי חבר הכנסת עזמי בשארה: "המצאות היום בין הנהר לים היא שהעם הפלשתיני הוא מחצית האוכלוסייה ובעתיד נהיה הרוב. הזמן פועל לטובתנו, והדור הבא יכריע את סוגיית ירושלים אם אנו לא נוכל להכריעה כעת [...] אנחנו רוב באזור הזה ואסור לפחד ולהסס. אנו הבעלים של הארץ ושל האדמה הזאת". **פצאל**, 74.

183 סופר, לעיל הערה 180.

בקונסטלציה מסוימת עלולות דרישות אלה לזכות בלגיטימיות בינלאומית, ולו משום שחלק מאזורים אלה היו מיועדים להיות חלק מהמדינה הערבית על פי תוכנית החלוקה של האו"ם מ-1947.

- **פשיעה:** ריבוי טבעי גבוה, ללא פתרון הבעיות הכלכליות במגזר הערבי, יוצר דור צעיר של מובטלים, לא משכילים, ממורמרים וחסרי תקווה. הללו מתגוררים בצפיפות מן הגבוהה בעולם (הבדואים בנגב) ובתנאי מחיה קשים ומחפירים. באקלים כזה גוברת הפשיעה באופן טבעי. אפקט זה אופייני לכלל האוכלוסייה, לאו דווקא הערבית, אך בהקשר של האוכלוסייה הערבית, ובשל המימד הלאומי, תחושת הקיפוח על רקע לאומי מתחזקת ובעקבותיה גוברת גם הפשיעה הלאומנית.

המלצות

ההנחה המרכזית היא ש"תוכנית מרשל" שאנו מציעים – ואשר בבסיסה יעדים כהעלאת רמת ההשכלה ואיכות החיים במגזר הערבי, וכן מתן תמריצים לשילוב ערביי ישראל בשוק העבודה – יש בה מענה למימד הדמוגרפי.

ל"תוכנית מרשל" יש מרכיבים פנימיים שיאפשרו התמודדות עם הסוגיה הדמוגרפית מבלי להיסחף לרעיונות קיצוניים ומיותרים. כך, **שיפור במצב הכלכלי והחברתי** במגזר הערבי, שמטרתו להוביל בין השאר גם לשיפור בתשתיות ומודרניזציה, ולהעלאת רמת החיים, שאליו תצטרף **השקעה בחינוך** במטרה להעלות את אחוז המשכילים במגזר הערבי (גם בקרב הנשים),¹⁸⁴ ומתן תמריצים **לשילוב האישה הערבייה בשוק העבודה**,¹⁸⁵ יובילו להורדת רמת הילודה במגזר הערבי, ויתנו מענה מספק לסוגיה הדמוגרפית.

נוסף על הנחת המוצא הנזכר לעיל מוצעים מספר שינויים אינקרמנטליים במדיניות הקיימת, כמפורט להלן:

- הפסקת ה"זליגה" של פלסטינים מהשטחים לישראל, אם כמסתננים ואם במסגרת איחוד משפחות;¹⁸⁶
- בעתיד, במהלך המשא ומתן להסדר קבע עם הפלסטינים, להציע חילופי שטחים או תיקוני גבול, ואף ויתורים חד צדדים נרחבים כגון השכונות הערביות במזרח ירושלים והעברתן לידי הרשות הפלסטינית;

184 השכלת האישה הערבית עלתה בצורה דרסטית: בשנת 1970 רק 9% מהנשים היו בעלות השכלה על יסודית (יותר משמונה שנים), ואילו בשנת 2000 הגיע השיעור ל-59% מהנשים. גם בהתפלגות על-פי מגדר נמצא שבין התלמידים הערביים בתיכונים חל גידול בשיעור הבנות: בשנת 1970 הן מנו רק 33% מכלל התלמידים הערביים, ואילו בשנת 2000 – 51% מהתלמידים (מבוסס על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לעיל הערה 179).

185 **קיים קשר בין רמת ההשכלה לבין הכניסה לשוק העבודה.** מבין הנשים שלמדו יותר מ-15 שנה שיעור הנשים העובדות הוא 64%, שהם פי שבעה מהשתלבות נשים שהן בעלות השכלה של 5–8 שנות לימוד בשוק העבודה (יצוין כי שיעור הנשים הערביות העובדות נמוך מאוד באופן כללי: שיעור השתייכות הנשים לכוח העבודה נמצא בשיאו בגילאים 25–34 ועומד אצל הנשים הערביות רק על 22%, לעומת היהודיות – 79%. בגילאים אחרים האחוזים נמוכים).

קיים גם קשר בין רמת ההשכלה וכניסה לשוק העבודה לבין מועד הנישואין ומספר הילדים. 15% מהמוסלמיות שלמדו יותר מ-12 שנה נישאו לפני גיל 20, בעוד 54% מחסרות ההשכלה בכלל נישאו לפני גיל 20. בשנת 1995, נשים חסרות השכלה בנות 35–39 ילדו בממוצע 6 ילדים, זאת לעומת נשים בעלות יותר מ-12 שנות לימוד שילדו בממוצע 3.5 ילדים.

186 לדוגמה: עיגון חקיקתי (כהוראת שעה) למדיניות משרד הפנים לאיחוד משפחות. זאת בשל הקשיים החוקתיים בנוהל הקיים ובהחלטת ממשלה מס' 1813 (התקבלה ב-12.5.2002) בעניין "הטיפול בשוהים בלתי חוקיים ומדיניות איחוד משפחות בנוגע לתושבי רש"פ ולזרים ממוצא פלסטיני".

- הגברת מאמצי העלייה של יהודים מהעולם, בהתמקד על זמני משבר בעולם;
- עיגון חוק השבות בחוק יסוד ושריונו. כמו כן חשיבה מחודשת על הצורך בתיקון חוק השבות.

סיכום

פתחנו את דברינו בפירוט המתקפה של ערביי ישראל על המדינה וקריאת התיגר הגלויה על צביונה, על אופיה ועל גבולותיה. עמדנו על מגמות של לאומנות, הקצנה דתית אסלאמית, הסתה ומעורבות גוברת בפח"ע, בסד"צ ובפשיעה לצד שינוי יסודי בשיח השוויון במגזר הערבי, חיזוק הקשרים עם הרשות הפלסטינית, וניסיונות לבנאם את השסע היהודי-ערבי. האלימות נתפסת בקרב חוגים מסוימים כדרך מאבק לגיטימית ואף רצויה. חוגים ערביים מסוימים מפתחים שאיפות לאומיות עצמאיות.

על רקע זה סברנו כי הנהגת ערביי ישראל והרוב היהודי אינם יכולים לגבש, בשלב זה, פתרון אינטלקטואלי מוסכם לבעיות העומדות על הפרק, ולכן נדרשת מדיניות עצמאית וחד צדדית של הרוב היהודי. בבסיס מדיניות זו – התפכחות מגישה של פתרון כולל ומעבר לגישה של ניהול קונפליקטים חברתיים תוך הורדת מתחים, באמצעות התמודדות עם הסימפטומים המרכזיים של הקונפליקט.

כיוון שהרוב היהודי אינו מגיע "בידיים נקיות" לטיפול במגזר הערבי, בשל מצעד האיולת שהצגנו, סברנו כי עיקר הטיפול הנדרש הוא תוכנית אינטנסיבית, כוללת וארוכת טווח לסגירת פערים בין יהודים לערבים, ובבסיסה הצעה להזרים 15 מיליארד דולר למגזר הערבי בתקופה של עד 15 שנה (תוך התמקדות בסוגיות בוערות). זאת לצד שינוי מדיניות הנדרשת באופן מיידי לטיפול בסוגיות בוערות ו"מחוללות שינוי", דוגמת שילוב ערבים ישראלים בשוק העבודה, מציאת פתרון לסוגיית הבדואים בנגב והסרת חסמים פסיכולוגיים ותרבותיים.

אנו רואים במרכיב הכלכלי-חברתי נדבך מרכזי להורדת רמת העימות בין יהודים לערבים; נדבך מרכזי אך לא מספיק, בשל הגורם הלאומי והדת. על כן, התוכנית לסגירת פערים אינה עומדת לעצמה. לצדה מוגשת הצעה לטיפול ביטחוני בתופעת ההסתה והמגמות הביטחוניות, והכנת "תוכנית מגירה" למקרה הצורך. מטרתה של תוכנית זו למגר את התפתחות המגמות הקשות שעליהן עמדנו, ובה בעת לחזק את המתונים שבציבור הערבי.

ייתכן שבשלב מאוחר יותר, עת יבשילו התנאים ויתרחש שינוי נסיבות מהותי, אפשר יהיה להגיע לפתרון מוסכם ושורשי בין יהודים לערבים, אם באמצעות אמנה חברתית ואם בדרך אחרת.

נספח א

השיח הפוליטי של הנהגת הערבים בישראל

נספח זה מהווה קובץ ציטוטים רחב של אישי ציבור ערביים-ישראלים ותיאור הלך הרוחות ברחוב הערבי-ישראלי. **ציטוטים אלה לקוחים מהעיתונות הערבית, כפי שתורגמו מקצועית לצורך פעולתה של ועדת החקירה הממלכתית לבדיקת אירועי אוקטובר 2000 (להלן: ועדת אור) ומטעמה.** קטעי העיתונות נלקחו מארכיון ועדת אור ולהלן מובאים עיקרי ציטוטים מרכזיים, הרלבנטיים לצורך ביסוס הדברים בפרק הראשון בדו"ח.*

מלאכת תרגום היא סובייקטיבית מעצם טבעה. ברי כי למונחים שונים משמעות שונה, בהקשרם ההיסטורי, התרבותי והנסיבתי. בפני ועדת אור הונחה חוות-דעת בנושא זה על-ידי ארגון "עדאלה", וסביר כי צוות המתרגמים התייחס בכובד ראש לנושא. כך או כך **התרגום הוא תרגום רשמי של ועדת חקירה ממלכתית ואין בו הוספות שלנו**, למעט הדגשות שלנו שאינן מופיעות במקור.

קובץ זה מחולק לפי מגמות של שיח שמובילים מנהיגי הציבור הערבי בישראל ביחסם למדינה, לעתידה ולעתיד היחסים בין הרוב היהודי למיעוט הערבי. ביטוי של כל מגמה נבדק אצל שלושת הזרמים האידיאולוגיים בקרב ערביי ישראל: הזרם הלאומי, הזרם האסלאמי והזרם הקומוניסטי. חלוקה זו היא פרי הממצאים של השיח הפוליטי בעתונות הערבית והיא שונה מחלוקות אחרות שהוצעו אצל חוקרים אקדמיים אחרים. להלן המגמות העיקריות שיפורטו להלן:

- הסתה, עידוד הפרת חוק, איומים באלימות ובאנתטיפאדה, תפיסת המאבק, השימוש במסגד "אל-אקצה"
- הערצת "מות הקדושים" (יהושע)
- הזדהות עם אויבי ישראל, עידוד טרור ואלימות כדרך פעולה
- שנאה לידידי ישראל
- אנטישמיות ודה-לגיטימציה כלפי ישראל
- שינוי בשיח השוויון, היחס לציונות, לאזרחות ובינאום
- תפיסת ההיסטוריה של הארץ והסכסוך היהודי-פלסטיני
- צפיה לעתיד – שאיפות, מטרות ומאויים לאומיים
- המאבק על האדמה ושאיפות לרצף טריטוריאלי
- התנגדות מוחלטת לכל הסדר ופשרה עם מדינת ישראל

כל זרם ממויין לפי האישים המרכזיים שמנהיגים אותו, חברי כנסת, ראשי רשויות, אישי ציבור, אקדמאים, אנשי דת, עתונאים מעצבי דעת קהל וכולי. בנוסף, הובאו ביטויים גם מכנסים ציבוריים עצרות והפגנות, כרוזים של ועדת המעקב העליונה, מצעי מפלגות ערביות ועוד.

* מראי המקום של הציטוטים להלן מופיעים כפי שצויינו במקורות של ועדת החקירה הממלכתית לבדיקת אירועי אוקטובר 2000 (וועדת אור).

א. הסתה, עידוד הפרת חוק, איומים באלימות ובאנטיפאדה, תפיסת המאבק, השימוש במסגד "אל-אקצה"

א.1. הזרם הלאומי

חבר הכנסת עזמי בשארה, יו"ר בל"ד:

ביום הזכרון ה-24 של יום האדמה אומר: "זהו היום הלאומי שלנו. עלינו להפוך אותו ליום של החרפה לאומית נגד הפקעת הקרקעות שלנו". אל-סינארה, 14.4.2000.

עזמי בשארה מביע דעתו על המהומות: "הייחוד של האנטיפאדה הברוכה שלנו נובע מהמימד הזה, כלומר מסירובנו לשתוק על הפשע של רצח ילד בחיק אביו או על טבח המבוצע ברחבת אל-אקצה. בסך הכל דחינו את הניסיון של ברק לכפות את תנאיו לשלום לא צודק על העם הפלשתיני באמצעות הטילים, המסוקים והפגזים נגד עם לא חמוש שיצא להגן על אדמתו ומולדתו. [...] אנחנו הקרובים ביותר מבחינה דמוגרפית, גאוגרפית, פטריוטית ולאומית. אנחנו ששברנו את המצור שהוטל על בני עמינו העומדים איתן באנטיפאדה בגדה וברצועה וזה **אות כבוד** המתווסף לאות אל-אקצה על חזותיהם של השאהידים שלנו. [...] אנחנו החלק היחיד באומה הערבית שיצא לעמוד מול הכדורים כדי להזדהות עם האנטיפאדה של העם הפלשתיני [...]. השאהידים לא נפלו למען התקציבים. כל השנה אנחנו נאבקים למען התקציבים [...]. הפעם יצאנו להודיע על עמדה פוליטית. זו זכותנו, ואם יש דרישה שקשורה אלינו כעת, זו העשייה לחשיפת פעולותיה של ישראל נגדנו בועדת חקירה בינלאומית [...]. לא נתמוך בממשלה הזו כל עוד יושבים בה בן עמי וברק, אלה פושעים רוצחים". סאות, 6.10.2000.

בעניין המאבק על האדמות והאופי הרצוי של יום האדמה: "על ועדת המעקב לאמץ את החלטות הוועדה העממית של אדמות אל-רוחה ולנקוט אסטרטגיה מעשית וגורלית, שכן אין תחליף לכניסת התושבים לאדמותיהם ולעבודת השדה בהם, **ולא משנה באיזה מחיר!** [...] לגבי תכנית 20/20 אותה אנו דוחים מכל וכל שכן היא משרתת את מעשה ההתנחלות הציוני. [...] האוירה במגזר הערבי דומה מאד לאוירת יום האדמה. אנו לא רוצים ללחוץ ידיים עם שרים, **אלא סכסוך! הכרזה על עימות ברמה הארצית!** פתיחת תיקים ישנים **והתכוננות ליום האדמה ב 30.3.1999** שיהיה **אנטיפאדה עממית**". פצאל אל-מקאל, 10.7.1998.

בשארה מבטא דעתו בעניין החשיבות של מאבק אליים: "התפניות באום אל-פאחם, העימותים החוזרים בנגב והעמידה הגאה באום אל-פאחם שהיה לי הכבוד ליטול בה חלק מתחילתה ועד לאחר חצות של ליל שני. אנטיפאדת אום אל-פאחם היתה ספונטנית ביסודה, הזדעקות של תושבי המקום להגן על אדמתם, מולדת וכבודם [...]. אנטיפאדה ספונטנית קלאסית שאם מצביעה על משהו, הרי זה על האנרגיה והחומר הגולמי הלאומי האצורים בנפשות הצעירים שעדיין לא הזדהמו [...]. הצעירים שהשתתפו ביציאה נגד המשטרה ומג"ב לא היו צעירים פונדמנטליסטים ולא משתייכים כלשהם, אלו היו צעירים המבקשים כבוד, זהות, ומשמעות לקיומם על האדמה הזאת, למה, אם כן, ממתנה התנועה הלאומית? האנרגיה על סף פיצוץ והחומר האנושי מתעורר. כל מה שנותר הוא לשים אליו לב, לארגן אותו ולכווננו, את זה אני אומר לתנועה הלאומית השואפת לארגן את המיעוט הערבי על בסיס לאומי. [...] לו היתה מנהיגות לאומית ארצית החפצה להתמודד עם תכניות השלטון, לכפות את הקיום הערבי בארץ כעובדה מוגמרת ומדיניות תכנון שונה, **היה תפקידה הנוכחי תפקידה של הסלמה, ביחוד לאחר לאחר הפסגה שאליה הביאה אותנו התנגדות הצעירים באום אל-פאחם.** [...] התנועות הלאומיות מחפשות מסורת מאבק לא כדי להתהדר בה, אלא כדי להיבנות ממנה בדרכן למטרה. המטרה בשלב זה הינה לארגן את המיעוט

הערבי במוסדות הלאומיים. **אנתיפאדת אל-רוחה הינה נכס מורלי אדיר לתנועה הלאומית**". פצאל, 7.10.1998.

בעצרת יום האדמה בנגב חבר הכנסת עזמי בשארה מאיים: "תהיה שואה אם לא יכירו בכפרים הלא מוכרים. הטבע של המדינה הזו הוא לייחד כל דבר. רק אחדותנו היא הבסיס להתמודדות עם כל המזימות על אדמת הנגב". כל אל-ערב, 3.4.1998.

בפגישה בעניין הפקעות בבקא אל-גארביה לסלילת כביש חוצה ישראל בשארה דורש מאבק אלים: "אנחנו צריכים להתכונן לעימותים והתגרריות ולא להסתפק בסיסמאות". [...] יו"ר ועדת נפגעי הכביש אמר: [...] חובה עלינו להמשיך ללכד את השורות בהגנה על אדמותינו כדי להכשיל את התכנית השטנית הזאת בכל מחיר". כל אל-ערב, 11.2.2000.

במהלך האירועים האלימים בלוד בהשתתפות חברי כנסת ערביים, מילא בשארה תפקיד חשוב בליבו היצרים. ההפגנה הוגדרה כמחאה "על מדיניות הריסת הבתים שמטרתה לגרש את הערבים מבתיים וממולדתם". מאות מתושבי לוד ורמלה הגיעו להשתתף. [...] חבר הכנסת בשארה שנפצע בכתפו מכדור גומי אמר כי 'האירועים בלוד צריכים להיות נקודת המוצא להתעניינות גדולה יותר בבעיות **אנשינו בערים המעורבות דוגמת לוד, רמלה, יפו, חיפה ועכו**. זהו חלק חי של עמנו השומר על ההמשכיות הערבית על האדמה הזאת'". כל אל-ערב, 25.6.1999.

באירועי קובסי, בשארה קורא להחרפת המאבק. תושבי קובסי מצהירים שאינם "זקוקים לא לרישיונות שלהם ולא להסכמה שלהם. **איננו מכירים בחוקיהם**". [...] אנחנו גדלנו על אדמות אלה ונמשיך לחיות פה על אפם, חמתם, דחפוריהם וגזעניותם ונבנה את הבית שנהרס ואחרים, בין אם יכירו בנו אם לאו, בין אם יתנו לנו רישיונות בנייה בין אם לאו, כי אין להם שום זכות לשלול את זכויותיהם של אחרים ביחוד משום שהם **מתיישבים זרים באיזור**". [...] חבר הכנסת עזמי בשארה אמר כי ההריסה תתקל בהתנגדות ומחאה חריפה כפי שקרה באום אל-סחאלי וכי על ההנהגות הערביות להתכנס ולתאם תגובות על גלי ההריסה השונים. [...] כל אל-ערב.

בעקבות אירועי הר הבית באוקטובר 2000 בשארה מלבה את היצרים ומצדיק את האלימות: "הטבח הזה אינו המשך לביקורו של הגנרל שרון בלבד, אלא המשך לצעדים הפוליטיים של ברק ביחס להר הבית, מה שמאשר ששיח השלום הישראלי הוא עקר. [...] **המאבק וההתנגדות לשחרור אל-אקצא הוא מאבק צודק ולגיטימי**". [...] **דמם של השהידים והפצועים באל-אקצא זועק** לעזרת כל הערבים, המוסלמים, הדמוקרטים ואוהבי השלום". איאם אל-ערב, 1.10.2000.

במסגרת המאבק בעין מאהל מבטל בשארה את דרך המאבק החוקית. הוא פונה לנוכחים באוהל המחאה ואומר: "יציאה נגד התוכנית בצורה מאוחדת היא הדרך היחידה למנוע את ביצועה משום שחוקי המעמד בארץ נוסחו במיוחד כדי להפקיע אדמות ולכן **אין כל תועלת בפנייה לערכאות**". אל-סינארה, 11.7.2000.

בראשית האנתיפאדה בשארה משתתף במפגש ברמאללה ומביע תמיכה מוחלטת בהמשך המאבק: "ישראל מנסה לכפות משטר של הפרדה גזעית. יש הכרח לשמור על הנכונות העליונה למאבק שיצרה **אנתיפאדת אל-אקצא**". [...] אחד ההישגים הגדולים ביותר של האנתיפאדה הוא ביטול האפשרות שיתקבלו התכתיבים של ברק. הפסגה הראתה שהישראלים לא הבינו את רצינות העמדה הפלשתינית המחזיקה בבסיסים איתנים ובעיקר בעניין ירושלים, והראתה שהפלשתינים עמדו בתנאים קשים. [...]

העימותים בתוך הקו הירוק ונפילת כמה שהידים, הפריכו את תיאורית ההיטמעות. הוא קרא ליצור אריג חברתי וכלכלי חזק יותר בין הפלשתינים בכל מקומות המולדת". אל-איאם, 25.10.2000.

בביקורו בסוריה בשארה קורא להמשך דרך המאבק בישראל גם בנסיבות החדשות: "לאחר נצחון ההתנגדות ולאחר גינווה ולאחר כשלון קמפ-דיוויד, באה ממשלה ישראלית שמנסה להצר את תחום הפעולה הזה [של חזבאללה], והיא מציבה ברירה: או קבלת התנאים הישראליים או מלחמה כוללת. ואין אפשרות להמשיך באופציה השלישית, דרך ההתנגדות, אלא באמצעות הרחבתו מחדש של התחום הזה, **כדי שאנשים יוכלו להאבק ולבצע התנגדות".** הארץ, 10.6.2001.

בשארה מצהיר מפורשות שישנם מקרים בהם זכותו להפר את החוק, כמו במקרה של סתירה עם עקרונות הלאומיות הערבית. על ביקורים מאורגנים ביוזמתו לסוריה הוא אומר: **"יש מקרים בהם אתה צריך במידה מסויימת לקחת את החוק לידיים.** אחרי ששקלתי את הנושא הגעתי למסקנה שבמקרה הזה הדבר היה מוצדק". מעריב, 22.2.2001.

בראיון לטלוויזיה הפלשתינית ב-9.1.2001 הוא דורש השתתפות אקטיבית של ערביי ישראל במאבק האלים של הפלשתינים בישראל: "אנו חלק מהעם הערבי הפלשתיני. הקשר איננו של הזדהות אלא של מאבק, קשר אסטרטגי. [...] האחים הדרוזים והבדואים הם חלק מהעם, מהאומה הערבית והעם הפלשתיני. זהו עניין היסטורי שאירע הקשור לבגידה של הנהגות שעשו הסכמים והונהג גיוס חובה לדרוזים... [...] בעניין ההליכה [של הבדואים] לשרון, זה לא חדש. זה מעשה של משת"פיות. [...] זכות השיבה היא שיבת הפלשתינים לבתיהם. [...] כיוון שאנו מכירים את המדיניות הישראלית מבפנים, אנו יכולים להראות מה עשתה אפילו בחוגים בינלאומיים. [...] אם תתקיים ההמשכיות הרצויה בתחום השתתפות החברה הפלשתינית באנתיפאדה באופן מספיק, וארגון היחסים בתוך הבית הפלשתיני, אנו יכולים להמשיך בעמידה האיתנה מבלי לבזבז דם. הנפילה כשהידים [אסתשהאד] איננה המטרה, שיהיה ברור. צריך שיהיה קיצוב ותהיה הכוונה להקרבה הפלשתינית, וצריך להסדיר את הנכונות למאבק בעיני, וזו דעתי האישית, אם אנו רוצים לעמוד תקופה ארוכה ולהשאיר את העניין הפלשתיני פתוח, צריך לתכנן את המאבק בשיטה של נשימה ארוכה. העם הפלשתיני הוכיח באינתיפאדה המהוללת שאין גבולות להקרבה שלו. [...] בעניין ההשתתפות [של ערביי ישראל באנתיפאדה], **יש כאלו החושבים שההשתתפות היא [במשלוח] אורז, חומס וסוכר. זה מצויין. זה טוב. אך ההשתתפות המאבקית היא העיקר. ההשתתפות של מאבק לחימתי [כפחיה נידאליה] היא היסוד. אני חושב שהעלאת רמת המאבק של הערבים ב'פנים', לא רק במתן מוצרי מזון, אלא גם במאבק בצורות השונות, היא דבר יסודי".** מבט לתקשורת הפלשתינית, 4.3.2001.

בעקבות הירידה ברמת האלימות, בשארה מדרבן את הפלשתינים להמשיך במאבק. הוא **"מזהיר מהסכנה של היווצרות מצב של רגיעה פלשתינית.** במקרה כזה הנצחון של שרון, הדבר שיעזור לשרון הכי הרבה זה השתררות רגיעה פלשתינית שתספק ראייה חותכת לחברה הישראלית כולל השמאל הציוני, שהערבים והפלשתינים לא מבינים אלא את שפת הכוח. [...] **טועה מי שחושב שערביי הפנים מסוגלים לשנות את מצב העובדות בחברה הישראלית באמצעות ההצבעה..** שכן המאבק לבדו מסוגל לשנות את העמדת היהודיות הימניות. אלחיאת אל ג'דידה, 2.2.2001.

בשארה מעודד את הפלשתינים להמשיך במאבק בהצביעו על כך שכדי לראות תוצאות צריך סבלנות וזמן: הוא מזהיר "מסכנות ההזדרזות בקטיפת פירות האנתיפאדה ותוצאותיה. הוא ציין שהאנתיפאדה אפשרה להשיג הרבה הישגים כולל הישגים פוליטיים בשטח". אל-חיאת אל ג'דידה, 8.12.2000.

בשאר קורא לערביי ישראל להדגיש שהמהומות קשורות לנושא הלאומי ולהמשיך בקו זה של מאבק: "זו האנתיפאדה הפוליטית הראשונה של המוני הגליל, המשולש והנגב מאז 1948, במהלכה הביעו עמדתם הנחרצת כשותפים של עמם בדרישותיו המדיניות הצודקות: השיבה והמדינה הפלשתינית שבירתה ירושלים. בשאר קרא לשמור על מימד זה באנתיפאדה כיוון שהיא איננה רק תגובה רגשית אלא יש בה היבטים פוליטיים בולטים". אל-חיאית אל ג'דידה, 3.10.2000.

מאמרים בפצאל אל-מקאל, בטאון בל"ד:

בבטאון בל"ד פצאל אל-מקאל 2002, קורא סמיח ע'נאדרי לקראת יום האדמה להפסיק את דרך המאבק במסגרת החוק ולעבור ללוחמה נגד הישות שביצעה את הנכבה: "זוהי האגינדה הפטריוטית של מיליון בני העם לסוף האלף ולתחילת האלף, יותר מחמישים שנה לאחר הנכבה של 1948, שלא הותירה אלא 160 אלף פלשתינים בשטח המולדת שעליו קמה ישראל, אשר שליטיה חשבו שהם השלימו את מלאכת 'היצירה' של עם ומדינה על חורבות מדינה ועם בששה ימים, ולא נותר להם אלא לנוח ביום השביעי האם נניח להם לנפוש?! יום האדמה, יום השביתה הלאומית הוא 'היום השביעי שלנו'. יום ההחלטה, שלא ננוח ולא נשקוט כל עוד הזכות אבודה והמולדת הפקר. **ביום האדמה של 1976, לפני 24 שנים, יש מוסר השכל ולקח: אז התנהג העם כעם בעל זהות לאומית ורצון משותפים והיה מוכן לצאת חוצץ, להאבק ולשלם את המחיר.** [...] האם ועדת המעקב וכוחותיה הפוליטיים אינם יודעים שקצנו בשביתות הפורמליות שלקראתם מרבים כמה ממנהיגנו לדבר גבוהה גבוהה על איפוק ושמירת חוק? [...] תדענה מפלגותינו כי יום האדמה אינו יום להתחרות דגליו של מי בולטים יותר [...] אין ביום העל לאומי צבע זולת הצבע הלאומי: הירוק והאדום, השחור והלבן. [...] **די למאמינים ברוע הלחימה** [...] נפשנו נקעה מהמהתלה של סגירת חנויות לכמה שעות [...] **יש צורך בתהלוכת מאבק** בכל עיר ועיר ובכל כפר במגזר הערבי, על הכביש הראשי ובקרבנו. על העקורים לערוך תהלוכות לכפרים שמהם גורשו, עליהם להכנס להתנחלויות שקמו עליהם. עד שזה יהיה, חובה לגבש תכנית הסלמה מהיום. [...] כך ורק כך **נמשיך בדרכם של השהידים והפעועים של אנתיפאדת יום האדמה. כך נעמיק את דרך ההתלהבות של אל-רוחה, אום אל-סחאלי ולוד.** כך הלכה למעשה נעצב מחדש ונארגן מחדש את האוכלוסיה הפלשתינית על בסיס לאומי".

מניפסטים וגילויי דעת של בל"ד

עם פרוץ האנתיפאדה ומהומות ערביי ישראל יוצאת הברית הלאומית הדמוקרטית [בל"ד] בקריאה להמשך המאבק בציונות: "**ברכת כבוד לעמנו הפלשתיני הגיבור שהוכיח בכל רחבי המולדת שעשורים של כיבוש, גירוש מהבתים, הרס חומרי ורוחני ע"י התנועה הציונית, לא הזיזוהו מדעתו הנחושה ומרצונו בזכותו לחיים ולחופש, ושירושלים והמקומות הקדושים הם הסמל שמולו נעלמים הגבולות בין בני העם הפלשתיני והאומה הערבית והמוסלמית.** [...] עד כה נפלו עשרות שהידים ומאות פעועים בכל הישובים הפלשתיניים בירושלים, בגדה, ברצועה, בגליל, במשולש ובנגב. [...] באיזורי 1948 ממשלת ברק ומשטרת בן עמי הכריזו מלחמה על האזרחים הערבים והשתמשו בצלפים כדי להרוג. [...] הבנים והבנות של עמנו במשולש, בגליל, בנגב ובמישור החוף יוצאים לאנתיפאדה לא למען דרישות חומריות. [...] **הם שינו את עמדתם מעמדה של סולידריות ותמיכה להשתתפות פעילה.** המהלך הזה קורה ברגע שחושבים [...] האמריקאים והישראלים] שזו הזדמנות לשלול מהמדינה הפלשתינית שבדרך את רוחה ואת סמלה ירושלים. [...] זהו ביטוי לזעם על המלחמה שלא הוכרז עליה ועל ההרס השיטתי של זהותם הלאומית שנמשך 52 שנה". איאם אל-ערב, 3.10.2000.

תנועת בל"ד לוקחת את האחריות על תפקידה במהומות הדמים. היא מפרסמת הצהרה בה היא מודיעה כי "**ביוזמתה** נערכו אתמול הפגנות מחאה במחאה על הטבח של ממשלת ישראל באל-אקצא. [...] התלמידים בכמה בתי ספר סגרו אותם ביוזמת הברית והודיעו על יציאה לתהלוכות מאבק [כפאח]. בכמה מהן, במיוחד בכפר כנא, היו התנגשויות עם כוחות המשטרה ומגי"ב". איאם אל-ערב, 1.10.2000.

בל"ד מילאה תפקיד חשוב באירגון ההפגנות נגד כביש חוצה ישראל. בתוך כך היא קוראת "לפתוח בהכנות להפוך את יום האדמה הבא ליום של מאבק של התנגדות להפקעה". איאם אל-ערב 9.2.2000.

בתוך כך בל"ד "קוראת לכנס ועידה עממית רחבה של הפלשתינים החיים בתחומי הקו הירוק כדי להתנגד למזימת כביש חוצה ישראל. [...] הכרזה שהברית פרסמה מציעה פעולות ערביות הכוללות ועדות עממיות של מאבק בכל כפר וכל עיר שניזוקים והכנות לקראת **יום הפיכת יום האדמה הקרוב ליום של מאבק והתנגדות להפקעה**". אל-ח'יאאת אל ג'דידה, 12.2.2000.

בהערכת מהומות אוקטובר קובעת בל"ד: "עמנו יצא לשבור את ההסגר הבינלאומי שברק מנסה לכפות על עמנו הפלשתיני לקבלת תכתיביו. עמנו התקומם כדי לשבור את המזימה האמריקאית-ברקית ולהכריז: לא לפתרון בלתי צודק, לא לריבונות ישראלית בירושלים ולא לדחיקת בעיית הפליטים. [...] תהילה לשהידים שלנו וכוח לפצוענו, ברכה לעמנו. [...] **האירועים האחרונים הם התחלת שלב חדש בו ערביי הקו הירוק עברו את שלב הילדות** ונתנו מימד חדש לסולידריות הלאומית, הכלל ערבית והאנושית, ואף נתנו מובן חדש למושג האזרחות". איאם אל-ערב, 6.10.2000.

לקראת יום האדמה מפרסמת בל"ד מניפסט הקורא להסלמת המאבק ודברי שבח להרוגים למען האדמה: "המדנייות הציונית הנלוזה הזו, המשך הייחוד, חניקת שטחי ערינו וכפרינו והקמת מחנות עליהם, גזל יתרת אדמתנו לטובת ההתנחלויות היהודיות, היא הפרובוקציה והתוקפנות הגדולה ביותר נגד חיינו, קיומנו ועתידנו. [...] אשר לשהידים מאז 1987, אנו מצדיעים לגיבורי יום האדמה שהגנו על כבוד עמם ואדמתם בעוז. אנו קוראים לכל בני עמנו הערבי הפלשתיני במולדת הזו שהיא מולדתם, [...] **להתלכד ולהתאחד, להמשיך בקרב על האדמה ולהסלימו במישור המקומי והארצי בכל אחד מחלקי מולדתנו** [...] ולהביא למימוש זכות הפליטים במולדתם לחזור לאדמותיהם בכפריהם ובעריהם ולשחרר את ההקדשים. [...] אנו אומרים לאוכלוסיה שלנו, **שרק אחדות והעברת מאבקנו להילוך גבוה יאלצו את הממסד הגזעני לעשות חשבון נפש**. [...] **יום האדמה מאחורינו, הקרב על האדמה לפנינו לאורך ימים! השבח והנצחיות לשהידים ברי הלבב של האדמה!**"

מנהיגים אחרים מבל"ד:

בהערכת חשיבות מהומות אוקטובר אומר מזכ"ל בל"ד: "ההתנערות ניפצה את המודל הישן של מה שמכונה הדו קיום היהודי-ערבי. מה שקורה עכשיו [האנתיפאדה] הוא תוצאה בלתי נמנעת ממעלליה של ישראל ומההתחמקות מביצוע סעיפי אוסלו המגוחך, ועכשיו הועמד העם הפלשתיני בפני שלב חדש **והכוחות הפטריוטים לא יסכימו לחזור לסגנון ולכללים של המו"מ הקודם**, אפילו תמיט התוקפנות המתמשכת מארה על ישראל". כל אל-ערב, 3.11.2000.

במהלך הפגנה בחיפה משלהב וליד חימיס מבל"ד את הרוחות ומביע תמיכה באלימות: "אנחנו עם אחד חלק מהעם הפלשתיני וגורלנו הוא אחד. [...] היום ברור לכל ששלמה בן עמי הוא פרופסור לטרור ושפיכות דמים. הוא האחראי על מעשי הטבח המתבצעים נגד העם הפלשתיני **ואנחנו נמנע מהמנהיגים וחברי הכנסת להרגיע את המצב**. [...] **העם הפלשתיני הוכיח גבורה הראויה להערכה ואין דרך זולת המאבק**". כל אל-ערב, 6.10.2000.

אחד ממנהיגי בל"ד, ד"ר עומר סעיד, מרחיק לכת ומבקר את התנועה האסלאמית על מתינותה המתבטאת בכך שאינה מנצלת את עצרות אום אל-פאחם למהומות אלימות: "היינו מצפים שנוכחותם של אלפים בעצרת אל-אקצא באום אל-פאחם תתורגם לעימותים עם השלטון בהגנה על אל-אקצא

כדי להוכיח כי אנו עם אחד ואל-אקצא הוא שלנו, ערבים ומוסלמים, משום שאם איננו משקיעים אנרגיות ועושים בהן שימוש נכון, הופכות העצרות לאירוע תקשורתי גרידא". איאם אל-ערב, 1.10.2000.

ד"ר ג'מאל זחאלפה ממנהיגי בל"ד דורש אף הוא להאבק באלימות נגד כביש חוצה ישראל. בעצרת בכפר ברה הוא מבהיר: **"אנו רוצים להדגיש שלא נוותר על אף שעל מאדמתנו, יהיה המחיר אשר יהיה".** כל אל-ערב, 7.4.2000.

רג'א אגבריה, מזכ"ל "בני הכפר":

רג'א אגבריה מביע את עמדתו בישיבת ועדת המעקב שהתכנסה בעקבות אירועי אוקטובר. הוא דורש **"לקבל החלטה בועדת המעקב המטילה את האחריות על הרג האזרחים הערביים על המדינה ולהחריף את המאבק כדי שיקיף לא רק את ראשי הרשויות המקומיות בלבד כי אם את כל הציבור הערבי ולקשור אותו למה שמתרחש בשטחי הרשות הפלשתינית".** אל-סינארה.

בעקבות כשלון שיחות קמפ-דיוויד מפרסמת תנועת "בני הכפר" ברכה "על העמידה האיתנה של ההנהגה הפלשתינית [...אשר] לא הפקירה את הזכויות והעקרונות הפלשתיניים הקבועים והמקודשים [זכות השיבה ואל-אקצא]. רג'א אגבריה קרא **להתלכדות הנרחבת ביותר, פלשתינית, ערבית ואסלאמית לחיזוק העמידה האיתנה.** [...] התנועה קוראת לכל הפלגים, הלאומיים והאסלאמיים, לאחד את מאמציהם כדי להשיב את הליכוד הלאומי ולחזק את יסודות הבית הפלשתיני **כדי לעמוד בפני השלב הבא ולהכנס לתוך המערכה לשחרור אדמת המדינה הפלשתינית** שבירתה ירושלים וליישם את החלטה 194 בעניין הפליטים". איאם אל-ערב, 28.7.2000.

בעצרת יום האדמה בנגב משלהב מזכיר "בני הכפר" רג'א אגבריה את הרוחות וקורא לתושבים לפתוח באנתיפאדה: **"ההמונים עשו את יום האדמה כדי לומר לשליטי ישראל שאנחנו חלק בלתי נפרד מעמנו הפלשתיני. ישראל קמה על חורבות עמנו [... עשו אנתיפאדה למען אדמתכם, ואתכם יעשו אנתיפאדה הגליל והמשולש".** כל אל-ערב, 3.4.1998.

בעקבות מפגש מנהיגי התנועה בשבת 14.10.2000, מפרסמת "בני הכפר" כרוז המביע רצון בהמשך האלימות: **"התנועה פונה לכל עמנו ובמיוחד לציבור 1948 וכן לאנשי האומה הערבית אשר נחלצה והשתתפה באנתיפאדת אל-אקצא בהבעת רגשי ההערכה הנעלים ביותר על השהידים, הפצועים והעצורים שאותם העלתה לקרבן. כמו כן התנועה מביעה בהתמדה את רצונה הסוחף בהמשך האנתיפאדה עד לשחרור ירושלים הערבית וסמלה המבורך אל-אקצא הנכבד כן שתהיה בירת המדינה הפלשתינית העצמאית, ואת רצונה בהחזרת הפליטים וביישום החלטה 194. [... באשר לציבור 1948, הרי התגלו ניצוצות מצב ההתעוררות שלו ונכונותו להקריב חייו. בכך רשם את העמדה ההסטורית והאסטרטגית של "בני הכפר" שמדגישה את היותנו חלק מהסוגיה הפלשתינית ומפתרונה. [...]** האנתיפאדה הוכיחה מה יכול לקרות אם החלק הזה של העם הפלשתיני ישאר באמצע הדרך של ההסטוריה והפתרון. [...בעיית] ועדת המעקב שהחלטותיה אינן מתעלות לרמה הלאומית ולנכונות למאבק, **נכונות שכמוה הפגין ציבורנו באנתיפאדת אל-אקצא.** [...] כל הסימנים מורים על התמשכות האנתיפאדה [... ישראל, ארצות הברית ושליטי ערב הפרו אמריקאיים יתנגדו להכרזת מדינה פלשתינית חד צדדית גם] בשל חיסול התכניות הקולוניאליות של המזרח התיכון העולה בקנה אחד עם השלטון האימפריאלי החדש בהנהגת ארצות הברית. [...] אם כן, השד של האנתיפאדה כבר יצא מהבקבוק והוא לא יחדל עד אשר יושגו: גירוש הכובשים, הכרזה על מדינה עצמאית וריבונית והשיבה. **אנו תובעים הגשת סיוע עממי ערבי לאנתיפאדה הזו.** [...] באשר למישור הערבי, הרי שהתנועה רואה בהפגנות העממיות ביטוי לאוצר גדול של לאומיות ומאבק". 19.10.2000.

כרוז "בני הכפר" מרץ 2000 – "יום האדמה הנצחי" אוכלוסית עמנו הפלשתיני! כהכנה להחייאת הרוח הלאומית והאחדות הפלשתינית, נמשיך בדרך המאבק והמלחמה שלנו כדי להשריש את תפיסת האדמה ואת משמעויותיה ולהכשיל את המזימות הציוניות להפקיע את האדמות ולהשתלט ברוח אימפריאליסטית ישנה-חדשה על אדמותנו. מזימת חוצה ישראל, המועצות האיזוריות (משגב למשל), המחנה הגדול על אדמות סכנין, מזימות הנישול של בני ארצנו בנגב, הכבישים העוקפים, ההתנחלויות החדשות והמטרופולין, מהן אם שיטות חדשות להשלמת המפעל הציוני האפל שהושגת מראשיתו על האמרה 'ארץ בלי עם לעם בלי ארץ'. [...] אוכלוסית עמנו הנלחם! [...] הזעקה [לפני 24 שנים] באה לבטל את רוע הגזירה ולרוקן את המושג הזה מתוכנו הציוני. הזעקה הזו התמוגה בהרמוניה עם מאבקי עמנו בכל מקומות מושבו ונתחברה בסימפוזיה מופלאה של מלחמה. [...] היום למרבה הצער התרוקן יום המלחמה הזה מתוכן והמאבק הפך ליום חגיגי של סיסמאות מצלצלות. [...] אולי התוצאה היא נסיגה ושפל במאבק הלאומי של עמנו נגד המזימה הציונית, כאשר ההנהגה של תנועת השחרור הלאומי הפלשתיני [אש"ף] חרגה ממסלולה וגלשה לתחומי ההסדר והזלזול בזכויותיו הטבעיות והלגיטימיות של עמנו. [...] עלינו להחזיר ליום הזה את התוכן של המאבק הפרוגרסיבי ולהופכו למסלול שיקבע את כיוון מאבקנו. [...] עד שעמנו הפלשתיני יממש את כל זכויותיו: שיבה, הגדרה עצמית, חירות ועצמאות".

חבר הכנסת, ד"ר אחמד טיבי, התנועה הערבית לשינוי:

בעקבות מהומות אוקטובר מתאר חבר הכנסת אחמד טיבי את היתרונות שבמאבק האלים: "הכעס והסופה הסוחפת והכוללת של הציבור הפלשתיני שלנו בתוך הקו הירוק נשמעו בכל מקום. גם בתוך ישראל וגם בחברה העולמית. הסתבר כי המיעוט הערבי מוטבע עמוק ולא ניתן לחלוף על פניו. הוא מוכן לשלם בדם כדי להגשים את העמדה הלאומית לגבי הבעיה הפלשתינית מחד גיסא, ואת העמדה האזרחית של מיעוט לאומי מאידך גיסא. [...] הסיבה להתעוררות סופת זעם שהפגינה חזית אחת מאוחדת של רוב פלגי בני עמנו שחשו רגש לאומי וכלל ערבי חסר תקדים. [...] האירועים האחרונים הציבו סף חדש להתייחסות שלנו כלפי המדינה והרוב היהודי. לסופה הלאומית תהיה השפעה חיובית על המצב האזרחי שכן קולנו ישמע". איאם אל-ערב, 15.10.2000.

חבר הכנסת טיבי קושר את ההתקוממות באוקטובר לניסיון ההסטורי ומדגיש שלאלימות תפקיד חשוב בדרך לנצחון: "לאורך השנים פלשתין הבינה כי הזהות שלה היא המולדת, וההגנה עליה היא הדם והנפילה כשהיד [אסתשהאד]. פלשתין היא ירושלים ואל-אקצא והיא הערביות בעבר, בהווה ובעתיד. [...] שהידי פלשתין הגישו את דמם הטהור למען קדושת ירושלים, אותה הם הקיפו בסהר של נשמותיהם וגופותיהם העולים השמיים. [...] העם עמד מאוחד בכל מקום ואמר בקול רם שירושלים היא ערבית והיא תשאר ערבית מול שרון ומול מופז שציווה להרוג את הילד מוחמד אל-דורה בן השנים עשרה שנפל זועק בין זרועות אביו קורא לעזרה, בעוד מטר היריות ניתן בעוז על לבו של מוחמד, על גבו של אביו ועל לבו של נהג האמבולנס שנפל שהיד באחת התמונות המזוועות ביותר של הכיבוש הנתעב והפשיסטי". איאם אל-ערב, 2.10.2000.

חבר הכנסת טיבי מתאר את המאפיין האלים של האירועים בלוד בצורה חיובית ביותר: "צעירי לוד ותושביה רשמו דף זוהר המרים את ראשם של כל בני עמנו. היום, כולכם בלוד יודעים כיצד מביטים אליכם בני עמנו בתוך הקו הירוק ומחוצה לו. הם מביטים בכם במבט של הערכה והעזה על עמדת הגבורה ההסטורית הזאת". כל אל-ערב, 25.6.1999.

חבר הכנסת טלב אל-סאנע, מד"ע:

בעקבות פרסום דו"ח משרד הפנים על הבדואים, חבר הכנסת טאלב אל-סאנע מזהיר "מתחילת אנתיפאדה ציבורית בנגב בעקבות דו"ח זה, בהאשימו את מכיני הדו"ח שהם כנופית מסיתים גזענים ששונאים את הערבים". אל-סינארה, 2.6.2000.

לאחר המהומות באוניברסיטת חיפה ואירועי יום האדמה בסכנין, אל-סאנע "מזהיר את ממשלת ישראל מהמשך מדיניותה הגזענית והזנחת הדרישות הערביות ואמר ש'המשך עניין זה עלול להתקל בתגובה של הציבור הערבי מעבר לסכנין ולגליל, אלא בכל הערים והכפרים הערביים'". אל-ח'יאט אל-ג'דידה, 25.4.2000.

אל-סאנע עושה הערכה של מאבק אלים ותרומתו לעמדה הפלשתינית במו"מ עם ישראל: "עמדתו של הציבור הערבי היא עמדה מכובדת בפרמטר של קריאת תגר. איננו ניטראלים במערכה על ירושלים ואל-אקצא ובקרב הזה אין קו ירוק. הקרב הזה מתקיים בד בבד עם צומת דרכים גורלי, קרי – התגבשותו של פתרון הקבע בצלם של מאזני כוח. ברור מאד כי הציבור הערבי מהווה גורם במאזני הכוח הפלשתיניים. מה שהתרחש משרת את הנושא ונותן הפלשתיני ומחזק את עמדתו. [...] ממה שקרה יש להפיק לקח וללמוד שיעור לפיו אם יהיה מצבם של הערבים רע, יהיה מצבה של המדינה רע. האזרחים הערבים הצליחו לשתק כליל את התנועה במדינה". סאות, 6.10.2000.

אל-סאנע מלבה את הרוחות ומאיים באלימות שהציבור הערבי ינקוט נוכח עוצמתו: "אנחנו מזכירים לאנשים [הגזעניים] האלה [אליק רון ויהודה סלומון] שעברנו כבר את ימי הממשל הצבאי ולא נרשה שהם יחזרו על עצמם. המוני בני עמנו ירמסו כל מי שינסה לפגוע בכבודם ובמעמד המקומות הקדושים להם". איאם אל-ערב, 4.10.2000.

בעצרת יום האדמה בנגב ב-1998 אל-סאנע משלהב את הרוחות ומאיים בשפיכות דמים אם יפגעו בציבור הערבי: [...] הדגל הפלשתיני המתנוסס בואדי אל-נעם אומר שאנו חלק בלתי נפרד מהעם הערבי הפלשתיני. [...] אנחנו אומרים: אנחנו צמאים ולא נסתלק, נמות ולא נסתלק. נסתלק לבטן האדמה ולא נסתלק לבדנו. אתנו ילכו גם כל מי שרוצים בסילוקנו. [...] כל אל-ערב, 3.4.1998.

במהלך עצרת יום האדמה בנגב בשנת 2000, אל-סאנע מאיים באלימות במסגרת המאבק על האדמות: "לא נאפשר למי שרוצה בכך להפקיע את אדמותינו. [...] הציבור הערבי לא ירשה להפקיע אדמות בתירוץ השלום. [...] ומוכנים לשלם את המחיר לכך". אל-איאם, 31.3.2000.

אל-סאנע משבח את האלימות באירועי לוד ומאיים בהתקוממות של ערביי ישראל: "אסור שבני עמנו יעברו בשתיקה על ההתנהגות הזאת. [...] עמדת הגבורה אותה נקטו הצעירים לעולם לא תשכח ותרשם בהסטוריה של העם הזה. [...] המדיניות לא תשתנה הרי שהלחץ יוליד פיצוץ. המשכה של המדיניות והלחץ האלה יביאו לאנתיפאדה של עמנו הפלשתיני בתוך ישראל". כל אל-ערב, 25.6.1999.

לאחר הפיגוע בקריה בתל-אביב מתראיין אל-סאנע לטלוויזיה של אבו דבי ומביע תמיכה ברצח החיילים: "מדובר בפעולה בעלת איכות מיוחדת, כיוון שהיא כוונה לא כנגד אזרחים אלא נגד חיילים בלב ישראל. הישראלים צריכים להבין שאם אין ביטחון לפלשתינים לא יהיה ביטחון גם לישראלים. [...] כמו שהם מגיעים לשכם, כך הפלשתינים מגיעים לתל-אביב". הארץ, 7.11.2001.

במסגרת דיוני ועדת אור לוקטו דבריו של חבר הכנסת אל-סאנע. חברי הוועדה עמדו על כך שדבריו הם קיצוניים, מיליטנטיים ויש בהם להלהיט ההמונים. למשל: [בראיון למעריב אחרי המהומות] "התמודדות כוחות הבטחון עם המפגינים היתה נאצית. ממשלת ברק הכריזה מלחמה על אזרחיה. יאסין הוא לוחם פלשתיני גדול. בדומה לדלאי למה. נסראללה ראוי לפרס נובל לשלום והוא מתכוון להמליץ עליו בפני ועדת הפרס. אם לא יותר לפליטים לשוב לבתייהם הם יחזרו כלוחמי חופש. שבח לצעירי סכנין שהתפרצו למחנה הצבאי במרץ 2000. אירועי אל-אקצא ב-29.9.2000 היו טבח מתוכנן ותולדת קנוניה של ברק ושרון".

קריאה להעמיד פקח בדווי של הסיירת הירוקה למשפט בדווי. "האופציה היחידה נגד הפקעה היא אלימות". בראיון לרדיו 2000 ב-9.10.2000, "הממשלה מבינה כי יש לנו עמדה ואנו מוכנים להאבק ולהרג למענה, ערביי ישראל מסוגלים לשתק את המדינה בפועל". [...] תגובתו של אל-סאנע לחברי הועדה היתה: "דברי לא משפיעים כי ממילא זה הלך הרוח ברחוב". הארץ, 6.12.2001.

חבר הכנסת מוחמד כנעאן, מד"ע:

בהערכת מהומות אוקטובר משבח חבר הכנסת כנעאן את הלוחמים ואלה שדמם נשפך: "המעשה שנעשה הוא מעשה נפשע. הוא מלחמה מתוכננת נגד הציבור הערבי כדי לרפות את ידיו מלדרוש להגן על אל-אקצא המבורך וירושלים הערבית. הוא הוכיח כי אל-אקצא וירושלים הם רכושם של כל בני העם הפלשתיני והאומה הערבית והאסלאמית בכל מקום. [...] לאור כל זאת, מרכיב כל אדם ראשו בהערה וכבוד לעם הלוחם הזה, העם האמיץ העומד איתן בכל כפרינו וערינו הערביים, על העמידה האמיצה מול צבאות משמר הגבול והמשטרה. אנו מברכים את משפחות השהידים, כל שהידי עמנו, ומאחלים רפואה לפצועים ושחרור כל העצורים". סאות אל-חאק, 6.10.2000.

במהלך כנס בעזה לרגל יום השנה לחידוש החזית הערבית הפלשתינית עומד כנעאן על השפעת האלימות הפלשתינית בשטחים על ערביי ישראל: "הנוכחות שלנו כאן היום מוכיחה את הקשר של עמנו בכל מקום בו הוא נמצא, בין אם זה בגליל במשולש, בחיפה, בלוד, ברמלה או באום אל-פאחם הפצועה. הדבר מאשר שעמנו בתחומי הקו הירוק למד מילדי האבנים ועם האנתיפאדה איך להגן על עצמו, אדמתו והמקומות המקודשים שלו [...]. עמנו בתחומי הקו הירוק שואב את כוחו מעמנו בעזה, שכם וחברון, והוא יודע איך להגן על עצמו. [...] כנען הדגיש כי עמנו בתחומי הקו הירוק ישאר נאמן לדרך המאבק של עמנו. [...] הערבים הפלשתינים ישארו כקוף בצוארה של ממשלת ישראל המרושעת, סמל לאחדות הלאומית, ונקודת משען נאמנה לעם הפלשתיני ולרשות הלאומית בהנהגת הנשיא יאסר ערפאת". אל-חיאט אל ג'דידה, 15.10.1998.

במהלך מהומות אוקטובר בהתפרעויות במגיד אל-כרום מלבה כנעאן את הרוחות ועומד על חשיבות המאבק. הוא מברך "את התושבים על כך שמאז שעות הבוקר אתמול הם שמים פעמיהם לירושלים". איאם אל-ערב, 2.10.2000.

חבר הכנסת האשם מחמיד, רע"מ [לשעבר חד"ש]:

לאחר מהומות אוקטובר ובראשית מתקפת הטרור, האשם מחמיד מביע תמיכה בשימוש בכל אמצעי נגד ישראל וגאה בשפיכות הדמים: "לעמנו יש זכות לחיות וזכות על הארץ הזאת, וזאת משום שהוא החזיק מעמד באחד הקרבות הקשים שהיו לו מאז קום מדינת ישראל ועד היום. עמנו הוכיח לאויב, לפני החבר, שהוא מסוגל לשלם את המחיר הגבוה ואף בנשמותיהם של חללים כדי להגן על ארצו, קיומנו והמקומות הקדושים שלו. [...] הכדורים של הכוחות הישראליים בגדה, ברצועה, בירושלים, בגליל, בנגב ובמישור החוף ביטלו את הקו הירוק והחזירו את האחדות של העם הפלשתיני. [...] העמידה המאוחדת הזאת היא המתנה הגדולה ביותר שאנו מעניקים לנשמות החללים הגיבורים שלנו. [...] אנו נגן על עצמנו בכל האמצעים העומדים לרשותנו ובכלל זה פגיעה במי שרוצה לפגוע בנו. האבן הפכה למיתוס פלשתיני. הדור החדש הוכיח את זהותו ואת ההשתייכות הפלשתינית המושרשת שלו". איאם אל-ערב, 15.10.2000.

הוא חוזר על הדברים כעבור מספר שבועות: "האנתיפאדה הפלשתינית באדמות הפלשתיניות הכבושות היא אנתיפאדה באבנים ולפעמים אפילו בנשק. אנתיפאדה של עם אשר כורע תחת הכיבוש. זכותו של עם להתנגד לכיבוש ולחתור באמצעים שברשותו על מנת להכות את הכיבוש ולהשתחרר. [...]"

תמיד אמרתי שהדור החדש לא צריך שום תיאוריה כדי להאחז בדבקות בזהותו ובהשתייכותו הפלשתינית, זאת משום שהדור הזה הוא למעשה יותר גאה ומתפאר באלה מכל דור אחר". פנורמה, 7.11.2000.

במהלך המהומות הוא מלבה את הרוחות: "הכדור שהרג נער באום אל-פאחם הוא חלק ממדיניות הנשק של ממשלות ישראל המכוון נגד הפלשתינים בכל מקום: אום אל-פאחם, נצרת, עזה, ירושלים ושכם. [...] באום אל-פאחם ובשאר הערים והכפרים של המיעוט הערבי יתרחשו אירועים שממשלות ישראל לא ראו כדוגמתם בעבר, שכן ההמון הזועם ימלא את הארץ בעימותי מחאה". איאם אל-ערב, 2.10.2000.

במהלך יום האדמה בעצרת בבקה אלגריביה – גית קורא מחמיד לערביי ישראל לנקוט למעשה בטרור נגד ישראל: "חבר הכנסת האשם מחמיד ציין בדבריו את הצורך ללמוד ממאבקה של חזבאללה נגד תוכניות צבא הכיבוש אשר אילץ אותו בסופו של דבר לצאת מן האדמות הלבנוניות הכבושות". אל-ערב, 31.3.2000.

[הדברים צוטטו שוב מספר פעמים: "עלינו לעמוד עמידה איתנה על עמדותנו וללמוד מחזבאללה אשר אילץ את הצבא הישראלי לסגת מלבנון [...] כך עלינו להאבק למען אדמותינו". איאם אל-ערב, 13.7.2000, פורסם במעריב, 31.3.2000. הוא אף "נשאל בוועדת אור על התבטאויותיו בזכות ארגון חזבאללה ובזכות זה שערביי ישראל ילמדו מחזבאללה". הארץ, 8.11.2001.]

במהלך דיוני ועדת אור הוא אומר ש"בנסיבות מסוימות הוא תומך במעשי מחאה אלימים כמו השלכת אבנים או חסימת כבישים". הארץ, 8.11.2001.

במהלך עצרת בעזה בשנת 1993, התקופה האופטימית של ראשית אוסלו, משמיע מחמיד תמיכה במאבק האלים: "כל עוד ימשך הכיבוש, תמשך המהפכה. כל עוד ימשך הכיבוש, תמשך האנתיפאדה. ניאבק בכל האמצעים שיעמדו לרשותנו". הארץ, 15.9.2000.

חבר הכנסת עבד אל-והב דראושה, לשעבר יו"ר מד"ע [פרש ממפלגת העבודה]:
במהלך עצרת יום האדמה בנגב, חבר הכנסת עבד אל-והב דראושה, הנתפס כאחד המתונים ממנהיגי הדור הישן, אומר דברים בשבח האלימות תוך נכונות לשפך דם: "[...] אנו מוכנים להיות שהידים כדי לשמור על אדמתנו. [...] אני קורא לאחי בנגב לסרב למדיניות הגיוס לצבא כי אנחנו פלשתינים חופשיים. הוא קרא לשמור על האחדות הפטריוטית הערבית ועל הדו קיום עם מדיניות השלום וההכרה בחופש הזכויות ולא במדיניות הציונית". כל אל-ערב, 3.4.1998.

מוחמד זיידאן, לשעבר יו"ר ועדת המעקב:
במהלך משלחת ניחומים של חברי ועדת המעקב אצל משפחות ההרוגים, היו"ר מוחמד זיידאן בוחר להשמיע דברים בשבח המאבק האלים וההקרבה: "באנו לברך את ההמונים הערביים על העמידה הנפלאה והאזירה של הנוער שלנו, של ההמונים הערביים ושל כל הקבוצות בחברה שלנו, גברים, נשים, נוער וילדים, שהוכיחו לעולם, למדינה ולכל העם היהודי ולמוסדותיו שאיננו חלק שולי מהעם הפלשתיני אלא חלק חי וגדול בעם הזה. [...] ההחלצות של ההמונים הערביים הראתה לעולם כולו שכאשר פוגעים באתרים המקודשים שלנו ובעתידנו, אנו מוכנים לתת שהידים ודם. [...] ההמונים הערביים שלנו עמדו בכבוד והשהידים שנפלו הם אותות הכבוד לחברה הגדולה הזאת. [...] ממדיה של החלצות ההמונים

היו כממדי האחריות. כשהכרזנו על שביתה כללית ודרשנו שההפגנות יהיו בכל מקום ומקום, ידענו שהמונים יכולים לעמוד כאיש אחד ולהגן על קודש הקודשים". איאם אל-ערב, 10.10.2000.

בהספד שהוא נושא בכפר מנדא הוא עומד על החשיבות הלאומית-דתית של ההקרבה: "השהיד הזה והשהידים שנפלו מכדורי צבא הכיבוש [...] הם הסימן הברור ביותר להתחלת התהלוכה לשחרור אל-אקצא". איאם אל-ערב, 2.10.2000.

זיידאן, כמו שאר המנהיגים והציבור בכלל, הביעו את תמיכתם בניסיון רצח של סייענים שהתגוררו בבאקא אל-גארביה, בכך שהיללו בהמוניהם את אלה שנהרגו במהלך ניסיון הצתת בתיהם של הסייענים: "נפילת שני שהידיים במערכת הכבוד להוצאת משתפי פעולה אל-גארביה. [...] הם מתו במהלך פעולת הצתה של בתי משתפי פעולה הגרים בעיר. [...] למעלה מ-15 אלף אנשים השתתפו בטקסי הלוויה. [...] מוחמד זיידאן, ראש הוועדה הארצית של ראשי הרשויות המקומיות הערביות אמר: [...] באנו היום... בכדי לעמוד עם אחינו מתוך פאר וכבוד לשהידיים שנפלו ורשמו ציון דרך על דפים צחים כשלג של ההסטוריה של עמנו באותיות של דם". כל אל-ערב, 15.5.2000.

באוהל המחאה בעין מאהל הוא נוקט בקו אקטיבי ו"מדגיש בדברים שנשא כי ההנהגות הערביות יעמדו בראש הציבור הערבי בכל מאבק עממי למען קיום והתפתחות". אל-סינארה, 11.7.2000.

בעומדו בראש ועדת המעקב, משמיע איומים מפורשים: "עמידה על הריסת הבתים הערביים עלולה להביא לפיצוץ במגזר הערבי". ועדת המעקב, 30.5.2000.

2. הזרם האסלאמי

חבר הכנסת עבד אל-מאלכ דהאמשה, יו"ר רע"מ:

בסכסוך בעין מאהל, קורא חבר הכנסת דהאמשה לנקוט בהתנגדות אלימה עד כדי שפיכות דמים: "אתמול בשבע בבוקר בא אל האוהל ואמר למשמרת המחאה: כל דחפור שינוע לעברכם חובה להקפואו במקומו. עלינו לתת היום את השהידיים של יום האדמה 2000 כפי שנתנו ביום האדמה 1976". איאם אל-ערב, 21.7.2000.

במהלך העימות בעין מאהל הוא מעודד פעולה אלימה: "חבר הכנסת דהאמשה הדגיש את הצורך לצאת בכל האמצעים נגד תכנית ההפקעה שגזלה את האדמות הערביות בכל חלקי הארץ. הוא קרא להקמת ועדות עממיות כדי לצאת נגד התכנית". אל-סינארה, 11.7.2000.

סביב משבר עין מאהל יוצא דהאמשה בהודעה רשמית מהכנסת: "מה שנלקח בכוח יוחזר אך ורק בכוח. אני קורא לממשלה לזכור מה שקרה ביום האדמה בשנת 1976 ומי שלא זוכר, אנו מוכנים ליום אדמה נוסף 2000 ורק על גופותינו תועבר ההפקעה".

חבר הכנסת עבד אל-מאלכ דהאמשה דוחק באגודת אל-אקצא לפעול לבניית מסגד סרפנד הנמצא מול "התנחלות הבונים". בניה מחדש זו היא כמובן בניגוד לחוק. הוא מלבה את הרוחות ואומר שהריסת המסגד הוא מעשה "נפשע פשיסטי וגזעני". הוא גם קורא לציבור לבוא לתפילות יום שישי במסגד. אל-מיתאק, 8.7.2000.

במהלך "כנס ירושלים" ברבת עמון, משמיע יו"ר רע"מ חבר הכנסת דהאמשה דברים חריפים בגנות ישראל ומעודד אלימות: "הפלשתינים בתוך הקו הירוק הם קו ההגנה הראשון על ירושלים ואל-אקצא. [...] הוא ציין שהפלשתינים בתוך ישראל מוכנים להיות בראש רשימת השהידים שיגנו על אל-אקצא אם יחשף לסכנה יהודית של השמדה או חורבן. הוא הבהיר שהחוקים הישראליים שמטרתם להשתלט על ירושלים ועל אל-אקצא הם חוקים בלתי חוקיים ושהם יוצאים נגדם בכוח". אל-חיאת אל ג'ידדה, 27.8.2000.

בסיכום הכנס העולמי לענייני ירושלים ברבת עמון בהשתתפות משלחת התנועה האסלאמית בראשות עבד אל-מאלכ דהאמשה נקבע: "ישראל לא תשנה את גישתה העוינת כל עוד לא תחוש בכוח הערבים במישור הפוליטי והצבאי. במהלך הכנס הבהיר חבר הכנסת דהאמשה כי הפלשתינים של שנת 1948 מנהלים ג'יהאד קדוש כדי להגן על אל-אקצא ועל ירושלים. אל-אקצא שלנו ואין דבר שמחזיק בה את ישראל חוץ מכוח הכיבוש. אני מודאג מההגמוניה הישראלית וממה שקורה ביום יום באל-אקצא וברושלים". אל-מית'אק, 1.9.2000.

במסגרת נאום בכנסת הוא מזהיר את הממשלה במעבר של ערביי ישראל לאלימות ובתוך כך הוא רומז ללקח הלבנוני: "רק בכוח נוכל להשיג את זכויותינו. [...] איננו שמחים על קיומן של מלחמות אך אנו כן שמחים ומאושרים על הסתלקותו של כיבוש בסיומם של הרג ושפיכות דמים ועל שחרור האדמה והשבתה לבעליה החוקיים". אל-מית'אק, 8.6.2000.

חבר הכנסת עבד אל-מאלכ דהאמשה עומד בראש המסיתים בארץ ובעולם נגד ישראל בנוגע לפעולתה להרס אל-אקצא: "מסגד אל-אקצא הוא קו אדום. כל פגיעה או מעשה איבה במתחם מסגד אל-אקצא יגרום להתפרצות איתפאדה עזה בשורות המוסלמים בארץ ובעולם כולו". אל-מית'אק, 3.9.1999.

חבר הכנסת מתנער ממחויבות הציות לחוקי המדינה, כאשר הללו לדעתו מנוגדים לפרשנותו בנוגע לצדק וזכויות: הוא "קרא להתמרד נגד חוקים השוללים מן האזרח את זכותו להגן על עצמו ועל זכותו לחיות. הוא אמר 'לא נציית לחוקים כאלה ולא ניישם אותם'". אל-סינארה, 29.9.00.

במהלך דיון בכנסת מאיים חבר הכנסת דהאמשה בכונות הערבים למאבק שיביא לשפיכות דמים: "כולם זוכרים את יום האדמה בשנת 1976 כאשר נפלו חללים ודם נשפך. הציבור הערבי מוכן להקריב ביום אדמה חדש בשנת 2000 בהגנה על אדמתו ונפשו". אל-מית'אק, 21.7.2000.

בישיבת ועדת המעקב מבהיר דהאמשה לנוכחים את חשיבות האלימות ופירותיה: "המדינה איננה פונה להריסה משום שהיא יודעת כי היא תתקל בכוח. כך שאין זה מקרה שהם אינם הורסים באום אל-פאחם או בסכנין בניגוד למקומות אחרים שם הם מרגישים העדר מוכנות עממית. [...] גם אם בונים בסכנין חמישים בתים, איש לא מעז להתקרב". אל-סינארה, 8.6.2000.

חבר הכנסת דהאמשה מסביר בוועדת המעקב שהמאבק ברשויות השלטון אינו רק נכונות להקרבה עצמית אלא גם פגיעה באנשי החוק: "הביאו אותנו אל סף אנתפאדה בהסטה שלהם נגדנו. אנו עומדים בפני מלחמה חמה מצדו של מפקד המחוז הצפוני ורשויות ממשלתיות, תוך גיבוי של חלק מהשרים. לפיכך, האנתפאדה שלנו תהיה נגד לחץ זה ונגד מעשי טרור ואנו אומרים להם כי אנו חזקים מהם, ממשלתם, ממשטרתם ומנשקם, כי אנו בעלי הזכויות! [...] אני אומר בכנות, אנו נעמוד נגד המשטרה ונשבור ידו של כל שוטר אשר ינסה לפגוע והרוס בית ערבי כי כנראה הם לא למדו את הלקח באום אל-סאחלי". פנורמה, 15.9.2000.

הדברים הובאו גם בניסוח נוסף: **"אנו על סף אנתיפאדה** ושידעו זאת כולם. אנו עומדים בפני מלחמה חמה מצדם של רשויות רשמיות. [...] אנו חזקים יותר מכל הנשק של ישראל! נאמר זאת בכנות: לא רק שאנו עומדים לצד עמנו, אלא **נעמוד גם נגד המשטרה**. אנו הראשונים שנכה. כל שוטר שיתקרב לכל בית ערבי או ינסה להרוס בית, ויתקוף כל ערבי בהפגנה, נהיה הראשונים להכותו ולשבור את ידו, שכן אנו חזקים יותר בצדקת ענינו וחזקים יותר מכל נשק". אל-סינארה 15.9.2000.

הדברים חוזרים בהמשך: **"יש לנו הזכות להגן על עצמנו ולשבור את המקלות ואת הידים המרימות אותם. גם אלה ידיה של המשטרה עצמה"**. איאם אל-ערב, 26.9.00.

בניסוח אחר: **"נשבור ידים ורגלים לשוטר שיהרוס בית ערבי**. אנו עומדים בפתחה של אנתיפאדה חדשה גדולה ועממית של ערביי ישראל". **ועדת המעקב כולה עמדה מאחורי דברים** אלה וגינתה בחריפות את שלטונות החוק 'הגזעניים' שפתחו בחקירה". מעריב, 14.9.2000.

הפגיעה בשלטון החוק אינה רק באנשי השלטון אלא בלגיטימיות של חוקי המדינה: במהלך עימות הוא **"קרא להתמרד נגד חוקים** השוללים מהאזרח את זכותו לחיים". באותה הזדמנות מאיים השייח' אברהים סרסור: **"הגברת הלחץ על האזרחים הערבים תביא לידי פיצוץ הר געש"**. כל אל-ערב, 29.9.2000.

חבר הכנסת דהאמשה עומד על חשיבות האלימות ושפך הדם שהתלוו למחאה בעניין אל-אקצא: **"ביום אל-אקצא, היום ההסטורי אשר נחשב יום מכריע בהסטוריה שלנו בארץ הזאת שמנו קץ לחילול כבודנו וקודשנו. [...] שלמנו מחיר יקר כדי להגיע למציאות הזאת [...]** ואנו עדיין **מוכנים לשלם כל מחיר** בהקשר זה משום שאל-אקצא המבורך, ירושלים הקדושה וזכותנו לחיות בגאווה ובכבוד על אדמת מולדתנו, **אין דבר יקר מדי עבורם ולא נחסוך כדי להגשימם בכל מחיר"**. סאות, 6.10.2000.

בכנס מפלגת ההצלה הלאומית האסלאמית בעזה אומר חבר הכנסת דהאמשה: **"העם הפלשתיני הוא עם אחד. הפלשתינים יביאו את עלה הזית ואת השלום ויעמדו בשילוב ידים עד שילכו לירושלים. הדם הפלשתיני לא ישפך בידי פלשתיני והתפרצות של אנתיפאדה חדשה תהיה חזקה פי כמה עד שהעושים יהיו חייבים לכבד את הזכות הפלשתינית**. [...] הוא נשא דברים על הפלשתינים של 1948 והדגיש שהעם הפלשתיני הוא עם אחד ומלוכד למרות תכסיסי התכסיסים. [...] הוא אמר שהעם מאוחד במאבקו. גם אם ביד האחת הוא אחוז את עלי הזית ואומר כן לשלום הצודק והכולל, **בידו האחרת הוא נושא את הרובה ונכון למלא את החובה**. [...] הוא התייחס בדבריו ליום החמישים ל[אסון] הפלשתיני כשהכיבוש עדין מחזיק בנתחים גדולים מהאדמה הזאת, האסירים כלואים ושירת השהידים טרם הסתיימה. הוא אמר שהשחר של החירות יעלה בקרוב. במהלך הנאומו הונפו קברים של תהליך השלום ושל הרוצח נתניהו ודגלים ירוקים ופלשתיניים". אל-מית'אק, 27.3.1998.

במהלך תהלוכת אלפים בכפר כנא במהומות אוקטובר, הונפו דגלי האסלאם ודגלי פלשתין ונשמעו ססמאות כגון **"שרון, ברק, אל-אקצא ואל-בוראק שלנו"**, **"ברוח ובדם נפדך ארץ אל-אסראא"**, **"ברק בוגד, הזהר לא לשחק באש"**, **"בואו ערבים שמרו על אל-אקצא מהטמאים"**, **"שהיד, הרוג, דמך לא נשפך לשווא"**, **"ברק העושק לא יזכה לחיים ארוכים"**, ועוד. חבר הכנסת דהאמשה מילא תפקיד חשוב בשלהוב הרוחות וחוזר על קריאותיו מהעבר להכות בשוטרים: **"שרון וברק חשבו שיצליחו לחלל את רחבות אל-אקצא [...]** אנו אומרים לברק ולחבורתו: לא תצליחו לבלוע את האדמה הטהורה של אל-אקצא כי היא **תהפוך להר געש שיתפרץ בגרונותיכם**, ולא תצליחו לבלוע את העם הפלשתיני הקשור לאדמתו. הגיע הזמן שנגן על עצמנו ונראה שאנו יכולים לשבור את הידים והרגלים של כל מי שיבוא להרוס את בתינו ולשבור את ידינו ורגלינו". איאם אל-ערב, 2.10.2000.

חבר הכנסת דהאמשה עושה הערכה למהומות אוקטובר: **"העמדה שלנו מביאה כבוד שכן היא מחויבת לזהות הלאומית והכלל ערבית שלנו, לשייכות שלנו לאל-אקצא וירושלים, לזכותנו להגנה עצמית [...]** זכותנו הבסיסית לחיות בכבוד על אדמת המולדת". **איאם אל-ערב**, 15.10.2000.

במהלך ביקור משלחת התנועה האסלאמית בהר הבית חוזר דהאמשה על ההסתה בנוגע לקונספירציה היהודית כביכול להחרבת המסגד: **"אהיה בראש השהידים להגן על אל-אקצא**. [...] העולם הערבי והאסלאמי לא ירשה למדיניותה הגזענית של ישראל לפגוע בקדושת אל-אקצא. כל ניסיון לערער את יסודות המסגד המבורך **מצריך עליו הגנה בנפשות**. אהיה בראש השהידים כדי להניף את נס האמת ולהגן על דרכו של הנביא". **איאם אל-ערב**, 12.7.2000. ראה גם: מעריב, 12.7.2000.

בניסוח אחר: **"אני מוכן ומתפלל להיות השהיד הראשון שיקריב את גופו כדי להגן על קודש הקודשים של האסלאם בירושלים"**. מעריב, 11.9.2000.

חבר הכנסת דהאמשה כממלא תפקיד חשוב בפעילות אגודת אל-אקצא, "קורא לאזרחים הערביים להתייצב מול התקיפות המתמשכות בבתי הקברות ובהקדשים האסלאמיים. הוא הזהיר מפני התפרצות זעמם של ההמונים הפלשתיניים 'בפנים' לנוכח המשך הפגיעה ברגשותיהם ובאמונתם". **אל-איאם**, 6.2.2002.

בהקשר אחר הוא אומר: **"מסגדינו הם שלנו בטבריה, משהד, עכו, חיפה, באר שבע, צפת ובראש מסגד אל-אקצא המבורך. הוא הדין לגבי קודשינו האסלאמיים. אנו נתנגד ונגן עליהם בגופנו ונלחם בכל מי שיפגע בהם או לשנות את התוואי שלהם ואופים התרבותיים"**. כל אל-ערב, 26.11.1999.

בעיתונות הערבית מוצגת תרומתו של דהאמשה בעידוד ההתנגדות האסלאמית לביקור שרון בהר הבית: **"ירושלים למרות המצור נשארת בירתה הגאה של פלשתיין. המאורעות העממיים וההתנגדות הכללית [...]** החלה בחצרות אל-אקצא הנכבד ועברה בכל הערים והכפרים הפלשתיניים בשטחים הכבושים משנת 1967 ומשנת 1948. [...] שרון וחבורתו לא יכלו להגיע למקום חפצם משום שהיה [דהאמשה] מי שעמד וזעק בפניו [...] צא מכאן רוצח הנשים והילדים החפים מפשע בסברה ושאתילה, רוצח האסירים ושופך הדמים. [...] בני עמנו 'בפנים' התנערו והביעו אהבתם לירושלים ונכונותם לתת דמם לאל-אקצא. [...] הונפו דגלים שחורים לאבל על מאות הפצועים והשהידים בירושלים, עזה, אום אל-פאחם, מועוויה, ג'ת... [...] עמנו הפלשתיני ברשות 'בפנים' הראה שהוא עם אחד שהגבול אינו חוצץ בין חלקיו. [...] **אנחנו לא נשב בחיבוק ידים. בני עמנו האמיץ לא יסתפקו בעצב ואבל. יש לנו הזכות המלאה להגן על עצמנו ולשבור את האלה ואת הרובה המורמת עלינו להכותנו ולקפח את זכותנו"**. **איאם אל-ערב**, 5.10.2000.

במהלך האירועים האלימים בלוד חבר הכנסת דהאמשה, כשאר חברי הכנסת הערביים, ממלא תפקיד מרכזי בהסתה: **"אני מדגיש לכם אנשינו בלוד, ברמלה ובכל הערים המעורבות, כי אנו מוכנים לכל מאבק ולהיות חשופים לפגיעות בדרך המאבק על אדמתנו הערבית**. ממשלות ישראל, ולא רק ראש עיריית לוד, טרם סיימו את המלחמה עמנו. **מלחמת 1948 עודנה ממשיכה**. הם רוצים לגרש את כל הערבים מבתיהם ומאדמותיהם". כל אל-ערב, 25.6.1999.

בסכסוכים בענייני תקציב, נוקט דהאמשה בקו לוחמני. בהפגנה מול הכנסת הוא מצהיר: **"אנו נחויים לקבל את זכויותינו, יהיה המחיר אשר יהיה"**. כל אל-ערב, 26.11.1999.

גם במהלך עימות על רקע כלכלי כמו הפגנת פועלי מחצבת כנרת נגד סגירתה, מסית דהאמשה ומתסיס את הרוחות תוך יצירת קשר לנושא הלאומי: **"מתעורר החשד שמפלגת העבודה בהנהגת ובהשפעת ראש**

עיריית נצרת עילית הגזעני רוצה לעמוד בפני הפועלים ולסגור את המחצבה ללא צידוק". [...] מוחמד ברכה: **"יש לפעול לכך שהרוחות לא ירגעו"**. כל אל-ערב, 15.9.2000.

בעדותו בועדת אור מסביר דהאמשה את עמדתו ביחס לרוצחים על רקע לאומי: "[אני] רואה באסירים הערבים הבטחוניים, אזרחי ישראל ביניהם שהודו והורשעו ברצח אזרחים, 'אסירי מצפון'. אלה הם אנשים שהמצפון שלהם הביאם לעשות מעשה שלא לצורך רווח אישי. [...] מנקודת מבטם הם עשו מעשה כל כך אצילי וכל כך נכון, לא יתכן שנפנה להם עורף. [...] השופט אור ציטט את דבריו בכנס הזדהות: הם הקריבו את חירותם [...] **האירו לנו את הדרך**. מוטל עלינו להפוך את חירותנו מנוף לשחרורם".

השייח' ראיד סאלח יו"ר הפלג הצפוני, ראש עיריית אום אל-פאחם:

בעצרת יום האדמה ה-24 קורא השייח' לנקוט באלימות למען המטרה הלאומית: "כל הדוברים הדגישו את חשיבות ההתנגדות לכל הניסיונות של הפקעת וגזילת הקרקעות הערביות על-ידי המדינה, **וזאת בכל הדרכים אפילו אם הדבר ידרוש שימוש באלימות**. [ראיד סאלח אמר:] איננו אלימים ואולם אם תכפה עלינו אלימות כי אז **נהיה אלימים יותר**. ביתי באום אל-פאחם ובכל מקום. מקומי בירושלים במסגד ובכנסייה. **בואו כולכם בכדי להגן עליה**". אל-סינארה, 14.4.2000.

הוא מדגיש את חובת האקטיביות בהתנגשות עם ישראל: "אם אנו רוצים לצאת ממעגל התגובה למעגל היוזמה והעימות הרי שעלינו לאמץ את הבעיות הערביות שלנו ברמה ארצית [...] **כך נהפוך את נתיבה של החברה הערבית לנתיב יוזם ומתעמת** עם כל מי שמתנכר לה". סאות, 8.10.1999.

ראיד סאלח שולח אזהרה שתתפתח אלימות במקרה של הריסת בית שנבנה בניגוד לחוק: "אני מזהיר כל בר דעת במוסדות הרשמיים שהרעיון להרוס את הבית הוא עוול במחשבה תחילה [...] אני חושש שהריסת הבית תביא לתגובה קשה מאוד של תושבי אום אל-פאחם כולם בלי יוצא מן הכלל". סאות, אל-חק ואל-חוריה, 31.3.2000.

בנושא דומה הוא מזהיר: "מקורות יודעי דבר אמרו שהמשך הביצוע של הקמת מחנה צבאי ליד אום אל-פאחם עשוי להביא **להתפרצות אנטיפאדה בתוך הקו הירוק**. [...] השייח' ראיד סאלח ראש העיריה אמר שלשום שהחלטה פירושה **הכרזת מלחמה** על המגזר הערבי בכלל ותושבי ואדי ערה בפרט". אל-איאם, 15.3.2000.

ראיד סאלח עושה הבחנה בין סוגיית התקציבים לנושאים לאומיים-דתיים, שלגביהם יש נכונות לשפוך דם: "הציבור הערבי שלנו העביר מסר ברור באמצעותו הוא דיבר לכל העולם והדגיש כי איננו מזדהה בלבד עם אל-אקצא וירושלים אלא הם העניין המרכזי שלנו [...] לא נהסס להביע עובדות אלה [...] גם אם הדבר יביא לך **שנקריב מדמנו ומנפשנו**. [...] יש נושא יסודי שאני מבקש להדגיש והוא כי הממסד הישראלי על כל זרועותיו מנסה לצמצם את עמדותינו כך שאנו נמלא את תפקידנו התרבותי במסגרת סוגיות שוליות ותו לא, דוגמת דרישה לתקציבים, לסלילת כבישים ובניית כיתות לימוד בבית ספר זה או אחר. אך כשאנו פורצים גבולות אלה ומרשים לעצמנו לאמץ את סוגית אל-אקצא וירושלים, את זכות השיבה לאסירי החירות, פירושו של דבר שאנו נהפכים בעיני הממסד הישראלי לקיצוניים ומהווים סכנה לכלל הציבור. אנו מברכים באלף ברכות את השהידים הבריים ומאות הפצועים שלנו". סאות, 1999.

בעצרת אל-אקצא החמישית בנוכחות למעלה משבעים אלף אנשים, השייח' ראיד סאלח משמיע דברים מפורשים בשבח האלימות והדם: "הישארותה של הריבונות הישראלית על אל-אקצא משמעה

הכרזת מלחמה נגד האסלאם, הערבים והפלשתינים. [...] [שייחי' תוניסי נאם בטלפון ואמר:] 'עשרות מיליוני מוסלמים צעירים משתוקקים למות מות קדושים כדי לפדות את אל-אקצא. פלשתינ תשוחרר כפי ששחררו כל המדינות הערביות מהקולוניאליזם המערבי. [...] [אחר כך נאם יו"ר ועדת המעקב מוחמד זיידאן שהדגיש: "לא יהיה שלום ללא שחרור אל-אקצא שהוא לב ירושלים וירושלים נמצאת בליבותינו כולנו. אני מאחל שיתוק לכל יד המוותרת על ירושלים. [...] את העצרת חתם כמאל חיטיב בהשוואה בין ברק לאברה אל-אשרם. [...] הוא אמר מתח ביקורת על חלק ממדינות ערב ובראשן מרוקו אשר מתחרות בכניעה לישראל [...] הן אפילו הסכימו שהקיר המערבי של אל-אקצא יהיה לכותל לישראלים. [...] אנו אומרים לברק [...] אם אתה מצפה לראות את המוסלמים בוכים על אל-אקצא, הרי שלא נזיל דמעות אלא דם מסביבו משום שהבכי הוא עניין לנשים ולפחדנים ואוהבי אל-אקצא אינם פחדנים. אל תנסה אותם ברק!". אל-סינארה.

במהלך האירועים האלימים סביב אדמות אל-רוחה ממלא השייחי' תפקיד חשוב בשילהוב הרוחות: "בשלב מסויים הרימו את השייחי' ראיד סאלח כמה צעירים על כתפיהם ואז הוא לקח מקרופון והתחיל לצעוק 'ברוח ובדם נקריב את חיינו למענך אל-רוחה', והתושבים חזרו אחריו. מהר מאד השאגות השתנו ל [...] "מוות ליהודים" (בעברית). [...] [הצעירים קראו:...] כולנו רוצים למות... תירו בנו... זוהי אדמתנו ולא אדמתכם, ברוח ובדם נקריב חיינו למענך אל-רוחה, "חיבר, חיבר יהודים, צבא מוחמד עוד יחזור". כל אל-ערב, 2.10.1998.

שייחי' כמאל ח'טיב, אידיאולוג התנועה האסלאמית [הפלג הצפוני]:

במהלך הערכת התוצאות של מהומות אוקטובר ונפילת החללים אומר השייחי': "למרות שנפלו חללים לא נצטער על מה שהיה, הכל יהפך לטוב אם ירצה האל. הם אומרים עכשיו 'שנה טובה' ואנו אומרים עליהם 'שנה שחורה', על קצב, ברק ושרון". איאם אל-ערב, 2.10.2000.

בדרשת יום השישי במסגד רומז כמאל ח'טיב לנוכחים כאילו קיימת סכנה איומה מצד היהודים שלקראתה יש להתכונן: "אני סבור שיבוא יום והממסד הישראלי ינהג בנו כבמיעוט לאומי וישתמש באותן שיטות שהוא משתמש בהן עם אחינו הפלשתינים בגדה המערבית וברצועה. הוא קרא לחפור בארות מים ליד הבתים ולאגור מוצרי מזון מחשש להתפתחויות ולמקרי חירום. במוקדם או במאוחר נכותר וננותק ממים, חשמל ותרופות. מחובתנו להיות יכולים לקבל את המהלומה". חדית' אלנאס, 13.10.2000.

גם כמאל חיטיב מסית את הציבור בעצרת אום אל-פאחם באמתלת הקונספירציה היהודית סביב הר הבית: יש מי שיגן על אל-אקצא במחיר הקרבת החיים. ברק ימצא שהידים על כתלי אל-אקצא ושערינו. אם חשקה נפשך להרוס את אלאקצא, אנו נשטוף את אל-אקצא בדם. סאות, 21.9.2000. "לא נזיל דמעות על פגיעה באל-אקצא, נשפוך דם!". הארץ, 17.9.2000.

סלמאן אבו אחמד [סגן ראש עיריית נצרת, יו"ר הוועד הפוליטי של התנועה האסלאמית]:

בתוך מעגל האלימות בעניין הפקעת האדמות בא נציג רשימת "נצרת אחת", המהנדס סלמאן אבו אחמד בראש משלחת להביע הזדהות עם תושבי עין מאהל [...] שהשלטון מנסה לספח לנצרת עילית. [...] בדבריו לתושבים באוהל עמד על חשיבותה של ההיאחזות באדמה לא במילים ובדיבורים אלא בנוכחות מתמדת על האדמה, בזריעה ובחרישה, בטיפוח ובבניה, גם אם ידרש קורבן כבד למען שמירתה [...] אבו אחמד קרא לתושבים מכפר כנא, משהד ורינה לחקות את עין מאהל, להגן על אדמתם ולהקים אוהלי מחאה. הוא דרבן את הקהל להתלכד סביב ההנהגה והזהיר את ממשלת ישראל לבל תמשיך במדיניות

ההפקעה כי סבלנותה של האוכלוסייה הערבית פוקעת והיא מוכנה להגן על האדמה **ולשלם כל מחיר** בכל הרמות והמישורים". אל-מית'אק, 7.7.2000.

באוהל המחאה בעין מאהל הוא מעודד את התושבים להפר את החוק: "דחק בבעלי הקרקעות שהופקעו מעין מאהל לבנות חדרים על אדמותיהם כדי לכפות מציאות בפועל [...]". הוא אמר כי על בעלי הקרקעות לבנות חדרים ללא רשיון כי הממשלה איננה מבקשת אישורים מהערבים לפני כל תכנית שלה". אל-סינארה, 11.7.2000.

עידוד הפרת החוק והנקיטה באלימות ושפיכות דמים מתייחסים גם לאירועי מסגד שיהאב אל דין ליד כנסיית הבשורה בנצרת: "לולא כן [אישור ממשלתי], המוסלמים מסוגלים בעזרת אללה לבנות את המסגד **ויהא המחיר של כך אשר יהא, מבחינת העלות והקרבות**". אנו לא נשקוט עד שיבנה מסגד שיהאב אל דין ברשות אללה". אל-מית'אק.

סלמאן אבו אחמד מרחיק לכת ומערער על הלגיטימיות של השלטון הישראלי וחוקיו: "אם הממשלה תמשיך ביחסה הגזעני והנלוז להמונים הערביים, אזי להמונים הערביים לא תהיה ברירה אלא לבקש חסות בינלאומית **ולהכריז על מרי אזרחי**". איאם אל-ערב, 10.10.2000.

אברהים סרסור:

השייד' סרסור מאיים באלימות כתגובה למדיניות הממשלה כלפי הערבים: הוא קורא "למקבלי ההחלטות במדינה להפסיק ללחוץ על מרכזי העצבים של הציבור הערבי, שכן **הגברת הלחץ תביא להתפוצצות הר געשי**". אל-סינארה, 29.9.2000.

הפלג בתנועה האסלאמית בראשותו פרסם הודעה לפיה "אם הקיצוני שרון ינסה לתקוף את מסגד אל-אקצא, חברי התנועה האסלאמית ואגודת אל-אקצא ימתינו לו **וימנעו את כניסתו בכל מחיר**". איאם אל-ערב, 28.9.2000.

שייח' ג'מעה אל-קססי, ראש עיריית רהט:

במהלך ישיבת ועדת המעקב בסכנין השייח' ג'מעה אל-קססי מברך את החזבאללה על ניצחונו ומציע להפיק לקחים לגבי מערכת היחסים של ערביי ישראל עם היהודים: "ברכות לאחינו בגליל הגאה על עמידתם בפני מדיניות העושה של המדינה הזאת אשר הוקמה על אדמתנו וגירשה את אחינו למדינות ערב. [...] **ברכות מכאן לעם הלבנוני על עמידתו בפני האתגר הציוני ואני מציין במיוחד את האחים בחזבאללה משום שהמדינה הזאת מבינה רק את שפת הכוח** [...] אמרתי ואני חוזר: **האנתיפאדה תתפוצץ מהנגב** [...] כל תכנית תמ"א הוציאה מהכלל את האזרחים הערבים. הם רוצים שנהיה אדמה ללא עם ועם ללא אדמה. המשוואה הזאת קיימת מאז כינוס באזל ב-1897. [...] אני אומר לחברי הכנסת: הגיע הזמן **לחשבון מחודש עם המדינה הזאת**. [...] אם לא נתאחד בפני המפלצת הזאת, המפלצת הזאת תבלע אותנו. [...] כל המדינה צריכה לדעת שאם יהרס בית בסכנין **תתלקח איתפאדה בכל פלשתיין מהנגב ועד הלבנון**. [...] המנטליות של מנהיגי המדינה הזאת היא צבאית והם מסתמכים על הכוח. עליהם לדעת כי לא נזלזל בשעל אחד של אדמה". אל-סינארה, 8.6.2000.

במהלך עצרת יום האדמה בנגב הוא מצהיר: "עלינו לעמוד איתן על אדמתנו **ולעשות את הבלתי אפשרי לשחרורה**. [...] **משתפי הפעולה הטמאים** אינם מכירים ואינם מכבדים את דגל פלשתיין". אל-איאם, 31.3.2000.

בנוגע לסכסוך סביב הבתים הבלתי חוקיים בנגב הוא רומז להשקפתו הבסיסית ביחס להימצאות ישראל במזרח התיכון: "אני מזהיר מפני הצעד הזה [פתרון כוחני] ומזכיר לישראל שגם היא מיעוט באיזור, וכפיית פתרונות עלינו תביא אנתיפאדה". כל אל-ערב, 16.6.2000.

בסיכום והערכה של מהומות אוקטובר ובכלל זה שפיכות הדמים הוא אומר ש"זו תגובה לגיטימית של הציבור על התנהגותו המתגרה של שרון. [...] תגובת הערבים בארץ שהם חלק בלתי נפרד מהאומה הערבית והעם הפלשתיני, היא תגובה חיובית". כל אל-ערב, 13.10.2000.

מאמרים בעתונות האסלאמית

להלן מספר מאמרים שמבטאים את העמדה של הזרם האסלאמי ביחס לשסע היהודי-ערבי:

סאות אל-חאק ואל-חוריה:

"השבוע התפרץ הציבור מבלי לבקש רשות מאיש משום שהוא אוהב את אל-אקצא, אוהב את ירושלים ואוהב את עמו. בדמו הוא רשם את אפופיאת הגבורה הכבירה ביותר. הציבור הזה חשף את חזהו לכדורים, שועט קדימה ואינו נסוג משום שהוא לא הסכים שירשם נגדו כי הוא ראה את אל-אקצא נאנס ומחולל והוא עומד מנגד. כל הברכות לוי".

"בפעם הראשונה מאז יום האדמה הנצחי, הגיש הציבור הערבי חללים כדי לבטא הלכה למעשה את היותנו חלק אינטגרלי מהעם הפלשתיני וכי איננו מזדהים עם עניין ירושלים ומסגד אל-אקצא, אלא אנו חלק מהעניין הזה וחובה עלינו להגן על ירושלים ומסגד אל-אקצא [...]. אז היתה אנתיפאדת יום האדמה שבו הגיש הציבור חללים כדי לשמור על האדמה וכעת אנתיפאדת אל-אקצא המבורך אשר הגישה חללים בהגנה על הקודשים האסלאמיים ואל-אקצא. משטרת בין עמי הוכיחה כי היא משטרת דמים [...] ישראל הוכיחה כי היא אחת המדינות הפשיסטיות בעולם כיום [...]. אנו מזהירים את ממשלת ישראל והעם היהודי כי פגיעה באל-אקצא תגרור את האיזור למלחמת דת".

"ביקורו של שרון היה מה שמכונה במדע המדינה בלון ניסוי, קרי בדיקת הדופק של הרחוב הערבי והאסלאמי, ברמה המקומית והעולמית. כך למד הממסד הישראלי את סוג התגובה הערבית והאסלאמית על ביקור פרובוקטיבי זה. לו היה הביקור עובר בשקט כפי שפיללו חלק מהיהודים, ישראל היתה נוקטת צעדים הדרגתיים בדרך להשתלט על חלקי אל-אקצא [...] כדי לבנות את בית המקדש השקרי [...]. האנתיפאדה המבורכת הינה תשובה ברורה וכנה [...] כי מסגד אל-אקצא [...] הוא קו אדום שאין לעבור והמוסלמים יגנו עליו בנפשותיהם וברכושם [...]. מוחמד עפו ג'אנה, סאות אל-חאק ואל-חוריה, 20.10.2000

אל-מידאן:

"אין ספק שהגייהאד למען אללה הוא מצוה כתובה [...] הגייהאד למען אללה הוא שבועה המוטלת על צווארו של כל מאמין [...] הגייהאד הוא האמת שאין מנוס מללכת בדרכה, ללכת לשחרר את האדמה ואת האדם. [...] הגייהאד שלנו נגד הכופרים אינו דבר תיאורטי שהוכן להעשרת הידע! לא מדובר בטקסים דתיים בעלמא שאנו שומעים עליהם בספרים, בכתבי העת ובכל אמצעי התקשורת. [...] אלה שאינם הורגים ואינם נהרגים אינם לוחמים את מלחמת הגייהאד". ראסם פלאח ריאן, 1.6.2000.

"זנח את האשליות ושלוף את החרב, נפשנו קצה בדרשות ובדיבורים, גיינו והוקענו לרוב, ודרך זו לא החזירה לא מולדת ולא שלום [...]. אנו מבליים לילות בנגינה ובשירים, ויריבינו מבליים את לילם בחידוד החצים [...].

איפה הפרש האמיץ שבתוכנו, שיוביל את הסוסים ואת הצבא שיכתוש את מעוזי האויבים ויזרע בהם את המיתה החטופה [...]. אל-מידאן, 1.6.2000.

כרוזים בנושא מהומות אוקטובר:

"איקרא", ועד הסטודנטים בתנועה האסלאמית:
"הציבור הערבי בתוך הקו הירוק הוכיח דרך העמידה האמיצה שלו כי הוא מוכן לשלם כל מחיר ויעמוד בשורה אחת מול כל מי שמרשה לעצמו לפגוע בקדושת אל-אקצא". סאות, 6.10.2000.

"התנועה האסלאמית מטילה על ראש הממשלה ברק ועל שרון, שופך הדם של סברה ושאתילה את האחריות המלאה לטבח הנורא. [...] התנועה רואה בטבח אל-אקצא אות קלון על מצחה של ממשלת ישראל ועיטור כבוד לעמנו הפלשתיני הנדיב שלא יחסוך בדם בניו ובנשמותיהם כדי לפדות את אל-אקצא. [...] התנועה מזעיקה את כל בני עמנו הקשור לבית המקדש ולפינותיו לשים את פעמיהם בהמוניהם למסגד אל-אקצא כל יום. [...] התנועה קוראת לעולם הערבי והאסלאמי על מנהיגיו ועמיו להביא לנצחון העם הפלשתיני". איאם אל-ערב, 2.10.2000.

"התנועה האסלאמית רואה בטבח אל-אקצא [...] עיטור כבוד לעמנו הפלשתיני, שאינו מקמץ בעוד דם בניו, בנשמותיהם וברוחם כדי לפדות את אל-אקצא. [...] התנועה קוראת לעולם הערבי והאסלאמי, מנהיגים ועמים, לבוא לעזור לעם הפלשתיני ולעניינו הצודק, [...] התנועה מטילה עליהם את האחריות להתרשלות ולויתור לפני אללה והציבור". 30.9.2000.

הציבור האסלאמי

ביטוי לעמדות הזרם האסלאמי, הנהגתו והציבור, ניתן למצוא בעובדה ש"כאלפיים איש השתתפו במסע ההלויה של שני המחבלים שפוצצו מכוניות תופת בחיפה [צעיר ממשדה] ובטבריה [צעיר מדבוריה]. שייח' רוחי יוסף נשא דברים ואמר כי שני המתים הם שהידים". אל-אתחאד, 8.9.1999.

נושא מרכזי להסתה האסלאמית סובב סביב הקונספירציה היהודית להחרבת אל-אקצא:

שייח' ראיד סאלח:

"האם צלצל השעון של הריסת אל-אקצא המבורך?! [...] אני מפנה את השאלה הזו וממשיך כשאני משווע לעזרה. המוסלמים של כל העולם, התעוררו!! התאחדו!! העולם הערבי שלנו, שים לב!! התאחדו!! עמנו הפלשתיני, אסור להרדם [בשמירת] אל-אקצא המבורך!! [...] המילים 'בנית בית מקדש' הוחלפו [בשיחות קמפ-דיוויד ליבית כנסת] כדי להמעיט מהרושם של הידיעה הזו על המוסלמים, הערבים והפלשתינים בכל העולם!! ברור לי לחלוטין כי הרב הראשי של חיפה [שאר ישוב הכהן] החל להצהיר את המחשבה הישנה הזו, שהיא חלק מן התכנית הציונית אותה סיכם בן גוריון בדבריו: 'אין ערך לישראל ללא ירושלים ואין ערך לירושלים ללא בית המקדש!! כל זה מניע אותי לשאול באופן משווע: האם צלצל השעון של הריסת אל-אקצא המבורך? [...] אינני מוצא הבדל או מרחק בין דברי הרב הראשי של חיפה הדורש לבנות בית כנסת ברחבות אל-אקצא המבורך לבין אמירת אהוד ברק בי בית המקדש השני מצוי מתחת למסגד. [...] לכן איני מהסס לומר כשאני מזהיר, כי באווירה כזו יכול לקרות כל דבר. יכול להופיע ברוך גולדשטיין חדש שימלא תפקיד חדש ואולם לא במסגד אל-חארם אל-אברהמי [מערת המכפלה] בחברון כי אם באל-אקצא. זאת משאיפת חבורות השונאים לחלוקת אל-אקצא, כמו שפשעי הפושע גולדשטיין הראשון הביאו לחלוקת המסגד האברהמי. [...] רבות מן הקבוצות והמנהיגים היהודיים הסכימו פה אחד על הצורך לבנות בית כנסת על חשבון אל-אקצא ומה שמעסיקן היום הוא החיפוש אחר השיטה הטובה ביותר לביצוע". סאות, 11.8.2000.

"ביום בו נדע כי הקבוצות היהודיות סיימו לבנות את המזבח של בית המקדש, את המנורה שלו, את אוהל הברית שלו ואת כלי הטקס שלו, הרי זה ידגיש את התקרבות מועד ביצוע התוכנית שלהם השואפת לבנות את בית המקדש על חשבון אל-אקצא המבורך". סאנת, 8.10.1999.

שייח' כמאל ח'טיב:

נושא דברים באום אל-פאחם בעצרת החמישית "אל-אקצא בסכנה": "אנו נסקור יחד את נקודות הדימוין בין אהוד ברק לבין אברה אל-אשרם ואולי כך נשוב ונקרא את ההסטוריה באור חדש ונצליח להתוות את קווי העתיד באופן טוב יותר. [...] אברה אל-אשרם [רצה] להרוס את הכעבה בבית אללה הקדוש [כדי] להסב את תשומת לב האנשים לכניסה הגדולה אשר בנה בצנעה. [...] **אהוד ברק מתכוון להרוס את מסגד אל-אקצא** ולבנות במקומו את מה שנקרא היכל שלמה בירושלים הערבית לאחר שכבשה. הוכנו כבר עצי הארזים והאלגומים והובאו השיש והזהב הטהור המיועדים לבנינו ועיטורו. [היו שבטים שתמו על] הסכמי השפלה ועל התחייבויות מבזות לאברה [בדאגה לשלומן והפקרת הכעבה]. בימינו פועלים גורמים שונים כך ואנו עדים לאותו מצב בדיוק: רבים ממדינות ערב כרתו ברית שלום עם ישראל. [...] אנו רואים את אלו הממהרים להטיל עצמם בחיקו של אהוד ושולחים אליו שליחים ושגרירים כדי למצוא חן בעיניו [...] זאת למרות שהם יודעים שהוא רוצה להרוס את הכעבה וליהד את ירושלים הנכבדת. [...] אברה הטיל אימה על הערבים בהסתמכו על הנשק הבלתי קונבנציונאלי שהיה ברשותו, הפילים [...] כיום הטלת המצור של אהוד על אל-אקצא, כיבושו את ירושלים ושליטתו על מדינות ערב מתאפשרים באמצעות הבעלות על הנשק הבלתי קונבנציונאלי, האטומי והגרעיני [...] בהתרברבות הוא מכריז ירושלים יהודית וכי אל-אקצא נבנה על חורבות בית המקדש ושעל בית המקדש להבנות". סאנת, 15.9.2000 ובסאנת, 21.9.2000.

"שלושים שנה והם **מחבלים תחבולות אחת אחרי השניה ומאמצים תוכניות ומזימות** כדי להגיע למטרתם: **הריסת מסגד אל-אקצא ובנין המקדש השקרי על הריסותיו**. פעם בהצתת אש, פעם בהנחת פצצות, פעם בפריצה אליו ופתיחה באש על המתפללים בו ופעם **בחפירת מנהרות תחתיו כדי למוטט את יסודותיו**, והפעם באטימת חלונותיו וצוהריו כדי למנוע מאויר להכנס אל המתפללים בו. [...] ליל הצלבנים האפיל על אל-אקצא תשעים וארבע שנים, אתם שאינכם קוראים את ההסטוריה. **אפילת הכיבוש הצלבני אפפה כמעט מאה שנה, אתם אשר אינכם לומדים לקח ומוסר כאילו לא שמעתם ולא ידעתם כי השמש שלנו זרחה ואור העולם שלנו כבר זרח** [...]". סאנת, 20.8.1999.

אברהים עבדאללה סרסור:

במהלך הרצאה במסגד בכפר עארה על הסכנה שרובצת לפתחו של מסגד אל-אקצא הוא אומר: "עמידתן של בריטניה וארצות הברית לצד המזימה [היהודית] הזאת [השתלטות על אל-אקצא] נובעת מכך שיש להן אותן מטרות משום שדתן היא הדת הנוצרית הפרוטסטנטית המושתתת על יסוד האמונה בתורה ובברית החדשה גם יחד. בראש הדת הזו עומדים גדולי הנוצרים הציוניים השולטים בלי מצרים במדיניות העולמית ואלה החלו להכין את החומרים לבניית המקדש". אל-מית'אק, 28.7.2000.

הוא מציג את האפשרויות השונות הנדונות בישראל בנוגע לדרך הריסת אל-אקצא: "השייח' מסר שאם תהרס חלילה כיפת הסלע זה יהיה בדרכים עקיפות כדי שהאחריות לא תיפול על גורם ישראלי רשמי. **אולי תעשה זאת קבוצת פידאיון דתיים יהודים שיפוצצו את עצמם בתוך כיפת הסלע, או שאנשים אחרים יפוצצו את המסגד ואת הכיפה בקטיושות, או אולי יכריזו המנהיגים הדתיים היהודיים שצריך להתאסף מסביב לרחבת המסגד ובתוך הרעש וההמולה שיקומו ינצלו את ההזדמנות כדי להכנס למסגד ולהרוס אותו. דרך רביעית ואחרונה יכולה להיות קשורה לחפירות המתבצעות מתחת למסגד אל-אקצא, אם ברעידת אדמה טבעית ואם ברעש מדומה, שעלול להרוס את המסגד על כיפתו". אל-מית'אק.**

לאחר ביקור שרון הוא מוצא חיזוק לתיאורית המזימה להחרבת המסגד: "הקונספירציות והפרובוקציות מצד גורמים ותנועות יהודיות קיצוניים, אשר מופנות נגד אל-חארם אל-שריף בירושלים לא נפסקו אלא ההפך המוחלט מכך. אלה מנסים לכפות מציאות חדשה בחרם אל-שריף אשר תעלה בקנה אחד עם השאיפות שלהם לבנות את בית המקדש על חורבותיו". אל-מית'אק.

חבר הכנסת עבד אל-מאלכ דהאמשה:

הלשכה הפרלמנטרית של חבר הכנסת דהאמשה מוציאה מסמך הסתה חריף ביותר רווי רמזים אנטישמיים וקורא למלחמה כלל אסלאמית בישראל: "ירושלים בעינינו: אנו נלך לאבדון והיא לא תושפל. [...] הרשת הנתונית ללכידת מסגד אל-אקצא אינה זרה עוד לאיש, לאחר שהמעשים הישראליים בעת האחרונה העידו על כך באופן הברור ביותר: המזימות של ממשלת ישראל לייחד את העיר הקדושה, החפירות הישראליות מתחת למסגד המסכנות את יסודותיו שיפול נס האסלאם ויעלם כל זכר למקום עלייתו של הנביא מחמד על מנת שהם יקימו את מקדשם הכוזב על חורבות מסגדנו המבורך. הקמת פארק טכנולוגי ישראלי מתחת למסגד, הקרנת סרטי שטנה ובהם מעוותים את התמונה ההסטורית האמיתית כאילו המסגד הוקם על חורבות המקדש שלהם, ובשיטות השטניות שלהם, כל אלה תחבולה ומזימה מסווה ומרמה [...] המדיניות הישראלית והמזימות האלה היא המשך של התנועה הפרעונית שהפסידה במערכה ודגלה נפל. [...] פרעה של המאה העשרים ואברהם קטום האף שניסה להרוס את המסגד הראשון על פני האדמה ונמחה מעל פני הארץ. העריצים האלה קיבלו כגמולם ואחריתם היתה רעה. אנו אומרים היום שהעולם האסלאמי והעולם הערבי נתבע לאסוף את כל הכוחות וכל האמצעים וללכד את המאמצים בשביל לעמוד מול הפרעונית הישראלית ומול אברהם של המאה העשרים, לצאת מול כל הנסיונות והמזימות הנרקמות נגד מסגד אל-אקצא המבורך, אפילו הראו לאחרונה המחקרים והבדיקות הארכאולוגיות שאין יסוד לכל מה שטוענים וההסטוריה של הארכאולוגיה מוכיחה שהוא שייך לתרבות האסלאמית האותנטית בלי זיוף או סילוף. אם כולנו נדע את המזימות הישראליות ונסיר את האפר מהעיניים ברי שהמוסלמים אחראיים בלעדיים על כל נזק ועל כל רע המאונה למסגד אל-אקצא המבורך. השתיקה הערבית והאסלאמית היום חייבת לצאת מהאפלה אל אור האסלאם והמאמצים חייבים להתעצם כדי לעצור את סרטן הכיבוש וההתנחלות שתקף את המקומות הקדושים ואת הקברים והחל לחול כדי לפגוע בירושלים ובמסגד אל-אקצא. אנו אומרים שהצפץ הישראלי, דבר לא יעצור אותו זולת הגאווה האסלאמית הישרה, וסרטן ההתנחלות בכנפי בית המקדש ובכל פלשתין, דבר לא יכרית אותו זולת שומרי האסלאם והדת הזאת. לכן כל שומרי האסלאם [...] כל הקנאים לקודשי האסלאם בפלשתין ובעולם, אתם לבדכם תציבו את התמרורים ותתנו את המפה של יעדיכם. [...] לפחות נשמיע לעולם את זעקתנו בשער זה, השמר, השמר מפגיעה במסגד אל-אקצא המבורך". אל-מית'אק, 7.8.1998.

כתבות בעתונות האסלאמית

"האדון של סברה ושתילא לא השתנה על אף שהגיע לגיל מבוגר. [...] ההנהגה האסלאמית בירושלים הזהירה את שלטונות הכיבוש מהתוצאה של מתן אפשרות לאדם היהיר והפוחז הזה אשר מעוניין לסיים את חייו המלאים ברצח ובשפיכת דמים בהצתת חבית אבק שריפה. [...] הביקור היה גם ניסיון קל כדי לבחון את מידת המוכנות של התגובה האסלאמית במקרה של פרובוקציה גדולה יותר. הממסד הדתי הישראלי ומספר לא מבוטל של אגודות ומפלגות מומרצים לתקוף את אל-אקצא ואף מתכווננים ומחכים לשעת כושר כדי להרוס אותו ולהפוך אותו לשרידים ולהכשיר את הקרקע כדי לבנות את בית המקדש לכאורה על חורבותיו. [...] אנו יודעים היטב ומבינים את מחשבותיהן של הקבוצות השטניות האלה אשר חותרות להפוך את רחובות ירושלים לנהרות של דם. [...] אנחנו מזהירים אותם ואת מדינת ישראל שכל מעשה תוקפנות נגד אל-אקצא יהפוך את כל העולם לזירת מלחמה בינו ובינם. ומה שווים חיי המוסלמים אחרי מסגד אל-אקצא!! בטן האדמה עדיפה יותר מהופעתנו במצב כזה". אל-מית'אק, 29.9.2000.

בעיתון התנועה האסלאמית מוצג תיאור של הפעולה הממשית להרס המסגד: "המאמץ לבנות בית מקדש אינו חלום בהקיץ בלבד כי אם יוזמה מעשית לביצוע הדבר. הדגשתי כי יש צעד ישראלי רשמי המדברן יוזמות אלה והוא החפירות שמתנהלות במתחם המקודש. לכן שאלתי ועודני שואל: מה מתרחש מתחת לאל-אקצא המבורך? [...] ברור כי אלו העוסקים בחפירות אינם מסתפקים באורכה, רוחבה וגובהה של מנהרת המים כמו שהיתה, או ביציאת החירום כמו שהיתה, אלא **משתדלים להגדיל את האורך, הרוחב והגובה של התעלות ויציאות החירום כדי שיתאים לתכניות שלהם וכן הם שואפים לחפור מנהרות חדשות מתוך רצון לקשר בין התעלות והיציאות האלו בצורה שהדבר יתאים לתכניות שלהם!!** [...] [הן] נמשכות מתחת למתחם המקודש [...] ממזרח למערב ומצפון לדרום. [...] תכניות אחרות 1967 [בהרס שכונת המוגרבים] היתה להפוך חלק מאל-אקצא למקום פולחן דתי, **מה שהם קוראים בשקר ובזיוף 'כותל הבכי'**. הם עשו זאת בשקר ובעושק בהפיכת שמו מכותל אל-בוראק". סאות אל-חאק ואל-חוריה, כתבה 6.

"מאין נביא ירושלים חדשה אחרי שסממניה האסלאמיים יטושטשו? מאין לנו אל-אקצא חדש אחר שזה יהרס, כפי ששואפות כל הזרועות הממלכתיות והאחרות של ממשלת ישראל, כדי לבנות במקומו את בית המקדש הכוזב?". סאות אל-חאק, 63.

3.א. הזרם הקומוניסטי

מוחמד ברכה, מזכ"ל חד"ש:

בתוכנית הטלוויזיה הפלשתינית מטעם משרד ההסברה הפלשתיני ברמאללה, יו"ר חד"ש חבר הכנסת מוחמד ברכה "מזהיר מפני הסכנה בהתלקחות בתוך הקו הירוק". [...] ברכה ציין שמתגבשת קליקה גזענית פשיסטית בכל המוסדות הרשמיים הישראליים המבצעת את הוראות הימין ושואפת להדק את טבעת החנק על הערבים". אל-חיאית אל ג'דידה, 22.9.2000.

ברכה ממלא תפקיד חשוב כגורם קיצוני בועדת המעקב, ובכלל זה הפרת החוק: "הועדה אמצה את דברי מוחמד ברכה שהזכות להיות בעלים על בית חזקה יותר מכוחו של החוק העריץ". סאות, 15.9.2000, פנורמה, 15.9.2000.

חבר הכנסת ברכה משתמש באיומים של נקיטה באלימות וסירוב לציית לחוק: "אנו במולדתנו ואיננו אורחיו של איש. [...] אני אומר בכנות: יש ניסיון להוציאנו ממסגרת הלגיטימציה ומי שעושה זאת משחק באש. אין אנו עדר. אנו יכולים לשנות את שיטת המאבק. אני אומר כי התנועה האסלאמית איננה על ספסל הנאשמים. לא נכבד חוק אשר מתנקש בחיינו והורס את ביתנו. אם הם רוצים לראות בדבר הסתה, שיהיה. משום שאיש, למעט מוגי הלב, אינו מאפשר להרוס את ביתו ואנו איננו מוגי לב. [...] מה שהכעיס אותם הוא שאמרתם שהסופה העממית בעניין הריסת שני בתים בקובסי לא היתה מספיקה". פנורמה, 15.9.2000.

במהלך הסכסוך על הבתים באל-קבאסי, ברכה קרא לגייס את האוכלוסיה לפעולה, "כי הריסת הבתים באל-קבאסי מסכנת את נחף כולה, את מגיד אל-כרום ואת כל הכפרים הערביים. אסור היה להרשות לבצע את ההריסה, כי אסור לכבד חוק שנועד להרוס את בית מגוריו של אזרח כלשהו. העקרון שעליו הכרזנו אחרי הקרב על אום אל-סחאלי חייב להשמר". אל-אתחאד, 6.9.2000.

ברכה מעודד את המאבק האלים בכוחות הבטחון ובוועדת המעקב "בירך את תושבי אום אל-פאחם האמיצים שיצאו חוצץ מול כוחות המשטרה כדי להגן על כבודם. [...] **אסור שהמערכה תפסק** לפני שאדמות אל-רוחה תוחזרנה לבעליהן". אל-אתחאד, 28.9.1998.

במאבק אום אל-פאחם ברכה מתאר מלחמה בין אויבים: "כמידת הדיכוי כן תהיה **מידת תגובתנו**. המתקפה שלוחת הרסן של המשטרה לא תשבור את גאוותנו ועמידתנו האיתנה. [...] **עלינו לתכנן את הקרב** על השארותנו במולדתנו [...]. הערובה להתפתחות היא ההגנה על האדמה שנותרה לנו **בכל מחיר**". אל-אתחאד, 29.9.1998.

גם במאבק נגד ההפקעות בתרשיחא הוא משווה לעימות אופי של מלחמה ממש: "היום אתם מגינים על החיים, כי המערכה על הקרקע היא מערכה למען החיים". אל-אתחאד, 3.5.2000.

מוטיב זה של קריאה לאלימות חוזר בסכסוכי אדמות נוספים: "אנו **מברכים** את תושבי סחנין ודיר אל-אסד ואת הציבור שלנו באופן כללי, אשר עמדו והתנגדו לצווי ההריסה. [...] כמו כן, **יש לחזות את הפיצוץ הבא**, שכן אם תמשך ההתנהגות הזו עם הציבור הערבי שלנו, הרי שהפיצוץ בדרך". אל-אתחאד, 38.

במהלך הפגנה בשפרעם במהומות אוקטובר, מתסיס חבר הכנסת ברכה את הרוחות. הוא "בירך את אלפי המפגינים ותושבי העיר על עמידתם הלאומית מעוררת הכבוד. ברכה הטעים כי שפרעם הינה עיר לאומית אצילה, היתה ותשאר לאומית יהיה כל מי שיהיה שינסה [לפעול בניגוד לכך]. הוא גינה בחריפות את מעשי הטבח הנוראיים הנעשים נגד עמנו הפלשתיני והדגיש זיהו עמנו. בשרנו מבשרו ודמנו מדמו. **שרון ניגן את ניגון הדם וברק את ניגון המוות. אנו נמשיך להפגין ולעמוד בפני המרצחים ולמחות על פשעיהם**". אל-אתחאד, 2.10.2000.

בהפגנה בשפרעם ברכה גם אומר: "ירושלים תשאר ערבית, מוסלמית, נוצרית ופלשתינית, ואנו נגן עליה בכל כוחנו". הוא גם נותן הכשר לשפרעם שחגגה את יום העצמאות בחודש מאי: "היא שתוכיח כי היא קמה מהמעידה הזמנית שלה". איאם אל-ערב, 2.10.2000.

ברכה, בדומה למנהיגים אחרים, עושה הערכה של המהומות: "**העמידה של הציבור הערבי באירועים האחרונים היתה מכובדת**. מטרתה היתה להתמודד עם הסכנות שאיימו על האדם, הקרקע והמקומות הקדושים. הציבור הערבי בתוך ישראל הוא חלק מהאומה הערבית והוא שותף לבעיות של העם הפלשתיני ולכאביו. המצב הנוכחי לאחר אנתפאדת אל-אקצא מציב בפני הציבור הזה אתגרים חדשים". איאם אל-ערב, 15.10.2000.

במהלך המהומות ברכה [וראמו גיראייסי מחד"ש] משתתפים בהפגנה בנצרת, במהלכה הונפו שלטים כמו: "נצעד על שבילי גחלים בגו זקוף ובדם לוחט", "לא נשכח ולא נסלח", "לבנון 1982 אל-אקצא 2000". איאם אל-ערב, 1.10.2000.

בעצרת רבת משתתפים באום אל-פאחם למען המחבלים הכלואים, משבח ברכה את מעשיהם תוך גינוי אלה שעזרו לישראל: "סדרת פעולות לשחרור אסירי הפנים תתחיל עם הקמת אוהל מחאה מול כלא שטה. [...] העצרת התקבלה בתום עצרת המונים שאורגנה שלשום על-ידי ועדת המשנה של ועדת המעקב של ההמונים הערביים 'בפנים' לרגל יום האסיר הפלשתיני. [...] דהאמשה: אנחנו בטוחים שאסירי החירות שלנו ישוחררו וימשיכו בתפקידם משום שהם אלה שהקריבו ונתנו את חלבם ודםם. [...] ברכה: **מדברים**

על יישובה של פסולת האדם של הסוכנים מדרום הלבנון על אדמת המולדת. לא ננוח ולא נשקוט עד שנשחרר את עצורינו ונגאל את מולדתנו מהפסולת. [...] בדברי אגודת תומכי האסיר סקר מזכיר האגודה את שלב המאבק הפטריוטי משנות השישים ופתיחתה של המהפכה הפלשתינית אשר הניעה את המובחרים בבחוריה למהפכה. [...] אם אחד האסירים: המציאות לימדה אותנו שזכות מחזירים רק בכוח". אל-איאם, 24.4.2000.

במהלך סכסוך על האדמות, חושף ברכה את הבסיס להקצנה והנקיטה באלימות: "הם לא יכלו לפגוע בנו כשהיינו חלשים יותר מבחינת מספר, חוסן ותפיסת זכויותינו ולא יוכלו לעשות כן היום". איאם אל-ערב, 26.9.2000.

בעימותים סביב אדמות עין מאהל, מבקר ברכה באוהל המחאה ומשלהב את הרוחות: "חבר הכנסת קרא לתגובה נחרצת לתכנית ההפקעה שעין מאהל סובל ממנה והדגיש כי אין לסגת ויש להיות נחושים. הוא אמר כי הפגנה גדולה זו היא התשובה הראשונית לתכנית והציע להקים ועדת תכנון משותפת לנצרת רבתי". אל-סינארה, 11.7.2000.

במהלך האירועים האלימים בלוד, חבר הכנסת ברכה יחד עם מנהיגים נוספים לוקח חלק פעיל במאבק ובהסתה: "איננו אורחים במולדתנו [...] אנו כאן בבתינו, על אדמתנו ובמולדתנו ואנו נוותר כאן כל עוד שיוותרו הזיתים והאוויר. [...] אנחנו אתכם ומאחורכם בכל צעד מאבק שתמצו לנקוט בו ונוותר מאוחדים עד לבנייתו של הבית הזה וכל בית שיחנך במולדת הזו". כל אל-ערב, 25.6.1999.

במהלך כנס באעבלין בגליל, חבר הכנסת ברכה [יחד עם טיבי] מבטאים את נאמנות ערביי ישראל לנשיא פלשתינ ומזהירים את שרון: "אם תשחק באש עם ערפאת נפרוץ את כל הגבולות והמעצורים. [...] אם ישראל תפגע פיזית בערפאת, ולו בשערה משערות ראשו, ערביי ישראל יחצו את הגבולות ויפתחו באנתיפאדה בתוך הקו הירוק". ידיעות אחרונות, 9.12.2001.

חבר הכנסת ברכה מרחיק לכת ומגלה הבנה לדרך המאבק שבחרו הפלשתינים: "אף שאיני מצדיק את תופעת המתאבדים, אני מבין אותה כתגובה לכיבוש. [...] זאת מצוות הכיבוש לא מצוות האל". ידיעות אחרונות, 7.7.2002.

בנאום בביר-זית בנוכחות בכירי הפת"ח מעודד חבר הכנסת ברכה את ערביי ישראל לקחת חלק פעיל במאבק: "אנו מברכים ומעריכים את האנתיפאדה הזו. אנו חושבים כי זו התשובה הנכונה בזמן הנכון גם אם אולי קצת מאוחר מדי. עלינו, בני העם הפלשתיני בישראל, מוטלת משימה שאיננה רק סולידריות עם עמנו הפלשתיני ועם האנתיפאדה. עלינו להשתתף במאבק של עמנו הפלשתיני לשחרור ועצמאות". ידיעות אחרונות, 5.11.2000.

חבר הכנסת עסאם מח'ול:

במהלך הסכסוך בעין מאהל מופיע חבר הכנסת מחיול באוהל המחאה ומציע לנקוט במאבק חריף: "כל מה שנותר [לערבים] הוא אחדות איתנה כדי לבלום את המתקפות הבוטות. מחיול הזהיר את הממשלה מהידרדרות המצב בעת שלערבים לא נותרו עוד אופציות למעט הכשלתן של תכניות הממשלה בכל האמצעים". אל-סינארה, 11.7.2000.

במהלך מהומות אוקטובר בהפגנה בחיפה, הוא עומד על אחדות פלשתינ, מלבה את הרוחות ואומר: "הוי חיפה הזועמת שלנו, לנו מסר למרצחים, זהו מסר של זעם שאנו שולחים מחיפה לפריזיס,

לירושלים, לבאקה, לעזה ולשאר הערים הפלשתיניות. אנו אומרים למרצחים: מעשי הטבח שלכם ינחלו כשלון ומטרותיכם לא יתגשמו. **עמנו יודע כיצד לצאת נגד תוקפנות ברברית זו של כיבוש. תהילה ונצח לשהידים** שעמדו בפרץ, שהידי אל-אקצא, שכם ועזה ושני השהידים מאום אל-פאחם היום. היום רוחצים אנו את השתייכותנו הלאומית בדם השהידים והפצועים. הדם הפלשתיני אשר זרם ברחבי ירושלים הינו הטאבו הפלשתיני הטבוע בחותם של דם על זכותנו על העיר והאדמה. הריבונות הישראלית הינה אשליה של ברזל ואש. היא אינה ריבונות של זכות והסטוריה והשתייכות לאומית בירושלים הערבית. הוא פנה אל 'יוני הדם' בקרב השמאל הציוני: 'אתם מחזירים את מעשי הטבח שמבצעת כל ממשלה מתחלפת בישראל, שאלו את פרס ושאר המרצחים, כולם נפלו והלכו'. אל-אתחאד, 2.10.2000.

חבר הכנסת עסאם מחייל עושה את הערכתו לגבי מהומות אוקטובר ומחייבן: "כשאנו מסכמים כעת את הסופה אשר יצרה את יום אל-קודס ואל-אקצא, אנו יכולים לקבוע כי הציבור הערבי בארץ, בדמו, בחליו, בפצועיו ובעמידתו האמיצה, **תרם תרומה לביסוסה ושמירתה של ההשתייכות הפלשתינית לירושלים, ברחבות אל-אקצא ורחובות ירושלים העתיקה. הציבור שלנו הוכיח כי הוא לא יוותר ולא יאפשר לדכא את זכותו לתרום בצורה ברורה ונחרצת לפתרון צודק לסוגייה של עמנו הפלשתיני.** ממשלת ברק ביצעה טבח נורא ומרחץ דמים בזכותו של הציבור שלנו מבלי שהצליחה לשבור את חוט השדרה של הציבור הזה ומבלי שהצליחה להרכין את ראשו". סאות, 6.10.2000.

זמן קצר לפני פרוץ המהומות אומר עסאם מחייל: "חובתינו להסית את הציבור הערבי כדי להגן על זכויותינו". פנורמה, 15.9.2000.

"הימין מנסה לחזור לשלטון על גב ההסתה נגד הערבים, אך אנו אומרים להם: לא תצלח דרככם. **אנו נצא נגדכם בכוח ויש לנו מספיק ממנו כדי להכשילכם**". אל-אתחאד, 19.5.2000.

בתפקידו כדובר המפלגה הקומוניסטית הוא תוקף בחריפות את הממשלה סביב אירועי אום אל-פאחם ומאיים בתגובה כוחנית: "התוקפנות העקובה מדם [...] היא מעשה נפשע ומתגרה נוסף כמו מהלכה של ממשלת נתניהו הגזענית בהתנהגותה המטורפת עם האוכלוסיה הערבית [...]. המפלגה הקומוניסטית הישראלית מזהירה את הממשלה קלת הדעת שאם תשגה באשליה שיש בכוחה להטיל אימה על האזרחים הערביים ולהחזירם לאוירת הממשל הצבאי וטבח כפר קאסם, לבצע את מזימותיה הגזעניות להפקעת קרקעות ערביות ולייהדן בברזל ואש, תטעה טעות מרה! **האוכלוסיה הערבית יודעת להגן על עצמה**". [לא צויין תאריך מדוייק]

במהלך אירועי לוד משתתף גם עסאם מחייל בעידוד האלימות: "ראינו ביום שני **כיבוש מחדש של לוד**. אתמול היו העיר לוד ומדינת ישראל עדות **לעמדת הגבורה של אנשינו**. ההזדהות שאנו מפגינים כיום היא הדגשה לאנשינו בלוד שאינכם ענפים קטועים מהעץ". כל אל-ערב, 25.6.1999.

גם קומוניסט כמו מחייל מתגייס לפעולות אגודת אל-אקצא לשיקום המסגדים: "העניין ברור בנוגע למסגד סרפנד. יש החלטה אסטרטגית לבנות מחדש את המסגד ואנו הדגשנו זאת בלילה שבין שבת לראשון שעבר. [...] **אין כל אלטנטיבה זולת בנייתו מחדש**". אל-אתחאד, 19.

חבר הכנסת ד"ר אחמד סעד, חד"ש:

בעימות סביב אדמות אל-רוחה, תורם חבר הכנסת סעד את חלקו בליבוי היצרים. באוהל המחאה הוא מכריז: "נחישות ועמידה על האחיזה בקרקע, יהיה המחיר אשר יהיה. הציבור אשר הוכיח את קיומו במאבק ההשרדות באום אל-סחאלי עודנו נכון להמצא ולהגן גם על אדמות אל-רוחה. **אנו עם שקומתו לא שחה מעולם ואם כופים עלינו עימות יבינו כי אנו מוכנים**. כל אל-ערב, 11.9.1998.

ראמז ג'ראייסי, ראש עיריית נצרת, חד"ש:

ראמז ג'ראייסי מעודד את הנקיטה באלימות במאבק אל-רוחה: "כבוד גדול הוא לנו להעצר ולהאבק ולהלחם בהגנה על כבודנו". אל-אתחאד, 28.9.1998.

במהלך מהומות אוקטובר מכריז ג'ראייסי בכנס פוליטי: "כל אמצעי הדיכוי שהמשטרה השתמשה בהם אינם מפחידים אותנו. עברנו את יום האדמה תוך נפילת שהידים, וההתעקשות שלנו להמשיך בדרך גברה. גם היום אנו מקריבים שהידים וממשיכים בדרך הכוח תוך עמידה על זכויותנו הלגיטימיות ובכל אמצעי כדי לממש את הזכויות האלה. הטרור הממשלתי לא יצליח להפחידנו". איאם אל-ערב, 12.10.2000.

חבר הכנסת לשעבר, סאלח סלים:

במהלך העימות באום אל-סאחלי, מאיים חבר הכנסת סאלח סלים בנאום בכנסת ב"אנתיפאדה ערבית 'בפנים' (גבולות 1948)". כל אל-ערב.

הודעות ועדת המעקב

ההנהגה הלאומית של ערביי ישראל יוצאת פעמים רבות בעידוד הדעות הקיצוניות ודרכי המאבק האלים:

"ועדת המעקב החליטה להכריז על היום הראשון באוקטובר כעל יום המאבק [נידאל] בחיי העם הפלשתיני המגן על ירושלים ואל-אקצא". איאם אל-ערב, 2.10.2000.

"בעקבות פשע הריסת שני הבתים בשכונת אל-קבסי בכפר נחף בבקעת בית הכרם, [...] מתחדש המאבק אשר לא פסק מעולם, ומתחדשת המערכה על האדמה והקיום ועל זכויותינו הטבעיות לגור ולהתפתח על אדמת אבותינו ואבות אבותינו. [...] [יש קשר] לפשעים אחרים של צווי הריסה בגליל, במשולש, בנגב ובערים המעורבות במטרה להחרים את מה שנותר מאדמותינו הערביות ולהגביל את התפתחות כפרינו וערינו מבחינת מספר התושבים ומבחינה גאוגרפית. [...] הגדילה לעשות מדיניות סיסטמית שלטונית ומוסדית זו לעשות עד כדי שליחת יד למקומותינו הקדושים, המוסלמים והנוצרים ולמונומנטים הלאומיים וההיסטוריים שלנו, כפי שהתגלה לאחרונה בפשע הרס מסגד סרפנד. [...] הדבר מצריך עירנות וזהירות יתרה, חיזוק אחדותו של הציבור הערבי והסלמת מאבק עמנו העומד בפני סכנות ואתגרים בהווה ובעבר בכל המישורים". 7.9.2000.

"המועצה מדגישה את זכותו של הציבור הערבי, מתוקף היותו חלק חי מן העם הערבי הפלשתיני, ליטול חלק במאבקו של העם הפלשתיני במסגרת מעמדנו היחודי כאזרחים במדינה". כפר מנדה, 9.11.2000.

"בעקבות הטבח שבצעה ומבצעת ממשלת ישאל בשטחים הפלשתיניים, [...] אנו דורשים לסגור מיד את המנהרה שפתחו לאחרונה וכל מנהרה אחרת ולעצור את כל החפירות המסכנות את מבנה אל-אקצא והמבנים הסובבים אותו. [...] אנו פונים בקריאה לכל המדינות והעמים הערביים והאסלאמיים ולכל המדינות והכוחות רודפי השלום, לצאת נגד מדיניות מטורפת ומסוכנת זו [...] כמו כן, אנו קוראים לכם לארגן משלחות הזדהות ללא הפסקה לבקר במסגד אל-אקצא וכנסית הקבר ולהתפלל בהם". שפרעם, 26.9.1996.

"הרינו קוראים לציבור הערבי שלנו לשים פעמיו לירושלים, מחר יום שישי לתפילה במסגד אל-אקצא". 7.10.2000.

בין החלטות ועדת המעקב לקראת יום השנה לפרעות אוקטובר: "ביום השנה הראשון לסופת אל-קודס ואל-אקצא [...] אנו קוראים להגביר את מבצעי הסיוע ברמה המקומית והארצית למען עמנו הפלשתיני בגדה המערבית, רצועת עזה וירושלים הערבית, העומד נגד התוקפנות הישראלית, המצור וההרעבה, וכדי לתמוך במאבקו הצודק לחופש וחירות, תוך ניצול מעמדנו היחודי ומתוך ראייה ברורה שלנו ושל הדורות הבאים... [תהילה ונצח לשהידנו הבריים]" 26.9.2001.

"נישא ברכת כבוד והדר לשהידי ירושלים, בניו של הציבור הערבי אשר נפלו זקופי קומה בהגנה על ירושלים הקדושה ואל-אקצא המבורך, וברכת גאווה לציבור שלנו אשר יצא לבלום את מתקפת השלטון המשטרית [...]". 3.10.2000.

"ועדת המעקב העליונה קראה בפגישת החירום בכפר מנדה להמונים הערביים לבוא לעצרת אל-אקצא באום אל-פאחם [...]". סאות, 15.9.2000.

בכרוז של ועדת המעקב לרגל יום האדמה 2000: "יום האדמה הינו תוצאה של מדיניות גזענית עוינת לערבים אשר לא השתנה עד היום. [...] כביש חוצה ישראל אשר גוזל את האדמה הערבית מהווה נקודת פיצוץ, כמו גם אדמתם 'אל-רוחה' אדמתם הנגב וחילולם של המקומות הקדושים וההקדשים האסלאמיים, [...] כל אלה בנוסף לחניקתם של סכנין וישובנו הערביים במחנות ובהתנחלויות, הפכו לנקודות רתיחה המתריעות על-פיצוץ. ועדת המעקב מזהירה את ממשלות ישראל ממנטליות גזענית אשר מביטה על הערבי דרך לוע הרובה ומתייחסת אליו בשיטת המקל והגזר. [...] סכנין והציבור הערבי שלנו הוכיחו כי הם כמהים לאדמה ולמולדת יותר מאשר לנפשם, והחיבור האיתן לאדמת המולדת הוא המטרה כי אין לנו מולדת אחרת [...]. אנו מדגישים כי דבקתו של הציבור שלנו באדמה ובמולדת חזקה מיציבותם של ההרים על האדמה. מאבקנו ימשך עד שנשיב את שעל האדמה האחרון שהופקע מאדמותינו. מאבקנו ימשך עד שנשיב לעצמנו את כל זכויותינו. המערכה שלנו היא מערכה למען חיי חירות וכבוד במולדת אבותינו ואבותינו. [...] תמיד בדרך האחדות והמאבק הקולקטיבי, בשם אללה הרחמן והרחום, ואל תחשבו אלו אשר נהרגו בשבילו של אללה מתים כי אם חיים הם אצל ריבונם שכם, ודבר אללה יקום". 5.4.2000.

בפגישת ועדת המעקב ב-5.9.2000 סביב משבר אל-קבאסי, הוחלט "לארגן הפגנה גדולה שתצא למקום להשתתפות עממית בבניית שני הבתים מחדש. ועדת המעקב החליטה להקים ועדה עממית מקומית [...] להתכונן להפגנה ולפקח על בנייתם מחדש של הבתים. הועדה יצאה בדרישה לרשויות המקומיות הערביות להשתתף כספית בבניה מחדש".

אישי ציבור נוספים

ד"ר סולימאן אגבריה [סגן ראש עיריית אום אל-פאחם] בכנס ועדת המעקב, "קרא לסופה [התקוממות] עממית ותמידית של הציבור הערבי". אל-סינארה, 8.6.2000.

"ראש עיריית סכנין מוסטפא אבו ריא קרא לכל הנהלות בתי הספר להקדיש את שני השיעורים הראשונים לזכר השהידים ולדבר על חשיבות מסגד אל-אקצא". איאם אל-ערב, 1.10.2000.

במהלך עצרת יום האדמה בנגב: "חלק מהתושבים קראו 'נמאס לנו מהגינונים, רוצים לסלק את הקולוניאליזם', 'לא ליכוד ולא מערך, סלקו את המלוכלכים'. [...] השייח' עטיה אל-עסם ראש מועצת הכפרים הלא מוכרים הצהיר: [...] כל מי שמוכר את אדמתו הוא בוגד [...] אנו אומרים בגלוי: מי שמת בלי אדמתו נחשב שהיד, יש לנו כבוד למות כשאנו מגינים על האדמה הזאת. [...] ראש התנועה האסלאמית בנגב, מוסא אבו עיאדה, אמר: אנו בעלי האדמה המקוריים. כאן נולדנו וכאן נמות ונקבר. אנו

מתעקשים להשאר כאן, **יהיה המחיר אשר יהיה**. [...] הנגב היה ועודנו אדמה ערבית. [...] איננו הבדואים של ישראל אלא חלק בלתי נפרד מהאומה הערבית והאסלאמית". כל אל-ערב, 3.4.1998.

בעצרת יום האדמה בנגב מצהיר **ראש מועצת תל-שבע**: "אנחנו סובלים בעיקר ממדיניות המצור על כפרינו הערביים בנגב שתכליתה להרחיב את ההתנחלויות השכנות. **נמשיך במאבקנו עד שנתפלל במסגד באר-שבע הכבושה**". כל אל-ערב, 3.4.1998.

אגודות ציבור וכנסים

הועדה הארצית להגנה על זכויות המגורשים מודיעה בעקבות מהומות אום אל-פאחם: "הידיים שביצעו את המתקפה הברברית על תושבי אום אל-פאחם הן אותן **ידיים פושעות שגירשו את בני עמנו וגירשו אותו והפקיעו את אדמותיו והכריזו על המגורשים כנעדרים**. לתושבינו באום אל-פאחם והכפרים הסמוכים נאמר: **תבורכנה ידיכם אלה שגרמתם גאווה לכל הציבור הערבי**". כל אל-ערב, 32.

מודעות אבל

אגודת התרבות הערבית: "[...] הדמים הטהורים שנשפכו להגנה על האדמה הזאת, המולדת והחירות, הם עדות על גדולת העם הזה והם שיקרבו את שעת השתחררות מכבלי הכיבוש". כל אל-ערב, 6.10.2000.

תנועת הנוער הערבי: [שמות ההרוגים ובסיום:] **"עליהם הרחמים והנפילה על קידוש שם אללה ועלינו המשך המאבק למען המטרות"**.

כתבות כלליות בעתונות

הצגת העמדות המדיניות המופיעות בעיתונות הן בעלות חשיבות רבה הן להבנת העמדות הרווחות בציבור והן בהיותן גורם חשוב המעצב את דעת הקהל:
בזמן פרעות אוקטובר מילא רדיו 2000 מנצרת תפקיד חשוב בליבוי הרוחות. בין הדיווחים הושמעו קטעי מחזות המשלהבים את האלימות הלאומית: "לפני שנפל שהיד שמענוהו אומר 'מזלו של מי שנופל שהיד למען המולדת' [...] איש לא יכול לשמור על כבודנו זולתנו [חוזר שלוש פעמים], גבירותי ורבותי, היה זה אחד מסיפורי אוקטובר, סיפור של אומתנו, אשר הפכה את להט פציעה למלחמת אוקטובר. להט שיצר בקרב הגברים רצון לצאת לקרב, להט שהפילו בו חיים דמי שההידים, האירו את הדרך ועשו את הבלתי אפשרי. כי בכוח הרצון אין בלתי אפשרי על פני האדמה [...] הוי אחינו, שנהיה כולנו כמו שהיינו ברמאדן, היינו חזקים באוקטובר, אנחנו חזקים באחדותנו, סוריה חזקה בזכותכם, עומדת איתן בזכותכם [...] אדמת הגולן וסיני, אדמת הארץ הכבושה לא ישכח את הדם הערבי שהתמוג לכדי אחדות. [...] [קטע מוקלט נוסף:] אוי אובדן מרוב אהבתי, לך מולדתי הכבושה, לך פרח פול העולה וצומח בעציץ הבית, לך טיפת טל המרצדת בדומיה המנצנצת נוכח המוות. השמעתם על אהבה קטלנית כזו? זוהי אנשים, אהבה קטלנית. מרוב אהבתי אמות, ואם יום שאמות לא יהיה עצב ולא תוגה אלא מרוב אהבתי. [...] הקריין מקריא פקס: [אנו מחזקים את ידי הנוער הזה מלא ההוד, העלומים והכוח [...]] כדי שנוכל להשאר על האדמה הטובה הזאת. אנו מחזקים כל גרגר מגרגרי האדמה הזאת כפי שאמר המשורר היקר שלנו מוחמד דרוויש: איננו עוברי אורח בארץ הזאת ואיננו מהגרים. לא נולדנו אלא כאן, ואין לנו זכרון אחר מעבר לצבר הזה ולזית הזה ולטרגדיה הזאת. לא נחיה אלא כאן, ולא נמות אלא כאן". (קלטת שניה).
בכנס החירום של ועדת המעקב ב-1.10.2000 נשלחה ברכה מיוחדת לתפקוד התקשורת של רדיו 2000.

כתבה באל-סינארה זמן קצר מאד לפני פרוץ המהומות רומזת על הצפוי להתרחש: "בימים האחרונים ניטש ויכוח בין האזרחים הערבים **בפלשתין של 1948**. לא מן הנמנע שהויכוח הזה יהפוך **למעשים של התנגדות אלימה או אנתיפאדה שאולי תוביל למלחמה אמיתית עם משטרת ישראל**. [...] העובדה ש

חמישים ושנים אחרי קום ישראל לא אושרו מפות מתאר, נעוצה בכוונות ישראליות להפקיע את האדמות האלה ולהקים עליהן התנחלויות או לספח אותן להתנחלויות קיימות בסמוך להן". 22.9.2000.

באיאם אל-ערב הופיעה כתבה המעריכה את המהומות והאפקטיביות שלהם: **"הרחבת המעגל הזה הוא הרחבת מעגל המלחמה והרחבת מעגל הדם**. זאת משום שלא יתכן שהעם הפלשתיני שלנו יעמוד שלוב ידים נוכח האירועים! מה יכול למנוע מחמשת אלפים לוחמים פלשתיניים בלבנון מעמידה כדי להביא לנצחון אחיהם כאן בתוך הקו הירוק? [...] העם שלנו לימד את מכונת המלחמה הישראלית לקחים שהיא לא שכחה בכניסה לבירות ב-1982, והיום היא עומדת בפני זמנים דומים. [...] לא משנה בכמה שהידיים עמנו שילם וישלם על מזבח השחרור, הוא צועד קדימה לעבר הגשמת זכויותינו. [...] העמדה של העמים הערבים היא זו שניערה את המשטרים מרצם, וההפגנות ברחבי העולם הערבי נתנו לעמנו כוח להמשיך ולהקריב שהידיים רבים על מזבח ההקרבה הלאומית. [...] עליה [הנהגת ערביי ישראל] להפסיק להמר על ממשלת ישראל ולהפסיק לחכות לפירורים מברק. [...] אם עמנו משלם בדם יום אחר יום, ואנו חלק מהעם הזה, עלינו לכתוב את דרישותנו הלאומיות בדמם של שהידיים שנפלו בתוך תחומי הקו הירוק. [...] הציבור שלנו זקוק להנהגה לאומית אמיתית ולא למסייעים של ממשלת ברק!".

כתבה בכל אל-ערב מבטאת את היחס לעמדות ההנהגה הפלשתינית במסגרת הסכם השלום: **"זכות החזרה הינה זכות קדושה**, זכותו של בן יפו לחזור ליפו ובן חיפה לחזור לחיפה. עניין הפליטים הינו מרכזי במאבק הפלשתיני-ישראלי. **אם לא תותר חזרתם בצורה חוקית, הם יחזרו כלוחמים מתאבדים ובכך יקרוס כל תהליך השלום**. למה אסור לפלשתיני שנמלט לפני חמישים שנה לחזור לביתו, ומצד שני ישראל מקבלת בברכות מהגרים שאומרים שהם נמלטו לפני 2000 שנה, ולא באשמת הפלשתינים?".

תחושות הכוח של ערביי ישראל מוצאות ביטוי בכתבה בכל אל-ערב מיום 2.6.2000: **"דוחות השב"כ מזהירים ומקורות מקורבים לראש הממשלה מאשרים: ברק חושש מהתפוצצות בסכנין כפי שהוא חושש מחזבאללה**. הממשלה חוזרת בה מכוונתה להרוס בתים שנבנו ללא רישיון בסכנין. [...] זאת גם מעליה מורלית בקרב הציבור הערבי לאחר תבוסתה של ישראל בדרום הלבנון".

ביטויים בהפגנות של הציבור

הפגנות הן דרך ביטוי של הציבור והעמדות הפוליטיות הנשמעות בהן משקפות בדרך בלתי אמצעית את הדעות הרווחות:

במהלך הלווייה במשהד: **"הונפו דגלי פלשתין, דגלי האסלאם ודגלים שחורים**. הונפו סממאות כמו 'ברוך ובדם נפדה את אל-אקצא', 'שרון, ברק, אל-אקצא שלנו וגם אל-בוראק [הכותל]', 'שרון משוגע, אל-אקצא שלנו, יהיה אשר יהיה'. איאם אל-ערב, 2.10.2000.

"אנתיפאדה עצומה וזעם רב התפוצצו בסכנין בתהלוכה לזכר 24 שנים ליום האדמה עטור התהילה. [...] עשרות צעירים פנו אל שערי המחנה הצבאי הקרוב והחלו לעוקרם ולהסיר את גדרות התיל והקירות. מאות צעירים פרצו למחנה והניפו את דגל פלשתין ואת תמונתו של מנהיג הנצח גמאל עבד אל-נאצר על שער המחנה ועמודי החשמל". כל אל-ערב, 31.3.2000.

בהפגנת סטודנטים ערבים באוניברסיטת חיפה **"הניפו הסטודנטים את דגלי פלשתין ותמונות של הנשיא המנוח, המנהיג הנצחי, גמאל עבד אל-נאצר**. הם גם שרו את ההמנון הלאומי הפלשתיני 'בלאדי, בלאדי'. כל אל-ערב, 7.4.2000.

ב. הערצת "מות הקדושים" ('השהיד')

ב.1. הזרם הלאומי

מוחמד זיידאן כיו"ר ועדת המעקב:

בהלוויית ראמו בשנק מכפר מנדא, נשא מוחמד זיידאן דברים: "השהיד נפל למען עניין קדוש, עניין ירושלים. זהו מסר הטבול בדם השהידים והפצועים. **ברכותנו לך חתן המולדת** [...] בהגנה על אל-אקצא, קודש הקודשים, נפלו השהידים ברי-הלב. אנו מברכים אותם ובזים לרבי הטבחים השחצנים". אל-ערב, 5.10.2000.

במהלך סעודת המונים להפסקת צום הרמדאן שארגנה התנועה האסלאמית לכבוד משפחות השהידים, אמר זיידאן: "בשעה זו אנו מזכירים את השהידים שלנו אשר קמו להגן על אל-אקצא. אנו למדים מן ההסטוריה כי **האומה אשר מקריבה קרבנות היא אשר תנצח**. [...] כמאל ח'טיב: **מות הקדושים הוא אות כבוד** אשר אללה מעניק למי מבין מאמיניו שבו בחר". כל אל-ערב, 15.9.2000.

ב.2. הזרם האסלאמי

ראיון שנערך עם ראיד סאלח בכל אל-ערב באוקטובר 2000 [לא צויין תאריך] הוא נשאל: "על מה חשבת כשלווית את החללים לקבורה והתפללת עליהם?" ותשובתו: "הייתי מלא ביטחון כי זוהי חובה שנכתבה לנו ואותה מלאנו. זהו גורל שאנו מאמינים בו ומקבלים אותו מאת אללה, ריבון העולמים, **והיא בסופו של דבר טובה לנו ולילדינו ולנכדינו בעזרת האל**".

כתבות בעתונים האסלאמיים

סאות אל-חאק ואל-חוריה:

"מהר השתתף עמי בשיחות ואל תתכופף או תתקפל, אל תחכה לעזרה זולת עזרת שמים, רחץ בדמך את עפעפי.. כדי שאראך. [...] לכן ידידי, אל תמות לשוא, קום ובקש את כבוד החיים. והם אחי, לא, הזאב לא יפסיק לנשוך את הכבשים. [...] סבלנות אחי, בני שבטך מתו, חלומותיהם התאיידו, עטיהם התקפלו, לא, אל תאמין לדברים ואל תחכה לבואם, התעורר למותך בבת צחוק בלעדיהם כשאתה חופשי אחי, השבע להשקיע את החיים, אני רואה במוות את טעמי החיים". סאות, 70.

תיאור הלוויה: "עשרות אלפים השתתפו לאחר תפילות הערב בכלולותיהם של שני החללים [...] הושמו ססמאות ביניהן 'השהיד אהוב אללה', 'ברוח ובדם נפדה את אל-אקצא', 'ברוח ובדם נפדך חללי', 'מאל-אקצא יצאה החלטה, אנת'פאדה וניצחון', 'אם החלל פצחי בצהלול, כל הצעירים ילדיך', וזאת **תוך השמעת צהלולים מפיהן של עשרות נשים בקהל**". סאות אל-חאק, 6.10.2000.

תיאור הלוויה בכפר כנא: "אביו של החלל אמר: **זהו יום חתונה לכפר כנא. בני הקריב את עצמו לכפרת אל-אקצא והיום אנו מלווים אותו כחתן לגן העדן. יבושם לו ולאחיו השהידים שקדמו לו**. [...] בהספד אמר השייח' כמאל ח'טיב: זהו מסר שאנו מעבירים לבן העוולה ברק, הפושע שרון, והרוצח, הארכי רוצח אליק רון, מסר לאל-אקצא לפיו גברים מאנשי פלשתין האהובה מגינים עליו". סאות, 6.10.2000.

אביו של השהיד מכפר מנדא: "מזה שלושה חודשים קרא ראמו לאללה כי ירעיף עליו מטובו ויעניק לו מות קדושים, כך היה מדי יום לאחר תפילת שחרית. יום לפני שנפל חלל הוא יצא ואמר לאחיו: 'אני הולך ליפול שהיד למען אללה'. כשהוא חזר בערב הוא היה עצוב משום שלא השיג את מות הקדושים [אסתשהאד] באותו יום, אך ביום בו נפל שהיד הוא התפלל את תפילת ערבית במסגד ואמר לאחיו: 'אני הולך אל מות הקדושים'. כאשר הוא נפגע מכדור גומי בשוק הוא לא נסוג ובשעה שמונה בקירוב הוא נורה מאש חיה בראשו אשר הפילתהו שהיד למען אללה כשהוא מגן על אל-אקצא הפצוע". סאות, 6.10.2000.

מאמר של השייח' עבד אל-כרים חגי'אג'רה בסאות אל-חאק ואל-חוריה באוקטובר 2000 [לא צויין תאריך]:

"אנשי הברית כתבו באנתיפאדת אל-אקצא את שטר הנאמנות בדמם והאירו את מנורותיה בנפשותיהם ובדם זך וטהור. הם שלחו חיים בנפשותיהם של מיליוני מתים מהחיים בקרב האומה. זו היתה עמדה למען אללה והרי החיים וההסטוריה עמדות הם. איזו עוצמה יש לעם הזה! אללה הפיח בו מרוח, הרעיף עליו מכבודו כפל וכפליים ויחד לו עודף מעלות. בירך אדמתו, קידש אותו והוקיר את מסגדו, הרים קרנו והעניק לאנשיו את הכבוד להגן על ביתו כשהם חונים עד יום הדין. [...] איזה עם נפלא שילדיו נלחמים לפני גבריו ונשיו עם גבריו. ילדם נופל חלל ואמו פוצחת בצהלול. צעיריו נהרגים ואמם שמחה, מפזרת עליהם חינה ואומרת: 'בני לא מת, היום יום כלולותיו'. דמעות האמהות זולגות משמחה על מות הקדושים ומצער על הפרידה. איזה בית ספר לסבלנות, איזה בית ספר של נתינה. הוי אבן דרך הסטורית ואור לגויים, אתה העם הנצחי והמבורך".

אל-מידאן:

"כשאומרים אנו חיים בעולם הזה משמע חיי כבוד של התבססות על אדמת האבות והסבים או מוות מכובד בלעדיה ולמענה. כשאומרים אנו חיים בעולם הבא אנו מדברים על הצבת רגלינו עם בני האלמוות למען נמות על מה שהם מתו בשבילו [...] ככל שיחלחל בנו השטן יותר ויותר, יתחבב עלינו העולם הזה ויהיה המוות לדבר המשוקץ ביותר בעינינו. אם נשאף למות בשביל אללה, אהבת האדמה והמולדת מן הדת היא. [...] ריח הגז המדמיע התחלף בניחוון גן עדן. אין ריח טוב ממנו. טוב יותר מריח המושק. זהו ריח של נצחון או של מות קדושים. להתראות בגן העדן". אל-מידאן, 1.6.2000.

3.3. הזרם הקומוניסטי

מוחמד ברכה:

גם קומוניסט כברכה משתמש במונחים דתיים בברכו בהלוויות את משפחות ההרוגים: "זו ההזדמנות למסור למשפחות השאהידים ברכות על נפילת השאהידים [...] ומלבד זו עלינו גם לפנות אל הדור הצעיר שלנו ולהצדיע להתלהבותם הטבעית". סאות, 6.10.2000.

"בכל הקשור אלינו, אנו גאים בעמידתו של עמנו בכל כפריו ועריו לצדו של אל-אקצא, לצד ירושלים ולצד עמנו הפלשתיני. זוהי עמידה רבת הוד אשר חוסמת סופית את הדרך בפני כל מדיניות האטימות וכיפוף קומתו של עמנו. זוהי הזדמנות לברך את משפחות החללים על מות הקדושים [...]" סאות, 6.10.2000.

"מוחמד ברכה שיבח את אנשי סכנין שהקריבו קרבנות". סאות, 6.10.2000.

כתבות כלליות, ביטוי ציבורי

הדברים שעלו בסיור תנחומים של ועדת המעקב בבתי משפחות ההרוגים משקפים מאד את יחס החברה הערבית למותם של המפגינים במהומות אוקטובר:

"אביו של השהיד ראמי ע'רא: 'אני אומר לך דבר אחד: **השבח לאל שהוא נפל על קידוש שם אללה**. הוא קידש את הישוב שלנו ואת הציבור שלנו בחתונה הגדולה הזו. הוא ביקש למות כשהיד מאז היה קטן והשיג זאת, השבח לאל'.

בבית השהיד אחמד אגיבארין מאום אל-פאחס: 'אביו של השהיד מדבר בעצב, אך הבחנו במורל הגבוה שבו בטא כל מילה'.

אביו של השהיד אחמד אבראהים ציאם מכפר מעאויה: '**השבח לאל, בנו זכה בנפילה כשהיד**, כפי שייחל. בשבילנו זוהי שמחה גדולה. [...] הלואי שכל הצעירים יעמדו באותה עמדה שבה עמד השהיד אחמד. השבח לאל, הוא בקש למות כשהיד וזכה'. אחר כך הוסיף: 'אתה יודע שהוא שיחק בהצגה שבה גילם את תפקיד השהיד? אנחנו מעריצים אותו וגאים בו על נפילתו כשהיד למען קודש הקודשים'.

אביו של השהיד איאד צבחי לואבנה מנצרת: 'יש לי תשעה בנים. אחד מהם נפטר לפני שנה והשני נפל עכשיו על קדוש שם אללה. **אם ירצה אללה אני אתן עוד שהידים**. אם הדבר ידרש, אני עצמי אהיה שהיד למען ירושלים'. איאם אל-ערב, 10.10.2000.

"אביו של השהיד איאד לואבנה: 'הוא היה רחום וביקש ליפול כשהיד [...] **אני גאה שבני הוא שהיד**. ההלויה נראית כמו מסיבת חתונה. [...] אחיותיו מספרות שמאז טבח חברון הוא ביקש ליפול כשהיד ובקשתו התגשמה'. [...] המנחמים לא חדלים להגיע אך **לא נשמעות מלות תנחומים. במקומן מקבל אביו של השהיד ברכות**'. כל אל-ערב, 6.10.00.

"משפחת השהיד ע'אלב חימאיסי. אביו מספר הוא חזר הביתה בשעה שמונה וחצי בערב. 'שאלתי למה באת מאוחר בני? הוא ענה: הפסדתי היום את ההזדמנות למות כשהיד. ביום השני הוא חזר בשעה שבע בערב. [...] אחיו שאלוהו למה אחרת מחמד? הוא השיב: הפסדתי את הנפילה כשהיד זה היום השני ברציפות. ביום השלישי הוא הלך בבוקר [...]. נודע לנו שהוא נפצע ברגלו [...] בבית החולים בעפולה הוא מת על קידוש שם אללה בשעה שמונה בבוקר למחרת'. האב ביקש רחמים על בנו ואמר שהוא השיג את רצונו'.

משפחת השהיד אסיל חסן עאצלה מעראבה. אחותו: '**אני גאה מאד באחי שנפל** על קידוש שם אללה, והיה המתנה שלנו למולדת ולאדמה'. איאם אל-ערב, 10.10.2000.

"השהיד ראמי עבאס בשנאק מכפר מנדה: **ביקש למות כקדוש וזכה לכך**, קידש כחתן המולדת. [הערה: מעבר לקריאת רחובות "שהידי אל-אקצא", נחנך רחוב גם בשמו של שהיד זה]. איאם אל-ערב. "השהיד הגיבור מעארבה עלאא' חי'אלד נאצר: '**אני הולך להקריב את חיי על קידוש שם אללה**'. [... במשפחה] **ישנה גם תחושת גאווה והערצה על נפילת בנם כשהיד** לאחר שהקריב את נפשו למען אל-אקצא ופלשתיין'. כל אל-ערב, 6.10.2000.

תמונות: "השהיד" אסיל במרכז משלחת של נצני השלום, [...] החיילים מחייכים.

גם דברי משפחות הפצועים מבטאים את הלוך הרוחות בנוגע למחיר ששילמו: "אביו של הפצוע קשה נסים פואד סרחאן: 'נכון שבני יקר לי אבל איני מתחרט. איני כועס עליו שהביע את זעמו הלגיטימי על מה שקורה לבני עמו'.

אביו של הפצוע קשה עזת מחמוד כרים: 'זה דור זועם שאין לו מה לחשוש. כשאמרתי לעזת מה עשית לעצמך?! הוא אמר לי: מה קרה?.. בסך הכל נפצעתי. לא אכפת לי ליפול שהיד'. בסיור שערכתי בין המפגינים הצעירים רעולי הפנים שמעתי מהם אותם מילים: מי שמת מות שהיד. כשהזהרתם מהכדורים החיים, הם לא התרגשו ואמרו: שיירו!' [...] הכתב: הצעירים הללו אמרו שהם מוכנים ליפול שהיד למען קידוש השם. **אחד מהם אמר: 'אני מוכן להקריב את עצמי, אמי, אבי ואחיי למען אל-אקצא ושחרור האדמה הפלשתינית**'. כל אל-ערב, 3.10.2001.

סגנון הודעה על מות מפגין:

"עוד שהיד הצטרף אתמול בערב לשיירת השהידים של עמנו שהעלו דמם קורבן כדי להגן על ירושלים ואל-אקצא. בכפר מנדה נפל השהיד העשירי המשקה בדם טהור את עפר ירושלים". איאם אל-ערב, 4.10.2000.

"החאגיה בת השבעים ושתיים מסכנין הצטרפה לשיירת השהידים שהגישו בני עמנו הפלשתיני מאז תחילתה של הפלישה הציונית לפלשתיין ועד היום. [...] אם פלשתיין מתה כפי שאיחלה לעצמה תמיד". כל אל-ערב, 7.4.2000.

אופן תיאור האירועים:

"השהיד מנצרת איאד לואבנה נפל לאחר שכדור גומי פגע בחזהו ופילח את לבו המאמין בכורח להאבק להגנת קודש הקודשים, אל-אקצא הנכבד, והשקה בדמו הטהור את אדמת נצרת. [...] כשהיא נפרדת מהשהיד שלה, נצרת מוכיחה שהיא עיר ערבית פלשתינית גאה ומאוחדת. [...] גופתו כוסתה ברגבי עפר בהצטרפו לשיירת השהידים, בני עמו הטהורים שהקריבו את נפשותיהם להגנת פלשתיין ואל-אקצא המכובד ולפדות אותם, ובשמו בדמם היקר את אדמת פלשתיין הקדושה". כל אל-ערב, 6.10.2000.

"אם דם השהידים והפצועים לא יאחדנו, נשאר מפוצלים. זהו המסר של הדם. לא די בכך שנצחק תהילה ונצח לשהידים הטהורים שלנו וגן העדן מובטח להם. עלינו לדאוג שהם יחיו לנצח בתוכנו במחשבה, בהסטוריה במעשים. כך ננציח אותם אנחנו דור אחר דור. יש לנו מוכנות, ספונטניות ופטריטיזם. יישי לנו זכויות שנעשקו". כל אל-ערב, 6.10.2000.

אופן תיאור הלוויות:

"חתונה לאומית שלא היתה כמותה בהסטוריה של הגליל ובקעת בית נטופה התקיימה בסכנין ובעארבה במהלך טקסי הלוויה של ארבעת השהידים שנפלו בזמן אנתופאדת אל-אקצא שפקדה את האיזור בשבוע שעבר שהגיעה בפעם הראשונה לכל כפר ועיר ערבית בפלשתיין". כל אל-ערב, 6.10.2000.

ג. הזדהות עם אויבי ישראל, עידוד טרור ואלימות כדרך פעולה**ג.1. הזרם הלאומי****עזמי בשארה:**

בעקבות ביקור בשארה במחנה הפליטים אל בקעה ברבת עמון: "בכרוז שפרסם המשרד הפוליטי של בל"ד נאמר כי בשארה יצא למחנה הפליטים לשאת הרצאה בהזמנת הכוחות הפלשתיניים על כלל פלגיהם ביחוד הפת"ח, החז"ע והחזית הדמוקרטית [...]. אנו בברית הלאומית הדמוקרטית מתוך היותנו נציגיו של הזרם הלאומי הדמוקרטי בקרב תושבי הארץ הערבים הפלשתיניים ומתוך עמידתנו בחזית המאבק נגד הישראליות והזלזול בזכויות הלאומיות של עמנו ונגד ההחפזות בנורמליזציה ובעד קשר של מאבק עם בני עמנו וכוחותיהם הלאומיים באשר יהיו [...] איננו זקוקים לתעודה לאומית מאישי". אל-סינארה, 11.8.2000.

בביקור באוהל המחאה בבית לחם בעניין המחבלים האסירים, בשארה מצהיר "שבעיית האסירים היא בעיה מרכזית של המאבק וקרא לשחררם ללא תנאי. [...] הוא אמר כי יהיה מחיר גבוה לסופה של האסירים. [...] **אסירי הקו הירוק הם חלק מתנועת האסירים והתנועה הלאומית.** [...] בשארה קרא **להפיק תועלת מהניסיון הלבנוני** בכל מה שנוגע לסבלנות, עמידה איתנה, התמדה ואחדות פנימית". אל-חיאת אל ג'דידה, 28.5.2000.

בראיון ברבת עמון הוא שיבח את ההתנגדות האסלאמית בדרום הלבנון ואמר ש"חזבאללה לימד את ישראל לקח ושההתנגדות הכריחה את ישראל לעזוב". אל-חיאת, 29.4.2000.

בפתיחת מועדון בל"ד מפליג בשארה בשבחו של ארגון החזבאללה: "חזבאללה היא תנועת התנגדות לגיטימית המגינה על אדמתה, על מולדתה ועל עמה שמלמדת את ישראל מהי נאורות. למה אסור להביע סולידריות עם התנועה הזו שעמדה מול הכיבוש הנפשע, הגוזל והחוטא? **כפלשתיני ערבי בעל זהות לאומית זכותי להביע סולידריות עם חזבאללה.** הקיצוניות היא הכיבוש וההפצצה בבירות. לא נתנצל בפניהם ולא נדבר בשתי שפות. ההתנגדות הלבנונית נצחה, המאבק אינו טרור. הצבא הישראלי הוא תנועת טרור בלבנון.. **חזבאללה ביצע היטב את המאבק נגד ישראל.. תנועת ההתנגדות היתה מציאותית, בלי ססמאות ונאומים. היא היתה מוכנה לעימותים ולהקרבה על קידוש שם אללה לצד עמה. על זה הם ראויים לכבוד.** [...] נצחונה של ההתנגדות הלבנונית הרים את המורל בעולם הערבי, בסוריה ובעם הפלשתיני. בעת הזאת אי אפשר להגיע לשום הסכם עם אהוד ברק בלי הגולן, ירושלים, הפליטים, השליטה בגבולות ופירוק ההתנחלויות". פצאל, 74.

בכנס בנוכחות הנשיא בשאר אסד, סגן נשיא אירן, מזכ"ל חזבאללה שיחי נסראללה, אחמד ג'יבריל ועוד מחבלים, קורא עזמי בשארה לנוכחים להתאחד במאבק בישראל. מעריב, 19.6.2001.

בשארה מנהל בסוריה מפגשים עם אל-שרע ואסד. בראיון לרדיו מונטה-קרלו אמר כי "צריך לגבש אסטרטגיה ערבית נגד שרון, בחזית הסורית הלבנונית והפלשתינית. הוא שיבח את התנהגות סוריה כלפי העוינות הישראלית ואמר כי יש להדק את הקשר בין סוריה לערביי ישראל בציינו כי ממשלת ישראל עומדת כיום מול אנתפיאדה פנימית של ערביי ישראל". ידיעות אחרונות, 22.4.2001.

"אני מעולם לא הסתרתי את הסימפטיה שלי לאנתפיאדה. ואני לא מבין מה ההפתעה. כל ערבי פלשתיני מרגיש סימפטיה למאבק העם שלו למען שחרור מכיבוש. מניסיונו גם למדנו שהעמים בקולוניות בעולם השלישי השתחררו מכיבוש על-ידי התנגדות, אז מה הקטע? **אינני מוכן להתייחס לסוריה ולאנשים שהיו שם כמו השיחי נסראללה, חסן חביבי [סגן נשיא איראן], אחמד ג'יבריל ואחרים, כאל אויב, אנחנו חלק מאותה אומה.** אפילו בקרתי אותם שאינם תומכים מספיק באנתפיאדה. שאלתם האם הם אוהבים את הפלשתינים או את הסבל הפלשתיני". מעריב, 22.6.2001.

"זה היה כבוד גדול בשבילי לשבת עם השיחי נסראללה על במה אחת בדמשק.. מדינות ערב אינן מפחידות אותי. אני רואה עצמי חלק מהן וקשה לי לראות בסוריה מדינת אויב". מעריב, 12.7.2001.

בראיון לטלוויזיה הפלשתינית ב-20.2.2001, בשארה מביע את תמיכתו בטרור הפלשתיני: "אנחנו הכרזנו על הזדהותנו עם חזבאללה.. וההזדהות עם האנתפיאדה וההתפרצות העממית [בקו הירוק].. והתנגדותי לגנות עתה את פיגוע הדריסה".

בשאררה מביע תמיכה בחזבאללה ורומז לפשיזם בחברה הישראלית: "כשאתם פוגעים באזרחים במוצהר, מה זה אם לא טרור? זה היה אקט טרוריסטי, טרור של מדינה. ההתנגדות הלבנונית אינה התנגדות של טרוריסטים כי הם נלחמים על אדמתם כנגד הכיבוש. [...] **כמו יורג היידר יש בישראל רבים**". מעריב, 9.2.2000.

בשאררה חוזר ומדגיש את אחדות העם הפלשתיני וההכרח בתמיכה אקטיבית במאבקו: "יום עיון בנצרת תחת הכותרת 'הפלשתינים – חמישים שנה מהנכבה'. [...] את הישיבה הראשונה פתח עזמי בשאררה [...]. הישיבה השניה עסקה באדמה הפלשתינית, פלשתיין כאיחוד גאוגרפי פוליטי שגם הוא חולק בהמשכים בשנת 1948 ובשנת 1967. הישיבה השלישית עסקה בעניין הקשרים בין חלקי העם הפלשתיני ובמיוחד בין שני צדי הקו הירוק וההשתייכות המדינית והתרבותית, כיוון שחלקים אלה שייכים לעם אחד ומידת מעורבות הצלחת חלק אחד עם מה שחי חלק אחר של עם זה לפני שיתוף הפעולה ומשמעות יחוד כל חלק. יום עיון זה התקיים יום אחד לפני אנת'יפאדת ואדי ערא". כל אל-ערב, 16.6.2000.

הודעות בל"ד

"ביום שעבר, משלחת של בל"ד ביקרה בכפר עראבה בנפת ג'נין כדי לברך את גנרל אבו עלי מוסטפה סגן מזכ"ל החזית העממית לשחרור פלשתיין לרגל חזרתו לאדמת המולדת [...]. המשלחת של הברית כללה את עזמי בשאררה ועוד. [...] חברי הועדה הביעו את שמחתם על שובו של הלוחם אבו עלי מוסטפה, משום שהדבר מוסיף תמיכה למאבק למען השחרור, הריבונות וזכות השיבה". פצאל אל-מקאל, 8.10.1999.

הזמנה: "עצרת החירות והכבוד. הזמנה: נצחון ההתנגדות הלבנונית ושחרור הדרום הלבנוני. ברוב ניצחון ערבי גדול זה והצורך להפיק תועלת מניסיון עצום זה, הרינו להזמיןכם לעצרת פוליטית [...].". פצאל, 2.6.2000.

עצרת "החירות והכבוד לנצחון ההתנגדות הלבנונית" שארגנה בל"ד: "דגלי פלשתיין וכתובת 'ברכה ללוחמי לבנון ופלשתיין': באוירה זו של נצחון ערבי גדול וההכרח להפיק תועלת מהניסיון העצום הזה, קראה בל"ד לציבור ליטון חלק בעצרת החירות והכבוד באום אל-פאחם. [...] העצרת נפתחה בדקת דומיה לזיכרון ולפיאורו שהידיים של החזבאללה. המחנכת אע'באריה אפנאן הנחתה את העצרת. [...] עו"ד ריאד אניס, חבר הועדה המרכזית של בל"ד אמר: שמחת החירות בדרום לבנון אינה שמחה לבנונית בלבד אלא של כל האומה הערבית. [...] אנו מדגישים את ההכרח לעמוד בנחישות מול הלחצים הישראליים והאמריקאיים במו"מ הנוכחי ואת אי הויתור על עקרונות היסוד הלאומיים של העם הפלשתיני, זאת משום שהניסיון המר של אוסלו הוביל להסכם מעוות ואילצנו לפעול כדי שיהפוך למציאות. אנו חוששים מכל מו"מ חשאי פן יוליד תינוק בלתי חוקי אשר לא ידון לחיים. חודש יוני חוזר השנה והציבור הערבי עובר התעוררות לאומית אשר באה לידי ביטוי בהפגנות הסטודנטים באוניברסיטאות, ביציאה נגד **ישראל בת החלוף** ומדיניות הריסת הבתים, בהחרמת חגיגות העצמאות ובעימותים עם המשטרה. ההתקוממות הזאת איננה זמנית ולכן היא מתוארת כקיצונית. [...] הצעירה חנאן מוחמד דיידאן מלוד בתו של אסיר חירות נשאה דברים בשמו: אנו שולחים ברכה של פיאור, הלל וגאווה לשהידיים של ההתנגדות הלבנונית אשר שחררו את דרום הלבנון בדמם הטהור. [...] ד"ר גימאל זחאלקה, חבר הועדה המרכזית של האיחוד הלאומי אמר [...]: על ישראל להכיר בנכבה, באחריות שלה לפליטים ובזכותם לחזור. ההתעוררות ההמונית לא באה מתוך חלל ריק. כבר למדנו על בשרינו כאשר שלמנו מחיר יקר, כי השתיקה, הכניעה, ההתכופפות, ההשפלה והביזוי מביאים רק צרות. חזבאללה שינה את פני ההסטוריה והימים של יוני כבר אינם מרים ומלאים בעצב ובתבוסה. **הדבר החשוב ביותר בנצחון הוא שהוא בא יחד עם מו"מ לפתרון הקבע של הבעיה הפלשתינית**. אנו מכריזים על תמיכתנו ברשות הפלשתינית ועמידתנו הנחושה נגד התכתיבים הישראליים משום שאנו עם אחד. [...] [את הפלשתינים של 1967 יצג המתנגד לאוסלו חיידר עבד אל-

שאפי, אשר אמר: הרשות מקדישה את מירב זמנה למו"מ עם ישראל שלא הועיל עד כה. עלינו לחתור ליציאה מהמצב הטראגי. לבנון היא דוגמה טובה שיש לחקות אותה, של הקרבה, ביסוס עצמי ואילוף ישראל לסגת. ההתנגדות הלבנונית יכולה לשמש מופת לאומה הערבית כולה. [בכל אל-ערב 8.6.2000, תוספת: "שיטת המאבק המזויין לא הסתיימה. זו זכותנו כל עוד זכויותינו מופרות ומטרותינו אינן מושגות]. עזמי בשארה אמר: בפעם הראשונה מאותו יוני הארור אנו טועמים את טעם הנצחון. למעשה אם הינו לומדים את הלקח של הנכבה, אזי מלחמת 1967 לא היתה פורצת. הנסיגה ללא תנאים וההתגברות על הנכבה והנכסה [אסון 1967] היו דבר קטן עבור המדינה הערבית החלשה ביותר. עלינו להפיק לקחים ולהסיק מסקנות בהעמקה ולא בשטחיות. הדוגמה של ההתנגדות הלבנונית וחזבאללה, היתה לה מטהר ברורה שנבעה מהרצון להשיג נצחון... [בזכות חכמת ההתנגדות, לישראל לא היתה אפשרות להגיב. הארגון ידע כיצד ומתי להכות. כך יצאה ישראל מובסת ומושפלת ואפילו יציאתה היתה בתוהו ובוהו. [...]. בזכות נצחון ההתנגדות טעמנו את טעם הנצחון בפעם הראשונה מזה 33 שנה. [...]. אנו רואים סימנים ראשונים מעודדים שיש בהם ניצוץ תקווה להקטין את הפער התרבותי. פער זה הוא גורם בסיסי במאבקנו עם התנועה הציונית. [...]. נותרו השאלות: כיצד יוכרז על מדינה פלשתינית ואם הדבר יגרום להסלמה ומשבר, מכאן נובעת השאלה השניה: האם יש בידינו את המרכיבים הדרושים להכנס למאבק ולעמידה איתנה, השאלה השלישית היא מה תפקידנו המיעוט הערבי בישראל והאם ביכולתנו למלא תפקיד מעבר לעמדה של צופה ומעודד. אם כן, מה שנדרש מאתנו הוא לא לתת עצות ולהתפאר בדמוקרטיה, אלא לבסס את המאבק בישראל ולמקד אותו סביב האדמה". איאם אל-ערב, 8.6.2000.

אחמד טיבי:

יועצו של ערפאת אחמד טיבי "נפגש בשבוע שעבר עם נאיף חואתמה ברבת עמון ובשארה נפגש באמצע השבוע עם גיורגי חבש בדמשק". איאם אל-ערב, 28.4.2000.

בעצרת בטייבה בנוכחות מוחמד דחלאן מתייחס אליו טיבי כ"גיבור פלשתיני שאינו נכנע לתכתיבי הכיבוש היהודי. **אי אפשר להגיד שאנו רק מביעים סולידריות עם העם הפלשתיני, אלא תומכים תמיכה של ממש באנתיפאדה ובהתנגדות הפלשתינית ההירואית כנגד הכיבוש.** זו לא זכות להאבק נגד הכובש אלא חובה". מעריב, 17.12.2000.

מוחמד כנעאן:

בהפגנה שארגנה התנועה האסלאמית הוא נושא דברים בשבח החזבאללה: "הציבור שהתכנס כאן בהמוניו הוא הלב הפועם של עמנו. אתם שיצאתם מיום סברה ושאתילה, מטבח שכם ומטבח אל-אקצא, יוצאים למען נצחון התושבים בלבנון [...]. **כנען בירך את ההתנגדות האסלאמית בלבנון.**" סאות, 3.3.2000.

האשם מחמיד:

בנאום בפני הדרוזים ברמת הגולן מביע הזדהות נלהבת עם החזבאללה: "לא נשכח את תנועת ההתנגדות הלבנונית, המיוצגת על-ידי חזבאללה שאילצה את השחצנים להרכין קומה נוכח נחישותה ואמונתה בצדקת ענינה ואילצה אותם לבחון מחדש את פרק הזמן והתועלת בשהיית צבאה בלבנון, אשר הפכה בית הקברות של הפולשים. [...]. **חזבאללה אינה תנועת טרור אלא תנועה לשחרור לאומי מדרגה ראשונה. היא נענית לקריאת המצפון בהתנגדות לכיבוש, באופן שגרם לעולם להתגאות ולהתפאר בהומניט שלהם.** [...]. אין שלום ללא נסיגה מהגולן ומכל האדמות הסוריות הכבושות ודרום לבנון הן מצד הצבא והן מצד המתנחלים ועד לציוני האחרון על אדמה זו. [...]. משת"פים לא יעזרו להם. יהיו אשר יהיו ובכל מקום שבו ימצאו. לא חדד, לא לחד, לא עקל האשם ולא אחרים. אנו כמוכם לא נקבלם על גרגר עפר מאדמתנו. כף החירות הייתה במרצע הכיבוש ויכלה לו". פנורמה, 25.2.2000.

מוחמד זיידאן:

"בביקור שערכה ועדת המעקב בגינין במהלך האנתיפאדה הוא מברך את המאבק הפלשתיני ויהעמידה האיננה של עמנו ועל נחישותו להגשים את שאיפותיו. הוא הדגיש כי השלום לא יושג באיזור ללא מימוש הזכויות הפלשתיניות ו**בראשן זכות השיבה**, הגדרה עצמית, הקמת מדינה שבירתה ירושלים ונסיגה מלאה של ישראל מהאדמות הכבושות בפלשתיין, בלבנון ובגולן הסורי. הוא ציין כי הקרב של הציבור הערבי עם ישראל עוד נמשך סביב שאלת היסוד שהיא כיצד לשמור על האדמה הערבית שנותרה". אל-קודס, 10.12.2000.

ג.2. הזרם האסלאמי**כמאל ח'טיב**

כמאל ח'טיב מביע תמיכה בארגוני הטרור האסלאמיים בעולם הלוחמים במערב, ארצות הברית ורוסיה. הוא מגנה את כניעת הפלשתינים לארצות הברית והפסקת הטרור שלהם: "אמריקה חוששת מכיפירה של הצעירים בארצות הערבים והאסלאם, שבמקום לחקות את ג'ון טרבוולטה, מייקל ג'קסון וסופרמן, הם יחקו את **מעשי הגבורה של אוסאמה בן לאדן ושל שאמיל בסאייב, את העמדות ומעשי הגבורה, את הגאווה והתפארת שלהם**. [...]. אמריקה [...] היא לבדה מחליטה אילו מדינות, אנשים וארגונים נמצאים ברשימת הטרור והיא לבדה מחליטה את מי למחוק מהרשימה ולמי לתת תעודות יושר, כפי שעשתה לאחרונה לרשות הפלשתינית וכפי שעשתה לאחרונה **לנאיף חוואתמה** אחרי שנישקו את ידה וביקשו ממנה מחילה וסליחה על תקופת 'הבורות והפחזות' של הימים שבהם הרימו את נס השחרור והמאבק למען החזרת אדמות המולדת והזכויות הגולות". [...]

"אנחנו יודעים וצופים שאוסאמה בן לאדן ושאמיל בסאייב יהרגו ויפלו על קידוש שם אללה או שיפלו בשבי במהלך המלחמה הלא שיוויונית הזאת. לא תהיה זו בושה בשבילם ולא אות כבוד לאוייביהם. **לאוסאמה בן לאדן** ולשאמיל בסאייב קדמו בדרך מות הקדושים רבים וטובים מהם, חברי שליח האל תפילת אללה עליו, ואחריהם טובי המוסלמים בהסטוריה העשירה והדגולה של האסלאם. [...] ההולכים בדרכם של אוסאמה ושאמיל ינצחו את ההולכים במסילתם של השיכור [ילצין] והמופקר [קלינטון]. לא ירחק היום וידעו מי שעשקו שהתהפכה הקערה על-פיה". סאות, כתבה 11.

כמאל ח'טיב אינו מסתיר את שמחתו על מות עשרות חיילים ישראלים באסון המסוקים: "בהיות תושבי דרום הלבנון עסוקים [בהכנות לחג ליל אל-קאדר] עסקו מפקדי צבא ההגנה הישראלי צמאי הדמים בהכנות ליציאה של שני מסוקים ועליהם שבעים וכמה לוחמים [...] והנה נפל דבר שלא צפו מראש **וחיילי אללה התערבו בשעה המתאימה כדי ששני המסוקים האלה יתנגשו וכל נוסעיהם יהרגו בטרם יגיעו למחוז חפצם, וכך הכשיל אללה את זממם והשיב להם כגמולם** [...] כורה שחת בה יפול". סאות, 16.

עבד אל-מאלכ דהאמשה:

בעקבות פעולת התגמול של ישראל שפגעה בתחנת מכ"ם סורית בלבנון, חבר הכנסת דהאמשה יוצא מגדרו בהביעו את הסימפטיה שלו למדינת האוייב ומעודדה להאבק במדינתו: "במכתבו **לבשאר אסד, הביע חבר הכנסת דהאמשה צער על מותם** של החיילים הסורים והוסיף כי הוא נגרם בעקבות התוקפנות הנפשעת של **הממשלה הפשיסטית הישראלית** מעשים אלה חושפים את האמת על הממשלה שהולכת לכיוון מלחמה ומחייבים תיאום ערבי כדי לשים לה גבול. [על החתום:] **נצרת, פלשתיין 1948**". ידיעות אחרונות, 17.4.2001.

הודעות כלליות מהזרם האסלאמי

"אנחנו בתנועה האסלאמית מקבלים את הידיעה על שחרור דרום לבנון כפי שקיבלה כל העולם. אנו שמחים בה, כפי ששמחו כל בעלי הכבוד. **באותו הזמן אנו שולחים לעם הלבנוני ולגיבורי הדרום את ברכותינו ואיחולנו על החירות שבה זכו אחרי שנים של התנגדות ועמידה על הזכות והעמדה. ישראל חייבת ללמוד את הלקח היטב ולחשוב על הנסיגה מכל השטחים שכבשה לפני שמחיר עקשנותה יעלה לה עוד בקרבות.** [...] הרצון העליון פסק שנסוגתם תעטה אותו קלון. על ההנהגה הצבאית-פוליטית העקשנית [...] **להתחיל מיד למלא את החלטותיה והתחייבויותיה בצל התעצמותה של האנתיפאדה הפלשתינית.** [...] מוטב לה [לישראל] שתפעל לפני שתפגיע אותה האנתיפאדה הפלשתינית כפי שהפגיעה אותה המהירות שבה נפלו המיליציות של סוכניה". סאות, 26.5.2000.

"לא נעלם מאיש שההתנגדות האסלאמית הלבנונית היא שהכריחה את אהוד ברק להצהיר על ההכרח לסגת מדרום לבנון [...]. ההתנגדות הלבנונית האסלאמית הצליחה להכריח את ישראל לסגת מדרום לבנון בגלל הקטיושות שרדפו את חיילי הכיבוש הישראלי בגלל ההצלחה היום יומית. [...] לא מרצון לבצע את החלטות האו"ם אלא **הפחד** מהאבדות היום יומיות כמעט בנפש [...] הנסיגה הישראלית היתה תוצאה טבעית של **גבורת** ההתנגדות האסלאמית הלבנונית ורצינותה. [...] וכך תשאר ההתנגדות של חזבאללה לקח צבאי נדרש לכל המעוניין". אל-מידאן, 1.6.2000.

מהנד מוסטפא מ"מרכז המחקרים" מסביר: "**חזבאללה נתן דוגמה יוצאת מן הכלל לתנועות השחרור הלאומי בדרך לחימתו, ברטוריקה שלו לתקשורת [...] חזבאללה נתן דוגמה יוצאת מן הכלל לתנועות השחרור הפטריוטיות במסגרת הדתית שלו, לתנועות השחרור הלאומי בעולם הערבי, ובפרט לתנועת השחרור הפלשתינית.**" סאות אל-חאק, כתבה 57.

ג.3. הזרם הקומוניסטי

מוחמד ברכה:

חבר הכנסת משתתף בכנס באוניברסיטת ביר-זית בנוכחות ראשי ארגוני הטרור הקוראים להרחיב את האנתיפאדה ולהדק את טבעת החנק סביב ההתנחלויות. "**בכירים פלשתיניים לחבר הכנסת הערבי ברכה, הדגישו את הצורך בהמשך האנתיפאדה בהסלמתה ובשכלול שיטותיה והצביעו על הבדל בינה ובין אנתיפאדת דצמבר 1987.** הארבעה דיברו בכינוס שכותרתו היתה 'האנתיפאדה: לאן? [...]' בהשתתפות מזכ"ל הפת"ח בגדה מרואן ברגיותי, מזכ"ל החזית העממית לשחרור פלשתינאבן עלי מוסטפא, דובר החמא"ס בגדה חסן יוסוף וחבר הכנסת מוחמד בארכה. [...] חבר הכנסת הערבי טען שאחת השגיאות שהתלוו למו"מ היתה ניטרול האנתיפאדה והשארת הדברים על שולחן הדיונים שהיה כפוף למאזני הכוחות. הוא הדגיש שהאנתיפאדה ברחוב היא האלמנט העיקרי שתומך במו"מ ומשחרר אותו מעולם של מאזני כוחות". אל-חיאט, 5.11.2000.

מוחמד ברכה [יחד עם טיבי] נפגש ברמאללה עם מסי 2 בארגון החזית העממית שאחראי לרצח השר זאבי. ידיעות אחרונות, 23.11.2001.

עסאם מח'ול:

בכנס חד"ש בסכנין בהשתתפות ד"ר מוסטפה ברגותי, "מחיל מדגיש את חשיבות האנתיפאדה העממית ואחדות המאבק הפלשתיני והתור המיוחד של הציבורים הערביים ששמרו על זהותם הערבית

והגישו תמיכה מצויינת לאנתיפאדה הפלשתינית ולמאבק העם הפלשתיני. אל-חיאית אל ג'ידידה, 25.12.2000.

ראמוז ג'ראייסי:

ראש העירייה מקבל מכתב תמיכה ממוזכ"ל החזית העממית לשחרור פלשתינאבו עלי מוסטפה: "האח ראמוז ג'ראייסי, אחים נכבדים, ברכה פלשתינית כנה. קבלנו בפרץ עז של רגשות אחווה את הידיעות על העמידה המאוחדת של בני נצרת ותושביה הערביים מול הברבריות והגזענות הציונית אשר ניסתה להכניע את אחד מסמלי העמידה הפלשתינית האיתנה, את אחד מכותרי האחיוה באדמה, ההשתייכות והזהות הפלשתינית. [...] עמכם כאן [בשטחים] לא המתין ויצא את רחובות רמאללה, עזה וג'נין, קורא בשמכם לנפילתו של התליין ולמען חירות המולדת". כל אל-ערב, 13.10.2000.

הודעות כלליות מהזרם הקומוניסטי

גילוי דעת של סניף חד"ש בנצרת לרגל נצחון החזבאללה: "מזל טוב לבנון.. פלשתינאבו והגולן בדרך! ברכות מנצרת ללבנון המורדת והמנצחת ואחרית דומה לפלשתינאבו והגולן להשלמת השמחה. לא היינו שם אך חיינו את הימים ההסטוריים האלה רגע אחר רגע ובא השחרור מטומאת הכיבוש והיינו עדים למעשה ההתנגדות, העמידה האיתנה והכבוד שבלחימה. ישראל הקולוניאליסטית לא היתה יכולה לעשות יותר ממה שעשתה. [...] לבנון לא עמדה מול אויב אחד, כי אם מול קואליציית אויבים, החל בישראל הקולוניאליסטית, המשך במשת"פים וכלה באימפריאליזם האמריקאי. [...] זוהי תפישה אימפריאליסטית, קולוניאליסטית המתבססת על כיבוש עמים, ניצולם, ניסיון לגרשם ולדכאם, אך היה לא תהיה. על ישראל ללמוד כעת מלקח לבנון [...] בני בירות הגיבורים! בני עמנו הלבנוני הנפלא בדרום, בהר, בבקעה ובצפון! אתם, הפטרוטיים! לא יצליחו ליישב בקרבנו משתפי פעולה". 27.5.2000.

כתבות כלליות בעתונות

תיאור הלוויית מחבל מהחמא"ס: "הכפר סיריס נפרד מהשהיד שלו. המונים רבים בכפר סיריס בנפת ג'נין ליוו את השהיד זכריא אל-כילאני בדרכו האחרונה. [...] התנועה האסלאמית [הישראלית?]? פרסמה הודעה המספידה את זכריא: נלך בדרכך, קשרת מטפחת ירוקה כמה רגעים לפני שנפלת על קידוש שם אללה, הסתובבת בין עצי הזית בשדה הנפילה על קידוש שם אללה והפכת לשהיד שהשקה בדמו את עצי הזית". כל אל-ערב, 6.10.2000.

עמדות הציבור

סקר ידיעות אחרונות מ-6.10.2000, בניתוח סבר פלוצקר: "66% לצד פלשתינאבו יתייצבו לצידה של מדינה פלשתינית ולא לצדה של ישראל במקרה של סכסוך ועימות ביניהם. אין פה נאמנות כפולה אלא נאמנות אחת [...] לממלכתיות הפלשתינית. [...] גם במציאות של שיוויון זכויות וביטול הקיפוח, מחצית הפלשתינים הישראלים טוענים כי ימשיכו לשמור נאמנות למדינה הפלשתינית ולא למדינת ישראל. [...] 85% מתייצבים רגשית מאחורי המהומות אך 82% לא השתתפו. [כלומר 20% של מיליון יצאו לרחובות!!]. [...] רק רבע מהם יעדיפו להסתפח למדינת פלשתינאבו [66% יעדיפו להשאיר בישראל: האם בגלל אינטרסים כלכליים, דמוקרטיה ואיכות חיים? גם גורמים לאומניים ואסלאמיים דורשים להשאיר: האם במטרה לקעקע את ישראל מבפנים?]."

ד"ר אברהם אבו ג'אבר, מנהל המרכז ללימודי זמנו, "כל המכנים המשותפים והקשרים הלאומיים, הגאוגרפיים, ההסטוריים והדתיים בינו לבין עמנו הפלשתיני בגדה וברצועה, עולים על נקודות ההבדל, והדבר יביא אותנו בהכרח לשיתוף פעולה, להתייעצות ולתיאום [...] [יש] צורך לחתור לכך שיהיה למיעוט הערבי בארץ יצוג במועצה הלאומית הפלשתינית". סאות, כתבה 56.

"עצרת הקשר הרציף בדרך לירושלים בחסות הנשיא יאסר ערפאת שנערכה בעזה. [...] השתתפו גם משלחות ציבור מתושבי 1948. [...] ממלא מקום ראש עיריית עראבה העלה על נס את רוח הקשר הרציף בין הפנים ושטחי הרשות הפלשתינית וכן את האחיזה בירושלים". כל אל-ערב, כתבה 2 ע' 10.

ד. שנאה לידידי ישראל

ד.1. הזרם הלאומי

מוחמד כנעאן

בעצרת הזדהות עם העם האפגני שערכה התנועה האסלאמית בתמרה, ברך חבר הכנסת מוחמד כנעאן את בן לאדן. ידיעות אחרונות, 9.11.2001.

"כנעאן: "אני רוצה לשלוח מכאן, מהעיר תמרה, ברכות לאוסמה בן לאדן. אללה הוא אכבר. אנחנו שולחים את ברכותינו לכל אלה שבקו החזית, לכל הלוחמים באפגניסטן. נאמר להם: אללה יחזק את ידיכם ויביא לנצחונכם על האמריקאים ובעלי בריתם. זהו נצחון בטוח בעזרת האל. שאללה יברככם, שאללה יברך את כולכם". הקהל הגיב בקריאות 'אללה הוא אכבר'". 9.4.2002 Ynet.

ד.2. הזרם האסלאמי

כמאל ח'טיב:

כמאל ח'טיב מביע את שמחתו לאידם של אנשי צד"ל וקורא לציבור הערבי לצאת נגדם: "אני אומר: ישראל הכינה את כל התרחישים האלה אך היא לא הכינה תרחיש ולא ציפתה בחלומותיה המסויטים ביותר, שצבאה יצא בחשכת הליל מדרום לבנון, כשהוא לוקח מה שאפשר לקחת ומשמיד את כל יתר הדברים שבנה במו ידי חייליו. [...] והנה הצבא הישראלי הבטיח לתמוך בהם [צד"ל] ולהגן עליהם ולתת להם מכוחו וגבורתו, ורימה אותם, והם חשבו שהם נשענים על משענת חזקה ושיתפו פעולה אתו ומכרו לו את נשמתם אך הוא נטש אותם כשמצא עצמו במצב שבקושי נחלץ ממנו והגן על עצמו, ואם הצבא הישראלי נטשם הרי גם השטן יטוש אותם [...] כפי שאמר אללה על מצבם של הבוגדים והכופרים [...]. כן, הימים חולפים, גלגל ההסטוריה נע ואינו עומד, וההסטוריה אומרת לכל הבוגדים והסוכנים לכל העושקים והכובשים: כוחכם לא יסייע לכם. כפי שהיו ימים שבהם צחקתם וגרמתם צער לאחרים, אך יבואו ימים שאתם תבכו ואחרים יצחקו. [...] אנו מזהירים את בני עמנו בערים ובכפרים הערביים ביפנים [הקו הירוק]: עליכם להזהר ולהביא בחשבון את האפשרות שהסוכנים והבוגדים יוגנבו אל מולדתם ואל אומתם, אל כפרינו הערביים בהתגנבות חרישית ואיטית. [...] לבוגדים האלה אין דת שנעזר להם. [...] חייבים לירוק אותם כפי שירוקים את החרצן. [...] מה שקרה בדרום הלבנון מסמל בצורה ברורה התחלה של שלב חדש באיזור, לשלב הזה יהיה המשך [...]". סאות, 14.

"שיעור התומכים בתנא"ס עלה מ-31% ב-1995 ל-44% ב-2001. כמאל ח'טיב מביע תמיכה בבן לאדן וסיפוק על הצלחתו: "מה שקורה עם בן לאדן ואפגניסטן טוב בשבילנו, טוב מאד. כשאני מטייל עם בני בטבריה, אני אומר לו שזו היתה עיר ערבית, הנה הבית של סבא שלי וגם הים היה של סבי. [...] מה

הרגשת כשראית את מגדלי התאומים ב-11.9! אני רוצה להבדיל בין תחושת הלב לבין השכל: בלב הייתי מרוצה. [...] בן לאדן הוא איש שהיה יכול לחיות כמו נסיד והחליט לשרת בכספו את העם האפגני. את השירות הזה הוא עושה טוב ועל זה אני מעריצו. [...] בראיון להארץ מלפני 15 שנה סיפר שלא הכיר מימיו יהודי נחמד. היום הוא מכחיש שאמר זאת אבל קשה לו לנקוב בשמו של יהודי נחמד אחד. 'אני מאמין שיש כאלה'. [...] שבועיים לפני המהומות בספטמבר 2000 אמר חיטיב בעצרת באום אל-פאחם: 'אם מישהו יגע באל-אקצא, לא נשפוך דמעות, אנחנו נשפוך דם'. [...] הוא משוכנע שאנשים ירדו לרחוב רק בגלל אל-אקצא. מי שטוען אחרת, שהרקע היה כלכלי או מהזדהות עם הפלשתינים בשטחים, טועה. [...] ישראל תבכה כמו אמריקה כי גם לנצחונותיה יהיה סוף. תור האסלאם הגיע, **ועוד מעט, לא הרבה שנים, תקום מדינה אסלאמית. לא רק בכפר כנה, לא רק בישראל, אלא בכל העולם.** [...] בינתיים יהיה שחור, שחור, שחור". ידיעות אחרונות, 9.11.2001.

כמאל חיטיב יוצא בחריפות נגד שתי ידיותיה של ישראל: "אמריקה היא אם החטאים, מקור הפשעים, הכתובת לעושק ולעריצות בעולם. כל ההסטוריה של אמריקה מסתכמת בחמש מאות שנה. **אמריקה היא הביצה שבה התאספו נפלי העמים והאומות** [...].

תורכיה החילונית [...] שמנהיגיה ריכזו כוחות נגד סוריה ופלשו לצפון עיראק ובה בעת ערכו מפקדותיה החילוניות תמרוניים עם הצבא הישראלי. תורכיה החילונית שסכרה בפני סוריה ועיראק את מי הפרת ובנתה סכרים כדי לשלוט במים ולייבש את העם הסורי והעיראקי ובאותו זמן נשאה ונתנה על אספקת מי-שתיה לישראל. תורכיה השונאת את הערבים והמוסלמים ונלחמת בהם ואוהבת את היהודים והישראלים וכורתת ברית אתם, התעוררה באותו לילה לרעידת אדמה, לקריסת מבנים כשאפם של הממשלה והצבא הושפל לעפר". סאות, 8.9.2000.

3.ד. הזרם הקומוניסטי

מוחמד ברכה:

חבר הכנסת ברכה יוצא בהתקפה נגד אנשי צד"ל. הוא אומר בוועדת המעקב: "המשת"פים שישארו כאן הם המשת"פים החמושים שהם הגרועים, השפלים ביותר ואשר ידיהם מגואלות בדם, לפיכך אין להקל ראש באיומים אלה **יהיה המחיר אשר יהיה**". אל-סינארה, 8.6.2000.

"ישוב שכזה [של אנשי צד"ל בכפרים ערביים] הוא אלימות המופנה נגד הציבור הערבי. המצב היום אינו מאפשר לממשלה למתוח יותר את החבל עם הציבור הערבי, שכן מתיחה זו עם העניינים המצטברים האחרים, תביא לידי פיצוץ. הוא הדגיש [את החובה] שילא לקיים קשר עם **חלאות המין האנושי האלו ושלא לתת להם שירותים כלשהם**. [...] אם יש צורך לקלוט מישהו הרי שצורך דוחק הוא לקלוט את הפליטים הפלשתיניים". אל-אתחאד, 3.5.2000.

הכרזות ועדת המעקב

בכינוס של ועדת המעקב ביוזמת חבר הכנסת ברכה, הביעו ראשי הציבור הערבי את עמדתם ביחס לכוחות הלבנונים שסייעו לצבא מדינתם: "בערינו ובכפרינו אין מקום לטינופת של סוכני הכיבוש. הוועדה, דוחה את ישוב הטינופת האנושית, את סוכני הכיבוש הלבנוניים או כל סוג אחר של סוכנים מכל מקום שהוא וזאת על בסיס עמדה לאומית ברורה נגד מי שבגדו בעמם. [...] אנו מסרבים לשלם את מחיר המלחמה מחד גיסא ואת מחיר 'השלום' מאידך גיסא. כפרינו, שכונותינו והאדמה הערבית שלנו לא יהיו בית לזוהמות הללו של 'המלחמה והשלום'. אנו דורשים להשאיר את הסוכנים האלה בלבנון כדי שישפטו על-ידי עמם ומדינתם על הבגידה הלאומית שביצעו. [...] הציבור הערבי נקרא **להתנגד לוירוסים הללו** [...].

כל מי שעוזר להם בתחום [כלשהו] יחשב כשותף שלהם! מוחמד זיידאן אמר כי מדובר באנשים שבגדו במולדתם ובעמם אותם רוצים ליישב ביננו. 'אנו מסרבים לכך ולא נסכים לזאת בשום תנאי'. מוחמד ברכה קורא לימערכה עממית [נגד] המזימה. [...] לא נסבול עוד **גל כזה של טינופת וסוכנים**! עבד אל-מאלכ דהאמשה אומר כי 'הסוכנים שלהם הם! [...] רגיא אגבריה אומר: 'אני כבר לא מצליח להבדיל בין כל הסוכנים: מהגדה, הרצועה, דרום הלבנון, ויש סוכנים בינינו אזרחי ישראל. יש לחשוף אותם ולהזהיר את הסוכנים הערבים בישראל שלא לקבלם. אני מציע כי עמדתנו ביחס לסוכנים מדרום הלבנון תהיה שיש **להסגירם לממשלת לבנון למשפט**! עצאם מחיול אמר: 'לגבי ישוב הסוכנים מדרום הלבנון, עלינו לדרוש שהם יוסגרו ללבנון למשפט. אנו מדברים על **בוגדים** שקיבלו את מחיר בגידתם! [...] ראמו גיראייסי אמר כי 'הסוכנים הם **זוהמה** לעמנו ולחברתנו!'. אל-אתחאד, 27.4.2000.

ועדת המעקב מסכמת את דיוניה בפרסום גילוי דעת: "הציבור הערבי דוחה את ישובם של **חלאות אדם** אלה או כל משתף פעולה [...], אלה אשר בגדו בעמם ובעניינם הלאומי. [...] ערינו, כפרינו, שכונותינו ואדמותינו הערביות אינם **מדמנות לפסולת** זו. [...] הננו דורשים להשאיר את משתפי הפעולה האלה בלבנון וישפטו אותם עמם ומדינתם על בגידתם הלאומית. [...] אנו מבקשים מהציבור הערבי לצאת **נגד הוירוסים הללו**". ועדת המעקב, כפר מנדא, 26.4.2000.

ועדת המעקב מפרסמת ב-20.9.2001, את עמדתה ביחס לפיגוע במגדלי התאומים אך לא מחמיצה הזדמנות לגינוי ארצות הברית שמשפתת פעולה עם ישראל: " [...] מגנה ומוקיעה את מעשי הפשע בווינגטון ובניו-יורק שהפילו אלפי חללים חפים מפשע [...] **מגנה בתוקף את מדיניותה ומעשיה של ארצות הברית שלא נעדר מהם טרור מדינה ומזהירה מניסיונות צבאיים אמריקאיים מסוכנים להכות בכוחות השחרור הלאומי, במיוחד בעולם הערבי והאסלאמי ובעולם השלישי בכלל!!** בהקשר זה אנו מדגישים את דחייתנו התקיפה כלפי המדיניות האמריקאית המאוסה שמטרתה להצית סכסוכים אזוריים בכל רחבי העולם בשרות אינטרסיה ומטרותיה, וכן כי הכיבוש על כל צורותיו נחשב צורת הטרור המסוכנת ביותר!"

ה. אנטישמיות ודה-לגיטימציה כלפי ישראל

ה.1. הזרם הלאומי

עזמי בשארה:

בראיון לטלוויזיה הפלשתינית ב-20.2.2001, מתייחס בשארה לרעיון גדר ההפרדה: "בכל הקשור להפרדה בין פלשתינ והישראלים [...] אלו דבורים גזעניים ויש לעשות ריהביליטציה להחלטת האו"ם שהציונות היא תנועה גזענית".

בדיון בכנסת בשארה עורך "השוואה בין פדופילים לחיילי צה"ל המוצאים פורקן ליצרם המיני באמצעות ירי על ילדים פלשתיניים". מעריב, 14.10.2000.

בועדת אור אומר בשארה ש"חלק מבכירי קציני המשטרה מונעים בכוח השקפת עולם פוליטית אנטי ערבית ושוטריה לוקים בגזענות. [...] היה טבח מתוכנן של המשטרה שאנשיה נכנסו לאל-אקצא על

מנת להרוג. [...] לערבים אזרחי ישראל לא יכולה להיות נאמנות לאתוס הציוני או נאמנות למדינה כערך עליון". הארץ.

עווד עבד אל-פתאח:

עווד עבד אל-פתאח פעיל מרכזי בבל"ד מתאר את הרקע למהומות: "התפרצות הסכסוך שטוף הדם בפלשתיין, הטיל על שכמו של הציבור הערבי הפלשתיני בישראל [...] אחריות כבדה ומסוכנת ביותר. אותו ציבור נדרש להתמודד עם השלכות האירועים ועם הפשע המחריד אותו לא ניתן לתאר אלא **במסגרת שורת הפשעים הארוכה של הציונות נגד העם הפלשתיני במולדת ובתפוצות.** [...] לב המדיניות הציונית נגד הערבים לא השתנה, שם מדובר בשאלת האדמה ושאלת הזהות. [...] למרות המדיניות הדרקונית בת חמישים ושתים השנה, הפלשתינים הצליחו לקרוע את עניבת החנק על זהותם והלכו כברת דרך בגיבוש זהותם הלאומית. [...] נוצר רצון כללי עז לחיות בחירות, כבוד, בטחון ויציבות. אין יציבות פרטית בלי יציבות קיבוצית, לא רק עבור מיליון פלשתינים, אלא גם עבור מיליוני הפלשתינים שבמולדת ובתפוצות. כמו כן התגבשו דברים בקרב מיליון הפלשתינים, וסתר את הציפיות והתוכניות הציוניות. הממסד הציוני חזה בהתמוטטות האשליה בתוך הקו הירוק ומחוצה לו. [...] מדיניותו] זוהי מדיניות של הריסת בתים, הפקעת קרקע, בניית התנחלויות ומפעלים סביב אותם כפרים וערים וחניקותם. **בקיצור, זוהי מדיניות של המשך חיזוק הרוב היהודי המהגר למולדתו** והשארית המיעוט הערבי חלש [...]. ההתנהגות של הממסד הציוני מובנת בהקשר זה. **התבססותו על זיכוי וכיתור ואחר כך על רצח ישיר,** לא נובע מכך שהערבים מסכנים את בטחון המדינה, אלא [...] **משום שהם מאיימים על היסודות הגזעניים של המדינה העברית.** [...] דמוקרטיה אמיתית עומדת בסתירה לעקרונות המדינה היהודית. המסקנות: [...] נפילת המסכה האחרונה [...] השלטון אינו מהסס להשתמש בטרור [...] **טרור מדינה נגד מיעוטים.** נגד המיעוט הערבי הלאומי. נפילה סופית של הגבולות בין חלקי העם הפלשתיני ומעבר הערבים בישראל ממצב של הזדהות למצב של פעולה לפתרון בעייתם. הסופה העממית החזקה הוכיחה כי ישנן אנרגיות עצומות הטמונות בציבור הפלשתיני בישראל. [...] הדרך הנפשעת [של הדיכוי] **הוכיחה מחדש את השפל המוסרי של הממסד הציוני.** [...] **העוינות שטופת הדם** [...] סיפקה חומר לגיוס ולהעלאת המודעות של עשרות אלפי בני נוער ביחס למציאות שלהם ואופי היחסים בין המדינה היהודית לבין עמם. [...] כיצד ניתן למנוע **מהאויב** לקטוע את פתיל חייהם של בנינו בעתיד? [...] הדם השפוך ברחבת אל-אקצא, בירושלים ובכל רחבי המולדת, איחד את העם הזה. [...] הכוחות הפוליטיים נקראים עכשיו לנקוט יוזמה ולהשתתף בצורה פעילה בעיצוב זהותנו הלאומית, ולהתייחס בצורה תיאורטית ומעשית לדרישה לארגן את מיליון הפלשתינים מבחינה לאומית". פצאל אל-מקאל, 13.10.2000.

רג'א אגבריה:

מזכ"ל "בני הכפר", רג'א אגבריה החריס את משלחת הניחומים של ועדת המעקב במחאה על השתתפות סגן שר החוץ נואף מצאלחה. הוא אמר: "לא יתכן שמי שמייצג את הרוצח ישתתף באשכבה לזכר הנרצח. מצאלחה הוא שותף לממשלה שרצחה 11 אזרחים ערבים מבני עמנו". איאם אל-ערב, 10.10.2000.

כרוז של "בני הכפר"/בל"ד מיום 29.9.2000, קורא להפגנות ומציין שהרג הערביים בהר הבית היה מתוכנן: "[...] החיילים נהגו בפראות [באל-אקצא] וביצעו רצח בכוונה תחילה מה שמוכיח שזו מזימה מכוונת".

טאלב אל-סאנע:

"הטבח הזה הוא אות קלון על מצחו של הכיבוש הישראלי המשקף חשיבה **נאצית ופשיסטית.** [...] לפי דעתי היו חילופי תפקידים בין איש הדמים שרון שידיו מזוהמות בדם פלשתיני מאז 1956 ובין גנרל

ברק. הצעד של שרון נובע מתיאום מוקדם בין השניים לפיו שרון ינקוט את הצעד הפרובוקטיבי וברק **ימשיכו בטבח** ועימותים להצדקת הקמת ממשלת אחדות לאומית, זאת מכשולן תהליך השלום והחשש מחזרת נתניהו. איננו ניטראלים לגבי אל-אקצא. הקו הירוק אינו מפריד ביננו. אנחנו עם אחד. **אם יתפרצו עימותים הם יגיעו גם לתוך הקו הירוק**". איאם אל-ערב, 1.10.2000.

"דרש לשפוט את הרמטכ"ל מופז על **ביצוע פשעי מלחמה נגד ילדים חפים מפשע**. הוא אמר כי **צה"ל** (הצבא הישראלי), ירד למדרגה התחתונה ביותר ועשה דברים שאפילו **משטרים בתקופות חשוכות** לא עשו כמוהם". איאם אל-ערב, 2.10.2000.

האשם מחמיד:

חבר הכנסת האשם מחמיד מסביר את מאפייני החברה הישראלית: "בימים אלה עוברים היחסים [בין יהודים לערבים בישראל] משבר חד כתוצאה מסירובה המוחלט של **המנטליות הגזענית המושרשת בחברה היהודית** להכיר בזכויותיהם של הערבים הפלשתיניים במדינה. [...] האם הדבר עולה בקנה אחד עם ההגיון או עם איזה שהוא שלטון דמוקרטי באמת, או שהוא עולה בקנה אחד עם **מנטליות גזענית מתפוררת** אשר אין לה גבולות? [...] כיצד ניתן להבין את ההסתכלות הגזענית אשר רואה בילדינו סכנה דמוגרפית (ואף סרטן ושטן דמוגרפי) במדינה ובו בזמן מקימים במשרד העבודה והרווחה מחלקה לעידוד ילודה בקרב יהודים? [...] מתייחסים אליהם [הערבים] על בסיס טרם קום המדינה ובמקרה הטוב על בסיס הממשל הצבאי והמנטליות היבטחוניסטית הצבאית". אל-עין, 26.9.2000.

"בישראל יש מנטליות שלטת הגורסת שהם העם הנבחר ושזכותו לשעבד ולשלוט, והוא רואה באחרים עבדים". פנורמה, 7.11.2000.

מוחמד זיידאן:

מוחמד זיידאן מסביר מהם היסודות שהביאו לשפך דם הערבים במהומות: "טענו ועודנו טוענים שממשלת ישראל נושאת באחריות למאורעות המצערים שאירעו ולהסלמתם. אנו מטילים עליה את האחריות לרצח החפים מפשע שנפלו בהגנה על קדושת אל-אקצא וירושלים. [...] אני חושב שלגבינו כערבים לא היתה דמוקרטיה מאז קום המדינה ועד עכשיו. לכן היא לא היתה חסרה לנו במשבר כי לא היתה קיימת מלכתחילה. [...] במשבר הזה התברר שהתייחסו אלינו לערבים, לא כאל אזרחים אלא כאל אנשים שאזרחותם מוטלת בספק". מידראמא, 20.10.2000.

שאוקי ח'טיב, יו"ר ועדת המעקב:

בהפגנה ביאפיע, ראש המועצה שאוקי ח'טיב רמז לחלוקת התפקידים בין ברק ושרון, "כאשר **שרון רצה לשפוך דם פלשתיני וברק הגשים זאת עבורו באמצעות הטבח המחריד**". איאם אל-ערב, 2.10.2000.

ה.2. הזרם האסלאמי

עבד אל-מאלכ דהאמשה:

בערב פוליטי לרגל יום האדמה, דהאמשה מסביר ש"המלחמה והמאבק על האדמה מתנהלים מזה מאה שנים הואיל והיהודים רצו אדמה ללא עם, וניסו לרוקן אותה לחלוטין מתושביה". בנוכחותו הסופר חנא אברהים אומר כי: "אחד מחברי הכנסת היהודים שהיה קצין ב-1956 סיפר כי היו הוראות לבצע שלוש

עשרה מעשי טבח כדוגמת כפר קאסם כדי לגרש לחלוטין את הערבים מהארץ אולם בסופו של דבר יושם טבח אחד". סאוד, 31.3.2000.

הודעה ממשרדו הפרלמנטרי של דהאמשה בנוגע למהומות אוקטובר: "השטחים הערבים הפלשתינים [...] לא היו עדים לאירועים עממיים ולהתנגדות גורפת כמו אלה שאירעו בימים האחרונים מאז תחילת השבוע שעבר, ואשר פרצו מרחבות אל-אקצא ועברו בכל הערים והכפרים הערביים **בשטחים הכבושים משנת 1967 ו-1948**. [...] לידי ראש רע"מ נפל בחלקו הכבוד לצאת נגד שרון כשהוא צורח בפניו 'צא רוצח נשים ילדים וחפים מפשע בסברה ושאתילה, רוצח אסירים, שופך דמים, זה אל-אקצא הקדוש שלנו אל תטמא את קודשינו. [...] הממשלה הישראלית הוכיחה כי היא תוקפנית וטרוריסטית ונוקטת אלימות ורוצח נגד אזרחים חפים מפשע. [...] עמנו הפלשתיני בשטחי הרשות הפלשתינית ובערים והכפרים הערביים בתוך גבולות 1967 הדגיש כי הוא עם אחד שלא מפרידים בינו לא גבולות ולא נסיבות, במיוחד שאל-אקצא הוא מרכז העניינים ורחבות ירושלים הן הזירה. [...] יש לנו הזכות להגן על עצמנו לשבור את האלה, הרובה והיד המתנופפים לתקוף אותנו". אל-מית'אק, 6.10.2000.

"זהו טבח מאורגן על-ידי ברק וממשלתו. [...] ברק ושרון רוצים לחזק את מעמדם הפוליטי על-ידי שפיכת דם פלשתיני כדי לממש רווחים זולים. אולי הם **רוצים להשתמש בדם פלשתיני כחומר שבאמצעותו יקימו ממשלת אחדות**". איאם אל-ערב, 1.10.2000.

כמאל ח'טיב:

דברי אידיאולוג התנועה האסלאמית כמאל ח'טיב בנוגע למהומות, עם רמזים אנטישמיים בולטים: "ישנה לא טובה!" [...] ריבונו של עולם, [...] אנו קבלנו את פניה [של הלבנה] בביטויים אלה [...] ביטחון, שלום וטוב. אולם **הישראלים קבלו את פניה של אותה לבנה בשפיכות דמים, הרג מתפללים, הפחדתם של השלווים**. [...] ואם ברק מייחל שהשנה הזאת תהא שנת סיום הסכסוך באמצעות סחיטה של חתימה פלשתינית [...] הנה באה התשובה הישר מאל-אקצא [...] תשובתו של אלאקצא היתה מסר כתוב בדם אדום כשני. [...] עליו [ברק] להבין כי **דמו של הנער הטהור מוחמד אל-דורה שקצרו כדורי חייליו מוגי הלב ליד הקיר כשהוא נאחז בצווארו של אביו, יהיה קללה עליו ועל חייליו. ואם דמו של ילד חף מפשע הנו קללה על בן עוולה, עריץ, רוצח, כיצד תהיה שנתו זו החדשה 'שנה טובה'?** [...] המתן לגמול על מה שביצעו ידיך, ברק! [...] **ופתח את השנה העברית במעשי טבח ושחיטה היות שעשה כל זאת וביקש שהשנה תהא 'שנה טובה' רק לעצמו ולעמו**. [...] עליו לצפות כי השנה הזו תהיה שנה שחורה לו, לצבאו בן העוולה ולכל חבר מרעיו ומלאכי החבלה שלו. [...] עליהם [ברק ובן עמי] לצפות לא לישנה טובה! אלא שנה האוצרת בימיה ובלילותיה רבות [...]". סאוד, 6.

אברהים עבדאללה סרסור:

תיאור מדיניות ישראל ביחס למיעוט הערבי: "אללה נתן שמספרם של הפלשתינים יעלה מקצת יותר ממאה ושלושים אלף [ב-1948] למנין שהגיע על-פי הסטטסטיקה הרשמית שהתפרסמה לאחרונה ליותר ממיליון אזרחים שהם עשרים אחוז מאוכלוסית מדינת ישראל. **המיעוט הזה התמודד מאז החליט להשאר על אדמתו עם סוגים של מדיניות ישראל שנעו בין גירוש, התעלמות וניסיון להפוך את בניו לישראלים**. לצורך ביצוע היעדים האלה הועמד המגזר הערבי תחת ממשל צבאי ידוע לשמצה [...] בצלו של **שלטון הטרור** הזה [הממשל הצבאי] ביצעו ממשלות ישראל את מדיניותן בסוגיות החשובות ביותר הנוגעות לקיומו של המיעוט הערבי הפלשתיני בתוך ישראל". אל-מית'אק, 28.7.

אברהים ח'טיב:

חבר הנהגת התנועה האסלאמית, אברהים ח'טיב, פונה במכתב פתוח לאהוד ברק: "האירועים

התחילו בביקור הפרובוקטיבי של מי שכולנו מכירים, אריאל שרון, אשר **משתעשע עם הכבשים בחווה שלו, ומואשם באחריות להריגת אלפי זקנים, נשים וילדים במחנות הפליטים סברה ושאתילה ובמקומות נוספים**. [...] המוסלמים בעולם כולו, ומספרם עולה על מיליארד ושלוש מאות מיליון רואים בירושלים ובאל-אקצא שני קוים אדומים [...]. הרצח הזה בדם קר מעורר מספר שאלות [...]. מה דעתו של כבוד ראש הממשלה אם היה יודע שכל הפשעים הגדולים נגד הערבים בארץ היו בתקופות שלטון מפלגת השלום המכונה מפא"י-מערך-העבודה-ישראל אחת. ואני מזכיר חלק מהפשעים האלה: הטבח בכפר קאסם 1956 (בן גוריון), הטבח של יום האדמה 1976 (רבין) וטבח אל-אקצא 2000 (ברק). [...] איך אני יכול להסביר לילדי את עובדת הגירוש שלי ושל כל תושבי כפר חיריש בשנת 1951, שלוש שנים לאחר הקמת המדינה הדמוקרטית? [...] כבוד ראש הממשלה, **לא נשאר הרבה אויר בבלון, וה'בלון' יתפוצץ בקרוב בפנים של כולם**". אל-מית'אק, 13.10.2000.

כמאל ריאן, יו"ר אגודת אל-אקצא:

כמאל ריאן, בדומה לאחרים משלח רמזים אנטישמיים בהתייחסו למהומות: "אנו שואלים את ברק **אם הטבח לא היה מתנה שהוא העניק לעם היהודי לרגל השנה העברית החדשה**". איאם אל-ערב, 1.10.2000.

כתבות וגילויי דעת של גורמים בזרם האסלאמי

"אלו הן תמונות הדמוקרטיה הישראלית [...] כשחיילי הכיבוש הינאורים' כיתרו את הילד מוחמד דורה בין השנים עשר עם אביו וירו עליו משך שעה כשהוא מסתתר מאחורי קוביית בטון עד שהצלפים שלהם הרגוהו בזרועות אביו..." סאות אל-חאק, 6.10.2000.

כרוז התנועה האסלאמית עם פתיחת המהומות (30.9.2000) קורא לצאת להפגנות: "הכוונה לביצוע הטבח הפשיסטי החדש בכיבוש מסגד אל-אקצא **תוכננה משעות הבוקר המוקדמות**".

רמזים אנטישמיים:

בתגובה לדברי הרב עובדיה יוסף לפיהם הכנסת עשרות אלפי מחבלים לארץ משולה להכנסת נחשים לתוך הבית, הופיעה בבטאון האסלאמי אל-מית'אק, כתבה אנטישמית מובהקת, הכוללת עלילות דם והאשמות הסטוריות נגד הדת היהודית מצד שתי בנותיה, הנצרות והאסלאם: "אני מאמין שהוא [עובדיה יוסף] ביטא בכנות מופלגת את המחשבה הגזענית שהוא נושא עמו, ושאותה ייחס בשקר ובכזב לאללה יתקדש ויתעלה **ולתורת משה עליו השלום שבה עשו [היהודים] זיופים מאז המאה הראשונה להולדת ישו עליו השלום**. [...] אחרי בדיקה מהירה התברר למעלה מכל ספק שבמחשבה שבה דוגל הרב ודומיו **יש דברים מסוכנים בהרבה, אם בתנ"ך ואם בתלמוד, במשנה ובגמרא ובמקורות היהודיים האחרים**. בתוכן מסתתרות האשמות שמתארות את אללה בתיאורים אנושיים בזויים ומתארים את הנביאים כאנשים נקלים, רשעים ושופכי דמים. [...] בקוראן המכובד ובמסורות הנכבדות יש הרבה מסורות המצביעות על **הקלקולים החמורים במחשבה היהודית** [...]. ראיתי לנכון להסתמך על מקור הנחשב למקור עיקרי על התלמוד [...] מאת די"ר רוהלינג מאוניברסיטת פראג: [...] לנשמות היהודים יש סימן מיוחד, הם חלק מהאל [...] אם גוי היכה ישראלי כאילו היכה את הדרו של האל, **ההבדל בין יהודי ובין זולתו הוא כהבדל בין אדם לבעל חיים** [...] **התלמוד לא מרשה ליהודים לרחם על אחרים** [...] הוא מחייב את בני ישראל לרמות את האחרים, הוא אינו מרשה ליהודים לתת אמון בלא יהודים, הכלב בתלמוד עדיף על הגוי. ליהודי הזכות להזיק לגוי ולגזול את רכושו כי הוא הפקר. על הגוי חייב להגזר עונש מוות בשל כל אשמה קלה ככל שתהיה, ליהודים מותר להסב נזקים לאחרים והם פטורים מעונש. [...] שבועתו של היהודי ללא יהודי אינה מחייבת כי כמוה כשבועה לבעל חיים, מותר ליהודי להישבע שבועת שקר בכל מצב שיש בזה לשלול טובה מגוי והתלמוד מזכיר שכל הפשעים

מכופרים ביום שקבע בכל שנה ונקרא יום הכיפורים הכללי. ישו הנוצרי נמצא במעמקי הגיהנום בין הזפת לאש. אמו מרים ילדה אותו בחטא, הכנסיות בנצרת הן קברה של הפסולת והמטיפים בהן דומים לכלבים נובחים. רצח הנוצרי הוא מצווה וכדומה". אל-מית'אק, 28.7.2000.

ה.3. הזרם הקומוניסטי

מוחמד ברכה:

חבר הכנסת ברכה מזהיר מ"קיומה של חונטה בעלת מאפיינים פשיסטיים במסדרונות הממסד השולט אשר מממשת את הפשיזם שלה נגד הציבור הערבי והנהגתו". אל-אתחאד, 24.9.2000.

ברכה מתאר את מנהיגי ישראל כצמאי דמים שביצעו טבח מתוכנן: "שרון ניגן אתמוול את מנגינת הדם וברק ניגן את מנגינת המוות. הדבר הזה היה מתואם, לא היה כאן שום צרוף מקרים. זהו רמו למה שצפוי לעם הפלשתיני אם לא יכנע ויקבל את התכתיבים הישראליים והאמריקאיים". איאם אל-ערב, 1.10.2000.

חבר הכנסת ברכה בתפקידו כיו"ר הוועד הארצי של ראשי הרשויות, משתתף בכנס של משרד התרבות הפלשתיני בנוכחות מושלי מחוזות ברשות לזכר טבח כפר קאסם: "ביצוע הטבח הזה לא היה סתם תקלה בתוך המפעל הציוני כי אם ניסיון להוציאו אל הפועל ולחזק את המפעל הזה באמצעות גירוש התושבים מאדמתם והקמת המדינה הגזענית". אל-איאם, 7.11.1999.

עסאם מח'ול:

מח'ול מתאר את מות הערבים בהר הבית כתוצאה של תכנון ישראלי: "הטבח [...] הוא פעולת איבה מתוחכמת ופשע מזויע שממשלת ישראל ביצעה [...] ממשלת ברק ביצעה טבח מחושב על רקע הכישלון בכפיית משוואת השלום הישראלית. [...] זהו] ניסיון להעביר מסר לעם הפלשתיני ולהנהגתו שאי קבלת התנאים של ישראל יביא לדיכוי ברברי. [...] דמם של הפלשתינים הוא הטאבו הפלשתיני המנוסה בדם". איאם אל-ערב, 1.10.2000.

חבר הכנסת מח'ול מבהיר את הסיבות של כניסת שרון להר הבית: "שרון לא השתנה, זהו שרון שוועדת חקירה רשמית קבעה כי הוא אחראי על טבח סברה ושאתילה. הוא רוצה לחזור לשלטון כשהוא חותר בנהר של דם ורוכב על גלים של פרופאגנדה פשיסטית נגד העם הפלשתיני". איאם אל-ערב, 29.9.2000.

אחמד סעד:

לרגל החלטת בג"צ קציר, עושה ד"ר אחמד סעד חשבון עם מאפייני המדינה היהודית: "[החלטת בג"צ בעניין קציר חשובה כי דחתה את טענות 'הסוכנות היהודית' לפיהן [פעילויות הארגון הציוני הזה מוגבלות לתמיכת ההתיישבות היהודית והקמתן של התיישבויות ציוניות בלבד. [...] עבורנו החלטה זו היא בבחינת צעד חיובי המעורר בשיח המאבק שלנו את חשיבות המשך והחרפת מערכתנו. [...] הבעיה] טמונה במדיניות הציונית אשר בהגדרתה את אופי המדינה כימדינת היהודים' מתנכרת לזכותנו כמיעוט לאומי לשיוויון. [...] זוהי] גם התנכרות לזכותם של הערבים לבעלות על אדמת המולדת. המדיניות הציונית [...] חוקקה חוקים גזעניים להפקעת האדמות הערביות: חוק ריכוז האדמות, חוק יהוד הגליל. חוקים המשמשים אמצעי הפקעת זכותנו במולדת. היא יודעת היטב, כמונו, כי האדמה היא מרכיב חשוב ביותר בשימור ופיתוח הזהות הלאומית והזכות להשאר על אדמת המולדת. ממשלות ישראל לדורותיהן וזרועות הציונות

השונים, 'מינהל מקרקעי ישראל', 'המנהל', 'קרן היסוד' ו'הסוכנות היהודית', פעלו במסגרת מה שקרוי 'קנין לאומי' כלומר עמלו על יהוד האדמה... [זאת] על חורבות הערים והכפרים הפלשתיניים ההרוסים שתושביהם הוגלו מהם. [...] המדינה גוזלת אדמות מהערבים והן מועברות כדי להקים התנחלויות חדשות והרחבת הקימות. [...] החלטתו של בג"צ הינה סממן חיובי המצריכנו להשקיע מאמצים ולהחריף את המערכה בכל המישורים. [...] אנו מקוים שעצרת יום האדמה תסייע למען זכות הפליטים לשיבה [...]. כל אל-ערב, 21.4.2000.

גילויי דעת של גורמים בזרם הקומוניסטי

סניף חד"ש בנצרת מפרסם גילוי דעת ב-30.9.2000 בעקבות האירועים בהר הבית. גם תנועה קומוניסטית משתמשת בשפה אסלאמית דתית: "כוחות הכיבוש הישראלי ביצעו את אחד ממעשי הטבח הנאלחים ביותר נגד בני עמנו הפלשתיני, כאשר פתחו באש חיה על המתפללים שהביעו שאט נפש וזעם על כך ששרון טימא את רחבת החארם בצפצוף ארוך למרות שמסגד זה הוא אחד מקודש הקודשים של המוסלמים והראשון משני כיווני התפילה [קיבלה]".

סניף טירה של חד"ש והמפלגה הקומוניסטית מפרסם ב-9.10.2000 כרוז: "שליטי ישראל [...] רצחו שבעה שהידים עד כתיבת כרוז זה. [...] התהילה והנצח לשהידים הצדיקים של עמנו".

הכרזות ועדת המעקב

"מנהל לשכת הוועד הארצי של ראש הרשויות וועדת המעקב מסר לאימם ששני גופים מתכוונים להגיש תביעה נגד אליק רון ולדרוש להעמידו למשפט בינלאומי **כפושע מלחמה**". אימם אל-ערב, 4.10.2000.

הכרזות ועדת המעקב ב-10.6.2000: "המסר שלנו לעולם ולדעת הקהל העולמית [...] היותנו מיעוט לאומי החי במולדתו ועל אדמתו. איננו מיעוט מהגר או מיעוט זר לארץ זו. [...] מדינת ישראל, בטבעה, היא המדינה היחידה בעולם, למרות שאנו במאה ה-20, אשר מגדירה את עצמה לאומית ודתית כמדינה יהודית, פירושו של דבר חד-לאומית. [...] יציר כפיה של הגדרה זו הינו **מדיניות גזענית**. [...] הגיעו הדברים עד כדי כך שאפליה ברורה זו קבלה תוקף בחוקים רשמיים רבים בישראל, דבר אשר סותר את זכויות האדם והחוק בינלאומי. [...] לפיכך, התיימרותה של ישראל להיות דמוקרטית הינה יומרה מעוותת".

"החרפתו של מסע ההסתה הגזעני פשיסטי נגד הציבור הערבי ככלל וחברי הכנסת הערביים בפרט, ברמות הפרלמנטרית, התקשורתית והעממית [...] מדליקה נורת אזהרה ומתריעה על הסכנה אשר אליה עלולים להגיע הדברים בצל העוינות הגוברת והבהמית נגד הציבור הערבי והנהגתו. הוכח בבירור כי **תופעות גזעניות אלה בארץ, הן במישור הרשמי והן במישור העממי מושרשות בחברה הישראלית**, עד כדי כך שלאחרונה הן פונות למסלול מסוכן ופומבי המדיף ריח של מזימת אפרטהייד חדשה נגד הציבור הערבי. [...] מסע ההסתה מהווה ניסיון נוסף לבטל את הלגיטימיות של קיומנו והמצאותנו בארץ, על אדמת אבותינו ואבות אבותינו [...]. **הדבר משקף את המשכה של מדיניות גזענית שיטתית ורשמית נגד הציבור הערבי בישראל**". ועדת המעקב, כפר מנדא, 20.6.2000.

חברי ועדת המעקב שהתכנסה ב-30.9.2000 תמימי דעים ביחס למאפייני מנהיגי ישראל: רג"א אגבריה: הטבח היה מתוכנן. ראמו גיראייסי: ברור שהטבח היה מתוכנן ומתוכנן בהתאם להחלטת הממשל הישראלי. [...] עסאם מחול: הצהרות ברק מוכיחות כי הטבח היה מתוכנן. [...] החלטות: הכרזות יום א' 1.10 כיום אבל לאומי או יום מאבק לאומי. [...] ארגון] פגישה עם הנשיא יאסר ערפאת, [...] לשים פעמינו אל ירושלים ביום שישי הקרוב לתפילה באל-אקצא.

ועדת המעקב יוצאת נגד הפגיעה במסגדים, עומדת על הקשר הלאומי הפלשתיני למולדת ומתייחסת לפשיזם הישראלי: "הננו מגנים בכל לשון את הריסתו של מסגד סרפנד [...] הנמצא ליד כפר פרדיס מול התנחלות הבונים אשר נחשבת המשכו של הכפר טנטורה שתושביו גורשו. אנו רואים בהריסתו **מעשה נפשע פשיסטי וגזעני**. [...] יש לציין כי התנחלות הבונים מתכננת בשלב זה להקים איזור תיירות באותו איזור!" כפר מנדא, 25.7.2000.

ועדת המעקב בכינוסה ב-3.5.2000, עומדת על מאפייני החברה הישראלית: "עתה התברר כי **תופעות הגזענות בחברה הישראלית** במישור העממי כמו גם הרשמי מסלימות יום אחר יום ובמספר אופנים לכיוון של **פשיזם לאומני**".

לקראת יום האדמה מתייחסת ועדת המעקב בכינוסה ב-23.3.2000 למצבו של המיעוט הערבי בחברה גזענית-פשיסטית: "הציבור הערבי ניצב אל מול החמורות שבתכניות להפקעות [...] במטרה לפגוע בקיומנו על אדמת אבותינו ואבות אבותינו. [...] למשל] כביש חוצה ישראל, מפת המתאר הארצי (תמ"א 35), אדמות אל-רוחה במשולש הצפוני, תוכנית גירוש הערבים בנגב על-ידי שיכונם בשני ישובים כדי להשתלט על אדמותיהם, הקמת התנחלויות ומחנות צבא על חשבון האדמות הערביות כפי שקורה בסכנין [...] חילול קודשינו, מסגדים וכנסיות ובתי קברות [...], מדיניות אפליה גזעית ודיכוי, [...] מדיניות חנק כלכלי, [...] **התפשטות תופעות גזעניות בארץ**, [...] **גזענות היידיסטית פושה בחברה הישראלית**, [...] כל זה ויותר מצריך את אזכורו של יום האדמה השנה תוך הקניית אופי של מאבק, מחאה ואחדות לאומית. [...] הפעילויות: קריאה לבתי הספר להקדיש שעות לימוד להסטוריה של יום האדמה ומצב האדמות, [...] להוציא את מילון האדמה ולהוציא את הספר השחור אודות יום האדמה, כדי להעשיר את הזיכרון הקולקטיבי ולחנך את הדור הצעיר. להגיש לאפיפיור בביקורו בנצרת מסמך מקיף אודות ההסטוריה, המצב והעמדות של הציבור הערבי פלשתיני בישראל, ולהפיץ מסמך הסטורי זה לכל השגרירים בישראל, הגורמים הבינלאומיים, כלי התקשורת ודעת הקהל העולמית. [...] **ביקורי הזדהות בכפרים הלא מוכרים והכפרים שתושביהם גורשו מהם בכל רחבי המדינה**. [...] אנו קוראים לציבור הערבי שלנו להשתתף בהמוניו ובאופן אקטיבי בפעילויות **אזכור יום נצחי זה של מאבק לאומני**".

כתבות כלליות בעיתונות הערבית

תיאור עיתונאי הבא להראות את תאוות הדמים של היהודים: "הצלף צוחק.. ואני צופה בפרופסור הנאור והתרבותי בן עמי על מסכי הטלוויזיה כשהוא מחייך ומביע צער על ההרוגים.. ברק מברך את הרוצחים, מודה להם על הישגיהם ונותן להם אור ירוק: עשו כל מה שצריך כדי לפתוח את הכבישים והרחובות לתנועה. והרוצח צוחק.. ממש כמו שצחק שדמי לפני ארבעים וארבע שנים כשקיבל את הפקודה לקצור את תושבי כפר קאסם.. [...] הרוצח מתגלגל מצחוק.. הנה הודיעו לו על נפילת השיהיד השישי..". איאם אל-ערב, 3.10.2000.

כתבה עיתונאית סטירית המתיחסת למומחיות היהודים והישראלים בשפך דם: "הינו עדים בסידני לתקוה הנכזבת של המשלחת האולימפית הישראלית [...] ושל העם היהודי על אובדן המדליות האולימפיות למרות הרצון העז להשיגן כדי לשמוע את 'התקוה'. [...] הממסד השלטוני שלכם הזדרז לפצות על מה שאבד שם והתחילה עונת קציר מדליות הזהב. [...] **מזל טוב על מדלית הזהב שהשגתם בשחיה בסגנון חופשי במעשי טבח, על מדלית הזהב בחתירה במעשי טבח, על מדלית הזהב בפגיעה במטרות ובצליפה במעשי טבח. מזל טוב על ה'זהב' של מעשי הטבח שלכם**". נביל סעדי, איאם אל-ערב, 3.10.2000.

בתיאור מהומות אל-רוחה לא מהסס העיתונאי להשוות את מדיניות ישראל למדיניות גרמניה הנאצית כלפי יהודי אירופה: "כאילו הם עושים בשנת 1998 מה שעשו בשנת 1948!! בוקר יום ראשון שעבר התעקש הממשל הישראלי השולט להזכירנו ששנת 1998 היא למען האמת שנת 1948 מוכפלת בחמישים פעם. [...] חמושים באהבת המולדת בעימות עם החמושים בנשק המדינה.. משחק ה"הפקעה" וה"אחיזה" הזכיר לי לצערי הרב את **משחק 'מחנה העבודה' ו'מחנה המעצר' מזמן אחר!** [...] הצבא מניח את נעלו על חלקת אדמה ערבית בתירוץ הצורך לאיזורי אש ואימונים.. ולאחר תקופה קצרה או ארוכה מפנה הצבא את האדמה לצדדים ההתנחלותיים הקולוניאליסטיים אשר מהר מאד פורשים את מפותיהם והפרוייקטים שלהם ומתחילים העבודות בבניית הערים וההתנחלויות היהודיות החדשות!!". כל אל-ערב, 2.10.1998.

1. שינוי בשיח השוויון, היחס לציונות ולאזרחות ובינאום

1.1. הזרם הלאומי

עזמי בשארה:

תנועת בל"ד עומדת בראש היוצאים נגד תהליך ההשתלבות של ערביי ישראל בחברה הישראלית. בכנס מרכז עדאלה מסביר בשארה: "האירועים האחרונים גרמו לכך שננטוש לחלוטין את **אשלית האסימילציה** שאחדים הטיפו לה. [...] מה שקרה אינו סתם אירוע חולף אלא דבר בסיסי שזיעזע את המיעוט הערבי וטרף את יחסיו עם המדינה. התוצאה החשובה ביותר של האירועים היא נפילת אשלית האסימילציה. אני לא אומר שקרסה אשלית האזרחות והשוויון. האזרחות עודנה כלי פוליטי לחשיפת מדיניותה הגזענית הציונית של ישראל. [...] אסור להגרר לבחירות ולהבחנה בין ברק ונתניהו. **איננו צד פוליטי במשוואה הישראלית**". אל-איאם, 84, 85.

בתשדיר תעמולת בחירות בשנת 1999, בטלויזיה הישראלית הוא מצהיר: "אם תלך הזהות הלאומית הערבית, **התחליף לה אינו הזהות הישראלית, אין זהות כזאת**. הכרטיס הכחול שיש לכם בכיס אינה זהות, זוהי תעודת שהייה".

בשארה מרחיב בעמדת הבדלנות בחוברת בל"ד המסכמת את הוועידה השלישית שנערכה ב-20.11.1999: "אנו לאומנים ערבים משום שאנו מסרבים לראות בפירוד ובחלוקה הפוליטית של האומה הערבית דבר טבעי. [...] אנו לאומנים ערבים משום שאנו בני לאום פלשתיני האוהבים את מולדתנו שנחמסה, פלשתיין, גאים בזהותנו הערבית הפלשתינית ומשום שאנו רואים כי לא ניתן להכריע את עתידה של פלשתיין ושל העם הפלשתיני במנותק משיתוף פעולה והתלכדות ערבית. לא התאפשר ולא יתאפשר להקים [בישראל] אומה אחת של אזרחים. היסוד התיאורטי של ישראל מהווה את ההגדרה שלה והתפקיד שהתוותה לעצמה היא היותה מדינת היהודים. כל עוד היא מדינת היהודים והיא איננה מפרידה בין דת ולאום ובין שניהם מחד גיסא למדינה מאידך גיסא, **כל השתלבות במדינה היא אשליה גמורה**. [...] הזרם הלאומי מציב את דרישותיו לשוויון לא בסתירה כי אם בהרמוניה עם העמדה הפוליטית והלאומית, כך **שהדרישות לשוויון לא יהפכו לתהליך של ישראליזציה, ציוניזציה** ודחיקה לשוליים. [...] התנועה הלאומית שלנו איננה מציעה את 'מדינת כל אזרחיה' במנותק מזהות לאומית וזכויות קולקטיביות. כמו כן, מדינת כל אזרחיה איננה 'מדינת היהודים' או 'המדינה היהודית', וכאן מתייחדת הברית בכך שהיא מדגישה כי **האמרה 'מדינה יהודית ולכל אזרחיה' היא אמרה סותרת ובלתי**

מקובלת תיאורטית [...] ישנם] שני מסלולי מאבק: מסלול האזרחות הדמוקרטית והמאבק נגד הציונות ומתן דגש על אישיות ערבית-פלשתינית עצמאית.

הדגשה לעמדה הבדלנית נותן בשארה בדבריו בעקבות הרצאה שנתן באיצטדיון הלאומי של קטר. הוא אמר ש"הוא לא הרצה כחבר כנסת אלא כחוקר ומרצה ערבי. [...] הוא מתנגד לייצג את ישראל והכנסת בחו"ל והוא מתנגד להשתתף במשלחות פורמליות לחו"ל. כמו כן הוא הדגיש שהוא מתנגד לכך שאזרחים ערביים יעבדו בסגל הדיפלומטי וייצגו את מדינת ישראל בחו"ל". אל-סינארה, 2.6.2000.

מזכ"ל בל"ד, עווד עבד אל-פתאח:

עבד אל-פתח מסביר את העמדה היסודית ביחס לאזרחות במדינה הציונית: **"איננו מכירים בחוקיות של הציונות, ואולם ישראל היא עובדה קיימת וכאשר אנו פותחים את בעיית האזרחות, הרי שזהו מאבק עם הציונות עד שיסתיים"**. כל אל-ערב, 4.

גילויי דעת בל"ד, כללי:

ביטוי בולט לשלילת הישראליות ניתן למצוא בדיונים סביב מעמדה של ועדת המעקב, כוועדה של ראשי רשויות או כפרלמנט לאומי. גם כאן ממלאת בלי"ד תפקיד מרכזי. ד"ר מוחמד מוחארב חבר הלשכה המדינית של בלי"ד, "ציין שהכרחי לפעול ברצינות ובמהירות כדי לגבש מחדש את ועדת המעקב על **יסודות לאומיים בריאים של מאבק**. [...] בספרו נאמר: הערבים הפלשתיניים הם חלק חי ופעיל של העם הערבי הפלשתיני ושל האומה הערבית. [...] **מספרם עולה על מיליון איש והמספר מצוי בעלייה נמשכת**. [...] ראשית עליהם להכיר בעצמם כי הם עם ולא קבוצת משפחות ובתי אב. [...] **הדרישה שלהם שהשלטון הישראלי יכיר בהם כבמיעוט לאומי** היא חשובה מאד. בנייתה מחדש של ועדת המעקב [...] מעניינה גם לתת משמעות לסיסמא 'מדינת פלשתיין' ולהפוך אותה מציפיית הפרט לפרוייקט ציבורי". כל אל-ערב, כתבה 15.

מצע בלי"ד והחלטות הוועדה השלישית 18–20 בנובמבר 1999 מרחיבים בנושא זה: "מטרה אחת היא ההגנה על הזהות הלאומית של העם שלנו לנוכח **פעולות הישראליות ומסמוס הזהות הלאומית**. [...] האחריות מחייבת הגנה על הערכים האלה מול אלה המעמידים פני ישראלים במסווה של מציאותיות ומול אלה המזדנבים למפלגות הציוניות במסווה של תהליך השלום. [...] מוצאים אנו את עצמנו, בניה המקוריים של הארץ, קוראים את ההסטוריה שלנו במושגים ציוניים שבאו מהחוץ. דבר זה מביא בהכרח **לניכור לזהות התרבותית** שלנו ולתופעה של עברות השפה הערבית ואף לעידוד הלגיטימיות של הגיוס לצבא. [...] העקרונות: הערבים בישראל הם חלק מהעם הפלשתיני והאומה הערבית, [...] הפיכת ישראל למדינה דמוקרטית הלוא היא מדינת אזרחיה [...] **ומאמץ לבטל את העקרונות הגזעניים וכל החוקים והתקנות שהניחו את יסודות האופי הציוני של ישראל**. [...] הכרה בציבור הפלשתיני כמיעוט לאומי [...] בהתאם לזכויות המנוסחות בהצהרות האו"ם, [...] ביסוס אוטונומיה תרבותית. [...] פתרון בעיית העקורים בתוך ישראל, כולל זכות השיבה לכפרים ולערים שלהם והקמת כפרים וערים ערביות חדשות, [...] פתרון הבעיה הפלשתינית על בסיס [...] מדינה עצמאית בשטחים הפלשתיניים הכבושים מ-1967 ובירתה ירושלים, פינוי מלא של ההתנחלויות וזכות השיבה לפליטים".

בפנייה לנוער של תנועת בלי"ד מנובמבר 1999, נשללת בצורה מפורשת הנאמנות למדינה: "האם כבודנו מאפשר לנו להצהיר על **נאמנות למדינה המצהירה שהיא יהודית, מדינה שקמה על חורבותיו של עמנו כולו** [...]?"

ביטוי בולט לעמדה הבדלנית ניתן למצוא בשלילה החריפה לאפשרות גיוסם של ערביי ישראל לשירות צבאי או לאומי. בכרוז סניף הנגב של תנועת בל"ד מיום 8.5.2000, נאמר: "אנו מגנים את הימצאותם של מחנות צבא בכניסה לעירו הערבית הפלשתינית רהט! אחת המטרות החשובות ביותר של המחנה הזה היא בעיקרון לעודד את הנוער להתגייס לצבא אשר הוא הכלי שהביא לנכבה של עמנו הפלשתיני, עקירתו, השארתו חסר בית ורציחתו. זה הצבא אשר ביצע מעשי טבח רבים מספור נגד בני עמנו הפלשתיני, כמו טבח דיר יאסין, טבח העקרבים בנגב, טבח קביה בפיקוד שרון, טבח כפר קאסם, טבח סברה ושאתילה, טבח אל-אקצא, טבח כנה ועוד עשרות אחרים. במעשי הטבח האלה נהרגו אלפי בני עמנו הפלשתיני, נשים וטף, נערים וזקנים, וזאת כדי לעוקרנו ממולדתנו שאין לנו אחרת במקומה, כדי להקים מדינה יהודית ציונית [...] זוהי המדינה הגזענית שמנסה למחוק את זהותנו הערבית פלשתינית, זוהי המדינה שגרשה שבע מאות אלף פלשתינים והרסה חמש מאות ושלוש עשר כפרים פלשתיניים בגליל, במשולש ובנגב. הרעיון הדוחה הזה של גיוס לצבא הוא סוג אחר של שיתוף פעולה. [...] **ההתגייסות לצבא היא עניין לא מוסרי, וכמוה הירידה לזנות, מכירת אדמות ומכירת המצפון**".

דברים דומים ניתן למצוא גם בכרוז סניף נצרת של תנועת בל"ד מיום 15.10.2000: [...] התרחקו מהחיילות, **קראו למגוייסיים מבני העיר להשליך את מזיהם ונשקם הצבאי לבל יהיו במחנה השני נגד בני עמם במאבקייהם ובמחאתם**. אנו קוראים לעיריית נצרת לגנות בישיבתה הבאה את הגיוס ולשלול את גיוס צעירי העיר. אנו מדגישים לצעירנו שהאנתיפאדה ההרואית שלהם שנפתחה להגן על ענייניו של העם הזה, כוחותיו, קודשיו וירושלים שלו, היא התלהבות [הבה] צודקת ולגיטימית למרות הקרבנות הכואבים שהוקרבו על מזבח הכבוד".

בצד ההתנגדות לשירות הצבאי או הלאומי, כביטוי לישראליות, יוצאת בל"ד בראש המתנגדים לחגיגות יום העצמאות. בבטאון התנועה פצאל אל-מקאל מיום 12.5.2000, מתוארים האירועים בשפרעם סביב כוונת העירייה לקיים את החגיגות: "כותרת: חרם כמעט מלא של ראשי הרשויות הערביות שממנו חרגו רק **ששה טיפוסים מעוותים**. שעה אחת לפני פתיחת 'חגיגות העצמאות', בל"ד ארגנה הפגנה [...] הונפו דגלי פלשתיין ועשרות שלטים כגון 'לא אהלן, לא סהלן, למי שיורדים על ארבע לחוג את עצמאותם... את הנכבה שלנו' [...] ועוד עשרות שלטים המגנים את הצעד מוג הלב של ערסאן יאסין שניסה לזהם את הסביבה הלאומית של שפרעם ואת הציבור הערבי בכלל. [...] מהרגע הראשון עלתה קריאת המפגינים פה אחד: **'שים את הבוגד ואת הסוכן על-פי התותח', ובנעימה הזאת התקבלו כל משלחת או אדם 'ערבים'**. שבאו לחוג. [...] כמה מהמפגינים טיפסו על השער [של אולם החגיגות] והניפו את דגל פלשתיין בראשו, וכאשר הוא הונף עלה קולם של אנשי הכבוד: 'הדגל שלנו הוא דגל פלשתיין ואנו מחוייבים להניפו'. [...] יצוין שהחלטת הוועדה הארצית להחרים את 'חגיגות העצמאות' היתה מוצלחת, וסטו ממנה רק כמה ראשי מועצות וחברים שהם סוטים בהתנהגות החשודה שלהם".

בצד ההתנגדות לחגיגות יום העצמאות של ישראל מפרסמת התנועה גילוי דעת ב-10.5.2000, המתאר את משמעות היום מבחינת הערבים אזרחי המדינה: "**יום הזכרון לנכבה הגדולה**. אנו קוראים לציבור הפלשתיני שלנו להחיות את זכר הנכבה הפלשתינית על-ידי המשך המאבק וקידום עניין האחדות הכלל ערבית והלאומית וכן על-ידי ארגון ביקורים בכפרים נטושים [...] לעידוד הזכרון הקולקטיבי וחינוך הדורות הבאים המצטרפים לעמם בשמירה על זהותם, כבודם ומצפונם מאובדן. [...] **תהילה ונצח לשהידיים הטהורים של עמנו**. כן לזכות השיבה לפליטים ולעקורים שבתוך הקו הירוק. [...]"

"בני הכפר":

תנועת "בני הכפר" כמו בל"ד שוללת את ההשתלבות במדינה. המזכ"ל רג'א אגבריה מסביר: "אנחנו לא מוכנים לשום שירות שיש לו צביון של מדינה יהודית לכן אנחנו שוללים את השירות הלאומי. הלאומיות שלנו היא פלשתינית". סאנת, 26.1.2001.

רג'א אגבריה חוזר וקורא לערביי ישראל לנהל מאבק לאומי בשיתוף עם הרשות הפלשתינית, כשוועדת המעקב תהא הנהגה לאומית נבחרת: "הברירה היחידה שלנו היא **להפר את החוקים** העומדים בסתירה לזכויות האדם. הגיע הזמן **שנתנהג כמיעוט לאומי, נבחר את ועדת המעקב ושתגובתינו תהיה מדינית**. אני מציע לארגן פגישה עם הרשות הפלשתינית". פנורמה, 15.9.2000.

"יש לבחור את ועדת המעקב בבחירות ישירות ועלינו להתנהג כמיעוט לאומי. [...] עלינו להתחיל להתנהג כמיעוט לאומי ולא להסתפק בכך שוועדת המעקב תשאר ועדת תיאום עליונה 'בהזמנה', אלא ועדה שתפעל כפרלמנט ערבי שיש לו הנהגה נבחרת מלמטה. כל אל-ערב, 22.9.2000.

ביום עיון של התנועה האסלאמית לרגל יום האדמה אומר עו"ד וכים וכים מ"בני הכפר": "המחשבה החרותה במוחם של האנשים האלה היא שאי אפשר להקים מולדת ציונית אלא אם משתלטים על האדמה ומרוקנים אותה מיושביה. [...] **השתלבותנו אינה אפשרית** [...]. **מה אנחנו רוצים? אם אנחנו רוצים להשתלב אנחנו בדרך למחיקה** [...]. האלטרנטיבה להשתלבות היא ניהול חיינו באופן מלא כלומר השגת אוטונומיה עצמאית (תרבותית, כלכלית, חברתית ולאומית). וכים תקף את אלה הסבורים שבאמצעות ההשתלבות והפרלמנט אפשר להשיג משהו. **הדרך היחידה לקצור הישגים היא מאבק של המונים ועימות**. בזה הוכחנו שאנו חזקים כפי שקרה ביום האדמה, באום אל-סחאלי ובאל-רוחה". סאות, 31.3.2000.

גם "בני הכפר" מתנגדים בעוצמה לחגיגות יום העצמאות. סניף התנועה בשפרעם מפרסם ב-29.4.2000 גילוי דעת: " [...] כל עוד דם ערבי פלשתיני זורם בעורקנו [...] ישאר טקס יום העצמאות עבורנו יום של עצב, יום זכרון לנכבה של עמנו ומועד אזכור למעשי הטבח בכפר קאסם, דיר יאסין, סברה ושאתילה... ואלפי אלפי חללים של בנינו הברים. הציבור בשפרעם גאה בהסטוריה הלאומית המפוארת שלו: איתפאדת הפועלים הראשונה בהסטוריה של המדינה (מהומת האוטובוסים 1959), התפרצות יום האדמה הנצחי והעימותים באום אל-סחאלי... [...] אנשים! כל שנותר לנו הוא כבודנו. על כולנו להביע דחייה מצעד זה של כניעה והשפלה אשר יכתים את ההסטוריה שלנו ואת עתידנו... [...] אין שום דרך זולת הגשמת כל הזכויות הלאומיות של עמנו הפלשתיני, השבת המגורשים לבתיהם, העקורים והפלשתינים מהתפוצות לאדמתם ומולדתם".

יחסה של תנועת "בני הכפר" כלפי המדינה מוצג בחריפות וללא מסכות בזמן מהומות אוקטובר. התנועה מפרסמת גילוי דעת: "טבח נוסף שבוצע על-ידי מנגנוני הדיכוי והכיבוש הציוני נגד זכותו של עמנו [...] עשרות שהידים הצטרפו לשיירת שהידי פלשתיני והאומה הערבית, בהגנה על קיומנו, בהגנה על זכותנו על מולדתנו שלא היתה לנו ולא תהיה לנו מולדת חוץ ממנה, בהגנה על ירושלים כבירה ערבית ופלשתינית, בהגנה על אל-אקצא. דמם של מאות הפצועים עדיין מרווה את רחבת אל-אקצא ואת **אדמת פלשתיין, משכם אל הגליל, מרמאללה לשפרעם, מעזה לאום אל-פאחס**, והעימותים עוד נמשכים. **זמר המוות שזימר שרון, ריקוד הדם שמבצע ברק עם הצבא הפשיסטי** שלו, ומשטרת בן עמי, **הזרועות של התנועה הציונית**, אינם אלא הוכחה נוספת לחלוקת התפקידים בין מה שנקרא 'ימין' ושמאלי **בישות הבלתי לגיטימית הזאת**. מה ההבדל בין השוחט של סברה ושאתילה לשוחט של אל-אקצא, ברק? [...] זוהי הוכחה ניצחת להכרח בעצירת מה שמכונה המו"מ 'לשלוש' כביכול, שהכניס את עמנו הפלשתיני והאומה הערבית למבוכים אפלים. ראוי יותר 'להורות' לשלטון לשחרר את השבויים [...] שנעצרים במסגרת ביצוע ההסכמים הבטחוניים עם 'ישראל' [המרכאות במקור]. **אנו דורשים מהמשטרים של מדינות ערב שקשרו יחסים דפלומטיים עם הישות הציונית לנתק את היחסים**. [...] די לכם להשלות את עצמכם, הישמעו לקריאה ולבקשת העזרה של עמיכם בני האומה הערבית האחת. ירושלים היא כלת הערביות שלכם". איאם אל-ערב, 2.10.2000.

אחמד טיבי:

גם ה"תנועה הערבית לשינוי" בראשות אחמד טיבי יוצאת נגד ההשתלבות בחברה הישראלית: "עמנו סירב במשך השנים לשירות הזה והוא דחה את כל הטענות של השלטון שקשר את השיוויון למתן שירות לאומי, לכן אנחנו קוראים לראשי הרשויות המקומיות הערביות להדוף את הניסיונות האלה להכניס את השירות הלאומי לכפרינו וערינו". סאנת, 26.1.2001.

טאלב אל-סאנע:

אל-סאנע: "לפי השקפתי זה מעשה מסוכן מאד. זהו למעשה ניסיון הבקעה של השלטון לתוך הקונצנזוס הערבי השולל את המגמה הזו שמנסה לעקוף את הסירוב לשירות צבאי ולשירות לאומי. חובה להעניש את כל מי שילך לקראת הצעד הזה". סאנת, 26.1.2001.

מוחמד כנעאן:

חבר הכנסת מוחמד כנעאן מסביר את הסתירה היסודית בין הדרישה מהערבים לתרום למדינה לבין אופיה: "אני דורש מכל חברי הפרלמנט הערביים שיפתחו את מסגד אלעיבסיה בכוח. [...] הוא דרש לשחרר את מאות העצורים ובראשם השייח' אחמד יאסין הפועל למען החירות, הפטריוטיות ועצמאות עמו. **בנוגע לשירות הלאומי אמר: מה פתאום שנתרום את השירותים שלנו למדינה היהודית?!**"

כנעאן עומד על ההבחנה בין סוגי השירות: "השירות הלאומי פסול בעיקרון. הוא מסוה ומבוא לשירות בצבא". סאנת, 26.1.2001.

מוחמד זיידאן:

יו"ר ועדת המעקב, מוחמד זיידאן, יוצא נגד ההשתלבות והכרת העולם בקביעת ישראל שסוגיית אזרחיה הערבים היא עניין פנימי: "המפעל הציוני חותר למוסס את זהותנו הערבית. המדיניות הזאת נמשכת עד עכשיו. הוא דיבר גם על מנהיגי העולם הערבי והתעלמותם מבעייתנו וראיתם את הערבים 'בפנים' כחלק מהחברה הישראלית". חדית' אל-נאס, 1.12.2000.

הועדה הארצית מחרימה את חגיגות העצמאות של ישראל בשפרעם. היו"ר מוחמד זיידאן מצהיר: "לעולם לא אשתתף בחגיגה. אני קורא לראשי המועצות הערביים להחרימה ולדבוק בהחלטת ועדת המעקב". כל אל-ערב, 14.4.2000.

עבד אל-והב דראושה:

חבר הכנסת דראושה מציע התנתקות כמעט מוחלטת מישראל: "צריך שיהיה משקיף שייצג את האוכלוסיה הערבית בישראל במסגרת הליגה הערבית כדי להציג את העניינים של האוכלוסיה הערבית לפני נציגי מדינות ערב. [...] לשלוח משלחת שתייצג את האוכלוסיה הערבית בשטחי 1948 ותשתתף בדיוני ועידת הפסגה הערבית הצפויה להתכנס בקרוב, משום שאנו שלוחה של העולם הערבי ומדגישים את שותפות הגורל. הוא קרא להמשיך ולדרוש את מתן הזכויות הלאומיות והאזרחיות לאוכלוסיה הערבית ולאלץ את הממסד השליט להכריז על ישראל כעל מדינה דו לאומית". חדית' אל-נאס, 50.

2.1. הזרם האסלאמי

עבד אל-מאלכ דהאמשה:

"חבר הכנסת דהאמשה [דורש] מדינה עצמאית לערבים בישראל כך שינהלו את עניניהם בעצמם, אם המדינה אינה רוצה לתת להם את כל הזכויות והשוויון". אל-מית'אק, 25.2.2000.

"חבר הכנסת עבד אל-מאלכ דהאמשה דרש ממדינת ישראל וממשלתה להעניק לאזרחים הערביים עצמאות מלאה ומדינה כדי שינהלו את עניניהם בעצמם ובנפרד ממדינת ישראל. [...] יש לציין כי דהאמשה דורש מדינה ערבית בתוך ישראל ולא שלטון עצמי בתחום החינוך והתרבות כפי שדורשים הברית הלאומית הדמוקרטית בראשות עזמי בשארה וארגונים ערביים אחרים". אל-סינארה, 14.1.2000. ראה גם: אל-איאם, 13.1.2000.

דהאמשה יוצא נגד הקריאות לשירות לאומי של ערביי ישראל: "אנחנו שוללים כל שירות ממוסד למען המדינה שידחף לכיוון של שירות צבאי". סאות, 126.1.200.

בכנס באוניברסיטת חיפה אומר דהאמשה: "ישראל שהסתערה על הערים והכפרים הערביים, כבשה אותם ויצרה לעצמה ישות על המולדת הזאת. **השירות הלאומי והסוציאלי של האזרחים הערביים הינו מחוץ למסגרת האמנה האזרחית ביננו לבין מדינת ישראל.** [...] הוא הגיב להצעת החוק שהגישו וליד צאדק ואחרים לשירות סוציאלי תמורת משרות וכספים: אם נקבל זאת רצוננו יופקע, והיד שמפקיעה את רצונה מאבדת את ישותה וקיומה. אנחנו שהקפדנו על החירות והכבוד לא נמכור את קיומנו בשקלים של ישראל". אל-מית'אק.

כמאל ח'טיב:

השייח' כמאל ח'טיב מציג את תפיסת התנועה האסלאמית ביחס להשתלבות במדינה במסגרת שירות לאומי: "הם חייבים לדעת, שהאדם לא חי רק למען גופו ולמען דרישות הגוף. לאדם יש גם דרישות אחרות שהוא לא יכול לחיות בלעדיו והן תחושות הכבוד וההשתייכות, וכאשר ההיענות לדרישות הגוף היא אמצעי לחילול ולהשפלה של הכבוד העצמי, אז הוא מבין שהמושגים של מה שמכונה השירות הלאומי הן אכן אותו אמצעי". סאות, 26.1.2001.

ראיד סאלח:

השייח' ראיד סאלח קורא להתנתקות הערבים מהחברה הישראלית כמעט בכל תחומי החיים נוכח הפגיעה בערכים האסלאמיים: "עלינו לשאול את עצמנו כיצד לעבור לחברה יצרנית זאת אומרת בעלת יכולת, לדוגמה לייצר את פת לחמה דבר שיסייע לה בכוח העמידה בעיניים גורליים. על לקח זה אנו יכולים לדבר בגלוי וכך אנו יכולים להצהיר ולקרוא לכל המגזר הערבי להתחיל ולהקים מוסדות יצרניים בתחומי המסחר, התעשייה והאספקה ולהתחיל בהקמת מרכזים בעלי אופי עצמאי שישרתו את החברה שלנו בעיני בריאות, מניעה וכולי. מאידך גיסא יש לקחים שיש לטפל בהם רחוק משפת התקשורת, לדוגמה אנו יודעים כעת כיצד להתחיל את צעדת המאבק שלנו אך איננו יודעים כיצד לסיימה. [...] אני מסכים על כך שהעובדה שהציבור שלנו פוקד את הקניונים בחברה היהודית איננה מהווה הפסד כספי אלא הפסד מצטבר של הערכים שלנו [...]. אין מנוס מלהעביר את ענינו הגורליים באופן חלקי לחינוך לזהות שדיברנו בה רבות, עניני האדמה, ההקדשים, מגורשי 1948, הכפרים הבלתי מוכרים, הפליטים והאסירים הפוליטיים. אלה צריכים לקבל אספקט חינוכי אשר יביא לידי ביטוי את מהותה של המציאות". סאות, 1.12.2000.

גילויי דעת כלליים של גורמים בזרם האסלאמי

יציאה נגד השירות במשטרה: "בשם אללה הרחמן והרחום [...] כל אחד מאתנו עודנו זוכר כי הוא חי במדינה אשר הוקמה על חורבות מדינתו, [...] הכיבוש השוטם לא אמר די בהפקעת אדמתנו, טשטוש זהותנו [...]. מאז שהקים את מדינתו, מנסה כיבוש זה להרחיקנו משורשינו, מערבותנו ומגזעיותנו. [...] ניתן לראות ניצחון של מדינה זו על **קבוצת נפשות חולות** [...] תופעה זו [גיוס למשטרה] נושאת את הכינוי 'בגידה' [...]. כיצד **נכנה את השירות למדינה העברית בהתגייסות למשטרה?** אין אנו מפנים דברינו לקבוצה קטנה ומוקצית שלבור תחתיות הגיעו יחד עם המשת"פים והנפולת החברתית. כלום יש להזכיר להם מהי המדינה הזאת ומהי ההסטוריה שלה בעבר ובהווה? [...] [אנו פונים] לציבור המקיפם ומשפחותיהם שנתנו לגיטימציה **לבגידה** זו להתקיים ולפשות כמגיפה. [...] האין קלון בכך שאנו מגרשים את משתפי הפעולה שבאו מחוץ לשוב [בקא אל-עירביה] ומעודדים את **משתפי הפעולה שלנו?** [...] גורלם של המתגייסים למשטרה לא יהיה פחות מזה של משתפי הפעולה שגורשו. הננו להזהירם ולדרוש מהם לשוב אל שורות עמם. [...] **אנו דורשים להחרימם.** [...] נשא קולנו ונאמר לא לבגידה הפומבית הזאת, נגן על זהותנו והשתייכותנו ונכריז כי **מהיום נתחיל לצאת נגד התופעה עד שתפח נשמתה כליל**.. בושא וכלימה לנפולת!" 12.5.2000.

3.1. הזרם הקומוניסטי

מוחמד ברכה:

גם הקומוניסטים, שנתפסו תמיד כמתונים מבחינת תפיסת הדו-קיום עם המדינה היהודית, יצאו בראש המתנגדים לחגיגות יום העצמאות וארגנו הפגנות נגד קיום החגיגות בשפרעם: "המנהיג מחד"ש מוחמד ברכה עמד בתוך המון עם הכועס ונשא דברים שבהם בירך את המפגינים ואת הגיבורים על התיצבותם מעוררת הכבוד, עמידה של גאווה וגבורה נגד הממסד וסוכניו החורשים את רעת האוכלוסיה הערבית. בדבריו בירך את מאות אלפי הפליטים הפלשתיניים במחנות הפליטים הפלשתיניים ודרש את שיבתם אל אדמת מולדתם. [...] הוא] אמר **שהאוכלוסיה הערבית אינה מוכנה לחגוג ביום השנה לנכבה של עמנו** במדיניות של שליטי ישראל המתנכרת לה ולזכויותיה". אל-אתחאד.

גילויי דעת כלליים של גורמים בזרם הקומוניסטי

בגילוי דעת של תנועת הנוער הקומוניסטי בנצרת ישנה יציאה נגד השירות הצבאי: "זהו צבא כיבוש ואין לצעירנו מקום בו. אנו קוראים לערנות, זהירות והתנגדות לכל ניסיון להפריד את שורותינו באמצעות הקריאה לגיוס חלק מצעירנו לצבא. בה בעת אנו קוראים למגוייסיים, למרות מיעוטם, להפסיק את שירותם בצבא עויין לעמם ומדבר אליו בכדורים". נצרת, 2.11.2000.

סניף חד"ש בשפרעם מפרסם גילוי דעת, בדומה לתנועות האחרות, ובו קריאה להפגנה: "בני שפרעם הגיבורים! גבורי החיל ומקור המאבק! [...] הטקס [יום העצמאות] יערך בשפרעם לאחר שעורסן ניסה לחלל את זכרם של חללי עמנו הברים, עמד נגד הציבור הערבי ומוסדותיו היצוגיים, והכחיש את זכויותיו הלגיטימיות בפקודת אדוניו, ובזמן שעקבות הנכבה של עמנו הפלשתיני עודם לנגד עינינו ופצעיו טרם הגלידו. [...] בני שפרעם האמיצים! ניצוץ המאבק ויראת הכבוד! [...] יותר מאבק, לא נוותר על כבודנו! רצוננו ברזל, וכוחנו אינו יודע גבולות!" 5.5.2000.

גילויי דעת כלליים

דיונים שונים בעניין שמה של ועדת המעקב מבטאים את המתח בין טמיעה והשתלבות. בין ההצעות שנדונו: "ועדת המעקב העליונה לבעיות הציבור הערבי בישראל", "**ההנהגה הלאומית** המאוחדת של

המיעוט הלאומי הערבי בישראל", "ועדת המעקב העליונה לענייני הציבור הערבי בישראל". כל אל-ערב, 10.9.1999.

מידת ההתנכרות למדינה ואי-ההשתלבות בה מוצאת ביטוי בפנייה לגורמים חיצוניים. בעקבות מהומות אוקטובר נערכה פגישת חירום בכפר מנדה ובה החליטה ועדת המעקב העליונה "לפנות לאו"ם ולבקש התערבות וקבלת חסות למיעוט הערבי בישראל. הוחלט להכין תזכיר על התוקפנות העקובה מדם של המשטרה נגד האזרחים הערבים. הוחלט לבקש פגישה עם **מזכ"ל האו"ם** קופי אנאן. הוחלט גם להכין תזכיר על מצב ההמונים הערבים ועל התוקפנות כלפיהם ולהגישו לוועידת הפסגה הערבית באמצעות השגריר המצרי **ומזכ"ל הליגה הערבית**". איאם אל-ערב, 10.10.2000.

"החברה הפלשתינית בישראל המהווה 20% מהתושבים מבקשת היום חסות בינלאומית. [...] היחס הזה של הממשלה הישראלית כלפי הפלשתינים בארץ הזאת הוא יחס של מדינה אל אויביה ולא אל אזרחיה. זה מצביע על חומרת המצב **שאי אפשר לראות בו עניין ישראלי פנימי. זה דבר שדורש התערבות בינלאומית**. המכתב [של 'ההתאחדות לארגונים לא-ממשלתיים ערביים] דורש ממזכ"ל האו"ם לגנות את הפגיעות האלה באזרחים הפלשתיניים ומאריך בו להשתמש בסמכויותיו לשים קץ להרג זה כדי שדם השהידים לא ישפך כמים אלא יהיה כשמן על גלגלי המאבק להשגת הזכויות והשיויון בפלשתיין". איאם אל-ערב, 10.10.2000.

ביטוי לבדלנות ניתן לראות גם בעמדות ציבוריות, ארגונים, עיתונים וכדומה: האגוד הארצי של הסטודנטים הערביים מפרסם במאי 2000 מנשר: "[...] אנו אנשי המולדת הזאת ואין לנו מולדת זולתה! [...] אוי לבושה ואוי לחרפה! [...] ישנם אנשים 'משלנו ובתוכנו' הרואים לנכון לחגוג את יום העצמאות של המדינה באחת מערינו הערביות הותיקות, שפרעם. אנו מגנים את צעדו של עורסן יאסין המתקרא ראש עיריית שפרעם המקיים את חגיגות יום העצמאות ורואים בכך חריגה מהשורה הלאומית".

ועד הסטודנטים הערביים באוניברסיטת חיפה מפרסם במאי 2000 כרוז: "בימים אלה שמציינים 52 שנים להקמת ישראל חוזרים אלינו בכאב רב זכרונות נוראיים של מה שקרה לעמנו הפלשתיני ולאדמת פלשתיין הטובה. מאז תחילת הכיבוש הציוני על אדמתנו, לא חדלה מדינת ישראל לנסות להטמיענו. [...] כל זאת לא מנע **מהיישות הציונית** לגדל ולטפח משתפי פעולה מבני עמנו התועים אשר ניסו לאורך שנים לשרת את מטרות הציונות. השנה אנו רואים המשך לנסיונות אומללים אלה: במספר ישובים ערביים מתקיימות '**חגיגות לכבוד 'עצמאות' מדינת היהודים**'. הבולטת ביחגיגות אלה תתקיים בשפרעם בחסות המתקרא 'עורסאן יאסין'. [...] מחובתנו הסטודנטים הערבים להרים קולנו אל על בפני ראש עיריית שפרעם וחלשי אופי שכמותו ולשאול אותם: את מה אתם חוגגים? את היותם של מיליונים מבני עמנו שעברו נכבה, פליטים במולדת ובגולה? או את הריסתם של יותר מ-500 כפרים על ראשי יושביהם? או אולי חוגגים אתם את הנכבה שאנו חיים בעקבות ההפרדה הגזעית הנמשכת? אתם, לכם נאמר: לא ואלפי לאוויים! סטודנטים יקרים, זוהי קריאתנו אליכם להשתתף בהפגנת מחאה נגד הניסיונות '**לחגוג בה בעת שצריך להתאבל**".

ההפגנה נגד יום חגיגת העצמאות בשפרעם מבטאת עד כמה ישנו ניכור כלפי המדינה. למעשה, סביב האירוע שררה תחרות קשה בין חד"ש לבלי"ד, מי לאומי ואנטי-ציוני יותר: "הציבור הערבי הכריז: '**עצמאותכם, אסוננו**'. הפגנה בארגון חד"ש בראשות חבר הכנסת מוחמד ברכה ועסאם מחייל החלה לאחר הנחת זרי פרחים לזכר **חללי שפרעם שנפלו בהגנה עליה ב-1948**. [...] בני בלי"ד תפסו את

מקומותיהם כשהם נושאים דגלי פלשתיין, חלקם רעולי פנים ונושאים שלטים: 'אין פחד, **האבן הפכה לקלצ'ניקוב'**, ועוד". כל אל-ערב, 12.5.2000.

ניתן למצוא מינוחים בעיתונות האידיאולוגית והכללית המבטאים דה לגיטימציה של ישראל:
"תקיפת אזרחים ערביים בכמה ערים **בצפון פלשתיין. למשל בטבריה**". איאם אל-ערב 10.10.2000.
"כוחות הצבא הישראלי הוכנסו **להתנחלויות** רבות בקרבת סכנין [...] כאילו נשקפת סכנה לתושבי ההתנחלויות. [...] פורסמו שקרים בעניין ההתקפות על **מתנחלי הררית** ושהמשטרה נאלצה להגן על **ההתנחלויות**". איאם אל-ערב, 4.10.2000.
"אנו בתנועה האסלמית 'בפנים' הפלשתיני (ערביי 1948) [...] החלטנו לערוך השנה את העצרת בעיר אום אל-פאחם **בפלשתיין הכבושה משנת 1948**. [...] השתתפותכם נוגעת לנו ומחזקת את דבקתנו". המרכז הפלשתיני לתקשורת, כתבה 2 באינטרנט 6.1.2002.

ז. תפיסת ההסטוריה של הארץ והסכסוך היהודי-פלסטיני

ז.1. הזרם הלאומי

בראיון לטלוויזיה הפלשתינית מיום 20.2.2001 מסביר בשארה את העדר הקשר של היהודים לארץ: "הלאומיות הציונית ממשיכה להניח הסטוריה לאומית אחידה ורצף לאומי הסטורי בארץ, כדי לבסס את מה שקרוי 'זכות הסטורית'. המדינה, הריבונות, הזכות להגדרה עצמית וגם הלאום, כל אלה מושגים מודרניים שאין להם ולא כלום עם השבטים העבריים הקדומים או עם הדת היהודית. **הישראלים של ימינו אינם צאצאיהם של דוד או שלמה המלך**, ואף אם היו, אין הדבר מבסס לידם זכות לאומית מודרנית. ראשי השבטים, או השופטים לא היו מנהיגי מדינות, **והתארגנות השבטים ביהודה או בישראל, כמו כל התארגנות חברתית עתיקה, לא היתה מדינה**".

בפניה לנוער של מחלקת חינוך והסברה של תנועת ב"ד מנובמבר 1999 מסביר עווד עבד אל-פתאח את תפיסת התנועה ביחס להסטוריה של הסכסוך: "רקע הסטורי: [...] כאשר פלשתיין נכבשה בשנת 1948 וגורשו מבתיהם מאות אלפי אנשים מקרב בני עמנו שהפכו לפליטים במולדת ובמדינות ערב, וכאשר הוקמה ישראל על חורבותיהם בתוך גבולותיה נותרו בערך מאה וחמישים אלף פלשתיניים שמספרם מגיע כיום, חמישים שנים לאחר הנכבה, ליותר ממיליון בני אדם. [...] הלם התבוסה ואובדן המולדת היכו בחוזקה בעמנו: מאות אלפי פליטים תעו כאובדי עשתונות בבורחם ממעשי הטבח שבוצעו על-ידי הכנופיות הציוניות לאחר קרבות גבורה בהם נלחמו בני פלשתיין ובנותיה על הגנת חייהם ומולדתם, מבלי שיהיה להם נשק די הצורך, ללא ארגון הולם, וללא תמיכה ערבית. [...] החברה הפלשתינית [...] עמדה בפני אויב מאורגן, חדשני ומודרני, [...] הנהנה מתמיכת האימפריאליזם. [...] התנועה הציונית והכנופיות החמושות שלה הצליחו [...] לכפות עובדות בשטח ולשכנע את האוי"ם להורות על חלוקת פלשתיין. [...] העם הפלשתיני שהיווה את הרוב התנגד לעיקרון חלוקת מולדתו לטובת **תנועה אימפריאליסטית היא התנועה הציונית**".

ז.2. הזרם האסלאמי

השייח' ראיד סאלח ממקד את התכחות התנועה האסלאמית לקשר היהודי לארץ בכלל ולירושלים

והר הבית בפרט. בעצרת החמישית של "אל-אקצא בסכנה" הוא אומר: "לכן אנו אומרים בכנות לכל החברה היהודית בכל העולם, על השוני במגמותיה ובאורחות חייה, דתית או חילונית, ובעלי התפקידים והמקצועות השונים, שליטים ונשלטים. **אנו אומרים לכולם בכנות: אין לכם זכות באל-אקצא המבורך.** יתר על כן, אין לכם זכות על אבן אחת באל-אקצא, אין לכם זכות על גרגר אדמה, אין לכם זכות על כותל מכתלי אל-אקצא, שכן זהו מסגד ולא בית מקדש ראשון או שני כמו שאתם טוענים, והכותל הוא כותל של אל-אקצא והכותל הזה הוא כותל אל-בוראק ולא כותל הבכי כמו שאתם טוענים. אנו מדברים אתכם בצורה גלויה: **אנו לא מכירים בשום דבר הקרוי בית המקדש הראשון או השני.** [...] אנו מדברים אתכם גלויות: **אנו לא מכירים בשום דבר ששמו 'כותל הבכי'** ולא ב'מנהרת החשמונאים'. [...] הכרח לנו להדגיש כי בעלי הטענות הדחיות הללו רק דוחפות את העולם כולו למלחמת דת שרק אללה יודע את תוצאותיה". הנאום הופיע גם בסאות אל-חאק ואל-חוריה.

השייח' כמאל ח'טיב מציג את ראיית התנועה האסלאמית ביחס להסטוריה של הסכסוך: "אנו האסלאמיים לא נשכח את הידיים שהיה להן חלק ביבוא הנשק הציכי לכנופיות הציוניות לפני 1948 ואני מתכוון בזה לשכירי החרב הקומוניסטיים, הפלשתינים והיהודים, שההסטוריה לא רשמה את מעשיהם אלא באותיות שחורות ומרשיעות. לא נשכח שמאיר וילנר לשעבר מזכ"ל מק"י ומספר שניים במפלגה הקומוניסטית ב-1948 היה אחד החותמים על הכרזת העצמות של ישראל שקמה על חשבון פצעיו של הפלשתיני, שברי חלומו והנכבה שלו. [...] אלה האנשים שעדיין מניפים את דגליהם האדומים הנכריים, שעמיהם האותנטיים קרעו ורמסו ברגליים. כן, הם מניפים את דגליהם ביום השנה לנכבה, מעמידים אותם כנגד הדגלים האותנטיים, דגלי פלשתיין בעבר, בהווה ובעתיד. פלשתיין של ההסטוריה, פלשתיין של התקוה והאמונה", 22.5.1998.

בעיתון האסלאמי אל-מית'אק מופיעה כתבה המתארת הסטוריה דימינונית זאת במטרה להתגבר על המבוכה שעולה מהעובדות ההסטוריות ביחס לקשר היהודי לארץ ישראל: "בימים אלה פוקדים את פלשתיין אירועים והחלטות בעלות משקל לחייה עם הציונות התוקפנית הרוצה לכבוש את כל מה שנקרה בדרכה ולגנוב זכויות מזכויות הערבים והמוסלמים [...]. הערבים עשו את פלשתיין לארץ מולדתם מקדמת דנא והתאספותם בתחומיה היתה ידועה מימי הכנענים עד הופעת האסלאם. ההסטוריה מוכיחה לנו שהמרכיב הערבי נשאר בכל הזמנים בתולדות פלשתיין כרוב הגדול ולעומת זאת לאורך ההסטוריה המתועדת המתקרבת לחמשת אלפים שנים לפני האסלאם **לא היתה ליהודים מדינה במובן האמיתי של המלה** ושלטונם האמיתי לא ארך יותר מארבעים שנה. למרות זאת היהודים טוענים טענת שוא בספריהם כי האל נתנה להם [...] למרות עמדתן של המדינות והשינויים הבינלאומיים המשרתים את הציונות ועומדים לצידה, כל גרגר, רחוב ושכונה מעידים על שייכותה הערבית והאסלאמית ואפילו האויר שהם נושמים ערבי הוא. [...]". אל-מית'אק, כתבה 31.

3.7. הזרם הקומוניסטי

במסמך השישה ביוני 1980 מהספר השחור בהוצאת אל-אתחאד, מוצגת ההשקפה הקומוניסטית ביחס לסכסוך: " [...] אנו אנשי הארץ הזאת ואין לנו מולדת אחרת זולתה. מספיק שנוכיר לשליטי ישראל כי כאשר הם הסכימו על הקמת המדינה היהודית בפלשתיין, בהתאם להחלטות האו"ם מ-1947, הם ידעו כי מספרם של הערבים במסגרת המדינה כמעט משתווה למספרם של היהודים. גם כאשר **הצליחה המזימה האימפריאליסטית והציונית** תוך קשירת קשר של הריאקציוניזם הערבי לנשל את הרוב המכריע הערבי הפלשתיני הרי שמספרם הגיע למאה ושישים אלף, כ-20% בזמנו".

ח. צפיה לעתיד – שאיפות, מטרות ומאויים לאומיים

ח.1. הזרם הלאומי

העבר, כפי שהוצג, מתואר בצורה שקרית לחלוטין כדי לנתק את הבסיס לבעלות היהודים על הארץ. העתיד אף הוא מצוייר בצבעים וורודים שבו "ישראל" תמחק מהמפה. בפתיחת מועדון בל"ד מסביר חבר הכנסת עזמי בשארה: "המציאות היום בין הנהר לים היא שהעם הפלשתיני הוא מחצית האוכלוסיה ובעתיד נהיה הרוב. הזמן פועל לטובתנו, והדור הבא יכריע את סוגיית ירושלים אם אנו לא נוכל להכריעה כעת. [...] אנחנו רוב באיזור הזה ואסור לפחד ולהסס. אנו הבעלים של הארץ ושל האדמה הזאת. [...] בל"ד מבחינה בין זהות ולאומיות לבין זכויות אזרחיות, לכן הם מכבידים את ידם עלינו ואינם מניחים לנו. אנחנו קיימים כדי להצר את צעדיהם. אנשים שכבשו מחצית מעמי וגרשו את המחצית האחרת, האם יש לי שיג ושיח עמם? זו דרפרצופיות!" פצאל, 74.

בראיון לשבועון האוסטרי פרופיל מצהיר בשארה: "אינני מתנגד שכל ישראל תהפוך לפלשתיין". מעריב, 15.10.2000.

בועידת דרבן מופיע בשארה כחלק מהתועמלנים הפלשתיניים נגד ישראל: "העם הפלשתיני ינצח בסופו של דבר את האוייב העושק שהוא נטול ערכים". מעריב, 31.8.2001.

בפניה לנוער מנובמבר 1999 מתארת בל"ד את רצונה בהקמת מדינה ערבית גדולה שבה הערבים הם הרוב: "האיחוד מציע פתרון לא רק לערבים הפלשתיניים אלא גם ליהודים בארץ, משום שהוא נושא את ססמת הפיכת ישראל למדינת כל אזרחיה [...] שיתוף פעולה עם הכוחות היהודים הדמוקרטיים אשר מכבידים את זכותו של המיעוט הערבי להתארגן ולארגן עצמו על בסיס לאומי ומוכנים להכיר בו כמיעוט לאומי [...] והם משאירים את הדלת פתוחה בפני פעולות שיביאו לפתרון דמוקרטי הומני כולל, כלומר מדינה דו-לאומית בכל פלשתיין ההסטורית. [...] האיחוד פועל לביטול הציביון היהודי של מדינת ישראל. [...] דרישות ועקרונות נוספים הם הקמת מדינה פלשתינית עצמאית בשטחים הכבושים משנת 1967, שבירתה ירושלים וחזרת הפליטים הפלשתיניים לבתיהם. כן יש להשאיר את הדלת פתוחה בפני פיתוח אפיקים לפתרון שיתבסס על מדינה דו-לאומית, ערבית-יהודית בכל פלשתיין ההסטורית".

בהפגנה בחיפה אומר חאתם סהלה מ"בני הכפר" של ישראל אין זכות קיום והעתיד צריך להוביל למדינה פלשתינית בכל הארץ: "אני דורש מכל חברי הכנסת הערביים להתפטר כי הוכח שהמאבק הפרלמנטרי לא הביא שום תועלת והוא חסר משמעות. אנו דורשים מהם שיחזרו למאבק ברחובות. אין מקום להבנה הדדית ואנו קוראים להקים מדינה חילונית על כל האדמה הלאומית מרפיח ועד נאקורה". כל אל-ערב, 6.10.2000.

בדיוני ועדת המעקב בסכנין ביום 3.6.2000 חושף אחמד טיבי את עמדתו ביחס לבניה היהודית בארץ: "יש לדו"ח גזית צדדים חיוביים למרות הצדדים השליליים.. מחצית מהבתים ללא רישיון הם מבנים של יהודים והריסתם הינה רווח".

ח.2. הזרם האסלאמי

השייח' כמאל ח'טיב מדמה את ישראל לפרעה והמן שהושמדו ולא נשאר מהם זכר: "[...] כך נסתם

הגולל על פרעה, המן ונמרוד, ונעלמו גם עקבותיהם של הקרמטים [כת שיעית אנטי עבאסית] ושל לנין, סטאלין והשאח. **כך יסתם הגולל גם על כל הפרעונים, הקיסרים והנימרוזים החדשים לעולמי עולמים בעזרתו של אללה יתעלה.** עימדו והאזרו בסבלנות אחינו ואחיותינו ואמרו לכל פרעה של ימינו את אשר אמרו המכשפים עצמם לאחר ששינו את עורם והאמינו באללה ובבשורת משה עליו השלום". סאות, 22.10.1999.

השייח' ראיד סאלח מפרסם שיר בו הוא מתאר את סופה של ישראל הזמנית המשולה למחלה: " [...]. אולם **גורלך, אתה אויב הטוב, נגזר לאבדון, וגורל עוולתך אתה הטוען השקרי, לכליה** [גיהנום] במהרה. [...]. אולם גורלך אויב הצדק נגזר לאבדון וגורל עוולתך, אתה הטוען לשקר לכליה במהרה, אם תרצה, עשה לך תותח או מטוסים להמטיר בכבדות והצב טילי הפגיעה להלום באלימות במרומי ההרים וזרע חייליך כארבה מדרום עד צפון והגע באשך אל כל גן בהר ובמישור [...]. והשחז את חרבות הבגידה ופגע בנו בחצים מורעלים והשתולל על אדמתי זועם בן מבועי למקומות מוצלים. **אינך אלא אפיזודה אשר הכתה בגופי כשיעול, אינך אלא העתק נוסף של תקופת כיבוש [...]."** סאות, 18.8.2000.

באל-מית'אק מתואר העדר הקשר בין היהודים לארץ דבר שיביא להעלמותם ממנה: "אשר לקשר שלה [של פלשתיין] לישראל, זהו קשר זמני כי ההסטוריה של היהודים במזרח התיכון משולה להר קרח שרובו שקוע מתחת למים. רובה בדותה ומיעוטה אמת הסטורית". כתבה 31.

בעיתון האסלאמי אל-מית'אק מופיע התיאור העתידי של תרבות המערב ובכללה ישראל: "עד מתי נמשיך לשבש את אמונתנו? עד מתי ישליכו אותנו גלי הכיבוש הסרטני המיובא על-ידי צאצאי העושקים והגאוותנים אל הארץ? [...]. הגיהאד, הנצחון והכבוד עד המוות [...]. הם הרובה אשר יטאטא את כל ההולכים אחר השקר והתעיה!! [...]. ההסטוריה תהיה משרפה לכל קוראי השקר. [...]. קדימה בני המוסלמים, הכריזו בכוח ובקול של רעידת אדמה והר געש אנת'פאדה [...]. כן כן למוסלמים בארצות אל שאם ואל-אקצא, כן כן למוסלמים בפלשתיין.. כן כן למוסלמים בסכנין, באום אל-נור [אום אל-פאחם], בכפר קאסם, בנצרת [...]. כל המחשבות של שיתוף הפעולה יצללו אל בארות המחשכים והחידלון [...]. אנת'פאדה נגד פרעוני הגיהאיליה החדשים". 28.5.1999.

בסאות אל-חאק ואל-חוריה מופיע שיר תקווה על שיבת הפלשתינים למולדת כולה וקללה על כל מתפשר: "הוי ילד פלשתיני בסברה, בשאתילה, בבקעה, בירמוך ובכל מחנות הפזורה, קרא על מצחך את תמונת האומללות והעליבות וראה בעיניך טיפות של דמעות חמות המקללות את מי שהתפשר על גורלך.. על בית סבך ואביך, על השדה שלך, על זיתך ואדמתך.. אני רואה כל זאת.. אך עם זאת.. אני רואה ניצוץ של אור, אני רואה תקווה זורחת הנשלחת מעיניך העצובות ומשקיפה על מישורי עכו וחיפה ויפו ועומדת מול מות אל-נור [אום אל-פאחם], המשולש והגליל, מאמצת את זרועות הבחורים, ידיד הרחום ולוחשת.. כי אם זועקת כי אנו שבים, שבים, גלי ימה של יפו, שבים, מישורי חיפה וביסאן [עמק בית שאן], שבים, מנורת [צריחי המסגדים], ירושלים, הגליל, הכרמל, הנגב..". 25.6.1999.

3. ח. הזרם הקומוניסטי

חבר הכנסת ברכה שולל את זכות קיומה של המדינה היהודית. הוא "הביע התנגדות נחרצת לרעיון של המנהל העצמי, אפילו מנהל עצמי תרבותי, כל עוד לא יתקיימו שני תנאים: **האחד: ביטול האופי הציוני והיהודי של המדינה,** אשר משמש אמצעי כדי לדחוק את הערבים לשוליים, והשני הוא פתרון הבעיה הלאומית ומתן זכות ההגדרה עצמית לעם הפלשתיני". פצאל אל-מקאל, 15.10.1999.

כתבות כלליות

בעיתון איאם אל-ערב מופיעה ההשוואה הרווחת בין ישראל לצלבנים ונשאלת השאלה האם הערבים ינקטו יוזמה כמו בעבר או שימשיכו להתרפק על הזכרונות: "לפני 813 שנה המנצח צלאח אל-דין אל-איובי שחרר את ירושלים מהפולשים המתנחלים האירופים. [...] כעת, ב-2.10.2000 איך נראה ציון היום ההוא? האם באמצעותו מנסה הזכרון הערבי למוד המפללות בהווה לברוח אל העבר המזהיר בעודו מבוהל מהמציאות המרה והכואבת של ירושלים הנתונה ב**כניבוש ישראלי** מתמשך ושל רוב חלקי פלשתיין [...] זה **יותר מחמישים שנה?** [...] מאות שנים, 813 שנה בוערות בלהבה, ואחר כך המראה מתערבב באפר שנותר. היה הגיוני וטבעי שיהצד האחרי יפחד מהאש הבוערת של האפיזודה הזו. הצד הזה 'ישראלי' [מרכאות במקור] שכבשה את פלשתיין ואל-קודס ועשתה אותה לבירתה. [...] כל זמן שתודעתם מובסת, איך יכול הממסד הממשלתי או הרחוב העממי להעז ולהוציא את דגלו של צלאח אל-דין ולהביאו לים הכבושה?". עלי אלח'לילי 4.10.2000.

ועדת המעקב כגוף המייצג את מכלול הזרמים האידיאולוגיים דבקה בהחזרת הגלגל לפני 1948. בין החלטותיה לרגל יום האדמה: "**מתן דגש על חשיבותה של השתתפות בעצרת השיבה של המגורשים** מחר, יום שבת בנצרת". יפו, 10.3.2000.

ט. המאבק על האדמה ושאיפות לרצף טריטוריאלי

מאבק של כל הזרמים

הדרישה החוזרת של מנהיגי הציבור הערבי במסגרת המאבק על האדמות היא שימור רצף טריטוריאלי בין הישובים:

"ראש התנועה האסלאמית בפלשתיין הכבושה (1948) השייח' ראיד סאלח: **ישראל מנסה לעצור את ההתפשטות של הפלשתינים לגליל ולנגב ולנתק את הרצף הדמוגרפי בין הערים והכפרים הערביים.** [...] הוא] הדגיש שהממסד הרשמי הישראלי מתייחס למיעוט הערבי בפטרונות משום שהנושא ונותן הפלשתיני והערבי אינו מעז להעלות לדיון את הסוגיות של המגור הערבי בישראל **כאילו היו עניין פנימי ישראלי.** [...] הוא חשף את חלקו של הממסד הרשמי הישראלי בצמצום הריבוי של המיעוט הערבי כדי שהריבוי באיזור הגליל, הנגב או המשולש לא יצבע בגוון ערבי. לכן הממסד הזה חתר ליצור כיסים של התנחלות יהודית שיקיפו את הערים הערביות הגדולות. [...] **על-פי המדיניות הזו סללה ישראל כנישים גדולים המביאים לביתור הרצף הדמוגרפי בין הערים לכפרים הערביים והופכים כל כפר או עיר ערבית לקנטון מבודד בפני עצמו** [...] המניעים העיקריים למדיניות הזו של הממסד הרשמי היא חשש שקיים בממסד הזה שהמיעוט הערבי אם יניחו לו להתרבות כרצונו יצור אוכלוסיה גדולה שתדרוש עצמאות, אוטונומיה או מנהל עצמי לכל הפחות. [...] כ-20% מבני המיעוט הערבי [בישראל הם עקורים] אך בעייתם לא עלתה לדיון בכל המו"מ על הפליטים. יש גם את בעיית האסירים הבטחוניים בשנת 1948. הבעיה הזאת הורחקה משולחן המו"מ והוגדרה כעניין ישראלי פנימי". אל-קודס, כתבה, 83 10.12.2000.

במהלך המאבק על ואדי ערא אומר ראש עיריית אום אל-פאחם השייח' ראיד סאלח "כי מדובר בתכנית שמטרתה לפרק את הרצף הגאוגרפי בין הערים והכפרים מגיית בדרום ועד לאום אל-פאחם והכפרים השכנים לה בצפון. [...] המטרה היא הפיכת הערים והכפרים במשולש לאיים מפורדים שאין

בבעלותם קרקעות מלבד אלו שבידי התושבים. [...] גם] סלילת הכבישים הארציים [היא] חלק מהתכנית להגביר את החנק על התושבים הערביים". כל אל-ערב, 13.

ראיד סאלח מסביר מה עומד מאחורי המדיניות הישראלית: "יש] ניסיון בלתי נלאה של הממסד הרשמי הישראלי למנוע יצירת רצף גאוגרפי ודמוגרפי נרחב של המיעוט הערבי באמצעות יצירת כיסים של התנחלויות יהודיות המקיפות את הכפרים והערבים הערביים ובאמצעות סלילת כבישים גדולים כמו חוצה ישראל [...]. כל זה נובע מהחשש של הממסד הממלכתי הישראלי שהערבים בארץ הזאת יהפכו לרוב או לחלק משמעותי באוכלוסיה שידרוש עצמאות או אוטונומיה". סאות, 56.

יו"ר ועדת המעקב לשעבר אברהם נימר חוסיין מתאר את מדיניות ההפקעה הישראלית: "רוצים להשתלט על אדמות אל-רוחה כדי לשמור ולמסור אותן למהגרים יהודים המגיעים לארץ. [...] ראש אגף התכנון בעיריית אום אל-פאחם הציג סקירה הסטורית של הכפרים הערביים באל-רוחה שנהרסו בשנת הנכבה. [...] ראיד סאלח אמר כי הממשלה מציגה טענות שקריות בנושא שטחי אימונים כשהכוונה לגזול אתן ולהקים התנחלויות. [...] אחד מבעלי האדמות סיפר: "עשרות שנים אנו חיים על אדמה זו ומתפרנסים ממנה. [...] הם עשו מעשים שפלים מאוד, מעשי טרור במלוא מובן המלה. האדמה שלנו ולא שלהם. [...] התוצאה היתה שהם השמידו את מי שהשמידו וגירש את מי שגרשו. מה שנותר כאן דומה לגוף שאינו מסוגל להתמודד עם התקפה ברברית זו". כל אל-ערב, 11.9.1998.

הכרזת ועדת המעקב מיום 9.7.1998: "ועדת המעקב רואה בצו הצבאי הכנה להפקעתן של אדמות אלה [אל-רוחה] מהאזרחים כחלק ממדיניות של גזילת קרקעות ערביות במטרה להקים התנחלויות יהודיות".

הפגנות יום האדמה ביפו. כנס ועדת המעקב ביפו להזדהות עם העיר נגד "המטרה לרוקן את יפו מתושביה הערבים שמספרם מגיע כיום לעשרים אלף. [...] נאמו חבר הכנסת דהאמשה וברכה שאמרו: 'יפו תוותר כלת פלשתיין וחלק מהחלום הפלשתיני'. [...] המשתתפים הסכימו פה אחד כי לאף אחד ולאף ארגון ערבי זכות לוותר על אף סנטימטר של אדמה. [תושבים שונים מספרים על הפקעת שטחים והצעות לרכישת בתים]. [...] חבר העירייה אחמד בלחה: 'אלו הקוראים לעצמם שמאל ישראלי, מנסים לקנות את הבתים מהערבים. [...] את הבתים רכשו מספר אמנים יהודים שמאלניים. [...] אנו מדברים על יפו הסמל שנקמת מזימה נגד זהותה". כל אל-ערב, 15.3.2000.

ביטוי המאבק בעיתונות וכמיהה לרסטורציה לטרומ 1948

תיאור יום האדמה ה-23: "בין המשכוחה של מדיניות החנק וההפקעה [...] עשרים ושלוש שנים חלפו, הזכרונות לא נמחו והפצעים לא הגלידו והדם לא נשטף. [...] מאבקנו היומיומי והלאומי שמטרתו להפסיק את מדיניות האפליה הגזענית נגדנו. [...] ולהבטיח את עתידם של הדורות הבאים על אדמת אבותינו ואבות אבותינו. [...] מדיניות החנק וההפקעה עודנה קיימת וביסודה לא השתנתה. [...] הכפרים והערבים הערביים הופכים לערמות ענקיות וצפופות של בטון ובתים המוקפים הרבה פעמים בהתנחלויות או באיזורי תעשייה או באיזורים צבאיים או בדרכים עוקפות. [...] על אדמותיהם [של הכפרים הבלתי מוכרים] ובשכנותם מוקמות התנחלויות עם וילות מפוארות וגגות רעפים אדומים". כל אל-ערב, 2.4.1999.

"משלושה כיוונים הפכו את סכנין לגטו וכך עשו גם עם רוב הכפרים והערבים הערביים באיזורים שונים. [...] הם ללא התראה מוקדמת משתלטים על [שטח] ומקימים עליו מחנה צבאי. [...] גדר המחנה יוצרת

אצלך תחושת מחנק משל היית בא בשעריו של בית כלא גדול [...] הם מקימים מחנה לאלפי כלי רכב וחיילים בתוך שנה. אפילו את שנת הליל הם לקחו מאתנו. במרחק מטרים ספורים הם מקימים איזור תעשייה אדיר בשם 'תרודיון'. [...] אפילו את האויר והמים זיהמו. לא רק זאת, גם את ההפרשות שלהם והמגיפות שלהם הם הפנו כלפינו.. עשרות מקרים של סרטן ומחלות משונות וממאירות התפשטו בגלל הפנית מי השופכין והמפעלים לסכנין. [...] אותה מנטליות מלחמתית, צבאית אימפריאלית [...]". כל אל-ערב, 7.4.2000.

המאבק על תרשיחה: זוהר אנדראוס סיפר על שיחה טלפונית עם "עלי פייסל אבו מוחמד ממנהיגי החזית הדמוקרטית לשחרור פלשתיין במחנה בורג' אל-ברגינה בלבנון שמשפחתו גורשה מתרשיחה בנכבה של העם הפלשתיני בשנה המקוללת 1948. [...] סיפרתי לו כי תרשיחה נתונה בימים אלה בהתקפה ציונית גזענית שמטרתה המרכזית היא לחסל את מה שנותר מאדמות הכפר ולהפוך אותה ל**גיטו** בתוך מעלות וכפר ורדים או יותר נכון כפר קוצים. אבו מוחמד אומר שהגעגועים לאדמת תרשיחה הורגים אותו וכי אחדות התושבים היא הערובה היחידה לבלום את ההתקפה הציונית הזאת ולהגן על האדמה, לבו וליבתו של הסכסוך הפלשתיני-ציוני בן מאה השנה. [...] אין מנוס מלהצביע כאן כי התכנית באדמה המזרחית והמערבית היא תוכנית מובנית מצד זרועות הציונות בעלות הניבים החשופים, שהרי אין הבדל בין כפר קוצים והשותפה מעלות. מטרת שתיהן אחת: לגנוב את האדמות, הם פועלים מנקודות מוצא גזעניות טהורות נגד הערבים הפלשתיניים בתרשיחה. [...] רק הפרדה ממעלות] תבטיח את זהותה הערבית של תרשיחה [...] למענו, למען ילדינו, למען זהותנו הערבית פלשתינית". כל אל-ערב, 11.8.2000.

"בציון יום השנה החמישים לנכבה, השתתפו על אדמות ספוריה שתושביהן גורשו מהן, אלפים מבני הציבור הערבי בתהלוכת השיבה אשר יצאה משפרעם נושאת דגלים פלשתיניים ואת **מפתחות השיבה**. [...] התקיימה עצרת בה נשמעו ספורי נכבה ביבבות עצובות ועינים דומעות. עם זאת, למרות כובד העצב, אבוקת התקוה לא כבתה ולא מת החלום, חלום השיבה וההגדרה העצמית לעם מעונה זה. [...] מתנחלי ספוריה [צפורי?] סגרו את הכניסה לכפר והציבו מחסום בכביש הראשי [...]. בתגובה הבהירו בני ספוריה וצעיריה כי תהלוכת הנכבה הבהילה אותם והכניסה פחד בלבם, שכן הם סברו בנאיביות כי האבות מתו והילדים שכחו. אולם, **זמעות הילדים והנכדים ביום ציון הנכבה על אדמת ספוריה, כשהם מחפשים את הבית, התאנה, הצבר והזית גרמו להם לאבד את עשתונותיהם**. הם אינם יודעים כי נפשותינו קשורות באדמה מקודשת זו וכי דמנו מעורב בחיי הקסטל, וגם אם יציבו אלפי סכרים ועוד סכר **הם לא ימנעו מאתו להגיע לספוריה במוקדם או במאוחר**". כל אל-ערב, 22.5.1998.

לאחר הרס הבית באום אל-סחאלי מוצג תיאור נוגע ללב העומד על שורשיות הפלשתינים וזמניות הישראלים: "החאג' עמד על אדמת הבית שדחפורי השנאה העיוורת הפכו לגל חורבות. מאחוריו ההתנחלות 'עדי'. [...] הוא אומר: אנו פה מאז שצמחו הזעתר והעקוב על תלינו, לפני שנולדה שלשום התנחלות 'עדי', [...] אנו גרגריה ועפרה של אדמה זו. היא מאתנו ואנו ממנה. לאורך מאות שנים למדנו את עמקיה, את ילדותינו ובחרותנו בילינו בה משתעשעים בין גבעותיה וכריה.. כל ילד אצלנו יודע היכן מקומות הקינון של אדום החזה בין עזיה, ומונה את חלוקי האבן בוואדיותיה.. ישאלו את האדמה ואך בערבית תענה ותאמר: אנו בניה ואהוביה". כל אל-ערב.

1. התנגדות מוחלטת לכל הסדר ופשרה עם מדינת ישראל

1.1. הזרם הלאומי

עזמי בשארה ובל"ד:

בפגישת איגודים פלשתיניים בירושלים. מציג חבר הכנסת בשארה עמדה ניצית אף יותר מהעמדה הפלשתינית: "האנתיפאדה הבהירה לעולם שתנאי קמפ-דיוויד אינם עולים בקנה אחד עם שלום צודק והם נדחים על-ידי הפלשתינים". אל-איאם, 15.12.2000.

ערביי ישראל נוקטים בעמדה קיצונית יותר מעמדת ההנהגה הפלשתינית. בכרוז שהוצא נאמר: "אנו הועידה הלאומית העממית שהתכנסה בחיפה ב-17.7.2000 בהזמנת בל"ד, בהשתתפות כלל הפלגים הפלשתיניים ובנוכחות נרחבת של הציבור הערבי הפלשתיני ונציגיו, הסכמנו על ההודעה הבאה: ילאא קשר לעמדותינו כלפי הסכמי הביניים והסכם אוסלו, מתקיים היום בקמפ-דיוויד מו"מ לפתרון קבע סופי לסכסוך הסטורי שנמשך יותר ממאה שנה. במו"מ זה נתונה ההנהגה הפלשתינית ללחצים אמריקאיים וישראלים כדי לכפות הסדר איזורי אשר יתאים ללאווים של ברק ושרון. לפיכך, אנו המתכנסים בחיפה, מדגישים את הצורך החיוני באחדות לאומית פלשתינית נרחבת שתעמוד כסכר איתן בפני התכתיבים. [...] הרינו להדגיש כי על פתרון הקבע לכלול את העקרונות הבאים: [1] נסיגה ישראלית מלאה מכל השטחים הערביים הכבושים לגבולות הארבעה ביוני ובכלל זה ירושלים הערבית והורדת ההתנחלויות. [2] זכות ההגדרה העצמית לעם הערבי הפלשתיני במדינה עצמאית בעלת ריבונות מלאה על שטחים אלה ובירתה ירושלים. [3] הבטחת זכות השיבה ופיצוי פליטים הפלשתיניים ולמהגרי הפנים (ערביי 1948). כמו כן שחרור מלא של כל האסירים הפלשתיניים. [...] פתרון זה מקובל עלינו בתנאי המציאות הנוכחית. הוא איננו מבטיח צדק הסטורי מוחלט, אלא מהווה קו אדום אחרון לגבולות הפשרה".

תנועת בל"ד מביעה את עמדתה ביחס להסכמי אוסלו בפניה לנוער בנובמבר 1999: "רעיון איחוד כל התנועות [...] והצורך בישומו הלכו וגברו לאחר שיו"ר הארגון לשחרור פלשתיין, יאסר ערפאת, וקבוצת הנהגה המקורבת לו חתמו על הסכם סודי עם ישראל, הידוע בשם 'הסכם אוסלו' בשנת 1993 אותו ביצעו מאחורי גבו של העם הפלשתיני ומוסדותיו. רוב הציבור הרחב והמפלגות המזכרות לעיל [של ערביי ישראל] ראו בהסכם זה הסכם העושה עוול עם הפלשתינים משום שאינו משיב את האדמה הפלשתינית לבעליה, לא קובע את הקמתה של מדינה פלשתינית עצמאית ולא את חזרתם של ארבעה מיליון פליטים החיים בחוץ. בנוסף לכך הוא אינו מכיר במיליון הפלשתינים החיים בישראל כחלק מהעם הפלשתיני. במילים אחרות, הסכם אוסלו החשיב את נושא מיליון הפלשתינים החיים בישראל כעניין ישראלי פנימי, ובמו"מ לא עסקו בנושא זה בשל הסירוב מצידה של ישראל לכך כאילו שאיננו חלק מהעם הערבי הפלשתיני. עניין זה היה בבחינת אכזבה גדולה לרובם של הערבים בישראל אשר נתלו בתקווה לפתרון צודק שיכלול גם אותם. חלק מהכוחות הפוליטיים כמו המפלגה הקומוניסטית הישראלית ומד"ע ראו בהסכם אוסלו חיזוק למצע הפוליטי שלהם. מאידך גיסא תנועות פוליטיות אחרות כמו האיחוד הלאומי הדמוקרטי [בל"ד] רואים בו תכנית ערבית-ישראלית ולא ערבית-פלשתינית או לאומית. הוא מנציח את הישראליות ואת ההשחתה של הלאומיות הערבית ונותן דעתו רק על הבעיה הלאומית מחוץ לקו הירוק. [...] (ישנה סברה דומיננטית בקרב העם הפלשתיני הטוענת כי ערפאת טעה טעות מרה בכך שהסכים לקבל את ההסכם המשפיל הזה)".

בחוברת בלי"ד בעקבות הוועדה השלישית בנצרת ב-18.11.1999 ישנה התייחסות לתהליך השלום: "ספיחי הסכם אוסלו (שנת 1993) שהחשיב את בעיית הפלשתינים בישראל כעניין ישראלי פנימי, הם עוד תמריץ [להקמת בלי"ד] מלבד הצורך האובייקטיבי לגשת לפרוייקט הבניה מחדש של התנועה הלאומית הפלשתינית בשטחי 1948. [...] תחושתו של מגזר נרחב בעמנו היא שמפלגת בלי"ד חשובה כזרם על-לאומי חילוני בזירה לצד שני הזרמים האחרים, הקומוניסטי והאסלאמי".

"בני הכפר":

כרוז הלשכה המדינית של "בני הכפר" באוקטובר 2000 מבטא את עמדת התנועה ביחס להסכם שלום עם ישראל: "קריאת אל-אקצא ואל-קודס.. קריאת פלשתיין והערביות! תהילה ונצח לחללי פלשתיין הצדיקים בעזה, בגדה, בגליל, במשולש ובנגב. הדם הפלשתיני מתאחד [...]. דמם של שהידיים והפצועים בני עמנו הפלשתיני מסמן את דרך התהילה, התפארת והכבוד. אין שלום ואין יציבות אם אין חירות ועצמאות. את הדגל הפלשתיני יש להניף בגאון על חומות ירושלים. אין שלום בלי שיבה של כל הפליטים והעקורים אל עריהם וכפריהם, אל פלשתיין! [...] בחורינו האמיצים! דברכם נרשם באותיות של אור ואש: אנחנו ערבים פלשתיניים בזהותנו, בהשתייכותנו, בנאמנותנו ובגורלנו. אנו טומנים את שהידיים שלנו במפגנים של אחדות וחירות. **בכעס אנו קוברים את אוסלו ואת כל אלה שזרעו את האשלויות וזרעי הכניעה והתבוסתנות. על הכל לדעת שהאנתיפאדה המהוללת תמשך כל עוד ימשכו הכיבוש ופושעיו נשארים בחיים. שלום שאיננו נותן ערובה לחרותו של עמנו, לריבונות על אדמתו ולזכויותיו הוודאיות שבראשם זכות השיבה, אינו אלא כניעה, התרשלות, בגידה והשפלה.** עמנו המתקומם בכל מקומות מושבו כדי להגן על כבודו הלאומי והפטריוטי ולהגן על אתריו הקדושים, מתנער מול תנאי ההשפלה באוסלו ובנספחיו ומבטא את דבקו בחיי חירות מכובדים. [...] אנחנו בתורנו הסרנו את מסכת ההיסוס והפחד כדי לומר בכל הכוח: אנחנו עם עמנו, נאמנים למולדתנו. אנחנו למען עמנו ולמען מולדתנו. הקרבנו שהידיים, פצועים ועצורים על מזבח חירותנו וכבודנו הלאומי. יחי עמנו הערבי הפלשתיני! תהילה ונצח לשהידיים של עמנו ואומתנו הערבית!"

מוחמד זיידאן:

במהלך עצרת "אל-אקצא בסכנה" אומר מוחמד זיידן: "אני מאחל שיתוק לכל יד שתעשה ויתורים בירושלים [...] לא יכון שלום כולל במזרח התיכון מבלי השחרור המלא של ירושלים הערבית ושל מסגד אל-אקצא המבורך על כל חלקיו". סאות, 21.9.2000.

האשם מחמיד:

חבר הכנסת "קורא להקפאת המו"מ במחאה על כך שהטבח נעשה בפקודת הנושאים ונותנים הישראליים". איאם אל-ערב, 1.10.2000.

ד"ר אסעד ע'אנם:

דבריו הבאים מבטאים הכרה באי אפשרות לפתרון של שלום קבע במצב שבו קיימת מדינה יהודית: "האירועים האחרונים באים להדגיש שוב שהפלשתינים בישראל הם חלק חיוני ומשפיע בסכסוך. [...] הפלשתינים בישראל אישרו את עמידתם לצד יתר חלקי העם הפלשתיני בקו הראשון של המאבק בהמשך הכיבוש ובניסיון לחלל את האתרים הקדושים. [...] הפלשתינים בישראל הם החלק שנשאר על אדמתו לאחר שייתר חלקי העם הפלשתיני גורשו ב-1948. הם דוכאו ורכושים הופקעו בהתמדה במשך חמישים ושלוש שנים. האדם הפלשתיני המשיך בכל השנים האלה לקרוא תיגר על מדיניות ישראל בכל הדרכים ולמלא את תפקידו במאבק ממעמדו המיוחד בישראל. [...] האמירה שמי שעוסקים בעימות הם לא יותר מיכנופיות קיצוניות, היא ניסיון להמעיט בזעם הזה. [...] המציאות בישראל (ביחוד בגליל במשולש ובנגב) היא מציאות דו-לאומית שדרכה האזרחים הפלשתינים יכולים לשתק את מהלך החיים בישראל, אישור

לכוח הצפון בהם, שאם ישתמשו בו כראוי יוכלו להיות מכשיר רציני לשינוי המציאות בישראל לקראת בנייתה של חברה דמוקרטית דו-לאומית. [...] רוב הפרשנים והמשקיפים נטו לחשוב שהחתימה על אוסלו ומה שאחריה היא תחילתו של סוף הסכסוך הישראלי-ערבי/פלשתיני. אני ואחרים ניסינו להדגיש שאוסלו הוא שלב חדש בסכסוך, כאשר בשלב המעבר יקרה שינוי משמעותי בדרכים לנהל את הסכסוך הזה. האירועים האחרונים באו להדגיש שמה שקורה אחרי אוסלו הוא ניסיון לעשות שינויים בצורת העימות ולא להביאו לידי סיום. [...] אי אפשר שהסכסוך ייפתר אם העם המנצח והנהגותיו לא יביאו בחשבון את כל המרכיבים האלה או שהדבר יכפה עליהם במאבק של העם הפלשתיני ובאמצעות עמדה בינלאומית שתגנה את הכיבוש ואת האפרטהייד שבישראל. [...] **אני חושב שאי אפשר לפתור את הסכסוך הפלשתיני-ישראלי המושתת על ניגוד גמור בין התנועה הפלשתינית ושאיופיה ובין התנועה הצינית ושאיופיה.** [...] השאיפה לבנות חברה דו-לאומית [...] יתכן שעדיפה אם ישלחו המאמצים להגיע לשלום והפרדה בין ישראל לבין הגדה והרצועה, אך היא אפשרית אפילו בתוך הקו הירוק מאחר שהפלשתינים בישראל הם עם. [...] כל אל-ערב, 47.

2. הזרם האסלאמי

ראיד סאלח:

בראיון לסאות אל-חאק ואל-חוריה לקראת העצרת החמישית "אל-אקצא בסכנה" הוא מזהיר את ערפאת ברמז בעניין נכונותו כביכול להכיר בריבונות ישראל על הכותל המערבי: "שיסלחו לנו כולם אם נתמיד בקריאה יברוח ויבדמו נפדה אותך אל-אקצא ושיסלחו לנו כולם אם נמשיך להדגיש פעם אחר פעם כי אל-אקצא יקר לנו מנפשנו, והצורך לשמור עליו יקר לנו מהשמירה על חיינו. [...] הוא עומד מעל לכל מו"מ ואינו נתון לווייתורים כלשהם. **מי שחפץ לוותר על אבן מאל-אקצא הרי זה כאילו ויתר על כל המסגד. מי שחפץ לוותר על כותל אחד מכותלי אל-אקצא, בין אם היה מערבי, מזרחי, צפוני או דרומי, הרי זה כאילו ויתר על כל אל-אקצא המבורך. מי שחפץ לוותר על גרגר אדמה בו, או על אבן בו, או על כותל בו, או על רחבה בו, מעל האדמה או מתחתיה, הרי הוא בוגד באללה, בשליח ובמאמינים.**"

השייח' ראיד סאלח חוזר פעמים רבות על אזהרה זו: "איננו מבקשים לעצמנו ואיננו מבקשים לאף אחד מהם שנירשם אצל אללה יתעלה כאילו בגדנו באללה, בשליח ובמאמינים. לכן עדיין אנו מפקפקים ולא מאמינים למה שאומרים חלק מאמצעי התקשורת העולמיים והמקומיים כאילו יש הסכמה אסלאמית או ערבית או פלשתינית ילהעניק לישראל ריבונות מלאה על כותל אל-בוראקי [...] שכן משמעות הדבר היא ויתור על עמוד יסוד מעמודי אל-אקצא וויתור מלא על אל-אקצא המבורך. לכן אנו שומרים על כולם מפני כך שמישהו מהם יחליק במדרון הזה [...] **לכן, המזלזל באבן, בגרגר אדמה או בכותל של אל-אקצא המבורך ייחשב כבוגד בעיני האומה האסלאמית, ימות כבוגד ויקום לתחיה אצל אללה יתעלה בקרב גדולי הבוגדים ביום הדין.**" סאות.

ראיד סאלח מעודד הקצנה של מדינות ערב ביחסם לישראל: "הנה באה אנתפיאדת אל-אקצא, הישן התעורר והציבור יצא בזעם האוקיינוס הערבי, במפרץ, במדינות ערב מזרח התיכון, בעולם האסלאמי, בארצות הברית ובאירופה. התהלוכה הסוערת ממשיכה וגדלה ככדור שלג המתגלגל יום אחרי יום. [...] **אנו מייעצים לשליטי המוסלמים ומלכיהם למהר ולהתאחד עם הציבור שלהם, הזועם והמתרה, משום שדרכו של אללה יתעלה בעולם הזה איננה להשאיר שליט בשלטונו ומלך בכסאו.**" סאות, 6.10.2000.

ראיד סאלח חושש מהעמדה הפשרנית הפלשתינית וחותר למעורבות ערביי ישראל בשיחות: "בכל הנוגע למו"מ, חייבים לנסות ולהשיג מעמד במו"מ ולהשתתף באופן פעיל בקביעת גורלנו". סאות, כתבה 56.

ראיד סאלח, בדומה למנהיגים נוספים של ערביי ישראל, חוזר ומדגיש שהמהומות הן על רקע של דרישות לאומיות ולא מצב כלכלי: "אני דוחה את צמצום הסיבה לפרוץ האנתיפאדה בתקציבים". [...] המטרה הבסיסית שביקשנו להשיג הינה להטעים כי איננו רק מזדהים עם עניין אל-אקצא, אלא מוכנים להגן עליו ביקר לנו. [...] חלק מן המוסדות בישראל ניסו לצמצם את העמדה הציבורית לעניין זכויות היום יום של הציבור הערבי, כגון תקציבים ונגזרותיהם. הדבר נובע לדעתי מן המנטליות של הממסד הישראלי וכיצד הוא מביט אלינו. הוא יכול לקבל מצב שנדבר על בעיות הריסת בתים, הפקעת אדמות וכיתות לימוד, אך אם אנו חורגים מכך ומדברים על שורשי חיינו כעניין אל-אקצא וירושלים הנכבדת, חיש קל אנו הופכים לשיטת המנטליות הישראלית לקיצוניים ותו לא". כל אל-ערב, אוקטובר 2000 [לא צויין תאריך].

דבריו אלה של ראיד סאלח חוזרים גם בהערכה מאוחרת יותר: "האירועים האחרונים היכו את העולם בתדהמה ובמבוכה. אנתיפאדת אל-אקצא האחרונה היא ביטוי טבעי ועממי לאחיזתו של הציבור הפלשתיני בירושלים הקדושה ואל-אקצא המבורך, ונכונותו של ציבור זה להשקיע הכל למען העניין בעל המימד הדתי, ההסטורי והתרבותי. [...] הסבל מאפליה וכרסום יומיומי בזכויותנו הפך לעניין שגרת ומדאיג [...] אך דבר בעניין זה לא השתנה וזה מה שהיווה פרובוקציה בעומק ישותו של הציבור שלנו. [...] ברור מאוד שעניין זה לא היה הריסת בית באום אל-סחאלי ולא הפקעת קרקע באל-רוחה ולא ישום פרוייקט חוצה ישראל. העניין הוא הרגשתו של האדם כי הוא הושפל במצפנו, ברגשותיו ובערכיו, ולדעתי ניתן לכנות זאת זהות האדם שאחד מיסודותיה החשובים הוא האמונה והקשר הדתי עם אל-אקצא המבורך וירושלים הנכבדת". סאות, 1.12.2000.

כמאל ח'טיב:

השייח' כמאל ח'טיב מביע התנגדותו לתהליך השלום ומותח ביקורת על ההנהגה הפלשתינית: "תמיחה גדולה תמהים אנו על האחים ברשות הפלשתינית אשר עודם מהלכים אחרי מי שמתקרא השושבין האמריקאי של תהליך השלום, אשר מיוצג על-ידי אולברייט, דניס רוס ואחרים, אשר לדעתי לא יובילו את הפלשתינים אלא לעוד תהייה והפסד עממי, פוליטי וכלכלי [...]. נאמר לאולברייט: הסתלקי מפנינו, קצנו בצווחות העורבים". סאות, 24.7.1998.

גם כמאל ח'טיב יוצא באזהרה כלפי הרשות הפלשתינית אם תנקוט בפשרה ביחס לכותל המערבי: "אנו בתנועה האסלאמית ועמנו כל המוסלמים מכריזים בפה מלא ובקול גבוה כי מסגד אל-אקצא המבורך הוא רכוש פרטי של המוסלמים ואין לאף אחד זכות לוותר עליו, לא בעבר, לא בהווה ולא בעתיד [...] למען ידעו אלו השולחים את משלחותיהם למו"מ ומחדדים את כלי הכתיבה שלהם לחתימות ואת חליפותיהם לחגיגות. כדאי שידעו כולם ובמיוחד הפלשתינים שביניהם כי מסגד אל-אקצא הוא אחיו של הנצח נצחים [...]. כן, למען ידעו כולם כי קללת שמים מוטלת לנצח על מי שישלח ידו לחתום ולו על מילה אחת שתיתן זכות למי שאינם מוסלמים על מסגד אל-אקצא המבורך כולו". סאות, 17.9.1999.

כמאל ח'טיב מזהיר מפשרה לא רק בעניין הר הבית: "מה שקורה בימים האלה באחוזתו של הנשיא קלינטון שבה מתארחים הנושאים והנותנים הישראליים והפלשתיניים במאמץ לסחוט ולגנוב חתימה פלשתינית לקול קריאות עידוד ערביות שמגיעות לכדי קונצנזוס. החתימה הזאת אם תתרחש, פירושה יהיה הצבת רף עליון לדרישות הפלשתיניות, חתימה של ספר התקוות הפלשתיניות והטמנתו במוזיאון ההסטורי. [...] אנו אומרים לנושא ונותן הפלשתיני המכבד את עצמו שטוב יהיה אלף מונים שישבור את עטו מאשר יחתום בעט הזו על מסמך שישמר בדפי ההסטוריה ובגללו ירשם בזיכרון בניו כמי שגרם

להתרשלות, לאובדן ולויתור. [...] **האזרו סבלנות וכוח רצון! אל תבהלו ואל תעצבו. אתם תהיו המנצחים אם תהיו מאמינים. צפת היא שלנו, ואדמת ח'יבר שלנו, ואום אל-פאחם שלנו, והמקום שבו הוקמה אריאל שלנו. ירושלים היא שלנו, ועל כל אדמתנו אסור לוותר, אסור למכרה ואסור להחליפה.**" [כתוצאה מעמדה זו הוא מתנגד לרעיון [לפי השמועה] של סיפוח איזור אום אל-פאחם וחלק מואדי ערה אל הרשות הפלשתינית תמורת סיפוח ההתנחלות אריאל לריבונות ישראלית מלאה". סאות, 15.

כמאל ח'טיב מזהיר גם את ישראל מאשליה שכניעת ההנהגה הפלשתינית תביאה אל המנוחה והנחלה: "שומעים שבמו"מ האחרון בקמפ-דיוויד הועלתה הדרישה המפורשת הברורה לריבונות ישראל באל-אקצא בטענה שהוא לפי שקריהם וכזביהם נבנה מעל היכלם הכוזב [...]. האם ברק, בן עמי ושרון מבינים שהאבן המשוגעת שלהם תהיה הסיבה לתגובת הרחוב הפלשתיני מרפיח ועד דרום לבנון שיעורו בהתעוררותם הגדולה להגן על אל-אקצא ותיכף לאחר הזעקה ימחו הקווים הירוקים והאדומים עד שהפלשתיני המתקומם מרפיח, מעזה, משכם ומטול כרם נפגש עם הדם הפלתיני השותת בנצרת ובאום אל-פאחם, בכפר כנא ובסכנין? [...] על ישראל להבין שכוחה העצום ושההרתעה הגרעינית לא ינחילו לה בטחון ושלוש באיזור הזה לעולם!". סאות, 19.

כמאל ח'טיב מייצג למדינות ערב מהי הדרך האפקטיבית לנהוג בישראל: "העובדה שיום לאחר ביקור מובארק בלבנון שלח ברק את יועצו הצבאי דני יתום למצרים, מראה עד כמה גדול הלחץ שיצר הביקור הסמלי של הנשיא מובארק בלבנון. ראו, אם אלה התוצאות של ביקור כזה, למה שמדינות ערב והאסלאם לא ירדו מהגל של הליכה מהירה לקראת ישראל, ויעלו לגל של תיאום וחרם על ישראל עד שתחזיר את כל הזכות הערבית? אני בטוח שישראל של שנת 2000 איננה ישראל של 1948 או 1967. לכן אפשר לאזן מחדש את המציאות באיזור". סאות, כתבה 63.

עבד אל-מאלכ דהאמשה:

חבר הכנסת דהאמשה שלח אגרת לקלינטון, ברק וערפאת, בה "הוא הזהיר שאל לגורם כלשהו לפגוע בירושלים ולנסות לערער את מעמדה בלב שתי האומות: הערבית והאסלאמית. הוא הדגיש שהנשמות נכספות למות הקדושים [אסתשהאד] למען ההגנה על אל-אקצא וירושלים הקדושה, ושמיליונים מבני האומה האסלאמית והערבית ייענו לקריאה למות קדושים וכבוד תוך זקיפת ראשם וקומתם ובקריאה: **לשירותך אל-אקצא!**" [...] **לא נהסס להשתמש בכוח, אם יכפו זאת עלינו, ואם הדבר ידרש נשמותנו תהיינה כפרה ונהיה הקורבנות והשהידים** בהגנה על כבודנו ובשמירה על קודשינו ובראשם אל-אקצא שלא היתה לישראל ריבונות בו מאז יצר אללה את הכל וברא את האנשים. [...] דהאמשה הזהיר: **לא נסכים לשום ויתור** [...], אם יקבל זאת משהו זולתנו, לא נכיל את כעסה של האומה ולא נשלוט בזעם עממי שהזהרנו מפניו שוב ושוב". איאם אל-ערב, 24.7.2000.

האשם עבד אל-רחמאן:

בעצרת החמישית "אל-אקצא בסכנה" נאמר "מזהירים את ברק לבל יהא גורלו כגורל אברה אל-אשרם". השייח' האשם עבד אל-רחמאן, סגן יו"ר התנועה האסלאמית, **פנה לנושאים והנותנים הפלשתיניים והנשיא ערפאת:** "מחובתכם להגן על אל-אקצא הנכבד ואין לכם או לאף אחד אחר בעולם את הזכות לוותר על אף שטח משטחו. אנו לא נתמקח ולא נמכור את אל-אקצא. **מי שאינו מסוגל לשחרר את אל-אקצא מחובתו לתמוך בכך עד שיגיע דור הנאמנים שישחררו וזה יקרה בקרוב**". איאם אל-ערב.

גורמים אסלאמיים בנושאים כלליים:

"עלינו להיות כנים עם עצמנו ועם ההסטוריה כדי שלא ניפול קרבן לחלומותינו לאותן אשליות גדולות. עלינו לומר לעצמנו, לאחינו ולעולם כי מאוחר להגיע לאיזה שהוא שלום שראוי לכינוי הזה עם ישראל וכי הסכסוך נשאר פתוח לתקופה שעשויה להיות ארוכה או קצרה עד שהיא תעמוד בטווח ההסטורי שלה. המשך הסכסוך בעשרות השנים הקרובות יהיה רק לטובתנו, הם מודים בכך אך אינם מצהירים על כך. מדוע החיפזון אם כן כשאין לנו יותר מה להפסיד". ח'אלד אל-עמאירה, סאות, 25.6.1998.

"האנתיפאדה כללה גם תזכורת לכל מנהיג ערבי שנפשו השיאתו לוותר או לזלזל במסגד אל-אקצא או חלק ממנו: הזהרו מזלזול באל-אקצא!! אין מו"מ בעניין אל-אקצא!! אין ויתור על שעל אחד ממנו!! אין לכם זכות כי אל-אקצא הוא פסוק מספרו של אללה. [...] אם תוותרו או תזלזלו במסגד אל-אקצא, כולו או חלק ממנו, אללה יקלל אתכם, עמיכם ימרדו בכם ועונשיכם יהיה כבד בעולם הזה ובעולם הבא". מוחמד עפו ג'אנה, סאות, 20.10.2000.

3. הזרם הקומוניסטי

מוחמד ברכה:

חבר הכנסת ברכה חושש מנחיתות העמדה הערבית וטוען ש"צריך לגבש הסכמה כללית ערבית על מנת לעמוד מול ההסכמה הכללית הציונית". אל-איאם, 16.3.2000.

הלך הרוח סביב המו"מ, מוקדי הסכסוך ונכונות להסדר

בדיון בפגישת ועדת המעקב ניתן לראות את העמדה הרווחת ביחס להסדר של פשרה בין הפלשתינים וישראל. "הדיון התמקד בטבח ובמזימות של ברק והימין הפשיסטי להשתלט על קודש הקודשים של המוסלמים והנוצרים בארץ. [...] בהחלטות: שבייתה כללית... הכרזת יום אבל ומאבק לאומי... תרומות דם... ארגון הפגנות... הדגשת אי הכרה בסיפוח ירושלים והר הבית, בירת הנצח של המדינה המדינה הפלשתינית... הכנות ליציאה לירושלים ולאל-אקצא לתפילות יום השישי וארגון הסעות ציבוריות. [...] ציבור עמנו העומד איתן, בני הגליל, המשולש, הנגב והערבים המעורבות, בני המולדת הזאת [...] מנגנוניהם של ברק ובן עמי ביצעו טבח נורא בחרם אל-שריף. [...] דם הפצועים שלנו נערבב עם דם פצועי עמנו בהגנה על מסגד אל-אקצא ובכך נחצה הקו הירוק שכן אין גבולות המפרידים בינו ובין בני עמנו בהגנה על המקומות הקדושים ובמאבק בכיבוש. [...] אנו מטילים על ברק וממשלתו ועל בן עמי ומשטרתו ועל שרון וכנופיתו את האחריות הישירה לכל דם טהור שנשפכה בהר הבית ולכל טיפת דם שנשפכה בתגובה על הטבח הזה. [...] העם הערבי הפלשתיני כתב בדם את המילה "לא!" נגד כל פגיעה בריבונות הפלשתינית על ירושלים ופגיעה בהקדשים. אנו בני העם העיקש המחזיק באדמתו. [...] אנו בני העם הזה הנאבק להגנת ארצו וזהותו הלאומית. לא יתכן שנעמוד שלובי ידים מול מעשי ישראל". איאם אל-ערב, 1.10.2000.

ועדת המעקב בישיבתה ב-13.9.2000 בכפר מנדא מביעה למעשה הזדהות עם עמדות התנועה האסלאמית השוללת כל הסדר ופשרה עם ישראל. בין ההחלטות: "להשתתף בעצרת אל-אקצא כתגובה להסתה נגד התנועה האסלאמית וכהדגשת עמדתנו בנוגע לירושלים ואל-אקצא".

לעמדה הנוכחית של ערביי ישראל ביחס להסדרי שלום בין מדינתם לשכנותיה ניתן למצוא שורשים בעבר הלא רחוק. הסכמי קמפ-דיוויד בין ישראל למצרים זכו להתייחסות בדו"ח הוועדה הזמנית המכינה חיפה/נובמבר 1980, לוועידת הציבור הערבי (על-ידי ד"ר אמיל תומא בכינוס המכין בנצרת): " [...] ממשלת

הליכוד מנהלת מו"מ על הימנהל העצמי עם השלטון הסאדתי שבגד באינטרסים של העמים הערביים, ביניהם ובראשם האינטרסים של העם הפלשתיני."

גם ההסבר למהומות נשאר צמוד לעניין הלאומי וההתנגדות לפשרה ישראלית-פלשתינית שנתפסת ככניעה: "היו הרבה ישראלים שניסו לשוב ולעסוק במה שגורמת מדיניות הקיפוח והאפליה לאזרחים במגזר הערבי. כולם התעלמו מהבעיה המרכזית, ניסו להמעיט בחשיבות המאורע, בסיבה העיקרית שגרמה לעשרות אלפי אזרחים ערבים לצאת לעימות במשך ארבעה ימים בלי לשים לב לכדורים ולרימוני הגז. זוהי בעית ירושלים, מומחים שכמותכם לענייני ערבים. לא! עשרות אלפי הערבים לא יצאו לרחובות בשביל הפרנסה ובשביל שברק ירחם עליהם ויכבדם בתכנית חומש שקרית נוספת כדי לתקן את הקיפוח שגרמו להם חמישים שנים. **הערבים בישראל יצאו להגן על ירושלים ולהגן על אל-אקצא. זוהי הסיבה, זוהי המטרה!**" איאם אל-ערב, 5.10.2000.

בצד ההתנגדות לפשרה מוצע הפתרון היעיל: "הערבים והמוסלמים בעולם אינם עושים דבר להגן על ירושלים ולשחררה זולת נאומים נמלצים ושירים מצוחצחים. [...] אני שואל אותם [המנהיגים] מה עשיתם בשביל ירושלים במשך שלושים שנות כיבוש ולמה לא שחררתם אותה בנאומיכם המצוחצחים ובשיריכם הנמלצים ויותר מזה, בנשקיכם, שבו השתמשתם נגד עמיכם יותר משהוא שימש לשחרור האדמה?" איאם אל-ערב, 5.10.2000.

נספח ב*

ערביי ישראל
אירועי פח"ע (פעילות חבלנית עויינת) בולטים בשנים
1990 – 2002**

מס' /	תאריך	מהות האירוע
1	ינואר 1990	שישה ערבים מעכו נעצרו בחשד להתארגנות חבלנית במטרה לפגוע ביהודים ובערבים, אשר נחשדו בשיתוף פעולה עם המשטרה. לשישה מיוחסים: פיצוץ סירות דיג, פגיעה בשתי מכוניות, סחיטה ואיום על בעלי חנויות.
2	מאי 1990	שבעה ערבים מהכפרים דיר אל-אסד ובענה (כולל תושב חאן-יונס) נעצרו בחשד כי ניסו לבצע פיגועים. בפשיטה על בתי החשודים נמצאו אקדח, רימון רסס אנגלי ורובה מאולתר. בכוונת החוליה היה לבצע פיגועים באזור כרמיאל ובגליל. הם התאמנו בהשלכת בקת"בים (בקבוקי תבערה) ותכננו לחטוף חייל צה"ל ולהרוג אותו.
3	יוני 1990	14 ערבים מאום אל-פאחם נאשמו בניסיון לחטוף אוטובוס נוסעים של אגד בקו חדרה-מי-עמי ולשחרר את נוסעיו בתמורה לשחרור אסירים ביטחוניים.
4	יולי 1990	שישה ערבים וערביות מן הכפרים תמרה, עראבה, מגידל כרום וגידדה בגליל נעצרו בחשד להתארגנות לצורך ביצוע פיגועים בתחומי ישראל. ראש החוליה גויס כאשר נסע ללמוד בגרמניה. חברי החוליה הניחו מטעני חבלה בצפון הארץ, התכוונו לבצע הרג המוני באולם שמחות בבית מלון בצפון ולפוצץ בית מגורים על ידי מלכוד בלוני הגז.
5	יולי 1990	משטרת רמלה עצרה שלושה ערבים תושבי העיר, בחשד כי הניחו מטעני חבלה בעיר.
6	28.9.1990	בשלהי האנתיפאדה התקיימו כמה תקריות שבהן השתתפו ערביי ישראל ביידוי אבנים ובקת"בים באזור כביש ואדי ערה. בוצעו מעצרים בקרב משתתפי התקריות.
7	28.9.1990	ארגון הפת"ח הטיל על ערבייה (נדיה מחמיד) תושבת יפו, אשר הצטרפה לשורות הארגון, "להתאהב" בקצין צה"ל ממוצא דרוזי ולהוציא ממנו מידע. הוגש כתב אישום.
8	18.10.1990	שני ערבים מקלנסואה הואשמו כי נטלו חלק בהתפרעות בכביש הכניסה לכפרם ובכבישים עוקפים. הוגש כתב אישום בגין התפרעות, השלכת בקת"בים ובתקיפת שוטרים.
9	7.12.1990	התארגנות מקומית של 13 ערבים מטייבה ומנור א-שמס, מואשמים בעשרות פעולות חבלניות והשתתפות בהפגנות בכפרי המשולש, לאחר אירועי הר הבית.

* נספח ב נכתב על-ידי הגבי רון מליח, המכון הבינלאומי למדיניות נגד טרור – המרכז הבינתחומי הרצליה, לאור הנחיותיו של אהוד שפרינצק.

** התאריכים בטבלה הם תאריכי הפרסום וחיפית האירועים בתקשורת. בנספח ב שתי טבלאות. הראשונה מציגה את אירועי הפח"ע כאמור בכותרת דלעיל. השנייה מרכזת את המקורות מהם נאספו הפרטים לטבלה הראשונה. המספרים בטבלה הראשונה משמשים לאיתור המקור בטבלה השנייה.

(המשך)

מס'	תאריך	מהות האירוע
10	12.12.1990	שלושה ערבים בני 19 נעצרו כחשודים בפעילות פח"ע בגליל התחתון, ובין היתר עסקו בהשלכת בקת"בים, ביידוי אבנים, בכתיבת כתובות נאצה, בהסתה ובתליית דגלי אש"פ. הוגשו כתבי אישום נגד ראקד נזמי שחאדה, וואל חני דיאבט, חוטם מוחמד מוגרבי.
11	7.2.1991	גילאל זועבי, ראיד זועבי, ואהל זועבי, גאנם חביבאללה, חמזה חביבאללה, עבד אבו־פאנה, רפעת עתאמנה, נעצרו בחשד להשתייכות לרשת ריגול למען עיראק. כל אחד מהם מסר, בנפרד לא כארגון, מידע, תצלומי מתקנים ביטחוניים ומקומות נפילת סקאדים. המפעיל איש פת"ח, אשר בעבר היה אזרח ישראלי ובקשר ישיר עם המודיעין העיראקי. קפריסין שימשה תחנת ממסר בין חברי הרשת למפעיל בחו"ל.
12	8.2.1991	מסרי עמאד, מעדר שעיב, גילאל זועבי, ראיד זועבי, וואהיל זועבי, צלאח זועבי, נעצרו בחשד לריגול למען עיראק. הם צילמו אתרים באיזור עכו ומסרו את הקלטת לסוכנת אש"פ, תושבת עכו והיא נדרשה להעבירו למודיעין העיראקי.
13	14.2.1991	כתב אישום הוגש נגד עומר סובחי בגין מסירת מידע לאיש השגרירות העיראקית בירדן, המכונה "אבו־יאסר" על היערכות צה"ל, על מפעלים ועל העורף הישראלי; גיאנם וחאמזה חביבאללה, ושני אזרחים ערבים נוספים, נעצרו בחשד להשתייכות לחוליית הריגול, אשר מסרה מידע לעיראק, ביניהם אישה החשודה כבעלת תפקיד דומיננטי בחוליה.
14	28.2.1991	תחילת הפרשה ב-1985, כאשר חילמי זועבי התגורר בקהיר ובעיראק ופעל לאיסוף מידע מודיעיני בשירות גורמים עוינים. דרכו הועבר מידע מן הנאשמים (פאיזה פודי, ראיד זועבי, צלאח זועבי, גילאל זועבי) לגורמים עוינים.
15	8.3.1991	כ-60 ערבים בטייבה נעצרו בחשד להשתייכות ו/או בסיוע לאש"פ, ליידוי אבנים, להצתת מבנה ציבורי, לציוור סיסמאות עוינות, להנפת דגלי אש"פ.
16	22.3.1991	תושב כפר מכר הואשם במגע עם סוכן ארגון אבו־נידאל בספרד. הארגון הבטיח לממן הקמת חווה חקלאית כ"כיסוי" לפעולות הנאשם בארגון.
17	17.10.1991	שלושה כתבי אישום ראשונים הוגשו בבית המשפט הצבאי בלוד נגד חברים בחוליית מחבלים, ערבים ישראלים מלוד, המשתייכים לארגון החזית העממית של ג'ורג'י חבש. הם חשודים בביצוע פיגועים נגד יהודים, ובהם: יידוי בקת"ב באוטובוס אגד אשר נסע מלוד לבן־שמן ב-1987, יידוי שני בקת"בים ביולי 1991 לעבר שני בתי כנסת בלוד, הצתת שני אוטובוסים במארס 1991, ניסיון להצית בית כנסת בלוד במאי 1991 וניסיון להצית בית ספר דתי בלוד. ראש החוליה סיפר בחקירה כי גויס לחזית בעת ביקור חברו בכלא.
18	18.10.1991	שלושה ערבים תושבי לוד, אשר היו חברים בתא של ארגון החז"ע (החזית העממית), מואשמים בחברות בהתארגנות אסורה ובביצוע שורה של פיגועים ומעשי הצתה בלוד ובסביבתה.

(המשך)

מס'	תאריך	מהות האירוע
19	5.3.1992	איבריהם אגבריייה, מוחמד אגבריייה, חסן אגבריייה, יחיא אגבריייה, סעיד תאופיק, ערבים תושבי אום אל-פאחם והכפר אל-מושרייפה, נעצרו בחשד כי רצחו שלושה חיילי צה"ל במאהל טירונים בדותן, ליד קיבוץ גלעד, בעזרת סכינים וקלשוניים. הם גנבו את נשקי החיילים. נעצרו סייענים נוספים.
20	16.3.1992	בית משפט השלום בחיפה האריך את מעצרו של חאמד ג'בארין מאום אל-פאחם, חשוד נוסף בהשתייכות לחוליית הגייהאד האסלאמי אשר ביצעה את רצח החיילים ליד קיבוץ גלעד. מעצרו של מחמוד מחאגינה מאום אל-פאחם הוארך. החומר אשר אסף צוות החקירה המיוחד של משטרת העמקים הועבר לפרקליטות מחוז הצפון.
21	31.3.1993	המאמר עוסק בטרור הערבי כאמצעי אסטרטגי לאור הסגר אשר הוטל על רצועת עזה לאחר הפיגוע בגלעד ורצח שני שוטרי מתנ"א (מחלקת התנועה הארצית). המאמר מציין כי ריבוי חוליות הטרור ואירועי הטרור עלולים לגרום עלייה במאמץ הפח"עי בקרב ערביי ישראל, במטרה להשיג את מטרותיהם בהקשר החברתי כלכלי בישראל.
22	6.3.1994	תושב אום אל-פאחם, עבד אל-בטסא מוחמד תופיק אגבריייה, נעצר בחשד למתן שירותים לחוליית מחבלים תושבי השטחים, וכן בסיוע לחוליה במגעייה עם סוחרי נשק בארץ ובניסיון לחטיפת חייל צה"ל.
23	6.3.1994	שני חיילים בדואים מדרום הארץ חשודים בגניבת רימונים מבסיס צה"ל בערבה, במטרה להעבירם לגורמים עוינים בישראל.
24	18.3.1994	עטיה אבו-טהה נעצר כאשר בביתו בתל-שבע שהה ערבי מרפיה, בחשד שתכנן פיגוע ראוה בקניון הנגב בבאר שבע.
25	27.4.1994	שני תושבי ברטעה המערבית נעצרו לאור ראיות כי עאטף אחמד קבהא הסיע מחבל לחדרה ומאגיד טאהר קבהא אסף מחבל מתאבד. על פי החשד טלפן אליהם דאהר קבהא וביקש מהם לדאוג להסעת המחבל המתאבד.
26	29.4.1994	מחמוד אגבריייה וקארים אגבריייה, שני אחים מאום אל-פאחם, חשודים בהשתייכות לחוליה אשר העבירה אמל"ח לארגוני חבלה בשטחים תמורת 4,300 ש"ח.
27	18.9.1994	עבד אל-מחמוד ומחמד קאדר חשודים בהשתייכות לחוליה מוסלמית קיצונית, אשר אימנה צעירים בטייבה בנשק חם וקר, כתבה כתובות לאומניות, והפעילה טרור נגד תושבי העיר אשר אינם מזוהים עם ההתנגדות הפלסטינית האלימה.
28	4.10.1994	ראסן עאמר, סוהיל סרור פריגי, סלים רוסתום צרצור, עדנאן מוחמד עאמן, תושבי כפר קאסם, נלכדו לאחר שראש החוליה (ראסן עאמר – רופא שיניים) גייס את האחרים תוך שהוא מלמדם להכין מטעני חבלה רבי עוצמה במטרה לפוצצם בארץ. הנ"ל גויס לאחד מארגוני הסירוב כאשר למד ברומניה.
29	5.1.1995	עבדאללה ג'בארין, תושב אל-מושרייפה, הובא להארכת מעצר לאחר שבדירתו נמצאו ארבע חרבות ארוכות להב, שוקר חשמלי וגז מדמיע. הנ"ל ביקש לשדוד נשק ממתדלק יהודי.

(המשך)

מס'	תאריך	מהות האירוע
30	30.1.1995	סמיר גירבוע, תושב יפו נאשם בקשירת קשר לרגל לטובת אש"פ. הוא מואשם כי אנשי המודיעין הפלסטיני פנו אליו בבקשה לקבל שמות תושבי עזה המשתפים פעולה עם השב"כ וכן לרכוש נשק בתחומי ישראל ולהעבירו לרשות הפלסטינית.
31	23.3.1995	ערביי ישראל מסייעים באופן שוטף בהברחת אמל"ח לרצועת עזה וכי משאית התופת, אשר נמצאה בתל-שבע הייתה בבעלות ערביי ישראל.
32	31.3.1995	מזוודות נפץ אשר נמצאו במשאית היו אמורות להגיע לאנשים מתל-שבע. הוגשו כתבי אישום נגד ויסאם פתחי פרחאת וריאד אחמד סמרי.
33	26.4.1995	טלאל אבו-רביע מואשם בהעברת מידע על שירותי הביטחון הישראליים ובניסיון להחדיר סוכנים כפולים לשב"כ הישראלי. את רשימת הסוכנים קיבל מאנשי המודיעין הפלסטיני.
34	18.5.1995	שלושה ערבים תושבי אזור בקעת הירדן נעצרו בחשד כי גנבו שישה טילים נגד טנקים (דראגון) מבסיס צה"ל בבקעה.
35	22.5.1995	עימאד חאמד אבו רקייק מסר כי סייע בהצבת משאית חומרי נפץ בתל-שבע (40 קילוגרם), לאחר ששני פלסטינים יצאו מרצועת עזה במשאית ובה בלוני גז וחומרי נפץ רבים אשר היו אמורים לשמש לביצוע פיגועי ראוה.
36	31.5.1995	מוסא אבו-עסאם, ויסאם פרחאת, אחמד מסרי, עימאד אבו רקייק, חשודים בפרשת משאית התופת מתל-שבע, נעצרו בחשד לתכנון פיגועי התאבדות וחטיפת חיילים.
37	7.8.1995	ערביי ישראלי מתל-שבע נעצר לאחר שברשותו נמצאה משאית ועליה חומרי נפץ רבים, שיעדה היה באר שבע. עוד נאמר בכתבה, כי ישנם ערבים ישראלים המתאמנים ברצועת עזה ולאחר מכן חוזרים כפעילים בחוליות טרור, תוך ניצול תעודות הזהות הכחולות שלהם לתנועה חופשית בישראל.
38	10.8.1995	שני ערבים ישראלים מכפר כנא ומכפר גית חשודים במעורבות בהעברת נשק לגורמים עוינים לצורך ביצוע פיגועים. ברשות אחד מהם נמצאו במכוניתו כלי נשק רבים.
39	7.3.1996	ערביי ישראלי מכפר בדואי בצפון (אין אזכור של שם הכפר) נעצר בחשד לסיוע למפגע המתאבד בדיזנגוף סנטר. המאמר גם נוגע בביקורת אשר הרעיפה ההנהגה הערבית בישראל לפיגוע ואזכור הנאמנות של ערביי ישראל למדינה.
40	12.5.1996	לאחר הפיגוע בקו 18 בירושלים נעצרו כמה ערביי מזרח ירושלים בחשד לסייענות לחוליה המבצעת. המאמר עוסק במעורבות ערביי ישראל לאור האיבה הקיימת בין ישראל לפלסטינים, הקשורים לערביי ישראל בקשרים היסטוריים.
41	5.9.1996	עאדל אבו קאוד, סמי בן, אחמד בן, יוסף ג'ידאי, אימן א-אעיד, נעצרו לאחר שבדירותיהם נתגלו בקת"בים. על פי החשד הם נועדו לפגוע בחנות ובית כנסת ביפו.

(המשך)

מס'	תאריך	מהות האירוע
42	2.2.1998	חשיפת רשת חמאס, אשר הסתייעה בשלושה ערבים ישראלים מן הטכניון למטרת ביצוע פיגועים בישראלים (חטיפת ראשי העיר של ירושלים ושל תל אביב, חטיפת חייל על ציר קרית ארבע, חטיפת אזרחים, הנחת מטענים והחזקת נשק).
43	10.6.1998	32 ערבים מצפון הארץ (כפר כנא, משהד וטורען) חשודים במעורבות בסחר בנשק עם תושבי השטחים.
44	25.8.1998	תושב הכפר מוקבלה נעצר בחשד כי העביר פלסטינים משטחי הגדה תמורת 120 ש"ח.
45	16.10.1998	ערבי ישראלי מגיסר אזורקא נעצר בחשד להברחת שני מחבלים פעילי חמאס בתשלום מרצועת עזה למרכז הארץ עם חומר נפץ.
46	7.9.1999	כוחות הביטחון עצרו חמישה ערבים חשודים המעורבים, על פי החשד, בפיגועים בחיפה ובטבריה שלשום (5.9.99). המשטרה בדקה חשד כי חברי החוליה קיבלו סיוע מערבים ישראלים. במערכת הביטחון סבורים כי מבצעי הפיגועים בטבריה ובחיפה נשלחו בידי החמאס, אשר גם הכין עבורם את מכוניות התופת. בתוך כך נבדקת האפשרות כי הפיגוע בוצע במשותף בידי החמאס או הגייהאד האסלאמי וערבים ישראלים.
47	17.3.2000	במצוד אחרי ראשי חוליית טייבה נעצרו כמה סייענים של החוליה, וביניהם ערבים ישראלים. שני מפקדי חוליית טייבה של החמאס הסגירו את עצמם לידי אנשי מנגנון הביטחון הפלסטיניים באזור שכס, לאחר מצור שהטילו על הבניין שבו שהו. בכך הסתיים מצוד נרחב אשר ניהלו ישראל והרשות הפלסטינית בשבועיים האחרונים. בהיתקלות בטייבה ב-2.3.2002 נהרגו ארבעה מחברי החוליה; החמישי הסגיר את עצמו לימ"מ.
48	22.5.2000	לבית המשפט המחוזי בנצרת הוגש אתמול כתב אישום נגד סמי אסעד ואחיו עבד אסעד מאיכסאל, הנאשמים בניסיון לפגוע בביטחון המדינה ובתקיפה בנסיבות מחמירות. השניים נעצרו לפני כשלושה שבועות, לאחר שניסו לגנוב אמלי"ח מבסיס נעורה שבצפון. כתב האישום מייחס להם מניע לאומני.
49	15.8.2000	כוחות הביטחון עצרו מחבלים בדרכם לביצוע פיגוע בישראל. עמם נעצרו ערבים ישראלים החשודים בסיוע ונהג מונית ערבי ישראלי אשר הסיע את החשודים.
50	22.8.2000	נחשפה התארגנות טרור מטעם אוסאמה בן לאדן, בראשות תושב גיבליה. הקבוצה כללה גם שלושה ערבים ישראלים תושבי אום אל-פאחם ונצרת החשודים במתן סיוע לחוליה.
51	23.4.2001	ארבעה תושבי כפר סאלם הואשמו ב-22.4.2001 בהתפרצות למחסן נשק של קיבוץ מנרה, בסחר בנשק ובקשירת קשר לביצוע פשע של עבירות נשק.
52	10.5.2001	אנשי צד"ל וערבי ישראלי נעצרו בחשד למסירת מידע על פעילות צה"ל לגורמים עוינים בלבנון, כנראה לחזבאללה.

(המשך)

מס'	תאריך	מהות האירוע
53	20.7.2001	איברהים פתחי ג'ובר, ויסאם סהמי ג'בארין, וואפי זיתאווי אג'באריה, בראא ח'ליפה אג'באריה נעצרו בחשד שהקימו התארגנות במטרה לבצע פיגועים המוניים בתחומי הקו הירוק. איברהים ג'אברה הוא אחיו של אוסאמה ג'אברה, מומחה להכנת מטענים של הפת"ח.
54	3.8.2001	מחמוד בשאראת, תושב השטחים, נשוי וחי בשפרעם, נעצר אתמול בחשד שניסה לבצע פיגוע בישראל. ביום א' יצא החשוד מביתו והודיע לאשתו, תושבת שפרעם, ולקרובי משפחתו האחרים, כי הוא מיואש ומדוכא וכי בכוונתו לבצע פיגוע בירושלים כנקמה על מותם של שניים מבני משפחתו בפעולת צה"ל בשכם. לטענת החוקרים במשטרת מרחב הגליל, החשוד הודה כי אמר את הדברים לקרובי משפחתו אך לא התכוון לבצע פיגוע.
55	6.8.2001	שלושה בני מיעוטים תקפו אתמול בנצרת חייל צה"ל וניסו לחטוף ממנו את נשקו. החייל נאבק בתוקפיו והם נמלטו. המשטרה סבורה, כי מדובר באירוע על רקע לאומני. טרם נעצרו חשודים במעשה.
56	16.8.2001	בעקבות מעצר חוליה בצפון, אשר התכוונה להניח מטען גדול במפרץ חיפה, ערכו המשטרה והשב"כ פעילות נרחבת לאיתור סייענים של החוליה. כמה ערבים ישראלים נעצרו בחשד לסייענות.
57	22.8.2001	הניסיון לפגוע ב"סיטי הול" בחיפה: מסתבר כי שני אנשי החמאס אשר נעצרו בבקת אל-גרביה, כאשר היו בדרך לביצוע הפיגוע, קיבלו סיוע מצד ערבי ישראלי, תושב בקת אל-גרביה, איש התנועה האיסלאמית; חברות ערבים ישראלים מאום אל-פאחם נעצרו בחשד שסייעו למחבלים מתאבדים; ערבי ישראלי ממזרח ירושלים חשוד במעורבות בניסיון הפיגוע אתמול (21.8.2001) בירושלים.
58	6.9.2001	מטען החבלה, אשר התפוצץ ביום שישי האחרון בצומת גולני, הונח בידי ארבעה ערבים ישראלים מדיר-חנא, אשר הופעלו בידי ארגון התנזים. הארבעה גויסו לתנזים על ידי אנשי הארגון הפועלים באזור גינין, אשר ניצלו היכרות מוקדמת עם שניים מן העצורים, על רקע קשרי עבודה וקשרים חברתיים. הם נהגו לעבור לגינין דרך אום אל-פאחם המשמשת תחנת מעבר קבועה לפלסטינים המגיעים מגינין לעבוד בצפון הארץ.
59	11.9.2001	מוחמד שאקר חביישי מן הכפר אבו-סנאן חשוד בביצוע פיגוע ההתאבדות בתחנת הרכבת בנהריה ב-9.9.2001.
60	30.10.2001	11 ערבים ישראלים נעצרו באחרונה בחשד כי תכננו לרצוח חיילים ולחטוף ללבנון צוערים מבית הספר לקציני ים בעכו. מנהיג החוליה הוא בנו של המחבל חביישי, אשר ביצע את פיגוע ההתאבדות בנהריה. החשודים הם מחיפה, מאבו-סנאן, מתמרה, מבסמת-טבעון, מעילוט, ומכפר מנדה; ארבעה דרוזים מהצפון מואשמים בהברחת אמל"ח מלבנון לישראל. הם קיבלו מהחזבאללה "היתר" לעסוק בסחר בסמים לאורך גבול הצפון בתמורה להברחת אמל"ח מהחזבאללה לרשות הפלסטינית.

(המשך)

מס'	תאריך	מהות האירוע
61	13.2.2002	קיימת מגמת עלייה במספר הערבים הישראלים העוסקים בפעילות טרור, גם בתכנון וגם בביצוע. בשנה האחרונה נתפסו 25 חוליות מחבלים אשר חבריהן מקרב ערביי ישראל. תשע חוליות השתייכו לפת"ח, שמונה חוליות השתייכו לחמאס, ושלוש לחזבאללה.
62	6.3.2002	חוליה של מחבלים, אשר על פי החשד תכננו לבצע פיגוע תופת באחת מערי השרון, נתפסה אתמול בידי כוחות הביטחון בעיר טייבה שבמשולש.
63	27.3.2002	מוסא חסונה וחאפז מקבל מלוד נאשמים כי הסיעו את המחבלת אשר התפוצצה במחסום מכבים לפני כחודש במכוניתם, בניסיון לסייע לה לעבור את המחסום באמצעות תעודות הזהות הישראליות שברשותם ולהביאה לתל אביב, שם הייתה אמורה להתפוצץ. על פי כתב האישום הובטחו להם 20,000 ש"ח.
64	15.4.2002	בשב"כ סבורים, כי הפלסטינית אשר נעצרה ליד כפר סבא הייתה אמורה לחבור לערביי ישראלי בתוך תחומי הקו הירוק, לקבל ממנו מטען נפץ ולבצע פיגוע התאבדות.
65	15.5.2002	אריגי שחברי מנצרת מואשמת במגע עם סוכן זר ותמיכה בארגון טרור. היא נעצרה עם אמין שרארה מגינין, לאחר שהסכימה לבקשתו להשיג נשק ותחמושת. שרארה סיפר לה על נכונותו לבצע פיגוע התאבדות בקניון בעפולה; האחיות בוהאיסה ולטיפה סעדי מסכנין נחשדות בתכנון פיגוע התאבדות בחיפה. הן היו אמורות להכניס מחבלת מבקת אל-גרביה לחיפה וידעו על הפיגוע בשוק מחנה יהודה, אשר בוצע באפריל 2002. ללטיפה היה קשר עם תחנת רדיו פלסטינית והיא דיווחה שם על הפגנות ופעולות בגליל למען הפלסטינים.
66	18.6.2002	בלאל עודה תושב מזרח ירושלים נידון אתמול ל-18 שנות מאסר לאחר שהורשע במעורבות בהטמנת אבטיח נפץ באוטובוס קו 39 בבירה ובתכנון לבצע פיגוע המוני במסעדה.
67	28.6.2002	אחמד גיאבר מחדרה, הנשוי ליהודייה, הורשע בסיוע למחבל מחמוד מרמש, אשר ביצע לפני כשנה את הפיגוע בקניון בנתניה. ב-18.5.2001 הוא הגיע למחסום הכניסה לישראל המפריד בין טייבה לטול כרם, והבחין בשני אנשים עוקפים את המחסום. אחד מהם היה המחבל. גיאבר הסכים להסיע אותו תמורת 100 ש"ח.
68	22.7.2002	במשטרה ובשב"כ סבורים כי המטען הונח בידי אותה חוליית מחבלים אשר ניסתה לפוצץ רכבת בלוד לפני כשלושה שבועות. החשד: המחבלים קיבלו סיוע מערבים ישראלים תושבי לוד ורמלה. האירוע הסתיים בשני פצועים קל. גורם ביטחוני טען כי המבצעים של שני הפיגועים מכירים היטב את נוהלי האבטחה והבטיחות של הרכבת, וכי מטרתם הייתה להוריד רכבת מן המסילה ולגרום לאירוע רב נפגעים באמצעות פגיעה בפסים.
69	6.8.2002	ארבעה ערבים ישראלים הואשמו במסירת מפות ודיסקטים לחזבאללה. בתמורה הם קיבלו עשרות קילוגרמים של סמים ונשק.

(המשך)

מס'	תאריך	מהות האירוע
70	9.8.2002	כתב אישום נגד חאלד עשור, נהג מונית מיפו, אשר ידע כי הוא מסייע מחבלים, אך לא עשה דבר למנוע את הפיגוע, שהתרחש ב־ט באב בתחנה המרכזית הישנה בתל אביב. בפיגוע נהרגו חמישה בני אדם ועשרות נפצעו.
71	12.8.2002	שלושה ערבים ישראלים נעצרו בחשד לגניבת עשרות אלפי קליעי רובים מבונקרי תחמושת צה"ליים בצפון הארץ ובמכירתם לתושב השטחים אשר העבירם לפעילי תנוצים בשומרון.
72	26.8.2002	כתב אישום הוגש נגד חברי חוליית סילואן אשר ביצעה פיגועים במועדון "שפילד" בראשון לציון (15 נהרגו ועשרות נפצעו), בבית קפה "מומנט" בירושלים (11 נהרגו ו־65 נפצעו), בקפיטריית "פרנק סינטרה" באוניברסיטה העברית בירושלים, בהנחת שני מטענים על פסי רכבת סמוך ללוד (ארבעה נפצעו) ולרחובות, בהנחת מטען במיכלית שהתפוצצה במתקן פי גלילות.
73	27.8.2002	שבעה בני משפחת בכרי מהכפר בענה עשו יד אחת להוציא לפועל את הפיגוע הרצחני במירון (תשעה נהרגו ו־52 נפצעו). הם נעצרו בחשד כי סייעו ואף השתתפו בביצוע הפיגוע. מן החקירה מתברר כי המחבל המתאבד, ג'יהאד חמאדה מג'נין, עבד לפני כשנה בעבודות חשמל בכפר בענה, שם הכיר את בני משפחת בכרי. חמאדה גילה, כי גויס לחמאס וברצונו לבצע פיגוע התאבדות. איברהים בכרי הבטיח לסייע. שני החשודים העיקריים הם בני הדודים איברהים ויאסין בכרי, אשר תכננו את נתיב הפיגוע.
74	27.8.2002	שלוש ערביות מלוד ומטייבה נעצרו בחשד כי ניסו למכור נשק לפלסטינים. המשטרה מייחסת להן עבירות של סחר בנשק וקשירת קשר לביצוע פשע. נציג המשטרה ציין כי החקירה לא הסתיימה וכי יתבצעו מעצרים נוספים.
75	30.8.2002	סועאד אבו־חמד, ערביה ישראלית מנצרת, תכננה לבצע פיגוע התאבדות בלב מדינת ישראל. תחילת הפרשה ב־6.8.2002. בלאל תמאם מטולכרם נעצר בידי צה"ל בחשד לפעילות הסתה וטרור. בחקירתו גילה כי באחרונה עמד בקשר טלפוני עם סועאד אבו־חמד, שאותה הכיר כחמש שנים לפני כן. לדבריו, היא ביקשה להעביר באמצעותו הבעת נכונות לשמש מחבלת מתאבדת. תמאם אמור היה להסדיר את העברת חגורת הנפץ או המטען לידי אבו־חמד.
76	3.9.2002	הרשות הפלסטינית ניסתה לגייס חיילות וצעירות לפני גיוס במטרה שיספקו מידע צבאי רגיש. מאחורי התוכנית עמד ג'יבריל רג'וב, ראש מנגנון המודיעין המסכל והמגייסים היו שני ערבים ישראלים, ראאד איסמאעיל זיתאוי ומוסא יאסין סלמאן, תושבי בית צפא במזרח ירושלים. השניים הואשמו בבית המשפט המחוזי בירושלים בעבירות ריגול וקשירת קשר לביצוע פשע.
77	10.9.2002	טרור מסוג חדש: חוליה מזרח ירושלמית, אשר הופעלה בידי החמאס באמצעות האינטרנט, תכננה להכניס רעל לכוסות אשר יוגשו בבית קפה "רימון" בירושלים, באמצעות הטבח של בית הקפה. אנשי החוליה נעצרו והוגש נגדם כתב אישום.

(המשך)

מס'	תאריך	מהות האירוע
78	10.9.2002	החל משפטה של הסטודנטית יאסרה בכרי מהכפר בענה. בכתב האישום נטען כי בכרי ידעה על כוונותיו של המחבל, חילצה את עצמה, אך לא התריעה על כוונת המחבל להתפוצץ באוטובוס. בכרי ישבה באוטובוס בקו 361 לצדו של המחבל המאבד. במהלך הנסיעה הוא אמר לה לרדת, כי "משהו לא טוב הולך לקרות באוטובוס". בכרי חששה כי מדובר במחבל המתכנן פיגוע, קראה לחברתה ושתייהן ירדו מן האוטובוס בצומת "שבע". הנאשמת לא נקטה אמצעי כלשהו על מנת למנוע את הפיגוע ולא התקשרה למשטרה.
79	8.10.2002	שלושה ערבים תושבי לוד ורמלה נעצרו בידי השב"כ בחשד כי תכננו לחטוף חייל בתחנת ההסעה ליד צריפין. בבית אחד החשודים התגלו חומרים כימיים המשמשים להרכבת מטענים. שלושת העצורים הם מתיר אבו-חובייזה, אשר מוצאו מעזה וקיבל תעודת זהות ישראלית לאחר נישואיו לתושבת רמלה; בן דודו נעמאן אבו-חובייזה, תושב רמלה; וחסאן חיג'אזי, תושב לוד. מתיר אבו-חובייזה, פעיל בתנועה האסלאמית גויס לחמאס במאוס 2002 על ידי מוחמד והבה, איש חמאס אשר שימש סניען של מוחמד דף, ראש הזרוע הצבאית של החמאס ברצועה. מתיר גייס את נעמאן אבו-חובייזה, אף הוא פעיל בתנועה האסלאמית. את חסאן חיג'אזי הכירו השניים מפעילות משותפת בתנועה האסלאמית.
80	20.10.2002	מתיר אבו-חובייזה ונעמאן אבו-חובייזה תכננו לרצוח חייל באקדח עם משתיק קול, לקבור את גופתו ולצייר מפה של מיקום הקבורה, כדי לנהל משא ומתן על החזרת הגופה, לפי הנחיות שקיבלו ממפעיליהם בחמאס שני הערבים תושבי רמלה, אשר גויסו לארגון לפני כשנה. הם מואשמים בבית המשפט המחוזי בתל אביב בקשירת קשר לביצוע פיגועים ולחטיפת חיילים ובמסירת מידע לאויב.
81	24.10.2002	קצין בדרגת סגן אלוף ותשעה ישראלים נוספים, אשר שירתו בעבר בצה"ל, חשודים כי הקימו רשת ריגול אשר העבירה מידע מודיעיני וביטחוני לחזבאללה בתמורה לעסקות סמים. הדמות המרכזית בפרשה היא סגן אלוף ע', המתגורר בכפר בדואי בצפון. שותפיו לרשת מתגוררים באותו הכפר.
82	30.10.2002	בית המשפט המחוזי בחיפה התיר לפרסום כי ארבעה דרוזים מהצפון מואשמים בהברחת אמל"ח מלבנון לישראל. העצורים הם עלאא, לטיף ולואי, כולם מבני משפחת אבו-לטיף מן הכפר ראמה וכן רוני מזהר מדליית אל-כרמל.

מקורות

מס'	מקור	תאריך	עמוד	שם הכותב	כותרת המאמר
1	מטרה מס' 28	1990	39	בועז גנור	ערביי ישראל איום ביטחוני ?
2	מטרה מס' 28	1990	39	בועז גנור	ערביי ישראל איום ביטחוני ?
3	מטרה מס' 28	1990	39	בועז גנור	ערביי ישראל איום ביטחוני ?
4	מטרה מס' 28	1990	39	בועז גנור	ערביי ישראל איום ביטחוני ?
5	מטרה מס' 28	1990	39	בועז גנור	ערביי ישראל איום ביטחוני ?
6	הארץ	15.9.1990	3ב	רומן פריסטר	בגליל, בלי אשליות
7	ידיעות אחרונות	28.9.1990	5	איתן מור	הפת"ח הטיל על ערביה מיפו לפתות קצין
8	הארץ	18.10.1990	2א	עת"ים	כתבי אישום לערבים ישראלים שהתפרעו
9	חדשות	7.12.1990	5	מאיר תורגימן, שרגא צייגר, פאיז עבאס	נחשפה חולייה מטייבה והגדה
10	הארץ	12.12.1990	3א	עת"ים	שלושה בני 19 מטורען הודו במעשי חבלה בגליל התחתון
11	מעריב	7.2.1991	2	איתן לוי, יוסי לוי, אמיר גילת, מאיר הראובני	החשודים בריגול למען עיראק היעבירו את החומר דרך ניקוסיה מאיר הראובני
12	מעריב	8.2.1991	4	איתן לוי	המשטרה: החשודים בריגול למען עיראק העבירו צילומים לסוכנת אש"פ בעכו
13	הארץ	14.2.1991	3א	עת"ים	תושב בית צפפה מואשם במסירת מידע על צה"ל לסוכן עיראקי בירדן
14	ידיעות אחרונות	28.2.1991	3	אריה קיזל	כתב אישום חמור נגד חברי רשת הריגול לטובת עיראק
15	צומת השרון	8.3.1991		אבידן רצאבי	עשרות עצורים בחשד לפעילות באש"פ
16	מעריב	22.3.1991	6	אמיר גילת	ערבי נאשם שהתגייס בספרד לאירגון אבו נידאל
17	הארץ	17.10.1991	3א	יהודית גרינבלט	יוגשו כתבי אישום נגד 3 ערבים מלוד, חברי החז"ע
18	מעריב	18.10.1991	3-2	בן כספית	3 ערבים מלוד הואשמו בחברות בחז"ע לשחרור פלשתיין
19	ידיעות אחרונות	5.3.1992	2-1	עמנואל אלנקווה ואריה קיזל	הגרזן הסיני הוביל לפיתרון
20	מעריב	16.3.1992	4	אמיר גילת	אחד מרוצח החיילים במאהל בגלעד הסגיר חשוד נוסף במעשה
21	גירוזלם פוסט	31.3.1993	6	משה זק	Something to Lose

(המשך)

מס'	מקור	תאריך	עמוד	שם הכותב	כותרת המאמר
22	הארץ	6.3.1994	3	איתן רבין	תושב אום אל-פאחם חשוד בחברות בגא"פ
23	הארץ	6.3.1994	3א	איתן רבין	רימונים נגנבו מבסיס צה"ל
24	ידיעות אחרונות	18.3.1994	2	חיים זלקאי	מחבל מרפיח נעצר בביתו של גשש בדואי ישראלי
25	מעריב	27.4.1994	3-2	יונתן הללי ויעל אבי	מעורבות ערבים ישראלים בטרור מדאיגה
26	מעריב	29.4.1994	4	אמיר גילת	שני אחים מאום אל-פאחם נאשמים במכירת אקדח לתושב השטחים
27	צומת השרון	18.9.1994	19	אביהו רצאבי	קיצונים בטייבה מאמנים צעירים בנשק חם
28	מעריב	4.10.94	2	רון לוי ואורי ארזי	נלכדו ארבעה ערבים ישראלים שתיכננו לבצע פיגועי ראוה ביהודים
29	מעריב	5.1.1995	9	רון לוי, אמיר גילת, סעיד בדראן	ערבים ישראלים חשודים בהתארגנות להעברת האנטיפאדה לתוך הקו הירוק
30	מעריב	30.1.1995	4	ארז רותם	נעצר תושב יפו הנאשם בריגול לטובת הרש"פ
31	גירוזלם פוסט	23.3.1995	6	כתבת עורך	Truck Bomb as a Reminder
32	הארץ	31.3.1995	3ב	עת"ים	החשוד ממשאית התופת: חומר הנפץ אמור היה להימסר לאנשים מתל-שבע
33	מעריב	26.4.1995	3-2	ארז רותם	ערבי ישראלי נאשם בריגול לטובת הרש"פ
34	מעריב	18.5.1995	5	יוסי לוי וחנן שלאין	3 ערבים נעצרו בחשד לגניבת טילי הדראגון
35	הארץ	22.5.95	1א	איתן רבין	השב"כ: תושב תל שבע חשוד שסייע לתכנן פיגועי התאבדות וחטיפת חיילים
36	מעריב	31.5.1995	4	חיים זליקאי ואורי בינדר	מסתעפת חקירת משאית התופת בתל שבע: נעצר בדואי נוסף מהעיירה
37	גירוזלם פוסט	7.8.1995	6	כתבת העורת	Security forces success
38	מעריב	10.8.1995	6	אמיר גילת	שני ערבים חשודים בסחר בנשק ובהעברתו לגורמים עוינים
39	גירוזלם פוסט	7.3.1996	2	דוד רוג', ראיין מרקוס	—
40	גירוזלם פוסט	12.5.1996	6	כתבת העורך	The Jerusalem Hamas
41	הארץ	5.9.1996	15א	ניקול קראו	חשד: 10 בקת"בים יועדו לפיגועים ביפו

(המשך)

מס'	מקור	תאריך	עמוד	שם הכותב	כותרת המאמר
42	גירוזלם פוסט	2.2.1998	1	מרגוט דודקביץ'	Police Arrest Arab Technion Students Suspected of Aiding Hamas Terrorism
43	מעריב	10.6.1998	2	אבי אשכנזי	32 ערבים ישראלים ופלשתינים חשודים בסחר בנשק בהיקף נרחב
44	מעריב	25.8.1998	3	פליקס פריש	מבריה פלשתינים מישראל נעצר ובמכוניתו נמצא גם מבריה נשק
45	הארץ	16.10.1998	2א	אלי בודהנה	הותר לפירסום: ישראלי הסכים להבריה מחבלים מתאבדים מעזה
46	מעריב	7.9.1999	7	אבי אשכנזי, יואב לימור, פליקס פריש	פצצה מתקתקת
47	הארץ	17.3.2000		עמוס הראל	ראשי חוליית טייבה הסגירו עצמם לרש"פ
48	הארץ	22.5.2000	7א	שרון גל	2 תושבי אכסאל גנבו נשק מבסיס צה"ל
49	ידיעות אחרונות	15.8.2000	2	רופא שרון	ישראל עצרה 3 מחבלים בדרך לפיגוע
50	גירוזלם פוסט	22.8.2000	1	אריה סוליבן	Bin Laden Ring Mass Terror Campaign
51	הארץ	23.4.2001		שרון גל	פרשת מנרה: 4 הערבים לא מואשמים במעורבות ברצח
52	הארץ	10.5.2001		שרון גל	אנשי צד"ל וערבי ישראלי נאשמים בריגול
53	הארץ	20.7.2001		עמוס הראל, גילאל בנא, דוד רטנר	4 תושבי אום אל-פאחם חשודים בתיכנון פיגועים בישראל
54	הארץ	3.8.2001		גילאל בנא	נעצר פלשתיני החי בשפרעם בחשד לתיכנון פיגוע
55	ידיעות אחרונות	6.8.2001		ישראל מושקוביץ'	נצרת: ערבים ניסו לחטוף מחייל את הנשק
56	הארץ	16.8.2001		עמוס הראל, דוד רטנר	החוליה שנעצרה בצפון התכוונה להניח מטען גדול במפרץ חיפה
57	ידיעות אחרונות	22.8.2001		אלכס פישמן	בכיר במערכת הביטחון מגלה: ערבי ישראלי מבקש אל גרביה סיפק "שירותי לוגיסטיקה" לחמאס. תושבים מאום אל-פאחם עצורים בחשד לסיוע למחבלים מתאבדים

(המשך)

מס'	מקור	תאריך	עמוד	שם הכותב	כותרת המאמר
58	ידיעות אחרונות	6.9.2001		חיים ברוידא, רוני שקד, ישראל מושקוביץ	תעסוקה לחופש: תיכנון פיגועי טרור
59	ידיעות אחרונות	11.9.2001	4	דוד רגב	מתאבד בתוכנו
60	ידיעות אחרונות	30.10.2001		גואל בנו	המטרה: לחטוף צוערים ללבנון בסירות מירוף
61	ידיעות אחרונות	13.2.2002		אלכס פישמן, חיים שיבי וחיים ברוידא	מספר הערבים הישראלים שעוסקים בטרור בעלייה
62	ידיעות אחרונות	6.3.2002	16	אורון מאירי, עמיר בן-דוד, איציק סבן	טייבה: 4 מחבלים נתפסו בדרך לפיגוע
63	ידיעות אחרונות	27.3.2002		יורם ירקוני, מיכל גולדברג, עמיר בן-דוד	ערבים מלוד הסיעו את המתאבדת לישראל
64	ידיעות אחרונות	15.4.2002	11	חיים ברוידא, עמיר בן-דוד, איתמר אייכנר	מתאבדת נעצרה ליד כפר סבא
65	ידיעות אחרונות	15.5.2002		גואל בנו, פאזי עבאס, ישראל מושקוביץ, דוד רגב	נשים בשירות הטרור
66	ידיעות אחרונות	18.6.2002		מיכל גולדברג	18 שנות מאסר למפגע ערבי באוטובוס בבירה
67	ידיעות אחרונות	28.6.2002		יורם ירקוני	תושב חדרה הורשע בסיוע למתאבד תמורת כסף
68	ידיעות אחרונות	22.7.2002	11	ראובן וייס	מחבלי הרכבת היכו שוב
69	ידיעות אחרונות	6.8.2002		ישראל מושקוביץ	העבירו סודות, קיבלו סמים
70	ידיעות אחרונות	9.8.2002		איתן מור, ליאור אל-חי	הסעה רצחנית
71	ידיעות אחרונות	12.8.2002	19	ישראל מושקוביץ	חשד: ערבים ישראלים מכרו עשרות אלפי קליעים לפלשתינים
72	ידיעות אחרונות	26.8.2002	4	עמיר בן-דוד	בקרור רוח שיחזר המחבל: כך רצחתי 35 בני אדם
73	ידיעות אחרונות	27.8.2002	3-2	גואל בנו, איתן גליקמן, חיים ברוידא, צבי זינגר	"משפחת הרצח" מהגליל
74	מעריב	27.8.2002		זיוה מוגרבי	חשד: ערביות ישראליות מכרו נשק לפלשתינים.

(המשך)

מס'	מקור	תאריך	עמוד	שם הכותב	כותרת המאמר
75	ידיעות אחרונות	30.8.2002	5	ישראל מושקוביץ, חיים ברוידא	מילת הצופן לביצוע הפיגוע: "החתונה מחר"
76	מעריב	3.9.2002	5-2	יואב לימור, איתן רבין, שמואל מיטלמן, עמיר בן-דוד	המטרה: חיילות בשירות הטרור
77	מעריב-אינטרנט	10.9.2002		שמואל מיטלמן, דליה מזורי	נלכדה החולייה שתיכננה פיגוע הרעלה בקפה "רימון" בירושלים
78	מעריב-אינטרנט	10.9.2002		דני ברנר	יאסרה בכרי מואשמת כי לא מנעה את הפיגוע בצומת מירון
79	ידיעות אחרונות	8.10.2002	9	חיים ברוידא וראובן וייס	ערבים מרמלה תיכננו לחטוף חייל בצריפין
80	ידיעות אחרונות	20.10.2002	9	יורם ירקוני	מוחמד דף התלהב מהרעיון לחטוף טייס
81	ידיעות אחרונות	24.10.2002	7-2	עמיר בן דוד ואיציק סבן	סא"ל בשירות החזבאללה

נספח ג

בינאום השסע היהודי-ערבי*

בשנים האחרונות פתחו ערביי ישראל חזית חדשה במאבקם במדינת ישראל, באמצעות פנייה לגופים בינלאומיים שיתערבו למענם. להלן כמה דוגמות לדרך פעולה זו:

- Institutionalized Discrimination Against Palestinian Citizens of Israel:¹

דו"ח שהגיש ארגון "עדאלה" לוועידה העולמית נגד גזענות ("ועידת דרבין"). במסמך מבקש ארגון "עדאלה" להצביע על מדיניות ישראלית המפלה את אזרחיה הערבים בתחומים כגון אזרחות, השתתפות פוליטית, זכויות על קרקעות ודירור, תרבות ושפה, חינוך, דת, ואפליה חברתית ופוליטית.

- Summary Report to the United Nations Human Rights Commission Emergency Session on Israel/Palestine, 17-18 October 2000:²

דו"ח שהוגש לוועדת האו"ם לזכויות האדם (UN HRC) בעקבות אירועי אוקטובר 2000. נושא הוועידה] היה הפרת זכויות האדם שביצעה ממשלת ישראל כנגד אזרחיה הערבים. הדו"ח מתאר פעולות בלתי-חוקיות של משטרת ישראל, והפרת זכותם של הערבים בישראל להליך נאות של עצירים בשלבי טרום המשפט.

- The Follow-Up High Committee for Arab Affairs, A memorandum to His Holiness Pope Paul II, In the name of the Palestinian Arab community in Israel:³

פנייה של ערביי ישראל אל האפיפיור על מנת שיפעל למען מאבקם לזכויות יסוד (Basic Rights), ויתמוך במאבקם לשוויון אזרחי, לזכותם לחיות בכפרי אבותיהם, ולשמר את מורשתם התרבותית והדתית ואת זכויותיהם הלאומיות.

* כוכבית מסמנת פרטים ביבליוגרפיים חסרים [כגון: שם ההוצאה, מקום ההוצאה עמ' וכו'].
1 Adalah (2001), *Institutionalized Discrimination Against Palestinian Citizens of Israel, Adalah's Report to the World Conference Against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, Durban, South Africa, August/September* *
2 Adalah (2000), *Summary Report to the United Nations Human Rights Commission Emergency Session on Israel/Palestine, 17-18 October 2000*, Adalah: The Legal Center for Arab Minority Rights in Israel, 16 October 2000 *
3 The Follow-Up High Committee for Arab Affairs (2000), *A Memorandum to His Holiness Pope Paul, in the Name of the Palestinian Arab Community in Israel* *

- Israel, the Occupied West Bank and Gaza Strip, and the Palestinian Authority Territories:⁴

דו"ח זה סוקר את אירועי ראשית אוקטובר 2000. הדו"ח אינו מפריד בין ערביי ישראל והפלסטינים, וסוקר את השימוש המופרז בכוח שהופעל כנגד שתי האוכלוסיות גם יחד

- Israel and the Occupied Territories: Excessive Use of Lethal Force, Amnesty International:⁵

הדו"ח בוחן הפרות של זכויות אדם והפעלה לא מבוקרת של כוח קטלני במהלך אירועי אוקטובר 2000, ומתייחס הן לאירועים בעזה ובגדה והן לאירועים בגליל. הדו"ח מותח ביקורת קשה על דרכי התמודדותה של משטרת ישראל עם הפגנות ערביי ישראל ועל ניהולן.

Israel, the Occupied West Bank and Gaza Strip, and the Palestinian Authority Territories, *Investigation into Unlawful Use of Force in the West Bank, Gaza Strip, and Northern Israel*, Human Rights Watch, October 4 through October 11 * 4

Amnesty International (19/10/2000). *Israel and the Occupied Territories: Excessive Use of Lethal Force* * 5

נספח ד

הצעות חוק

להלן מספר דוגמאות של הצעות חוק שהוגשו ליושב ראש הכנסת על-ידי נציגי המפלגות הערביות:

- הצעת "חוק יסוד: גבולות המדינה וריבונותה" והצעת "חוק גבולות המדינה, התש"ס–2000" שמטרתן לצמצם את שטחה של מדינת ישראל על-ידי חזרה לגבולות ה-4 ביוני 1967, ולבטל את סיפוח רמת-הגולן למדינת ישראל.
- הצעת "חוק לתיקון פקודת מניעת טרור (מאבק בכיבוש), התשס"ב–2001", לפיה "מעשי אלימות העלולים לגרום למותו של אדם או לחבלתו" המופנים כלפי אנשי "כוחות הביטחון", לא ייחשבו כמעשי טרור. בדברי ההסבר להצעת החוק נאמר כי המטרה היא לאפשר "לעם (הפלסטיני) להיאבק בכיבוש... תוכר הלגיטימיות של המאבק בכיבוש".
- הצעות "חוק יסוד: שוויון האוכלוסייה הערבית" שמטרתן לשנות את אופייה היהודי של המדינה ולהפכה למדינה "דמוקרטית ורב-תרבותית", בה תינתנה לערביי ישראל זכויות של "מיעוט לאומי", תוך עידוד הזהות הערבית-פלסטינית וטיפוחה. כמו-כן מוצעת בהצעות החוק אוטונומיה תרבותית וחינוכית.
- הצעת "חוק לביטול חוק קרן קיימת לישראל, תשי"ד–1953, חוק קרן היסוד, התשט"ז–1956, וחוק מעמדן של ההסתדרות הציונית העולמית ושל הסוכנות היהודית לארץ-ישראל תשי"ג–1953, התש"ס–1999". בבסיס ההצעה ביטול הסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית, קרן היסוד וקרן קיימת לישראל, וביטול העדיפות שניתנת ליהודים בקרקעות המדינה ובהתיישבות.
- הצעת חוק להשבת "נכסי הנפקדים" משנת 1948 לידי בעליהם, להחזרת הרכוש שהופקע לידי הערבים, או לחילופין למתן פיצוי.

שרותי משרד/הצעת חוק 324/

הכנסת החמש-עשרההצעת חוק של חבר הכנסת עזמי בשארה

חוק לביטול חוק קרן קיימת לישראל, תשי"ד-1953, חוק קרן היסוד, התשט"ז-1956 וחוק מעמדן של ההסתדרות הציונית העולמית ושל הסוכנות היהודית לארץ-ישראל תשי"ג-1953, התש"ס-1999

1.	חוק קרן קיימת לישראל, התשי"ד-1953, ¹ – בטל.	ביטול חוק קרן קיימת לישראל, התשי"ד-1953
2.	חוק קרן היסוד התשט"ז-1956, ² – בטל.	ביטול חוק קרן היסוד התשט"ז-1956
3.	חוק מעמדן של ההסתדרות הציונית העולמית ושל הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, תשי"ג-1952, ³ בטל.	ביטול חוק מעמדן של ההסתדרות הציונית העולמית ושל הסוכנות היהודית לארץ-ישראל
4.	בחוק מקרקעי ישראל התשי"ד-1960, ⁴ סעיפים 6 ו-7 – בטלים.	תיקון חוק מקרקעי ישראל התש"ל-1960
5.	בחוק מינהל מקרקעי ישראל, התשי"ד-1960, ⁵ בסעיף 4א(א) (1) במקום פסקה (1) יבוא:	תיקון חוק מינהל מקרקעי ישראל התשי"ד-1960

1 ס"ח התשי"ד, ע' 34.

2 ס"ח התשט"ז, ע' 24.

3 ס"ח התשי"ג, ע' 2.

4 ס"ח התשי"ד, ע' 56.

5 ס"ח התשי"ד, ע' 57.

- (1) "חברי המועצה ימונו על ידי הממשלה תוך נתינת ייצוג הולם לכל המגזרים בחברה ישראלית",
- (2) בפסקה (2), סעיף קטן (ב) – בטל.
- (3) בסעיף 4 ד (א), פסקה (8) – תימחק.
6. חוק המועמדים להתיישבות חקלאית, התשי"ג–1953⁶ – בטל.
7. תיקון חוק ההתיישבות החקלאית (סייגים לשימוש בקרקע חקלאית ובמים), התשכ"ז–1967⁷, סעיף 19 – בטל.
8. תיקון חוק מיסוי מקרקעין (שבח, מכירה ורכישה), התשכ"ג–1963⁸
- (1) בסעיף 19 בפסקה (3) המילים "או קרן קיימת לישראל" ימחקו.
- (2) בסעיף 72 המילים "הקרן הקיימת לישראל; הימנותא בע"מ, כל עוד היא בשליטה של הקרן הקיימת לישראל" – ימחקו.
9. תיקון חוק מס רכוש וקרן פיצויים, התשכ"א–1961⁹, בסעיף 1, בהגדרה "בעל" המילים "או קרן קיימת לישראל" – תמחקנה.
10. תיקון חוק הבזק, התשמ"ב–1982¹⁰, בסעיף 6 כו בהגדרה "קרקע ציבורית" המילים "הקרן הקיימת לישראל" – תמחקנה.
11. תיקון חוק הנפט, התשי"ב–1952¹¹, בסעיף 40, פסקה (2) – תמחק.

6 ס"ח התשי"ג, ע' 126.

7 ס"ח התשכ"ז, ע' 106.

8 ס"ח התשכ"ג, ע' 156.

9 ס"ח התשכ"א, ע' 100.

10 ס"ח התשמ"ב, ע' 218.

11 ס"ח התשי"ב, ע' 322.

12. תיקון חוק העונשין, התשל"ז-1977
בחוק העונשין התשל"ז-1977,¹² בסעיף 13 (ג), פסקאות (1), (2), (3) ו-(4) – תמחקנה.
13. תיקון חוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965
בחוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965,¹³ בסעיף 13, בפסקה (8), המילים: "או של מוסד ממוסדותיה הנבחרים של ההסתדרות הציונית העולמית הסוכנות היהודית לארץ ישראל" – תמחקנה.
14. תיקון חוק גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה התשנ"ח-1998,¹⁴
בחוק גנים לאומיים, שמורות טבע, אתרים לאומיים ואתרי הנצחה התשנ"ח-1998,¹⁴
(1) בסעיף 2 (א) לחוק, פסקה (4) – תמחק.
(2) בסעיף 13 (א) לחוק, בפסקה (3) המילים "נציג הקרן הקיימת לישראל" תמחקנה, ובמקום "שני נציגי ציבור" יבוא "שלושה נציגי ציבור".
15. תיקון חוק רשות השידור, התשכ"ה-1965
בחוק רשות השידור התשכ"ה-1965,¹⁵ בסעיף 7(א)
(1) בפסקה (1), במקום "שלושים" יבוא "שלושים ואחד".
(2) פסקה (2) – תמחק.
16. תיקון חוק הרשות לפיתוח הנגב, התשנ"ב-1991
בחוק הרשות לפיתוח הנגב התשנ"ב-1991,¹⁶
(1) בסעיף 9(א) לחוק, פסקאות 10 ו-11 – תמחקנה.
(2) בסעיף 11 לחוק פסקאות 10 ו-11 – תמחקנה.
17. תיקון חוק הרשות לפיתוח הגליל, התשנ"ג-1993
בחוק הרשות לפיתוח הגליל, התשנ"ג-1993,¹⁷
(1) בסעיף 9 (א) לחוק פסקאות 14 ו-15 – תמחקנה.

12 ס"ח התשל"ז, ע' 322.

13 ס"ח התשכ"ה, ע' 240.

14 ס"ח התשנ"ח, ע' 202.

15 ס"ח התשכ"ה, ע' 106.

16 ס"ח התשנ"ב, ע' 26.

17 ס"ח התשנ"ג, ע' 138.

- (2) בסעיף 11 (א) לחוק פסקאות 9 ו-10 – תמחקנה.
18. תיקון חוק התכנון והבניה התשכ"ה-1965, בסעיף 2(ב), פסקה (11) – תמחק. והבניה התשכ"ה-1965
19. תיקון חוק המועצה לענף הלול (ייצור ושיווק), התשכ"ד-1963, בסעיף 5, המילים "נציגי ההסתדרות הציונית העולמית הסוכנות היהודית לא"י (להלן – הסוכנות)" – תמחקנה.
- (1) בסעיף 7 במקום "נציגי הממשלה והסוכנות" יבוא "נציגי הממשלה" והמילים "עם נציגי הסוכנות" – תמחקנה.
- (2) בסעיף 8 – בטל.
- (3) בסעיף 8 – בטל.
20. תיקון חוק המועצה לייצור ולשיווק של אגוזי אדמה התשי"ט-1959, בסעיף 5, בסעיף קטן (א) המילים "נציג אחד של ההסתדרות הציונית העולמית הסוכנות היהודית לארץ ישראל (להלן – הסוכנות)" – תמחקנה.
- (1) בסעיף 5, בסעיף קטן (א) המילים "נציג אחד של ההסתדרות הציונית העולמית הסוכנות היהודית לארץ ישראל (להלן – הסוכנות)" – תמחקנה.
- (2) בסעיף 7 – בטל.
- (3) בסעיף 8 לחוק, בסעיף קטן (ב), המילים "יחד עם נציג הסוכנות" – תמחקנה.
21. תיקון חוק מועצת הפירות (ייצור ושיווק) התשל"ג-1973, בסעיף 4, סעיף קטן (ג) – בטל.
22. תיקון חוק המועצה לייצור ולשיווק של ירקות התשי"ט-1959, בסעיף 4, סעיף קטן (ג) – בטל.

18 ס"ח התשכ"ה, ע' 307.

19 ס"ח התשכ"ד, ע' 12.

20 ס"ח התשי"ט, ע' 76.

21 ס"ח התשי"ט, ע' 310.

22 ס"ח התשי"ט, ע' 222.

- (1) בסעיף 5 לחוק בסעיף קטן (א) המילים "נציגי ההסתדרות הציונית העולמית הסוכנות היהודית לא"י" – תמחקנה.
(2) סעיף 6 – בטל.
23. תיקון חוק שמירת הנקיון התשמ"ד–1984. בחוק שמירת הנקיון התשמ"ד–1984, בסעיף 12 לחוק, בסעיף קטן (א), המילים "קרן קיימת לישראל" – תמחקנה.
24. תיקון חוק הנאמנות התש"ט–1979. בחוק הנאמנות התש"ט 1979, סעיף 41(ב) – בטל.
25. תיקון חוק עידוד החסכון, הנחות ממס הכנסה וערבות למילווה התש"ז–1956, בסעיף 2 המילים "הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, קרן היסוד המגבית המאוחדת לישראל" – תימחקנה.
26. תיקון חוק בנק ישראל התשכ"ד–1954. בחוק בנק ישראל התש"ד–1954, בסעיף 37 המילים "הסוכנות היהודית לא"י, הקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד בע"מ" – תמחקנה.
27. תיקון חוק ניירות ערך, התשכ"ח–1968. בחוק ניירות ערך התשכ"ח–1968, סעיף 54 יב – בטל.
28. תיקון פקודת מס הכנסה (נוסח חדש) בפקודת מס הכנסה (נוסח חדש)²⁸
- (1) בסעיף 3(ב) בפסקה (4), המילים "קרן קיימת לישראל קרן היסוד המגבית המאוחדת לישראל, הסוכנות היהודית לארץ ישראל, ההסתדרות הציונית העולמית" – תמחקנה.
(2) בסעיף 3, (ז)1 בפסקה 3, המילים "או הסוכנות היהודית לארץ ישראל" – תמחקנה.
(3) בסעיף 5, בפסקה (3) המילים "הסוכנות היהודית לא"י, הקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד המגבית המאוחדת לישראל" – תמחקנה.

23 ס"ח התשמ"ד, ע' 142.

24 ס"ח התש"ט, ע' 128.

25 ס"ח התש"ז, ע' 52.

26 ס"ח התש"ד, ע' 192.

27 ס"ח התשכ"ח, ע' 234.

28 דמ"י התשכ"א, ע' 120.

- (4) בסעיף 9, לחוק בפסקה (23), בסעיף קטן (א), במקום "לקרן קיימת לישראל, לקרן היסוד המגבית המאוחדת לישראל או לכל מוסד אחר" יבוא "לכל מוסד".
- (5) בסעיף 15, לחוק המילים "או ריבית על הלוואה שקיבלה הסוכנות היהודית לארץ ישראל" – תמחקנה.
- (6) בסעיף 46 לחוק, בסעיף קטן (א) במקום "לקרן לאומית, או למוסד ציבורי" יבוא "למוסד ציבורי".
- (7) בסעיף 46, לחוק סעיף קטן (ג) – בטל.
- (8) בסעיף 97 (א) לחוק בפסקה (4) המילים "לקרן קיימת בישראל, לקרן היסוד המגבית היהודית המאוחדת לישראל" – תמחקנה.
- (9) בסעיף 161 לחוק, בסעיף קטן (ד) המילים "על ידי הסוכנות היהודית לארץ ישראל – תמחקנה.
29. בחוק מס הכנסה (מיסוי בתנאי אינפלציה) התשמ"ב–1982²⁹
- תיקון חוק מס הכנסה (מיסוי בתנאי אינפלציה), התשמ"ב–1982
- (1) בסעיף 1, בהגדרה "תוספת להון עצמי", המילים "או המוסדות הלאומיים" – תמחקנה.
- (2) בסעיף 1, פסקה (41) – תמחק.
30. בחוק לעידוד השקעות הון בחקלאות התשמ"א–1981³¹, בסעיף 9(א), פסקה (4) – תמחק.
- תיקון חוק השקעות הון בחקלאות, התשמ"א–1981
31. בפקודת מיסי העירייה ומיסי הממשלה (פיטורין) 1938³¹, סעיף 35 – בטל.
- תיקון פקודת מיסי העירייה ומסי הממשלה (פיטורין), 1938
32. בפקודת הבנקאות 1941³², בסעיף 14ד, סעיף קטן (ו) – בטל.
- תיקון פקודת הבנקאות, 1941

29 ס"ח התשמ"ב, ע' 234.

30 ס"ח התשמ"א, ע' 56.

31 ע"ר 1938, ע' 27.

32 ע"ר 1941, ע' 64.

- תיקון חוק הבחירות 33. בחוק הבחירות לכנסת ולראשות הממשלה: (נוסח משולב), התשכ"ט-1969³³
לכנסת ולראשות
הממשלה, (נוסח
משולב),
התשכ"ט-1969
- (1) בסעיף 116ז, בסעיף קטן (א) המילים "או עובד של הסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית העולמית, הקרן הקיימת לישראל, או קרן היסוד" – תמחקנה.
(2) בסעיף קטן 166י בסעיף קטן (ז), פסקאות (2), (3), (4), ו-(5) תמחקנה.
(3) בסעיף 130 לחוק, בסעיף קטן (א) המילים של הסוכנות היהודית או של הקרן הקיימת לישראל" – תמחקנה.
34. תיקון חוק הרשויות המקומיות (בחירות) התשנ"ה-1965³⁴ בסעיף 75 בסעיף קטן (א) המילים "של הסוכנות היהודית, של הקרן הקיימת לישראל" – תמחקנה.
35. תיקון חוק שירות המדינה (סיוג פעולות מפלגתית ומגבית כספים) התשי"ט-1959³⁵ בסעיף 3א, בסעיף קטן (א), המילים "בהסתדרות הציונית העולמית או בסוכנות היהודית לארץ ישראל" – תמחקנה.
36. תיקון חוק הגנה על עובדים (חשיפת עבירות ופגיעה בטוהר המידות או במינהל התקין), התשנ"ז-1997³⁶ בתוספת סעיפים 11, 10, 9 ו-12 – תמחקנה.
37. תיקון חוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב), התשנ"ה-1995³⁷ בסעיף 287, בפסקה (1) המילים "ההסתדרות הציונית העולמית או הסוכנות היהודית לארץ-ישראל" – תמחקנה.

33 ס"ח התשנ"ט, ע' 103.

34 ס"ח התשנ"ה, ע' 248.

35 ס"ח התשי"ט, ע' 190.

36 ס"ח התשנ"ז, ע' 66.

37 ס"ח התשנ"ה, ע' 205.

- תיקון חוק הבטחת 38. בחוק הבטחת הכנסה התשמ"א-1980³⁸
 הכנסה
 התשמ"א-1980
- (1) בסעיף 3, בפסקה (1) המילים "הסוכנות היהודית לארץ ישראל" –
 תמחנה.
- (2) בסעיף 5 לחוק, בסעיף קטן (ד): המילים "מהסוכנות היהודית לארץ
 ישראל" – תמחנה.
- תיקון חוק 39. בחוק התמלוגים לנפגעי פעולות איבה תש"ל-1970,³⁹ בסעיף 19, פסקאות
 התמלוגים לנפגעי
 פעילות איבה,
 תש"ל-1970
- תיקון פקודת 40. בפקודת הראיות (נוסח חדש) התשל"א-1971,⁴⁰ סעיף 28 פסקה (2) תמחנה.
 הראיות
 (נוסח חדש),
 התשל"א-1971

דברי הסבר (של מציע הצעת החוק – א' ש')

הצעת חוק זו מבקשת לבטל את המעמד המיוחד שהעניק המחוקק לקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד, ההסתדרות הציונית העולמית והסוכנות היהודית לארץ ישראל.

מקורו של המעמד המיוחד שהוענק למוסדות אלה, הינו בתקופת ה"ישוב", ומעוגן באידיאולוגיה הציונית ולא בצרכים אזרחיים או ממלכתיים. סעיפים 4 ו-5 של חוק מעמדן של ההסתדרות הציונית העולמית ושל הסוכנות היהודית לארץ ישראל, מסבירים זאת היטב.

מהותם של מוסדות אלה הוא שירות "העם היהודי". כאשר הם מקבלים מעמד מעין "ממלכתי", משתמשת בהם המדינה כזרוע שלה, ודרך כך מתאפשרת אפליית האזרחים הלא יהודים – בני המיעוט הערבי במדינה. אפליה זו בולטת במיוחד בכל הקשור בשאלת הקרקעות וההתיישבות.

משקמה מדינת ישראל אמורה היא ומוסדותיה לשרת את האזרחים החיים בה. שירות האזרחים אמור להיות הקריטריון המכריע בפעולתם של כל מוסדות המדינה. כך, את התפקידים האזרחיים שמילאו וממלאים מוסדות אלה אמורים למלא מוסדות המדינה, כאשר לנגד עיניהם ייצוג ושירות כלל אזרחי מדינת ישראל.

לדעתנו, הבלבול בין צרכיה של האידיאולוגיה ושירותה, לבין צרכיהם של האזרחים ושירותם, צריך

38 ס"ח התשמ"א, ע' 30.

39 ס"ח התש"ל, ע' 126.

40 דמ"י, נוסח חדש 18, ע' 421.

להפסק, כחלק מתהליך האזרוח של מדינת ישראל. ביטול מעמדם החוקי המיוחד של מוסדות אלה הוא אבן יסוד בתהליך זה.

ביטול החוקים המקנים מעמד מיוחד למוסדות אלה, גורר אחריו תיקון חוקים רבים נוספים, המקנים מעמד "ממלכתי" למוסדות אלה, שמעניק להם פריבילגיות והטבות שונות.

מדינת ישראל מחויבת לביטול חקיקה זו מעצם חתימתה על האמנה הבינלאומית לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות. בדו"ח ועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, המפקחת על קיום אמנה זו, שפורסם בנובמבר 1998, נכתב כי:

"הועדה מציינת בדאגה ממשית את חוק מעמדן של ההסתדרות הציונית העולמית ושל הסוכנות היהודית לארץ ישראל, 1952, המסמיך את ההסתדרות הציונית העולמית ו/או הסוכנות היהודית וגופים כמו הקרן הקיימת לישראל, לשלוט על רוב הקרקעות בישראל, כאשר ייעודם הוא לשרת יהודים בלבד. על אף העובדה שמוסדות אלה מאורגנים, ברובם במסגרת המשפט הפרטי, יש למדינת ישראל השפעה מכרעת על מדיניותם ומכאן אחריותה לפעילותם. המדינה אינה יכולה להתנער מחובותיה על פי האמנה על ידי הפרטה של המדיניות הממשלתית. הועדה מביעה את הדעה כי ההפקעה השיטתית של אדמות ונכסים פלסטינים על ידי המדינה והעברתם לגופים האמורים מהווה סוג של אפליה ממוסדת, משום שגופים אלה, על פי הגדרתם, לא ירשו ללא יהודים כל שימוש בקרקע. מכאן, שפרקטיקות אלה של המדינה מהוות הפרה בוטה של חובותיה על פי האמנה".

הוגשה ליו"ר הכנסת והסגנים
והונחה על שולחן הכנסת ביום
כ"ב חשון התש"ס—1.11.99

הכנסת החמש-עשרה

הצעת חוק של חברי הכנסת: מוחמד ברכה
תמר גוזינסקי
אחמד טיבי
עיסאם מחיול

הצעת חוק מעמדן של ההסתדרות הציונית העולמית ושל הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, התש"ס – 1999

1. מועמד ההסתדרות הציונית העולמית והסוכנות היהודית לארץ-ישראל, במדינת ישראל, יהיה כמעמדן באשר מדינות העולם.
2. פעילותן השוויונית של המוסדות פעילותן הוולונטרית של שני מוסדות אלה במדינת ישראל תהיה בהתאם לחוק, תוך שמירה על עיקרון השוויון בין כל תושבי המדינה וכיבוד זכויות היסוד של האדם והאזרח.

דברי הסבר (של מציעי הצעת החוק – א' ש')

הסוכנות היהודית וההסתדרות הציונית סיימו את תפקידן עם הקמת מדינת ישראל, שימור מעמדן מימי טרום המדינה, שעה ששימשו בבחינת "מדינה בדרך", אינו מתיישב עם ערכי הממלכתיות, האזרחות, השוויון והדמוקרטיה. יש והגופים הללו משמשים ככלי לקיפוחה של האוכלוסייה הערבית במדינת ישראל. לפיכך יש לפרקן ולהעביר אחדים מתחומי הטיפול למוסדות ממלכתיים.

הוגשה ליו"ר הכנסת והסגנים
והונחה על שולחן הכנסת ביום
כ"ב בחשוון התש"ס 1.11.99

הכנסת החמש-עשרה

הצעת חוק של חברי הכנסת: מוחמד ברכה
תמר גוזינסקי
עסאם מחיול

הצעת חוק יסוד: שוויון האוכלוסייה הערבית

1. **עקרונות יסוד**
זכויותיהם של האזרחים הערבים בישראל ומחויבותה של החברה בישראל לזכויות אלו, מושתתות על ההכרה בעקרון השוויון, על ההכרה בערך האדם ועל עקרון כבוד הבריות.
2. **מטרה**
חוק יסוד זה, מטרתו להגן על כבודם וחירותם של הערבים אזרחי המדינה, כאזרחים ישראלים וכמיעוט לאומי ערבי-פלסטיני, כדי לעגן בחוק יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית ורב-תרבותית.
3. **שוויון ואיסור הפלייה**
(א) כל ערבי אזרחי ישראל זכאי לשוויון מהותי ולהעדר הפלייה בזכויות חברתיות, כלכליות, תרבותיות ופוליטיות.
(ב) כל ערבי אזרחי ישראל זכאי לשוויון מהותי ולהעדר הפלייה בחינוך, בדיוור, בתעסוקה ובקניין.
4. **זהות לאומית**
(א) המיעוט הערבי בישראל זכאי לטפח את זהותו הלאומית, הערבית-פלסטינית; הוא זכאי לעצבה ולפתחה באופן חופשי, ולהנחיל זהות זו לדור הצעיר;
(ב) החינוך הערבי יהיה מושתת על ערכי התרבות הפלסטינית, הערבית ועל ערכי התרבות האנושית, על הקשר המיוחד עם שאר בני העם הפלסטיני; על הזכות לאזרחות שווה ומלאה, ועל דו-קיום עם העם היהודי בישראל על בסיס של שוויון זכויות וכבוד הדדי.
5. **העדפה מתקנת**
אין רואים כהפליה פסולה פעולה, שנועדה לתקן הפליה קודמת או קיימת של המיעוט הערבי, או שנועדה לקדם את השוויון של המיעוט הערבי.
6. **תחילה**
כל רשות מרשויות השלטון חייבת לכבד את הזכויות שלפי חוק-יסוד זה.

דברי הסבר (של מציעי הצעת חוק היסוד – א' ש')

על אף ההתחייבויות הרבות שניתנו על-ידי ממשלות ישראל השונות, וההכרה בעובדה שבמשך שנים נוהלה מדיניות של טיפוח ואפליה לאומית נגד האוכלוסייה הערבית בישראל; ועל אף ההצהרות בדבר הצורך הדחוף בתיקון עוול זה, האוכלוסייה הערבית עדיין סובלת מהעדד שוויון בכל תחומי החיים.

כדי לממש סוף-סוף את ההתחייבויות הנ"ל וכדי ליצוק תוכן בהצהרות הכוונות שנשמעות על-ידי גורמי השלטון, אנו מציעים לעגן את הדברים בהצעת חוק שתקבע את חובת יישום השוויון הלכה למעשה.

הוגשה ליו"ר הכנסת והסגנים
והונחה על שולחן הכנסת ביום
כ"ה בטבת התש"ס – 3.1.2000

הכנסת החמש-עשרה

הצעת חוק של חברי הכנסת: מוחמד ברכה
 עזמי בשארה
 חוסניה ג'בארה
 תמר גוזינסקי
 אילן גילאון
 אחמד טיבי
 עסאם מחיול
 מוסי רז

הצעת חוק יסוד: שוויון האוכלוסייה הערבית

1. עקרון יסוד זכויותיהם של האזרחים הערבים בישראל ומחויבותה של החברה בישראל לזכויות אלו, מושתתות על ההכרה בעקרון השוויון, על ההכרה בערך האדם ועל עקרון כבוד הבריות.	2. מטרה חוק יסוד זה, מטרתו להגן על כבודם וחירותם וזכויותיהם של הערבים אזרחי המדינה, כאזרחים וכמיעוט לאומי.
3. שוויון ואיסור אפליה (א) כל ערבי אזרחי ישראל זכאי לשוויון מהותי ולהעדר הפליה בזכויות חברתיות, כלכליות, תרבותיות ופוליטיות. (ב) כל ערבי אזרחי ישראל זכאי לשוויון מהותי ולהעדר הפליה בחינוך, בדיור, בתעסוקה ובקניין.	4. זהות לאומית (א) המיעוט הערבי בישראל זכאי לטפח את זהותו הלאומית, הערבית-פלסטינית, הוא זכאי לעצבה ולפתחה באופן חופשי, ולהנחיל זהות לדור הצעיר. (ב) החינוך הערבי יהיה מושתת על ערכי התרבות הפלסטינית, הערבית והאנושית, על הקשר המיוחד עם שאר העם הפלסטיני, על הזכות לאזרחות שווה ומלאה, ועל דו-קיום עם העם היהודי בישראל על בסיס של שוויון זכויות וכבוד הדדי.
5. העדפה מתקנת אין רואים כהפליה פסולה, פעולה שנועדה לתקן הפליה קודמת או קיימת של המיעוט הערבי, או שנועדה לקדם את השוויון של המיעוט הערבי.	6. תחולה כל רשות מרשויות השלטון חייבת לכבד את הזכויות שלפי חוק-יסוד זה.

דברי הסבר (של מציעי הצעת חוק היסוד – א' ש')

הצעת חוק דומה הונחה על שולחן הכנסת (ראה לעיל – א.ש.), והיא עוררה עניין רב בעקבות משפט אחד שהופיע בה, שמגדיר את מדינת ישראל כמדינה "דמוקרטית ורב תרבותית". דבר זה גרם להתנגדות להצעת החוק, ונתן להרבה חברי כנסת סיבה לא לתמוך בהצעה זו, שמטרתה המקורית הייתה עיגון עקרון השוויון בחוק.

הצעת החוק המוצעת כעת אינה מכילה את המשפט הנ"ל וזאת במטרה להעמיד ביסוד ההצעה את עניין השוויון.

בכדי לצקת תוכן בהצהרות הכוונות שנשמעות על ידי גורמי השלטון בדבר השוויון לאזרחים הערבים, אנו מציעים שוב לעגן את הדברים בהצעת חוק שתקבע את חובת יישום השוויון הלכה למעשה.

על כן, לצידם של חוקים אחרים בספר החוקים הישראלי שמטרתם לבסס את עקרון השוויון, יש מקום, 51 שנים לאחר קום המדינה, לחוקק חוק השוויון לאזרחי המדינה הערביים.

הצעת חוק דומה הונחה על שולחן הכנסת ה-15 ומספרה פ/1202.
הצעת חוק זהה הונחה על שולחן הכנסת ה-15 ומספרה פ/1761.

הוגשה ליו"ר הכנסת והסגנים
והונחה על שולחן הכנסת ביום
ד' בניסן התשס"א 28.3.2001

הכנסת החמש-עשרה

הצעת חוק של חברי הכנסת: טלב אלסאנע
 מוחמד ברכה
 עזמי בשארה
 עבד-אלמלאכ דהאמשה
 תאופיק חטיב
 אחמד טיבי
 מוחמד כנעאן
 האשם מחאמיד

הצעת חוק גבולות המדינה, התש"ס – 2000

1. גבולות המדינה
 גבולותיה של מדינת ישראל, הנם גבולותיה נכון ליום כ"ד באייר
 התשכ"ז (3 ביוני 1967).
2. ביטול הוראות
 חוק רמת הגולן
 הוראות חוק רמת הגולן, התשמ"ב-1981⁴¹ – בטלות.

דברי הסבר (של מציעי הצעת החוק – א' ש')

אחד מיסודותיה של המדינה הנו תחום הריבונות וגבולותיה, ואין מדינה ללא גבולות ידועים מפורסמים וברורים, העדר גבולות פוגע בריבונותה של המדינה ויוצר מצב אבסורדי, לפיו גבולותיה של המדינה משתנים על פי הנסיבות ועל פי מאזני הכוחות באזור.

בעידן החדש, כאשר מדינת ישראל מכריזה על נכונותה לכונן שלום צודק כולל ובר-קיימא עם המדינות השכנות, טוב תעשה המדינה אם תכריז על פי חוק זה על גבולותיה הריבוניים.

מאחר וכל השטחים אשר נכבשו ביוני 1967, מדינת ישראל מחזיקה בהם על-תקן של כובש, ובניגוד לאמנות הבינלאומיות ולאמנת האו"ם, הרי הם אינם חלק מהשטח הריבוני של מדינת ישראל, והכרזותיה של המדינה על מעמד השטחים או סיפוחם אין לו כל תוקף בינלאומי, ואינו משנה ממעמדם כשטח כבוש, ולפיכך הצעת חוק זו מבטלת החוקים אשר ספחו את רמת הגולן מאחר והם סותרים חוק זה.

41 ס"ח התשמ"ב, ע' 6.

פקודות שטח השיפוט והסמכויות, תש"ח–1948, איננו מגדיר את שטח המדינה, אלא מתייחס למושג לא משפטי אלא דתי והוא "ארץ ישראל", וכולל בתחום של המדינה גם שטחים המוחזקים ע"י צבא הגנה לישראל, וע"י זה יוצר שני שטחים של המדינה, אחד שהריבון בו הכנסת והאחר שהריבון בו צה"ל, וכן שתי אוכלוסיות אחת הנושאת אזרחות ומשתתפת בבחירות, ואחרת המנושלת זכויות, דבר הסותר אופייה של המדינה כמדינה דמוקרטית, ולכן ומהנימוקים דלעיל מן הדין לקבל את הצעת החוק, מה גם שממשלת ישראל דרשה וקיבלה מהרשות הפלסטינית שינוי סעיפים באמנה הפלסטינית, מן הדין שתדאג לשנוי חוקים הסותרים את הסכמי אוסלו, ותהליך השלום המתחדש בערוץ הסורי.

הוגשה ליו"ר הכנסת והסגנים
והונחה על שולחן הכנסת ביום
י' בשבט התש"ס – 17.1.2000

הכנסת החמש-עשרה

הצעת חוק של חברי הכנסת:
מוחמד ברכה
תמר גוזינסקי
עסאם מחויל

הצעת חוק יסוד: גבולות המדינה וריבונותה

גבולות	1.	גבולות שטחה הריבוני של מדינת ישראל ב-4 ביוני 1967 יהיו גבולות מדינת ישראל.
ריבונות	2.	ריבונות המדינה תחול על השטחים התחומים בגבולות כאמור בסעיף 1.
עליונות החוק	3.	חוק זה יבטל כל חוק אחר הסותר אותו או את אחד מסעיפיו.
תחולה	4.	חוק זה יחול ביום קבלתו בכנסת.

דברי הסבר (של מציעי הצעת החוק – א' ש')

מאז הקמתה טרם גובשו ועוצבו גבולותיה של מדינת ישראל. הצעת החוק מבקשת איפה להביא לקיצה את האנומליה ולפיה למדינה אין גבולות מוגדרים. לפיכך, מבקשת הצעת החוק לקבוע שגבולות מדינת ישראל ערב ה-4 ביוני 67, הם גבולות הקבע שלה. ריבונות המדינה תחול אם כן על השטחים הנכללים בתחום האמור.

הסכמי שלום עם מדינות ועמי האזור יתבססו על גבולות המדינה הנ"ל ועל ההסכמים ההדדיים.

הוגשה ליו"ר הכנסת והסגנים
והונחה על שולחן הכנסת ביום
כ"ח בתמוז התש"ס – 31.7.2000

הכנסת החמש-עשרה

הצעת חוק של חבר הכנסת עזמי בשארה

הצעת חוק האזרחות (תיקון – מתן אזרחות לדוברי ערבית), התשס"א – 2001

תיקון 5 סעיף 5
1. בחוק האזרחות, התשי"ב–1952,⁴² בסעיף 5 בפסקה (5), אחרי "השפה העברית" יבוא "או הערבית".

דברי הסבר (של מציע הצעת החוק – א' ש')

סעיף 5 לחוק האזרחות מפרט את התנאים לקבלת אזרחות (לא מכוח חוק השבות) במדינה. על פי סעיף זה (פסקה 5), תנאי לקבל אזרחות הינו ידיעת השפה העברית.

על אף מעמדה של השפה הערבית כשפה רשמית שנייה על פי סימן 82 לדבר המלך במועצתו, 1922, דוברי השפה הערבית אינם יכולים לקבל אזרחות במדינה, דבר המפלה אותם לרעה. הצעת חוק זו נועדה לאפשר קבלת אזרחות גם לדוברי השפה הערבית.

הוגשה ליו"ר הכנסת והסגנים
והונחה על שולחן הכנסת ביום
ג' באדר התשס"א – 26.2.2001

